

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Halkbilimi Anabilim Dalı

TÜRK KÜLTÜRÜNDE GELİN-KAYNANA İLİŞKİSİ VE FEMİNİST TEORİ

Şule ÇAKIR KILIÇARSLAN

Doktora Tezi

Ankara, 2023

TÜRK KÜLTÜRÜNDE GELİN-KAYNANA İLİŞKİSİ VE FEMİNİST TEORİ

Şule ÇAKIR KILIÇARSLAN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Halkbilimi Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2023

KABUL VE ONAY

Şule ÇAKIR KILIÇARSLAN tarafından hazırlanan "Türk Kültüründe Gelin-Kaynana İlişkisi ve Feminist Teori" başlıklı bu çalışma, 06.06.2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Abdülselem ARVAS (Başkan)

Prof.Dr. Özkul ÇOBANOĞLU (Danışman)

Prof. Dr. Yılmaz YEŞİL

Doç. Dr. Şirin YILMAZ

Doç. Dr. Zehra KADERLİ

Bu tez çalışmasında Sayın (Unvanı, Adı ve Soyadı) Ortak Danışman olarak görev almıştır.

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof.Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan *“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”* kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

[İmza]

Şule ÇAKIR KILIÇARSLAN

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU, danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığımı beyan ederim.

Şule ÇAKIR KILIÇARSLAN

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada engin bilgi ve tecrübesiyle beni yönlendiren, çalışmanın başından sonuna kadar sabırla ve nezaketle beni dinleyip yol gösteren danışmanım Kıymetli Hocam Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU'na teşekkürü bir borç bilirim.

Hayatımın her alanında maddi ve manevi desteğini esirgemeyen, düştüğümde kaldıran çok değerli aileme; babam Ömer Çakır'a, ağabeyim Ali Alper Çakır'a ve özellikle en büyük destekçim annem Gülbeyaz Çakır'a sonsuz teşekkür ediyorum. Tez aşamasında hayatımı birleştirdiğim, bu kritik süreçte yanımda olan Kıymetli Eşim Erkan Kılıçarslan'a teşekkür ediyorum.

Teşekkür ve minnetin en büyüğü ise, Cumhuriyet topraklarında doğup kendi geleceğimi belirleyebildiğim bir hayatı mümkün kılan Ata'm Ulu Önder Mustafa Kemal ATATÜRK'e.

Şule ÇAKIR KILIÇARSLAN

ÖZET

ÇAKIR KILIÇARSLAN, Şule. *Türk Kültüründe Gelin Kaynana İlişkisi ve Feminist Teori*. Doktora Tezi, Ankara, 2023.

Toplumları şekillendiren, yetiştiren kadınlardır. Bu nedenle kadının kendini keşfetmesi, kim olduğuna kendisinin karar vermesi, eril zihniyetin belirlediği kadın algısından uzak, salt düşünce ile hareket edebilmesi çok önemlidir.

Ailenin devamının sağlanmasında, aile içi ilişkilerin düzenlenmesinde kadının etken rolde olduğu bilinmektedir. Aile içi ilişkilerde önemli bir ilişki biçimi olan gelin-kaynana ilişkisi de Türk kültüründe aile içi ilişkilerde önemli rol oynamaktadır. Aile içi ilişkileri belirlemede etken rolde olan kadının yetiştiği şartlar, kendini yetiştirmesi, hayatı algılaması doğrultusunda olacağı için tezin birinci bölümünde Türk kadını, içinde şekillendiği kültür bağlamında ele alınmıştır. Türk kültüründe kadının yerinin ne olduğu tarihsel süreç içerisinde, atasözü, deyim, hikâye, masal gibi halk edebiyatı ürünlerinde ve yazılı kaynaklarda nasıl ele alındığı incelenmiştir. İkinci bölümde tezin bakış açısını oluşturan feminist teorinin ne olduğu, alt dalları ve Türkiye’de feminist hareketin oluşumu incelenmiştir.

Sözlü kültür bağlamında çalışılan bu tezin son bölümü olan üçüncü bölümünde ise kaynak kişilerle yapılan görüşmeler sonucunda gelin-kaynana ilişkisini etkileyen unsurlar, ilişkinin olumlu, olumsuz olarak tanımlanma nedenleri ele alınmış bu ilişkinin pozitif ilişki olarak ilerlemesi için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gelin-Kaynana İlişkisi, Feminist Teori, Kadın, Halkbilimi.

ABSTRACT

ÇAKIR KILIÇARSLAN, Şule. *The Relationship bEtween Bride and Mother-in Law In Turkish Culture and Feminist Theory*. Ph.D Dissertation, Ankara, 2023.

It is women who shape and raise societies. For this reason, it is very important for a woman to discover herself, to decide who they are to act with pure thought away from the perception of women determined by the male mentally.

It is known that women have a role in the regulation of intra-family relations in ensuring the continuity of yhe family. The bride-mother-in-law relationship, which is an important form of relationship in family relations, also play an important role in domestic relations in Turkish culture. Since the conditions in which the woman who determines the relations within the familia re raised will be in line with her self-education and perception of life women in Turkish culture are discussed in the first part of the thesis. The place of women in Turkish culture has been examined in the historical process and how it is handled in folk literature products such as proverbs, idioms, stories, fairy tales and written sources. In the second part the feminist theory that constitutes the point of view of the thesis its sub-branches and the formation of the feminist movement in Turkey are examined.

In the third part which is the last part of this thesis studies in the context of oral culture the factors determining the relationship between the bride and mother-in-law are examined as a result of the interviews with the source persons. The reasons fort his relationship to be positive and negative were discussed and suggestions were presented fort he progress of this relationship as a positive relationship.

Keywords: Bride and mother-in-law relationship, Feminist theory, Woman, Folklore.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: TÜRK KÜLTÜRÜNDE KADIN VE AİLE	13
1.1. ÇEŞİTLİ KÜLTÜRLERDE KADIN	13
1.2. TÜRK KÜLTÜRÜNDE KADIN	21
1.3. KADIN TİPLERİ	28
1.3.1. Olumlu Tipler	30
1.3.1.1. Alp Tipi.....	32
1.3.1.2. İdeal Eş Tipi.....	34
1.3.1.3. İdeal Anne Tipi	39
1.3.1.4. Âşık/Maşuk Kadın Tipi	43
1.3.2. Olumsuz Tip	44
1.3.2.1. Yaşlı Kurnaz Kadın Tipi.....	44
1.4. ATASÖZÜ VE YAZILI KAYNAKLARDA KADIN	53
1.5. İSLÂMİYET'İN KABULÜNDEN SONRA KADIN	59
1.6. TÜRK KÜLTÜRÜNDE AİLE	65
1.6.1. Ailenin Tanımı.....	65
1.6.2. Türk Kültüründe Aile.....	66
1.6.3. İslâmiyet'ten Önce Türk Ailesi.....	69
1.6.4. İslâmiyet Etkisinde Türk Ailesi	71
1.6.5. Günümüz Türk Aile Yapısı.....	73
1.6.6. Aile içinde Annenin Konumu	74

1.6.7.	Aile içinde Kaynana&Gelinin Konumu	74
2.	BÖLÜM: FEMİNİZM	76
2.1.	FEMİNİZM NEDİR?	76
2.1.1.	Liberal Feminizm.....	82
2.1.2.	Marksist Feminizm	85
2.1.3.	Radikal Feminizm.....	87
2.1.4.	Varoluşçu Feminizm.....	90
2.2.	ULUSLARARASI FEMİNİST HAREKETİN OLUŞUMU	91
2.3.	ESKİ TÜRKLERDE FEMİNİZM	94
2.4.	OSMANLI'DA FEMİNİZM	95
2.5.	TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE FEMİNİST HAREKETLER VE İLK FEMİNİSTLER.....	104
2.6.	CİNSİYET TARTIŞMALARI VE MÜSLÜMAN KADININ ÇİFTE MEŞRUTİYET KRİZİ	108
2.7.	ERİL SÖYLEMLER	111
3.	BÖLÜM: TÜRK KÜLTÜRÜNDE GELİN-KAYNANA İLİŞKİSİ.....	116
3.1.	EVLİLİK.....	116
3.2.	GELİN-KAYNANA İLİŞKİSİ.....	122
3.3.	GELİN KAYNANA İLİŞKİSİ TÜRÜ.....	128
3.3.1.	Gelin-Kaynana İlişkisi Yaşayanlar	130
3.3.1.1.	Kayınvalidelerin her şeye karışması	132
3.3.1.2.	Kaynanaların gelinlere elkızı muamelesi yapması	139
3.3.1.3.	Kaynanaların Oğlunu Kıskanması.....	142
3.3.1.4.	Kaynana ve Gelinin Bilgi ve Görgülerinin Farklı Olması.....	144
3.3.2.	Anne-Kız İlişkisi Yaşayanlar.....	147
3.3.3.	Ne Kaynana-Gelin ne de Anne-Kız İlişkisi Şeklinde Tanımlayanlar.....	155
3.3.4.	Akraba Olan Gelin-Kaynanaların İlişkisi	165
3.4.	KUŞAKLARA GÖRE KAYINVALİDELER	172
3.4.1.	Genç Kuşak Kayınvalideler (44-64)	172
3.4.2.	Orta Kuşak Kayınvalideler (65-80)	172
3.4.3.	Orta yaş Üzeri Kaynanalar (+80).....	172
3.5.	SOSYO EKONOMİK YAPI BAKIMINDAN KAYINVALİDE PROFİLİ	173
3.5.1.	Ekonomik Açıdan	173

3.5.1.1.	Ekonomik özgürlüğü olanlar	173
3.5.1.2.	Ekonomik özgürlüğü olmayanlar.....	176
3.6.	EĞİTİM DÜZEYİNE GÖRE KAYINVALİDELER	178
3.6.1.	Okula Gitmeyenler.....	180
3.6.2.	Okula Gidenler.....	180
3.6.2.1.	İlkokula Gidenler	180
3.6.2.2.	Ortaokul Mezunları.....	181
3.6.2.3.	Lise Mezunları	181
3.6.2.4.	Lisans Mezunları.....	181
3.7.	SOSYO EKONOMİK YAPI BAKIMINDAN GELİNLER.....	182
3.7.1.	Ekonomik Açıdan	182
3.7.1.1.	Ekonomik Özgürlüğü Olanlar.....	182
3.7.1.2.	Ekonomik Özgürlüğü Olmayanlar.....	183
3.7.2.	Eğitim Düzeyine Göre Gelinler	184
3.7.2.1.	Okula gitmeyen gelinler.....	184
3.7.2.2.	İlkokula Gidenler	184
3.7.2.3.	Ortaokul Mezunları.....	185
3.7.2.4.	Lise Mezunları	185
3.7.2.5.	Ön Lisans Mezunları.....	185
3.7.2.6.	Lisans Mezunları.....	185
3.7.2.7.	Yüksek Lisans Mezunları	186
3.7.2.8.	Doktora Yapanlar ve Doktora Mezunları	186
3.8.	GELİN-KAYNANA ARASINDA PAYLAŞIMLAR	187
3.8.1.	Eğitici-Öğretici	189
3.8.1.1.	Yemek Kültürü	189
3.8.1.2.	Çocuk Bakımı	193
3.8.1.3.	Ritüeller ve Gündelik İşler.....	196
3.8.1.3.1.	Doğumda ve Çocuk Büyütürken Uygulanan Ritüeller	197
3.9.	GELİN-KAYNANA İLETİŞİMİ.....	199
3.9.1.	Dolaylı İletişim	200
3.9.1.1.	Eş Üzerinden Mesaj Yollama	201
3.9.1.2.	Dedikodu Aracılığı İle Mesaj Yollama.....	202

3.9.1.3.	Akrabalar Aracılığı ile Mesaj	203
3.10.	GELİN-KAYNANA ARASINDA HİYERARŞİ GÖSTERGELERİ	204
3.10.1.	Arabada Ön Koltuğa Oturma	205
3.10.2.	Gelinin Kayınbabası, Kaynanası Yanında Yemek Yememesi	207
3.10.3.	Gelinin Kayınvalidesine Hizmet Etmesi Beklentisi	210
3.11.	İDEAL GELİN DAVRANIŞLARI	217
3.11.1.	Gelinlerin Temiz ve Düzenli Olması	218
3.11.2.	Gelinlerin Güler Yüzlü Olması.....	220
3.12.	KAYNANALARIN SEVİLEN ÖZELLİKLERİ	222
3.12.1.	Kaynanaların Cömert Olması	222
3.12.2.	Kaynanaların Evlatlarıyla ve Torunlarıyla İlgili Olması	224
3.13.	KAYNANALARIN SEVİLMEYEN ÖZELLİKLERİ.....	226
3.13.1.	Cimri Olmaları.....	226
3.13.2.	Yapıcı Olmamaları.....	227
3.14.	ŞARKI VE TÜRKÜLERDE GELİN KAYNANA	232
3.15.	MANİLERDE GELİN-KAYNANA	252
3.16.	ATASÖZÜ VE DEYİMLERDE GELİN-KAYNANA	283
3.17.	FIKRALARDA GELİN	288
3.18.	TV'DE YAYINLANAN GELİN-KAYNANA PROGRAMLARI	292
	SONUÇ.....	297
	KAYNAKÇA	302
	EK-1 KAYNAK KİŞİ BİLGİLERİ	320
	EK-2 KAYNAK KİŞİ LİSTESİ.....	321
	EK-3 TERMİNOLOJİ SÖZLÜĞÜ	321
	EK-4 GÖRSELLER.....	325
	EK-5 ORJİNALLİK RAPORU.....	333
	EK-7 ETİK KURUL İZİNİ	334

KISALTMALAR

A.g.e: adı geçen eser

v.b.: ve benzeri

ev.: Çeviren

Ed.: Editör

Haz.: Hazırlayan

DLT: Dîvânu Lugâti't-Türk

K.K.:Kaynak Kişi

TDK: Türk Dil Kurumu

GİRİŞ

Halkbilimi veya folkloristik en geniş anlamda tanımlanışıyla insan davranışlarını ve geleneklerini çalışarak objesi olan insanı daha iyi anlamaya çalışmak ve onun hakkında daha derin bilgiye kavuşmak amacıyla on dokuzuncu yüzyıl başlarında ortaya çıkan bağımsız bir bilim dalıdır (Çobanoğlu, 2021, s.19).

Kadın folkloru ise kadınlara özgü türler geleneksel öğeler özelinde folklorda kadının sesinin toplumsal cinsiyet olgusunun kültürden beslenen yapısal yönü ve hetero-patriarkiye karşı konumlanışına atıf yapmaktadır (Yolcu, 2017, s.6).

20. yüzyılın feminist düşüncesi, antropoloji ve folklor disiplinlerinde biyolojik cinsiyete dayalı farklılıklardan ziyade kültürel kabullere göre biçimlenmiş “toplumsal cinsiyet”in kavramsallaştırılarak kadının ev-içi rolleri, kamusal ve özel alandaki konumu üzerine çözümlemeler yapılmasına ön ayak olmuştur. Toplumsal cinsiyet aynı zamanda belirli bir kültürel bağlamda cinsel kimliğin toplumsal inşasından oluştuğu için özel ve kamusal kültür içindeki kadınlık, erkeklik ve hiyerarşiler üzerine yapılan ve yeni bir kavramsallaştırma olarak toplumsal cinsiyeti temel alan araştırmalar, folklorun çalışma kadrolarının yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır (Yolcu, 2017, s.5). Butler’ın da ifade ettiği gibi beden, üzerine kültürel anlamların işlendiği edilgen bir ortam olarak ya da temellükçü ve yorumlayıcı bir iradenin, kendine kültürel bir anlam belirlemede kullandığı araç olarak belirmektedir (Butler, 2014, s.54).

Folklor formlarının üretimi, sürdürülebilirliği ve aktarımı cinsiyete dayandığı için, folklorda doğru çözümlemeler için bağlamla birlikte cinsiyete odaklanmak gerekmektedir (Yolcu, 2017, s.6). Bu bağlamda bu doktora tezinin konusu olan ve kadın merkezli ilişki olan gelin-kaynana ilişkisini doğru çözümleyebilmek için ihtiyaç duyulan ve bu çalışmada uygulanan yaklaşım feminist folklorist yaklaşımdır.

Çalışmanın konusu olan gelin-kaynana ilişkisi kadim Türk milleti var ola geldiği günden beri gelin kaynana ilişkisi de var olmuş ve günümüzde de önemini koruyan önemli bir yapıdır. Gelin-kaynana ilişkisinin olumsuz ilişki türü olarak algılanması ve nitekim büyük çoğunluğunun öyle de olmasının altında yatan en temel sebebin kadınların ataerkil değerler doğrultusunda hareket etmeleri olduğu tespit edilmiştir. Kadınların; duyuş, düşünüş ve yaşayış biçimlerinin temelinde eril söylemlerin yattığı tespit edilmiştir. Ve maalesef toplumları şekillendiren, yetiştiren kadınların, gayriihtiyarî söylemleri ve eylemleri onların ne denli farkındalısız bir yaşam sürdüklerinin göstergesidir. Kadınlar, eril düşünce tarafından belleklerine kazınan kadınlık rollerini benimseyip bu rolleri sorgulamadan kendinden sonra gelen nesillere aktarmaktadır. Kadınlar, kadının alanının özel alan olduğu bilinci ile yetiştirilmekte ve bu bilinçle yetişen kadın kendinden sonra gelen nesili bu şekilde yetiştirmektedir. Özel alana ait bilgiler; yemek yapmak, temizlik yapmak, aile üyelerinin bakım ve ihtiyaçlarını karşılamak gibi kıstaslar içermekle birlikte bu çalışmanın konusu olan gelin-kaynana ilişkisinde de kadınların, kendilerine yüklenen bu kadınlık rollerini yerine getirip getirmemesi doğrultusunda şekillendiği tespit edilmiştir. Bu çalışmanın amacı: kendine, kendini tanıma fırsatı vermemiş olan kadınlarda farkındalık yaratma çabasıdır. Zira kendisini tanıyamamış, öz belirlenim yetisi gelişmemiş kadınlardan dünya ile karşılaşmasında kişisel bir kuvvet geliştirmesi beklenemez. Kadim Türk geleneğinin var ola geldiği günden bu yana içinde barındırdığı kaynana-gelin ilişkisi de bu farkındalığı yaratmada, pozitif dönüşümü sağlamada en temel ve en köklü yapılardan biri olarak görülmektedir.

Gelin kaynana ilişkisini anlayabilmek için öncelikle tezin birinci bölümü olan Türk Kültüründe Kadın ve Aile ana başlığı altında açılan alt başlıklarda kadının yaşamdaki rolünün, toplumdaki yerinin ne olduğu, tarihi gelişim süreci içinde ele alınıp kadının kimliği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Aile içerisinde gelin-kaynana ilişkisinin etkisi, önemi ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu çalışmaya yön veren Feminizmin ne olduğu, bu çalışmayla ilişkisi, gelin kaynana ilişkisinde bu hareketin önemi incelenecektir. Gelin kaynana ilişkisini belirleyen unsurlar detaylı başlıklar altında incelenecektir.

Kaynak kişilerle yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen verilerle oluşturulan prototipler, bu ilişkiyi belirleyen etken unsurlar olan; maddi etkenler, eğitim, yaş ve sosyo-ekonomik koşullar gibi unsurlar incelenecektir. Otorite, iktidar olma, özellikle ataerkinin şekillendirdiği düşünce yapısı, değer yargıları ve iktidarda kalma kaygısı temelli bu ilişkinin olumsuz yapısından uzaklaşıp nasıl olumlu ve faydalı bir ilişki türüne dönüşeceği ile ilgili savlar sunulacaktır. Eril düşüncenin, mekanizmayı nasıl çalıştırdığının örneği olan gelin-kaynana ilişkisi, feminist perspektifle ele alınarak, kadınlara kendi hayatları üzerinde düşünme fırsatı ve hayatlarını kendilerinin kurgulayabildiği bir bakış açısı geliştirilmeye çalışılacaktır. Nitekim kadının, erkek egemen dünyayı yeniden üreten geleneksel rollerinden sıyrılması elzemdir.

Kadın, kendi öz bilincinin; cinsel, ekonomik, politik, sosyal, kültürel düzlemde farkındalığına ulaşmalı ve bu farkındalık ile eylemlerini belirlemeli, kendi yazgısını, kendi öz gücü ile tayin etmelidir. Bu eylemlilik hali onun entelektüel kapasitesini arttıracak, yaşamda bulunduğu konumu dönüştürecek ve tarihin ve ataerkil zihniyetin ona biçtiği kadınlık misyonunu kesintiye uğratacaktır. Kadınlarda bu farkındalığın oluşmasına ışık tutması temennisiyle feminist teori bağlamında ele alınan bu çalışma, özellikle Beauvoir'ın, kadınların sahip olmasını istediği varoluşçu özgürlük anlayışı ve aşkınlık durumu bağlamında değerlendirilmiştir. Değerlendirmelerin temelini oluşturan bir başka feminist olan Wollstonecraft'tır. Wollstonecraft'ın, kadınların erkeklerden yetersiz olmadıkları, eğitim anlamında geri bırakılmalarını temel alarak oluşturduğu bakış açısı doğrultusunda değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Bölüm 1:Türk Kültüründe Kadın ve Aile, bu bölümde tarihi gelişim sürecinde kadının yeri ele alınmaktadır. Yazılı kaynaklar, masallar, efsaneler, atasözleri ve deyimlerde, anlatılarda Türk kadını incelenmiştir: Türk Kültüründe Aile, başlığı altında maderî aile, pederî aile, geleneksel geniş aile, çekirdek aile, kentte yaşayan aile, kırsalda yaşayan aile, geleneksel aile yapılarında gelin-kaynana ilişkisi, modern aile yapısında gelin-kaynana ilişkisi incelenmektedir. Bölüm 2: Feminizm, bu bölümde Feminizm'in ne olduğu, tarihçesi ve bu çalışmanın neden

Feminist teori bağlamında ele alındığı anlatılmaktadır. Bölüm 3: Türk Kültüründe Gelin Kaynana İlişkisi, bu bölümde Gelin Kaynana İlişkisi Türleri (Anne-kız ilişkisi yaşayanlar, Ne anne kız ne gelin kaynana, mesafeli ilişki yaşayanlar, Gelin-kaynana ilişkisi yaşayanlar) Kuşaklara Göre Gelin Kaynanalar, Sosyo-Ekonomik yapı bakımından kaynana profili, eğitim düzeyi gibi gelin-kaynana ilişkisini etkileyen unsurların tespiti yapılmıştır. Türkü, Mani, Atasözü ve Deyimlerde Gelin-kaynana, Medyada Gelin-Kaynana temsilleri de bu bölüm de ele alınmıştır.

Çalışmanın sınırlıkları hususuna gelinecek olursa bu çalışmada yer alan kaynak kişilerin bölgeleri çalışmanın başında Antalya ve Kayseri ağırlıkta seçilirken, çalışma esnasında ulaşılabilen kaynak kişi sayısına göre kaynak kişilerin bölgeleri genişlemiş ulaşılabilen her bölgeden insana ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışma esnasında ulaşılan kaynak kişilerin yaşadığı şehirler ve memleketleri şu illeri kapsamaktadır.¹ Adana(1), Aksaray(9), Ankara(7), Antalya(26), Aydın(1), Balıkesir(3), Denizli(1), Erzurum(1), Gaziantep(1), İstanbul(1), Kahramanmaraş(2), Kars(1), Kayseri(19), Kırıkkale(4), Kırşehir(11), Konya(11), Mardin(1), Muş(1), Niğde (2), Samsun(2), Sivas(1), Sinop (1), Trabzon(1). Kayseri'ye gelin olup gelen ve Kayseri'de yaşayan bir Türkmenistanlı bir de Kırgızistanlı kaynak kişileri de ayrıca belirtmek gerekir.

Çalışmada Kullanılan Metot ve Yöntem

Bu çalışmada üçüncü bölümü oluşturan Gelin-Kaynana bölümü için Halkbilimi Alan Araştırması Yöntemlerinden olan; Gözlem (Müşahede) Yoluyla Derleme Yöntemleri ile Görüşme (Mülâkat) Yoluyla Derleme Yöntemleri kullanılmıştır. Bahsedilen yöntemlerin anlaşılabilmesi için öncelikle yöntemlerin ne olduğu açıklanacaktır.

Gözlem (Müşahede) Yoluyla Derleme Yöntemleri

“Gözlem metotları alan araştırmacısının, dıştan içeriye bakmak ve durumu olduğu gibi tarif etmek suretiyle, doğrudan doğruya gözlem yoluyla malzeme elde etmekte

¹ Burada verilen illerin kapsayıcılığı çok sınırlı olmakla birlikte adı geçen ilin bütün ilçe, kasaba ve köylerini temsil etmemektedir.

kullandığı metotlardır.” (Çobanoğlu, 2012, s.77) diye tanımlamaktadır. Bu yöntemin tercih edildiği durumlarda araştırmacının, gözlemlerde bulunacağı ortamda dikkat çekmeden o topluluğa katılması gerekmektedir.

Bu metot uygulanırken araştırmacının katıldığı topluluğa, o topluma dışarıdan gelmiş bir araştırmacı yaklaşımı ile bakış açısı “etik yaklaşım” olarak adlandırılır. Bu durumun karşıtı olan araştırmacının gözlem maksadıyla katıldığı topluluğa, o topluluğun bir ferdi gibi bakma durumu ise içten bakış yani “emik yaklaşım” olarak adlandırılır. Araştırmacı katıldığı gözlem ortamında soruna iki gözlem tekniğiyle yaklaşabilir. İlki icra edilecek olaya araştırmacının aktif olarak katılması: “katılımlı gözlem” denir. İkincisi icra sırasında araştırmacı seyirci pozisyonunda pasif olarak katılır buna da: “katılımsız gözlem” denir.

Katılımlı gözlem, araştırmacının maksadı olan doğal gözlemi kolaylaştırır. Araştırmacı, incelemek istediği konuyu en doğal haliyle inceleme fırsatı bulur. Bu yöntemle diğer katılımcılarla birlik kurup olayın mahiyetini daha iyi kavrayabilecektir. Araştırmacının bu aktif katılımlı gözlemi emik yaklaşımla olayları anlayabilme ve yorumlayabilmesine katkı sağlayacaktır. Bu gözlem tekniğın araştırmacı için dezavantaj oluşturduğu bir durum vardır o da aktif katılım nedeniyle not tutamayacak olmasıdır. Araştırmacı için folklor olayına katılım her zaman kolay olmamaktadır. Topluluğa sonradan katıldığı için dikkat çekmeden icraya katılabilmesi de zorlaşmaktadır.

Pasif katılımcı araştırmacı ise olayın içine katılmadan yan taraftan pasif olarak katılıp gözlemler ve gerçekleşen icrayı not eder. “En iyi gözlem metodu saha araştırmacısına ‘bulunduğu belirli ortamlarda olan her şeyi görmek ve yaşamak’ imkânı veren metottur.” (Çobanoğlu, 2012, s.79).

Gözlemler, imkân varsa anında kaydedilmelidir. Bu şekilde unutma ihtimali azaltılır ve tarafsız bir şekilde kayıt yapılmış olur. Derleyici aktif şekilde olaya katıldığı zaman kayıt yapması o an için mümkün olmayacaktır. Bu durumda derleyici olayın bitmesinin hemen ardından kayıt yapmalıdır. Unutmaya karşın atasözü, şiir, vb. unsurlar mülakat yöntemiyle kaydedilmelidir. Bütün bunlar sonucu derleyicinin dikkat etmesi gereken en önemli husus kayıt yaparken gözlemlerle yorumu birbirine karıştırmamalıdır.

Çobanoğlu (2012, s.80)derleyicinin nelerin gözlemine yapacağı hususunu kolaylaştırmak için şöyle bir liste yapmıştır: 1-) Fiziki Durum: Hadisenin cereyan ettiği evin yahut herhangi bir binanın yeri, kullanılan ortamın şekli ve büyüklüğü, odadaki süsler(resimler, dini veya başka semboller, bacalar, perdeler, möble) pencerelerin biçimi, ısıtma şekli, etraftan duyulan sesler ve kokular. 2-) Sosyal Durum: Hazır bulunanlar hakkında aşağıdaki bilgiler elde edilmelidir. Hazır bulunanların sayısı, cinsi, yaşları, adları, topluluk içinde yerleri ve rolleri, hazır bulunanların birbirlerine akrabalık derecesi, fiziki durumdaki yerleri, genel görünüşleri ve giyimleri. 3-) Katılanların Birbiriyle Karşılıklı Münasebeti: Hareketi başlatan, karşılıklı münasebetlerde özel roller, şahsi teşebbüsler, bağırarak teşvik ve tasvip etmeme, alkış, yere ayak vurma, müdahale edici hareketler(icra esnasında konuşma vb.) gürültü yapanları susturma yahut icracılara katılma. 4-) İcra: Takdim konuşması, icracının üslubu (ses ahengi, ses ritmi, süreklilik, konuşma hızı, ses şiddeti, el ve yüz hareketleri, insanların sesle taklidi, tekrarlama ve seslenişler) kapanış konuşması, vücudun durumu, icra için gerekli teçhizatlar, normal icradan ayrılmalar (gözlemcinin başka gözlemlerine veya başka gözlemlerin yorumlarına dayanmalıdır.). 5-) Olayın zaman ve müddeti: olayın, günün hangi saatinde başlayıp bittiği, takdim, icra, ara ve sohbet için ayrılan zaman, özel icraların müddeti, parçaların hangi sıraya göre sunulduğu, kesintiler vb. olağan dışı hadiseler. 6-) İfade olunan duygular: Sözle tasvip veya tasvip etmeme; icra ile ilgili estetik beyanlar (icranın kalitesi hakkında); gülme, ağlama vb. şekillerde duyguların ifadesi. 7-) Çeşitli Gözlemler: İcranın ne gibi bir vesileyle yapıldığı, olaya katılanların nasıl bir araya getirildiği, yiyecek içecek bulunup bulunmadığı; derleyicinin dikkatini çeken başka herhangi bir husus. 8-) Gözlemcinin durumu: Ortamda gözlemcinin rolü; gözlemcinin yeri; gözlemcinin rahatsız bir durumda oluşuna tesir eden faktörler; gözlemciye tesir eden faktörler. Bu yöntemle ilgili daha detaylı bilgi için bkz. (Çobanoğlu, 2012, s.77-82).

Görüşme (Mülâkat) Yoluyla Derleme Yöntemi

Görüşme yöntemi folklor araştırmacılarının en çok kullandığı alan araştırması yöntemidir. Alan araştırmacısı, bu yöntemle araştırma yaptığı konuyla alakalı bilgi sahibi olan kişilere sorular sorarak araştırması için malzeme toplar. Bu yöntemi kullanan araştırmacı, derleme yaptığı esnada kişinin iç dünyasını, kültürünü, bilgisini

daha iyi gözlemlene imkânına sahip olur. Mülakat tekniğinin çeşitleri vardır. Yönlendirilmemiş Görüşme Yöntemi: derleyici kaynak kişiyi serbest bırakır ve genel mahiyette konuşmasına müsaade eder. Bu yöntemle kaynak kişinin özel hayatına doğrudan girmeden iletişime geçilir, doğrudan soruya cevap veremeyen kişilerden de bilgi edinilebilir bir yöntemdir. Yönlendirilmiş Görüşme (Mülâkat): Araştırmacının önceden hazırladığı sorularla kaynak kişiden bilgi edinmeye çalıştığı yöntemdir. Bu yöntem, yönlendirilmemiş mülâkattan daha gergin atmosfer içinde olabilir. Sorular karşısında kaynak kişi gerilebilir bu durumda derleme yapan kişi daha rahat ve müdahalesiz bir tavırla konudan sapmadan alacağı yanıtları beklemelidir.

Görüşme (Mülâkat) yoluyla elde edilen malzemenin kontrolü, Görüşmede sosyal bağlamın yeri ve önemi derlenen malzemenin arşivlenmeye hazır hale getirilmesi ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. (Çobanoğlu, 2012, s.86-88).

Çalışmanın üçüncü bölümünde Gelin-Kaynana İlişkisi araştırılırken Görüşme Yoluyla Derleme metodu uygulanarak bilgi toplanmıştır. Kaynak kişi olabilecek kişilere, kişinin çalışmaya katkı sağlayıp sağlamayacağı tespit edildikten sonra mülakat yöntemiyle belirlenen ana sorular eşliğinde kaynak kişilerden derleme yapılmıştır. Kaynak kişi olabileceği tespit edilen fakat doğrudan soru yöneltilemeyen kişiler karşısında konu doğal akış içerisinde dile getirilip kaynak kişinin dilediği gibi anlatması sağlanmaya çalışılmıştır.

Kaynak kişilerin bölgeleri Antalya ve Kayseri ağırlıkta seçilirken, çalışma esnasında ulaşılabilen kaynak kişi sayısına göre kaynak kişilerin bölgeleri genişlemiş, ulaşılabilen her bölgeden insana ulaşılmaya çalışılmıştır. Yüz dört kaynak kişi ile görüşülmüştür. Aralarında en az bir müşterek faktör olan kişiler kaynak kişi olarak seçilmiş, kaynak kişilerin prototipini belirleyebilmek amacıyla kaynak kişilere kişisel sorular yöneltilmiştir. Kişisel soruların içeriğini; kaynak kişilerin eğitim düzeyleri, memleketleri, gelin ya da kayınvaldeleri ile birlikte yaşayıp yaşamadıkları, ilişkilerini nasıl tanımladıkları, gelin ya da kayınvaldelerinin hayatlarının neresinde yer aldığı, kaç yaşında evlendikleri, evlenme biçimleri (anlaşarak/görücü usulü), gelin ya da kayınvaldeleri ile olan fiziksel mesafeleri, ne sıklıkta görüştüğü gibi sorular

oluşturmuştur. Derleme esnasında sözle ifade edilen açıklamaların yanında kaynak kişilerin bilgi verirkenki davranışları (jest, mimik, tonlama) da bu ilişkiyi yorumlarken dikkate alınan önemli etkenlerden olmuştur.

Gelin ve kaynana ilişkisi yaşayan kaynak kişilerle yüz yüze, iletişim araçları ile yapılan görüşmelerle ve doğal gözlem yoluyla bilgi edinilmiştir. Görüşmelerde kaynak kişilerin yaşları, eğitim durumları, meslekleri, memleketleri sorularak prototip oluşturulmaya çalışılmıştır. Kaynana gelin ilişkisi içerisinde ne tür anlatmalar, ne tür paylaşımlar olduğu, gelin-kaynana ilişkisinin olumlu olumsuz nasıl olduğu ile ilgili tespitler yapılmaya çalışılan bu araştırmada kaynak kişilerle yapılan görüşmelerde kadınların bir kısmı hem gelin hem de kaynana konumunda olan kişiler olarak seçilmiştir.

Kaynak kişi görüşmelerinde kaynak kişilere şu sorular yöneltilmiştir: Gelinin aileye girme biçimi: Görücü usulü/Çiftlerin birbirini bulması. Gelin ile kaynana arasında akrabalık bağı var mı? Kayınvalidenizle olan mesafeniz? Kayınvalideniz hayatınızın neresinde? Kayınvalidenizle birlikte yaşadınız mı/yaşıyor musunuz? İlişki türü, ilişkinizi nasıl tanımlarsınız? Gelin-kaynana, Anne-kız (kaynak kişilerden gelen cevap üzerine üçüncü seçenek olan ne anne-kız ne de gelin-kaynana ilişkisi, mesafeli bir ilişki.) Kaynananızdan/gelininizden neler öğrendiniz? Çocuk bakımı, yemek kültürü, gündelik rutinlerle ilgili neler öğrendiniz? Kayınvalidenizden atasözü, deyim gibi özlü sözler öğrendiniz mi? Soruları ile ilişkinin detayları belirlenip ilişkiye yön veren etmenler belirlenmeye çalışılmıştır. İlişkinizi nasıl tanımlarsınız sorusuna verilen cevaplarla genç, orta yaş ve orta yaş üstü olmak üzere üç grup arasında gelinlerin verdikleri cevaplar: en genç nesilde (26-45) Ne gelin-kaynana ne de anne-kız ilişkisi değil. Orta yaş grubunda (48-65) “Gelin-kaynana” şeklinde cevaplanırken orta yaş üzeri (68 yaş ve üzeri) kaynanaların olduğu ilişkilerde cevap “kaynana-gelin olmakla birlikte daha çok anne-kız ilişkisi” şeklinde cevaplanmıştır.

Kaynanalar üç grupta ele alınmış olup orta yaş üstü (80 yaş ve üzeri), orta yaş kaynanalar (65-80) genç kuşak kaynanalar (44-64) olarak gruplandırılmıştır. 1. Grup kayınvalidelerin (80 yaş ve üzeri) yol gösteren bilge kadın konumunda olduğu tespit edilmekle birlikte, otoriteyi elinde bulunduran ve bu gücü her ne olursa olsun elinde tutmaya çalışan otokrat bir tip oldukları tespit edilmiştir.

Çalışma, “Kadınlar da kendi tarihlerini öğrenip yeni kuşaklara öğretmedikçe, köleliğin eski örüntülerinin tuzağına düşecekler ve güçlkle kazanılmış özgürlükleri yitireceklerdir. Bu tarihin önemli bir bölümü, yüzyıllar boyunca geliştirilmiş olan feminist kuramdır. Kadınlar bu kuramın bilgisine sahip olmadıkça cahil kalacaklardır.” (Donovan, 2016) anlayışı ile çalışma Feminist teori bağlamında ele alınmıştır.

Gelin-kaynana konulu çalışmaların çoğunluğunun Sosyoloji alanında olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca İletişim fakültelerinde de bu konunun çalışıldığı tespit edilmiştir. Bu çalışma oluşturulurken, gelin-kaynana konusunun işlendiği kaynakların bir kısmı ile ilgili kısa bilgiler verilerek bundan sonra yapılacak çalışmalar için literatür oluşturulmaya çalışılmıştır.

Makaleler:

Elif Baş ve Ecem Çebi (2021), “Gelin-Kaynana İlişkilerinin Medyadaki Temsili: Zuhal Topal’la Sofrada Örneği” adlı makalede “Zuhal Topal’la Yemekteyiz” adlı TV programından beş bölüm seçilerek erkek egemen güdümündeki kadınlık rollerinin medyadaki yansıması ele alınmıştır. Kadına atfedilen cinsiyet rollerinin nasıl işlendiği, ataerkil söylemlerin gelin-kaynana ilişkisine nasıl yansıdığı ele alınmıştır.

M. Fatih Alkayış (2013), “Adıyaman Yöresi Atasözü ve Deyimlerinde Gelin-Kaynana İlişkisi ve Evlilik Konusu” adlı makalesinde Adıyaman yöresinde aile, evlilik ve gelin-kaynana ile ilgili atasözü ve deyimleri ele almıştır.

Naciye Yıldız (2021), “Türk Dünyası Fıkralarında ‘Gelin Olmak’” adlı makalede fıkralarda gelinlerin ele alınışını incelemiştir. Gelinlerin makbul olan özellikleri, kayınvalidelerin gelin seçiminde nelere dikkat ettikleri gibi hususlar ele alınmıştır.

Nesrin Karaca (2016). “Hayatın ‘Eşik’ Durumu Bağlamında ve Sivas Evlenme Geleneğinde ‘Gelin’ Kültürü.” adlı makalesinde Sivas’ta gelin olma üzerine yazılmıştır. Gelinin ilk evlilik sürecinden evlilik yaşamına dair nasıl hazırlandığı, gelin sıfatı ile nasıl yaşadığı anlatılırken gelin kaynana, gelin görünce, gelinin eltisi ile olan ilişkisine de yer verilmiştir.

Özlem Altunsu Sönmez (2019), “Gelin Kaynana Çatışması Üzerine Sosyolojik Bir Analiz” adlı makalede gelin-kaynana çatışmasının nedenleri üzerinde durulmuştur. Gelin-kaynana çatışmasının temelinde ataerkil düşüncenin yattığı, erkek üzerinden güç kazanmaya çalışan kadınların çatışmasının kaçınılmaz olduğu işlenmiştir. Çalışma, Konya özelinde ve gelinlerle görüşülerek oluşturulmuştur.

Tebrike Kaya (2019), “Gelin-Kaynana İletişiminin Niteliğini Belirleyen Kültürel Etmenler” adlı makalede Türk toplumunda aile yapısını ele aldıktan sonra aile içerisinde gelin-kaynana ilişkisine ve bu ilişkiyi belirleyen etmenler ele alınmıştır. Gelin-kaynana iletişimde ekonomik durumun etkisi, gelin-kaynana arasındaki tartışmanın nedenleri, kayınvalidelerin davranışlarının gelinler üzerindeki etkisi, gelinlerin kayınvalideleri ile ilgili düşünceleri ele alınmıştır.

Kitaplar:

Deniz Kandiyoti (2019), “Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler” adlı kitapta toplumsal değişim bağlamında cinsiyet rolleri, değişen yaşam koşulları bağlamında kadının hane içi üretimi, Metropolde yaşayana kadının konumu,

Gecekonduya yaşıyan kadının konumu, eğitimli kadının konumu ele alınmıştır. Ataerkil devletin rolü, aile reformu gibi konular ele alınmıştır.

Dikmen Yakalı Çamoğlu (2017), “Kaynana Ne Yaptı Gelin Ne Dedi? Ailedeki Kadınlar ve İlişkiler” adlı kitapta aile içi kadın ilişkilerine yer vermiştir. Gelin kaynana ve görümcelerin ilişkileri neye göre şekillenmiştir, gelin ve kaynana arasındaki iletişimi belirleyen etmenler nelerdir bunlar üzerinde durulmuştur.

Ferhunde Özbay (2012), “Evlerde El Kızları. Cariyeler, Evlatlıklar, Gelinler. Feminist Tarih Yazımında Cinsiyet” adlı kitapta hane içindeki kadınların bizimkiler ve ötekiler şeklindeki ayrımına değinilmiş. kimler öteki kadınlar, kimler hanenin öz kadınları bunlar ele alınmıştır. Evlerde el kızları tabiri ile eve alınan cariyelerin, gelinlerin evlatlıkların nasıl karşılandığı ele alınmıştır.

Wilhelm Radloff (2000), “Türklerin Kökleri Dilleri ve Halk Edebiyatı” kült çalışması olan bu kaynakta Altay Türkleri, Kazak Türklerine ait gelin-kaynana içerikli halk ürünleri yer almıştır.

Wilhelm Radloff (2000), “Türklerin Kökleri Dilleri ve Halk Edebiyatı. Cilt III” kitabında Türklere dair atasözü, deyim, hikâyeler verilmiştir.

Wilhelm Radloff (2000), “Türklerin Kökleri Dilleri ve Halk Edebiyatı. Cilt VI” kitabında Türklere dair hikâyeler, masallara yer verilmiştir.

Tezler:

Derya Yurtsever (2019), “Feminist Kuramlar Bağlamında Dede Korkut Kitabı’nda Kadın” adlı yüksek lisans tezinde feminizmin ne olduğu ve alt dalları ile ilgili bilgi verildikten sonra Dede Korkut kitabında yer alan kadın karakterlerin tipleri(alplık, sevgili, kafir) sıfatları üzerinden değerlendirilmiştir. Dördüncü bölümde Feminist Kuramlar bağlamında Kadın ele alınmıştır. Dede Korkut hikâyelerinde geçen kadın tiplerinin aterkil bakış tarafından kurgulandığını, hikâyelerde kadınların sahip olduğu vasıfların ataerki tarafından belirlendiğini, hikâyelerde erkeklerin hâkimiyetinin hem aile içinde hem de kamusal alanda baskın olduğuna değinilmiş.

Fatma Özel (2022), “Eril Tahakküm Bağlamında Gelin Kaynana İlişkilerini Anlamak” adlı yüksek lisans tezinde gelin-kaynana ilişkisi eril tahakküm, toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında incelenmiştir. Kadının; anne, eş, kaynana, gelin rolleri incelenmiştir. Erkeklik kavramı, eş ve baba rolünde erkek incelenmiştir.

Gamze Abi (2022), “Aile Sosyolojisi Bağlamında Gelin-Kaynana İlişkileri: Van Kent Merkezi Örneği” adlı yüksek lisans tezi gelin-kaynana ilişkisinin aile içindeki yeri, kuşaklararası ilişkideki değişim ele alınmıştır.

Özlem Şahin (2020), “Feminist Kurama Göre Anadolu Sahasında Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Kadın” adlı doktora tezinde feminizmi, feminist kuram bağlamında kadın cinsiyetinin âşık şiirine yansımaları ele almıştır. Kadının anneliği, kayınvalideliği, gibi detaylı başlıklar halinde incelenmiştir.

1. BÖLÜM: TÜRK KÜLTÜRÜNDE KADIN VE AİLE

“Ölümün eşiğinde olan tüm toplumların yapısı erkeksidir. Bir toplumu sadece bir erkek kurtarabilir ancak, hiçbir toplum kadının eksikliğinde varlığını sürdüremez.”

1.1. ÇEŞİTLİ KÜLTÜRLERDE KADIN

Havva ile başlayan serüveninde farklı toplumlarda farklı kültürler etkisi altında değişmeyen tek rolü olan: “hayat veren” rolü ile var ola gelmiştir kadın. Toprakla özdeşleştirilmiş olan kadın, bereketin, üremenin sembolü olmuştur. Türk kültüründe kadının yerine değinmeden önce farklı kültürlerde kadının nasıl algılandığına dair kısaca bilgi verilecektir.

Mineke Schiper’in dünya dillerinden, 240 dilden 15.000 sözlü ve yazılı kaynak taranarak derlediği kadınla ilgili atasözleri, kadınla ilgili görüşlerin az ve öz anlatımının bir örneğidir. Kadının ahlakının, güzelliğinin, iyisinin, iyi anne olanının, iyi eş olanının, kadının zekâsının kısacası kadına dair bakış açısının yansımasını gördüğümüz atasözlerinden örnekler şu şekildedir:

“Gelin hanım kiliseden girmek istiyorsan başını eğeceksin.”

Eril düşüncenin kadınları nasıl değersizleştirdiğinin, kadın aklının erkeğe göre kıt olduğunun vurgusu pek çok dilde atasözleri ile ortaya konulmuş kuşaktan kuşağa aktarılarak belleklere kazınmaktadır. Kadınların yönetemeyeceği, kadınların yetkin olduğu alanın ev içi alan olduğu vurgusu, kadınların duygusal, erkeklerin ise zekâ ile özdeşleştirilmesi atasözlerine yansımıştır.

Erkek baş olabilir ama kadın evin kalbidir. (Gikuyu dili). Burada erkek aklın timsali ilan edilirken evin sorumluluğu kadına verilmiştir. Kadının alanı yine ev içi ilan edilmiştir.

Kadın, kalbi ve tencereyi yönetebilir ama bardakla başı yönetmek erkek işidir. (Almanca)

Erkek, kadının başıdır. (Kitab-ı mukaddes)

Kadın akli, maymun akli. (Japonya)

İyi kadın kafası olmayandır. (Hollanda)

Erkek baş olabilir ama kadın evin kalbidir. (Gikuyu dili)

Mutlu evlilik erkeğin baş, kadının kalp olduğu evliliştir. (Portekizce, Brezilya)

Erkek diyince akıl, kadın diyince şefkat. (Japonya)

Erkeklerde mantık, kadınlarda kalp vardır. (Hollandaca)

Bir kovuğa iki baş sığmaz. (Türkçe)

Kadın; kalbi ve tencereyi yönetebilir ama bardakla başı yönetmek erkek işidir.
(Almanca)

Kadın akli çocuk akli. (Batı Afrika)

Kadınlara kafa yerine göğüs verilmiş. (Yahudi atasözü)

Kadınlar yarı beyinlidir. (Arap atasözü)

Kadın akli burnunun ucuna kadar uzar. (Japon)

Şirin minicik bir burun ama minik kafanın içi boş. (Rusça)

Kadının şekli melek, kalbi yılan, beyni eşek gibidir. (Almanca)

Saçı uzun akli kısa(Türkçe)

Kadınların düşünceleri burunlarının ucundan öteye geçemez. (Japon)

Kadınların saçı uzun akli kısa olur. (İsveççe)

Saçtan bir kafa ama içinde akıl yok. (Moğolca)

Bir kızın saçı uzun olur ama beyni kısa. (Kalmuk)

Kadının doğurganlığı, kız ve erkek evlat doğurmasına göre toplum içinde kazandığı statü, kadın bedeni üzerinden tasvirlerle güzel ve makbul olan kadın tipini de atasözlerinde görüyoruz.

Bir evin kaderini kadının rahmi belirler. (Almanca)

Kız evlatlarla dolu bir ev, ekşimiş birayla dolu ambar gibidir.
(Hollandaca/Almanca)

Bütün gece uğraş ondan sonra kız doğur. (İspanya)

Güzel kadın göz için ziyafettir, ruh için yalnızlık. (Filipince)

Güzel kadının bedeninde şeytan vardır. (Almanca)

Saç kadının gururudur. (Küba, İspanyolca)

Şen şakrak bir esmer, kederli bir sarışından iyidir. (Portekizce, Brezilya)

En çirkin kadın en çok süslenen kadındır. (Portekizce)

Sade bir su kabağı güvenle dışarıda bırakılabilir. (Maori dili)

Sürme kadını, geçit töreni kabileyi, eyer atı güzelleştirir. (Arapça)

Kadının aşkından uzak dur çünkü onların güzellikleri edep tanımaz, bedenleri de şehvetten ölenlerinin doldurduğu mezarlıktır. (İbranice)

Burnu kalkık bir kadın şeytanın armağanıdır. (Portekizce) ucu kalkık burun Avrupa'da inatçılığa bağlanır ve bu tutum kadınlar için yazılı olmayan davranış kurallarına aykırıdır.

Mısır koçanını süslersen o bile gelin gibi görünür. (Arapça)

Güzelce giyindikten sonra bir değnek bile güzeldir. (Ladino)

Güzel giyinmişse bir odun bile güzel görünür. (Macarca)

Üzerine bir mücevher takınca bir kütük bile güzel görünür. (Estonca)

Her kadın karanlıkta, uzakta ve şemsiye altında güzeldir. (Japonca)

Kadının güzelliği, ormandaki yankı ve gökkuşağı çabuk geçer. (Almanca)

Kadın güzelliği bulut gibidir. (Kamerun Gabon, Fang dili)

Kadın zeki ve akıl küpü olmaktansa güzel olmak ister, çünkü genellikle erkeklerin görme yeteneği düşünme yeteneğinden daha iyidir. (İbranice)

Duvaksız gelin, kıskanç olmayan kadın olmaz. (Ladino)

Dans etmek istemeyen gelin, eteğim çok kısa der. (İngilizce, Jamaika)

Tek karılı olmak tek gözlü olmak gibidir. Bir yerine iki kadınla evlenirsen o kadar genç ölürsün. (Kongo Luba atasözleri)

Kadının, felaketin ve hıyar turşusunun küçüğü makbuldür. (Macarca)

Kadının ve sabanın sapı, erkeğin boyundan kısaysa iyidir. (Oromo dili)

Kadın soğan gibidir, başı hep yere bakmalıdır. (İngilizce, Jamaika)

Kadınların tanrısı erkektir, böylece tüm kadınlar erkeğe itaat etmelidir. (Farsça)

Erkek baştır ama onu döndüren kadın. (Hollandaca, İngilizce, ABD)

Koca baş, kadın boyundur; kadın kocasını istediği yere döndürür. (Rusça)

Kadın ve mum, ikisinin de en iyisini istiyorsan boynunu bükeceksin. (İspanya)

Karının ve tavuğun iyi olmasını istersen boynunu sıkacaksın. (Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika)

Kadının kalbi, erkeğin gözünden daha fazlasını görür. (İsveççe)

Göz gibi kalp de miyop olabilir. (Rusça)

Güvenen bir kalp kolay aldatılır. (Almanca)

Küpesi olmayan ev, mobilyası olmayan ev gibidir. (İspanyolca, Küba)

Eril düşünce tarafından yaratılan kadının en değerli olduğu rol olan annelik üzerine söylenen şu sözlerde de annenin gelecek nesilleri yetiştirmedeki etkisi vurgulanmıştır. Huy, karakter gibi özelliklerin anneden geçtiği, kadının doğurganlığının önemi ve doğurduktan sonra kadının gözden düşüşü üzerine vurgular yapılmıştır.

“Kadınlık, anneliğin içinde yer alır ve kaldı ki annelik, kadınlığın elifbasıdır; kadının sağlığının ve duygularının nirengi noktasıdır, bu canlı gizemi çözecek anahtardır(...).Çocuk kadını tamamlar...Onsuz kadın eksik kalır.” “Öteden beri kadın, tümüyle, onun yeryüzündeki yaşamının yüce amacını oluşturan bu kutsal annelik görevi için şekillenmiş ve hazırlanmıştır.” Doktor J.B.Fonssagrives. (Michaux, 2011, s.28).

Anne ne yemişse çocuk da aynısını memeden alır. (Sranan dili)

Memeden emdiğin süt, mezarının üzerine de serpilecek. (İspanyolca, Bolivya)

Sütle giren huy, canla çıkar. (Türkçe)

Bu son üç atasözü, çocuğun her şeyi çevresinden özellikle annesinden öğrendiğini anlatmaktadır.

Bir evin kaderini kadının rahmi belirler. (Almanca)

Bir anne için çocuğu: “Gözüyle görmeden önce kalbiyle gördüğüdür.” (Arapça, Lübnan)

Tavuğun güzelliği yumurtlayana kadar devam eder. (Sırpça)

Cennet annelerin ayakları altındadır. (Arapça, Türkçe, Endonezya)

Erkek evlat doğurma hem baba için hem de anne için toplum içinde statü kazanma yollarından biri olarak görülmüştür. Türk kültüründe de oğlu olanın ağ otağa oturtulması tarihsel süreç içinde de bugün de erkek evladın önemini göstermektedir. Erkek evlat doğuran kadının aile içinde yerini sağlamlaştırdığı da bilinen gerçeklerdendir. Dünya dillerinde de erkek evlat doğurmanın önemi atasözlerinde yer alırken kız doğurmanın felaket sayıldığı kültürleri de göstermektedir.

Çin atasözleri:

Tanrıça gibi on sekiz kız evlat, bir kambur erkek evladın yerini tutmaz.

On güzel kız bir sakat erkeğin yerini tutmaz.

Bir topla oğlan, altın gibi on sekiz kızıdan daha değerlidir.

Aptal bir erkek evlat, becerikli bir kızıdan daha değerlidir.

Erkek çocuk doğurmak bir nimettir, kız doğurmak felakettir.

Bir kız çocuk bir erkek çocuğun onda biri eder. (Çin atasözleri)

Başkaları hakkında yalan dedikodu çıkaranlar kız çocuk doğurur. (Hindistan, Telegu)

Bir erkek çocuğu varsa bu kız çocuğunu nötralize eder. (Yahudi atasözü)

Her kız çocuk bir avuç beladır. (Arapça)

Kız doğduğunda evin eşiği kırk gün ağlar.

Kız doğurmak, sorun doğurmaktır. (Eritre/Tigrinya atasözü)

Kızı olmayan ana kendini diri diri gömmelidir. (Ladino)

Kızı olmayan bir adam öldüğünde kimsenin haberi olmaz. (Arapça)” (Schiper, 2010).

Bu son iki atasözünde diğerlerinin aksine kız çocuğuna olumlu bir atıf vardır. Kız çocuğu olanların bahtsızlığına atıfta bulunan atasözlerinin yanı sıra kadının annelik rolüne olumlu anlamlar yükleyen atasözleri de mevcuttur. Kız çocuğu olan ailenin bahtsızlığına vurgu yapan onlarca atasözüne rağmen kız çocuğun aileye daha düşkün ve vefalı olan evlat olacağına dair atasözleri de mevcuttur.

Kabile halinde yaşayan küçük topluluklarda da medeniyete yön verdiği düşünölen ölkelerin dillerinde de milyonlarca taraftarı olan kutsal dinlerin söylemlerinde de kadını aşğılayan, ikinci cins gören yüzlerce atasözö örneği ile karşılaşılmıştır.

Agnex Michaux'nun, Batılı din, devlet adamı, aydın ve sanatçı erkeklerin kadınlarla ilgili söylediği, kadınları aşğılık bir cins olduğuna inandırmaya çalışan düşönceleri derlediği eserinde kadınlara dair söylenenler şönlardır:

“Kadınlar genellikle salaktır. Zekâsı ancak vasat bir erkeğin zekâsına eşdeğer olan bir kadına, çok akıllı olduğu söylenir. Bunu daha fazla gizlemenin âlemi yok.” Yazar Henri Jeanson.

“Akıllı kadınları sevmek ibnelere özgö bir zevktir.” Yazar Charles Boudelaire.

“Kadın daha aşğı bir yaratık değildir, erkek daha üstün bir yaratıktır.” Yazar Françoise Parturier.

“Kadınlar zaten akılsız olduklarından ötürö, asla akıllarını yitirmezler.” Yazar Henri Jeanson.

“Kadın beyninin kıvrımları, erkeğinkine oranla daha az sayıdadır ve kadındaki gri madde yoğunluğu erkektekinden daha düşöktür; buna karşılık çocuklarda da gözlemlenebileceği gibi, sınırları daha güçlüdür. Bu nedenle de bazı fiziki ağırlara daha kolay katlanabilirler; bu yönleriyle vahşilere benzerler ve bu durum aynı zamanda onların sinir sistemlerinin daha kaba saba olduğunun kanıtını teşkil eder.” Yazar August Strindberg.

Kadının aklını küçümseyen onlarca atasözö Donovan'ın: “Aklın cinsiyeti yoktur...zihnin gücünün cinsiyeti yoktur ve...erkeklerin görevleri ve kadınların görevleri, erkeklerin alanları ve kadınların alanı hakkındaki fikirler sadece keyfi fikirlerdir” ifadelerine örnek teşkil etmektedir (Donovan, 2016, s.46).

“Baba, anneden daha fazla sevilmelidir çünkü o üremenin aktif ögesiyken anne sadece pasif ögesidir.” Aziz Tomas.

“Bu cadılarla yaşamak olanaksızdır; ancak bu cadılar olmadan yaşamak da olanaksızdır.” Filozof Aristophanes.

“Cahil olarak nitelendiremeyeceğimiz ve bölük pörçük bazı bilgilere sahip olan kadınların sayısı bir elin beş parmağını geçmez.” Yazar Emile Zola.

“Susturacak başka yöntem bulunmadığında kadın dövülmelidir.” Yazar Georges Courteline.

“Bir kadın her konuda aydınlanmak istemesini kabul edebilirim; ancak bilgiç olabilmek için bilgili olma şeklinde ortaya çıkan kaba tutkuya kapılmasını hiç istemem.” Yazar Moliere. (Michaux, 2011, s.19-79).

“Kadınlar ev işleriyle uğraşmalıdır; onları iyi beslemek iyi giydirmek ama asla toplum içine çıkartmamak gerekir. Din eğitimi almalılar, ancak şiir ve siyaset bilgisinden uzak tutulmalılar, sadece mutfakla ilgili ve dinî kitaplar okumalılar. Biraz müzik, resim ve dans zaman zaman da bahçivanlık ve tarım bilgisi alabilirler.” Şair Lord Byron.” (Michaux, 2011, s.19-79).

Kadının zekâsının küçümsendiği, güzelse tehlikeli olacağı, kadının en iyisinin bile sakat erkek çocuktan daha aşağı olduğu, kız doğurmanın felaket olduğu, kadının güzelliğinin doğum yapana kadar olduğu, kadının iç güzelliği dış güzelliği, huyu, akli kısacası kadına dair her konuda aşağılama, ötekileştirmenin atasözlerine yansıyor belleklere bu yolla işlendiği görülmektedir.

Yukarıda yer verilen örnekler ve daha fazla kadın düşmanı düşünceleri söyleyenlerin hepsinin iyi eğitilmiş ve çoğunun tarihte iz bırakan yazarlar, filozoflar, din adamları olması dikkate değerdir. Kadınların; düşünebilme yetilerinden, duygusallıklarına, namuslarına, anneliklerine, hayatta ne olup ne olamayacaklarına, kısacası kadına dair olumsuz, aşağılayıcı, cinsiyetçi söylemlerin kültürel değil evrensel olduğunun bir göstergesidir.

Dünya'nın en eski medeniyetlerinden olan Sümerlerde kadının yeri mitler ve efsanelerden öğrenilmektedir. Bu öğretiler ışığında Sümerlerde Tanrıçaların Tanrılardan önde geldiği bilinmektedir. Evreni, insanı yaratının, sosyal düzeni, sağlığı koruyan, bereket ve bolluğu getiren, savaş ve barışı düzenleyen Tanrıçalar olduğuna

inanılmaktadır. Bu Tanrıçalar aynı zamanda kralların da koruyucusu sayılmıştır. Samilerin çoğalıp güçlenmesi ile Tanrıçaların yerlerini erkek Tanrıların aldığı, Tanrıçalar için yazılan ilahiler ve kompozisyonların da giderek azaldığı bilinmektedir.

Sümerlerde kadınların sosyal ve hukuki durumu hakkında M.Ö. 250 yıllarından itibaren yazılan ve 250 yılı kapsayan kanunname, edebi eser, alım satım makbuzlarından edinilen bilgiler doğrultusunda Sümerlerde kadının, özgür ve köle olarak ikiye ayrıldığı bilinmektedir. Özgür kadınlar geçimlerini sağlamak için tarla bahçe işlerinde değirmen, dokumacılık işlerinde çalışabilmekteydi. Ayrıca doktor, ebe, sekreter, şair, müzisyen, sihirbaz, berber, meyhaneci gibi meslek sahibi kadınların varlığı da bilinmektedir (Gültepe, 2020, s.69-70).

Eski Anadolu'da Kadının yeri hususunda üçüncü bin yılda yaşayan beyliklerde Kültepe vesikalarında prenseslerin yanında diğer kadınların durumundan da bahsedilmiştir. Kadınların kendi adlarına senet yapabildikleri, borç alıp borç ödedikleri, şahitlik edebildikleri kayıtlara geçmiştir. Kadınların borçlarını ödeyememesi durumunda esire olarak satılabildikleri de kayıtlara geçmiştir. Kadınların da erkekler gibi köle olarak satılabildikleri bilinmektedir. Kadınların ticarete eşlerine ve erkek kardeşlerine yardımcı olabildikleri de bilinmektedir. Kadınlara ait mühür baskıların varlığı kadınların, ferdî mülkiyetlerinin olduğu, mahkeme huzurunda hukukî şahıs hak ve sorumlulukları olduğunu düşündürmüştür (Gültepe, 2020, s.75).

Hitit devletinde de kadınların soylu ve sıradan olmalarına göre hayatları değişiklik göstermiştir. Soylu kadınlar mabetlerde, dinî törenlerde, hayır işlerinde yer aldığı bunların yanı sıra siyasete karışabildikleri bilinmektedir. Hitit ailesinin pederşahi özellik gösterdiği evliliklerde yetki ve sorumluluğun baba da olması, boşanma durumunda babanın çocuklarını alıp anneye bir tane çocuk vermesi sıradan kadınların hayatlarının soylu kadınlar kadar rahat olmadığını göstermektedir. Son olarak Hititlerdeki iş gücünün bedelinin cinsiyete göre belirlendiği kadın işçilere düşük ücret, erkek işçilere

kadınların iki katı ücret ödendiği bilinmektedir. Sonuç olarak Anadolu'nun dört bin yıl önceki çağlarında kadın hayatın her sahasında var olmuştur daha sonraki dönemlerde Asur-Sâmi unsurları ile karşılaşınca kadınlar sosyal hayattan usul usul çekilmiştir (Gültepe, 2020, s.78).

Yunanlarda kadına dair şu söylemler kadının yarı köle konumda olduğunu göstergesidir. Hesiodos, bir kadına güvenmekle bir hırsıza güvenmeyi bir tutmuştur. Perikles, en iyi kadını tanımlamış ve en iyi kadının, erkeklerin hakkında en az konuştuğu kadın olduğuna hükmetmiştir. Aristoteles'e göre de kadın, yetersiz olduğu için kadındır ve kadının fikir yürütme konusunda etkisiz olduğunu iddia eder. Simonides' e göre kadın, Tanrı'nın yarattığı en büyük kötülüktür. Hipponax'a ise daha da acımasız olup kadınların erkekleri sevindireceği iki durumdan bahseder. Bunlardan biri düğün günü diğeri ise toprağa gömüldüğü gündür. Menandros'a göre, kadın erkeklerin yakasına bırakmayan bir çiledir. (Beauvoir, 2019 Cilt I, s.116-117). Bugün dünyanın saygıyla andığı ünlü düşünürlerin kadınlar için söylediği bu aşağılayıcı, ötekileştirici, cinsiyetçi sözler kadının insanlık tarihindeki yerinin ne olduğunu göstermesi açısından önemli olmakla birlikte, saygıyla andığımız düşünürlerin öteki yüzünü görmek bakımından da önem arz etmektedir.

1.2. TÜRK KÜLTÜRÜNDE KADIN

Dünyanın ilk zamanlarında kadın Tanrıçaların varlığı hemen hemen her toplumda görülmüştür. Eski Türk inanışında hayat veren ilahi gücün temsilcisi dişi ruhlar ve Tanrıçalar olmuştur. Reed: "...bazı ilkel dinlerde 'ana' sözcüğü, 'üretici-yaratıcı' anlamına gelmektedir." "görülüyor ki, kadın yalnızca yeni bir yaşamın yaratıcısı yani biyolojik ana olmakla kalmıyor, yaşamın gerekliliklerinin ilk ve temel üreticisi olarak, toplumsal ana olma özelliği taşıyor." (Reed, 2012, s.172). Ayrıca bazı mitolojik anlatılarda bir soyu oluşturan çocuğu doğuran kadının, bir erkekle birlikte olmadan bu çocuğa hamile kalmasını Malinowski şöyle yorumlar: "(...) mit, babanın yaratıcı gücü

yerine, ana Tanrıçanın kendiliğinden yaratıcı gücünü koymuş oluyor.” Kadını ve doğurganlığını yücelten bu mitin olduğu toplumun, toplayıcılıkla ve tarımla geçinen bir toplum olduğuna da dikkat edilmelidir (Kaya, 2002, s.51).

Türk kültür tarihinin en erken ve kam veya şaman olmanın kutsal ve üstün cins olarak kabul edilen kadınların tekelinde olduğu bilinmektedir. Bu bakış açısı anaerkil dönemde yaratıcının dişi olduğu tasavvurunu doğurmuştur. Türk mitolojisinin anaerkil döneminde yaratıcı tanrıçası Umay’dır ve ay ile sembolize edilir. (Çobanoğlu, 2017, s.268).

Umay ana adına ilk kez Göktürk yazıtlarında (732) rastlanmıştır. Umay Ana kadınların ve çocukların koruyucusu, hayatın simgesi olmuştur. İslâmiyet’ten önce Türklerin inanışında, insan soyunun devamını sağlayan, aile, çocuk, kadın hamileliklerinin koruyucusu, barışı sağlayan hâmi ruhlar dişi Tanrı tasavvuru ile var olmuştur.

“Türk mitolojisi içerisinde kadınların lider bir profil taşıdıkları yönünde birçok anlatı yer almaktadır. Bunların en başında Türklerin anaerkil bir toplumsal yapıya sahip oldukları yönünde özelliklerin yer aldığı Umay Ana miti ve İskitlerin kadın hükümdarı Tomris Han’ın liderlik özellikleri ifade edilmektedir. Nitekim M.Ö. 500-600 yılları arasında yaşadığı değerlendirilen ve birçok kaynakta ilk kadın hükümdar olarak ifade edilen Tomris Han, eşinin ölümünden sonra “Pers kralına boyun eğmeyen” cesur bir Türk kadın hükümdarı olarak değerlendirilmiştir.” (Acar, 2019, s.3).

Kadınların erkekle eşit olduğu iddialarına rağmen Acar’ın (2019), çalışmasında bu eşitliğin tam sağlanamadığına dair iddialar da yer almaktadır:

“Din her dönemde kadınların toplum içerisindeki hayatını yönlendirmiştir. Türklerin çok tanrılı inanışa sahip olduğu dönemde şaman Türk kadınlarının büyük ayinlere iştirak etmediğini görmekteyiz. Bunun sebebi kabile tanrısı huzuruna gelinin saygıdan dolayı çıkamamış olması olarak değerlendirilmiştir. Tölesler’de yine kadın şamanlar bulunmaktadır. Fakat bunlar da aynı şekilde törenlere katılmamışlardır. Buna karşın en iyi şaman, kadınlar arasından çıkardı.” (Acar, 2019, s.4). Şamanlar kadın olmasına rağmen ve Türk toplumunda kadının yerinin erkekle eşit olduğu iddialarına rağmen yine de gelin şamanların saygıdan dolayı ayinlere katılmaması dikkat çekicidir.

Acar'ın iddialarını Beauvoir'a da destekler nitelikte iddialarda bulunur. Beauvoir da kadının, tarihte ana Tanrıça olduğu dönemlerde bile asla bir ayrıcalık rolüne bürünmediğini, var oluşu ile sürekli çatışma halinde olan nesne konumuna indirildiğini ifade eder. (Beauvoir, 2019)

Tarihin en erken dönemlerinde, anaerkil yaşam biçiminde (ana soylu) annenin ve annenin akrabalarının özellikle dayının etken olduğu bir aile yapısının varlığı bilinmektedir. İlkel kültürlerde ana soylu yapının varlığını ilk kez Bachofen (1861). Ardından McLenan (1876), Morgan (1877), Spencer (1885) Bachofen'in savını savunmuşlardır. Hobhouse (1905) ve Briffault (1927) anaerkillik kuramını geliştirmişlerdir (Türköne, 1995, s.14).

Tarihin en erken dönemlerinde benimsenen ana soylu aile yapısının, bugünkü ataerkil aile yapısına evrilmesi, eril zihniyetin tüm dünyaya hâkim olması, bu keskin geçişin nasıl olduğu, kesin ve net yargılarla açıklanamasa da bu geçişin temelinde özel mülkiyetin doğuşunun, yerleşik yaşama geçişin etkili olduğu düşünülmektedir. Öyle ki en ilkel yaşam biçimlerinde, avcı toplayıcı yaşamın içerisinde kadın merkezli yaşamdan eril otoriteye geçiş erkeğin güç kazanmasına olanak sağlayan koşullarla olacaktır. Erkeklerin sosyal hayatta ve ekonomi içinde hüküm süreceği bir yapı ile otoriteleri pekişecektir. “Fakat hayvanların grup halinde avlanan erkeklerce, evcilleştirilmeye başlaması ve tarımda hayvanın kullanılmasıyla kadının saygınlığı ve kutsallığı da hafiflemiştir. Topraktan elde edilen ürünün ve ticaretin getirdiği güç, özellikle köleci toplumlarda insanın bir mülkiyet nesnesi haline gelmesiyle ataerkil yapıyı daha da güçlendirmiştir. Kapitalist toplumda ise kadının toplumsal konumu büyük ölçüde evle sınırlanmıştır.” (Kaya, 2002, s.50).

Reed, anaerkil klandan ataerkil aile yapısına geçişi “Kadınların düşüşünün temeli, özel mülkiyetin evriminde yatmaktadır.” şeklinde tabir etmekle birlikte, “İlk özel servetin biriktirilmesi, tarım ve hayvancılıkla başlayan yüksek ekonomiyle olanaklı kılınmıştır.

Yiyecek bolluğu, nüfusun yoğunlaşmasına ve yeni toplumsal emek bölümlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Daha önce avcı olan erkekler, artık çiftçi, çoban ve zanaatçıdır. Daha üretken bir ekonomi ve giderek artan bir emek gücü, ilk üreticilerin günlük tüketme gereksinimlerinin üzerinde bir mal fazlasının birikmesine yol açmıştır. Başlangıçta bu mal fazlası sulama gibi toplu çalışma gerektiren işleri düzenleyen köy ihtiyarlarına ayrılmaktaydı. Ama yavaş yavaş, bazı erkekler, kendilerini, sıradan halkın üzerinde birer kral-papaz, soylu ve efendi konumuna yükselttiler halktan önceleri haraç, sonra da vergi adı altında yiyecek, hayvan ve el ürünü almaya başlar. Özel servet artık seçkinler sınıfının bir yönetici sınıfının elinde toplanıyordu.” (Reed, 2014)

Reed, anaerkilliğin bitişi, ataerkilliğin başlangıcını, sadece özel mülkiyetle temellendirmese de eril güce geçişte özel mülkiyetin büyük rolü olduğunu ifade etmiştir. Reed’in de anlamlandıramadığı özel mülkiyetin ortaya çıkışı ile kadınların yetkelerini kaybetmelerinin aynı döneme nasıl denk geldiği ve kadınlar gücünün doruğundayken bu güç onların elinden nasıl erkeklere geçtiğidir.

Briffault, anaerkillikten ataerkilliğe geçişi ve cinsiyetler arası iş bölümünü ekonomik koşullara ve mülkiyet temeline bağlamaktadır. Kadın ve erkek arasında fiziksel fark olmadığını öne süren Briffault, iş bölümünün erkeğin fiziksel gücü ve kadının zayıflığıyla ilgili olmayıp sonradan ortaya çıktığını söyler. Avlanma ve savaş gibi nedenlerden dolayı erkeğin evden uzaklaşması, evdeki görevleri kadının üstlenmesini gerektirmiştir. Önceleri avlanmayı kadın erkek birlikte yaparken bu birlikteliği kadın anne olması ile bebek bakımı için evde kalmasına ve yiyeceklerin uzun sürede pişirilmesine bağlamaktadır (Türköne, 1995, s.17).

Beauvoir’ya göre de erkeklerin savaşa katılması, kadınların bu savaşa katılamaması erkekleri üstün kılmıştır. “Kadının üzerindeki en büyük lanet, bu savaş seferlerinden dışlanmış olmasıdır. Erkek, yaşam vererek değil, kendi yaşamını tehlikeye atarak hayvanlıktan çıkmaktadır; bu yüzdendir ki, insanlık doğuran cinsiyete değil,

öldüren cinsiyete üstünlük tanımıştır.” (Beauvoir, 2019, s.92). Anneliğin kadını, yerleşik bir varoluşa yazgılı kıldığını bu nedenle o evde kalırken erkeklerin avlandığını, savaşabildiğini ifade eder. Kadınların yabancı doğanın özeti yapıldığı, kadının gücünün kendini insanın hüküm sürdüğü dünyanın ötesinde gösterilirken; Tanrıça, Ulu ana gibi erkekler ise dünyayla, gerçekte ilişkilendirilmiş. Kamusal ya da basitçe toplumsal otorite her zaman erkeklerle ilişkilendirilmiş (Beauvoir, 2019, s. 99).

“Mitolojik Ana kompleksinden Gök Tanrı dinî sistemine geçiş, Türklerin kemik akrabalığından, yani ana merkezli aileden kan akrabalığına, yani ata merkezli aileye geçişiyle ilgili olmalıdır. Nitekim Türk mitolojisinde dağ, nehir, orman koruyucularının ana veya en azından ana taraftarı akraba terimleri ile mesela ‘dayı’ diye adlandırılması (Altaylı Şamanlar bugün de kutsal dağlara dayı diye müracaat ederler.) yukarıda da değinildiği gibi kadının Mitolojik Ana bağlamında doğayı, erkeğin Gök Tanrı bağlamında cemiyeti simgelediğini kanıtlar.” (Gültepe, 2020, s.102).

Anaerkillikten ataerkilliğe geçiş kesin bir nedene veya olaya bağlanamasa da ve hatta anaerkil yaşamın olup olmadığı bugün hâlâ tartışılrsa da tarihin ilk dönemlerinde anaerkilliğin olduğunu destekleyen çalışmalarıyla Frazer’ın, Benedict’in çalışmalarında ana soylu yaşamın izlerine rastlanmaktadır. Güney Pueblo yerlilerinde, Zuzu kabilesinde ve diğer topluluklarda ana soylu aile yapısına rastlandığı gibi eski Türklerde de maderi aile yapısının varlığını Gökalp’tan öğreniyoruz.

“Nesep, maderidir. Bu ailenin içinde yalnız ‘zevi’l erhâm’ yani ana cihetinden (tarafından) olan akrabalar vardır. Çocuk anasının totemine varis olur. Çocuğun babasıyla hiçbir içtimaî akrabalığı yoktur. Çocuğun velisi dayısıdır. Anasının velisi de odur. Yani büyük kardeşidir. Dayının mirası kendi oğluna kalmaz, yeğenine kalır. Bu tarzdaki aile doğrudan doğruya maderi semiyeye (soptan) doğar.”(Ziya Gökalp, 2018).

Yine Gökalp’ın Türk Ahlâkı’nda ele aldığı ana soyu ile baba soyunun önemi şu şekilde açıklanmıştır:

“Türk ailesi il’li, man’lı olduğu için; hem ana soyuna hem baba soyuna önem verirdi. Çocuk hem baba yönünden olan kandaşlarını he de ana yönünden olan kandaşlarını akraba tanırdı. Bundan dolayıdır ki bugün Hive ve Doğu Türkistan’da yaşayan Türkmenler’de bir kız, yalnız babası Türkmen olan bir delikanlı ile evlenemez. Çünkü bir adamın soylu olabilmesi için; yalnız babasının asıl olması yeterli değildir. Türkmen kızının evleneceği delikanlının ana ve babasının kesinlikle soylu yani Türkmen olması gerekir. Türkmenlerce soyluluğun hem baba hem de ana yönünden olduğunu belirten diğer bir belge de; asalet (soyluluk) unvanlardır. Eski Türklerde baba yönünden Hakan oğlu olanlara ‘Tekin’ana yönünden Hakan oğlu olanlara da ‘İnal’ derlerdi (Ziya Gökalp, 2005, s.71-72).

M. Fuad Köprülü’nün, Türk Tarih-i Dinîsi adlı kitabında Türk kadının ailedeki önemini anlattığı kısımda ailede babanın soyunun değil annenin soyunun da önemli olduğuna dair bilgiler veriyor. Ailenin velayetinin sadece erkekte değil, kadında da bulunduğu her ikisinde müşterek bulunduğunu belirtiyor. Eski Türk devletlerinde emirnamelerde sadece hakanın değil hatunun da imza edildiği, resmî içtimalarda hakanın hatundan ayrılmamasını, kadının aile hayatındaki önemine bağlamaktadır (Köprülü, 2005, s.41).

Türklerde dişi ile erkeğin eşit görüldüğüne örnek olarak Türk kozmogonisindeki göğün yedinci ve altıncı katında oturan gün ana ile ay atanın varlığı gösterilebilir. Ana soyu ile baba soyunun öneminin denk olduğunun bir başka örneği de evlenecek olan Türkmen kızının sadece baba tarafından soyuna değil anne tarafından da soylu olmasına bakılmasıdır. Türklere göre asalet hem pederî hem de maderidir (Ziya Gökalp, 2018).

Ziya Gökalp, Türk Ahlâkı’nda, Türk kadınının aile içindeki öneminin bir diğer göstergesi olarak Türklerdeki tek eşliliği örnek göstermektedir. Türk Töresinde çok eşliliğe yer olmadığı, evliliğin yalnız bir kadınla yapılabildiği fetih zamanlarında töreye aykırı olarak kadın sayında çoğalma olduğunu ifade eden Gökalp ikinci kadınlar hiçbir zaman zevce olamadığını da belirtmektedir. Türk töresine göre yalnızca ilk kadının eş olabildiği ve İl döneminde yalnızca ilk eşten olan çocuğun hakanın yerine geçebildiğini ifade etmektedir. İkinci olan kadına kuma denildiği ondan olan çocukların da ilk eş

anne dediği kendi annesi ancak teyze diyebildiği ifade edilmektedir. Hoş karşılanmayıp önüne geçilmeye çalışılsa da tarihsel süreçte çok eşlilik örnekleri ile karşılaşılmıştır. Dolayısıyla Türklere çok eşlilik yoktur denilemez.

“Türkiye’de kadın, eş ve anne rolü üzerinden tasvir edilmekte ve ideal kadınlık rolü iyi anne ve eş olmaktan geçmektedir. Türk kadını kimliği erkeğin istediği roller üzerinden de çizilmektedir.” (Özkantar, 2019, s.9)

Türk kadını diğer milletlerin kadınları ile kıyaslandığında tarihte de günümüzde de savaşçı, fedakâr ve annelik rolünü kutsallaştırmış kadın yapısı ile karşımıza çıkmaktadır. İslâmiyet’ten önce ve İslâmiyet’in kabulünden sonra Türk kadının içtimâî hayattaki konumunda değişiklikler meydana gelmiştir. İslâmiyet’in kabulünden önce Türk kadınının değeri sadece aile içinde, kısır bir alanda değil yaşamın bütün alanında ehemmiyetini koruduğu görülmektedir.

Türk kadın tipi, ata binen, evleneceği erkeği kendisi seçen, gözü pek, ülke yönetiminde söz sahibi olan hatun kişiliği ile karşımıza çıkmaktadır. Alp kişiliği ile öne çıkan Türk kadını, içinde yaşadığı dönemin şartlarında gerektiğinde düşmanla savaşan, at binen, kılıç kuşanan cesur, bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Atatürk’ün Türk kadınını anlattığı şu sözleri burada vermek yerinde olacaktır:

“Dünyada hiçbir milletin kadını, ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadını gibi emek verdim diyemez. Belki erkeklerimiz memleketi istila edenlere karşı süngüleriyle, düşmanın süngülerine göğüslerini germekle düşman karşısına hazır bulundular. Fakat erkeklerimizin teşkil ettiği ordunun hayat kaynaklarını kadınlarımız işlemiştir... çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu, keresteyi getiren, aile ocaklarının dumanını tütüren, bütün bunlarla beraber sırtıyla, kağnısıyla, kucağındaki yavrusuyla yağmur demeyip, kış demeyip, sıcak demeyip cephenin harp malzemesini taşıyan hep onlar, hep o yüce, o fedakâr, o ilahî Anadolu kadınları olmuştur. Bundan ötürü hepimiz, bu büyük ruhlu ve büyük duygulu kadınlarımızı şükran ve minnetle sonsuza kadar aziz ve kutsal bilelim.” (İçli, tarihsiz, s.70-71).

Atatürk bir ulusun yükselişinin kadının toplumdaki yerine bağlı olduğunu anlayan ve bu doğrultuda Türk kadınına hak ettiği yeri kazandırmaya çalışan büyük bir liderdir. Atatürk, kadın haklarını ve kadının statüsünü milli bir mesele olarak görmüştür. Cumhuriyet'in ilanından sonra Türk kadınının uluslararası alana açılmasına vesile olmuştur. Atatürk 22 Nisan 1935'de İstanbul Beylerbeyi Sarayında "Milletlerarası Kadın Kongresi'nin toplanması için imkânlar hazırlamış ve kongreyi himayesine almıştır (Göksel, tarihsiz, s.6). Atatürk bu kongreye gönderdiği telgrafta "Siyasi ve içtimai hakların kadın tarafından kullanılmasının beşeriyetin ve saadeti ve prestiji bakımından elzem olduğuna eminim." "Türk kadının Dünya kadınlığına elini vererek dünya barış ve güveni için çalışacağına emin olabilirsiniz." (Göksel, a.g.e, s.7). Sözleri ile Türk kadının konumunu tayin etmek ister.

Tanzimat döneminin en önemli yazar ve aydınlarından olan Şemseddin Sami'nin Türk kadını için söylediği şu sözler de Türk kadınının toplumu yaratmada ve yaşatmadaki rolünün izahatı niteliğindedir:

"Bir ümmetin ahvali daima kadınlarının ahvaliyle mütenasip olur."(Yılmaz, 2004, s.114).

1.3. KADIN TIPLERİ

Kadın tiplerine değinmeden önce tip nedir bunu tanımlamak faydalı olacaktır. Tip: birden çok halk anlatısında ortak özelliklere sahip olan karakterlere denir.

"Tip ise, tek bir eserde değil, benzer özellikleriyle birçok eserde karşımıza çıkan kesin bazı sabit özelliklere sahip olan karakter veya karakterlerdir. Tipler "muayyen bir devirde toplumun inandığı temel kıymetleri temsil ederler. Bunlar arasında toplumun sevmediği, küçük gördüğü, alay ettiği tipler de vardır." (Ekici, 2000, s.3)

Türk kadını tipi iki cümleyle açıklanabilecek bir tip değildir. Köklü bir tarihi olan Türkler zaman içerisinde çok geniş coğrafyada ve çok farklı dinlerin etkisi altında yaşayan bir millet olduğu için Türk kadınının özellikleri de bu koşullarda değişiklik göstermiştir. Bozkırda at koşturup kılıç kuşanan, Türk kadınının, İslâmiyet'in kabulünden sonra toplum içindeki yerinin değişimi de kaçınılmaz olmuştur.

“Eski Türk toplumlarında kadının konumu hakkında yapılan araştırmalara göre özellikle atlı-göçebe kültürün etkili olduğu Türklerde kadın erkekle hem yönetim hem hukuk açısından eşit statüde yer almıştır fakat İslamiyet'in kabulünden sonra Arap, Fars ve Bizans kültürlerinin etkisiyle Türklerde kadın daha pasif bir konuma itilmiştir.” (Kaya, 2022, s. 49)

“Toprağa bağlı olarak yerleşik hayata geçmiş toplum yapısının yansıtıldığı destanlarda ise kadın daha pasif olarak karşımıza çıkmakla beraber o kahramanlık vasıflarını tamamen kaybetmiş bir hüviyette değildir. Sadece göreceli olarak ancak çok daha zor durumlarla karşılaştığında onun da Kanıkey örneğinde olduğu gibi silaha sarıldığını, Nözügüm veya Cangıl Mırza örneklerinde olduğu gibi destan kahramanı olacak çapta kahramanlıklar ortaya koyduğu görülmektedir. Bunun dışında kalan, erkek egemen toplumun tipik pasif kadın tipi Oğuz Kağan'da da, Dede Korkut Destanları'nda da hatta Altın Arıg, Maaday Kaara gibi Kamlık dinine mensup göçebe ya da yarı göçebe toplulukların destanlarında da karşımıza çıkmaktadır” (Çobanoğlu, 2007, s.109).

Türk kültürü hakkında bilgi edindiğimiz kült eser Dede Korkut kitabında Dede Korkut kadınları dört gruba ayırmıştır.

“Dede Korkut dilinden ozan aydur: Karılar dört dürlüdür. Birisi solduran sopdur. Birisi tolduran topdur. Geldük ol-kim solduran sopdur: Sabadañça yirinden örü turur, elin yüzün yumadın tokuz bazlamaç ilen bir külek yoğurd gözler, toyınça tıka basa yir, elin böğrine urur aydur: Bu ivi harab olası ere varaldan berü dahı karnım toymadı, yüzüm gülmedi, ayağum paşmak yüzüm yaşmak görmedi dir. Anun kibi nün hanum bebekleri yetmesün. Ocağuna buncılayın 'avrat gelmesün. Geldük ol kim tolduran topdur: Depidinçe yirinden örü turdı, elin yüzün yumadın obanun ol uçından bu uçına bu uçından ol uçına çarpışdurdı, kov kovladı din dinledi, öyledençe gezdi; öyleden sonra ivine geldi, gördi-kim oğrı köpek yike tana ivini bir birine katmış, tavuk kümesine sığır tamına dönmiş; konşularına çağırur ki kız Zeliha, Zübeyde, Ürüveyde, Çan Kız, Can Paşa, Ayna Melek, Kutlu, Kutlu Melek ölmege yitmege gitmemiş-idüm, yatacak yirüm gine bu harab olası-y-idi, nola-y-idi benüm ivüme bir lahzabaka-

y-idünüz, konşı hakkı, Tanrı hakkı diyü söyler. Bunun kibinün hanum bebekleri yetmesün. Ocağuna bunun kibi ‘avrat gelmesün. Geldük ol-kim niçe söyler-isen bayağıdır: öte yazıdan yabandan bir odlu konuk gelse, er adam ivde olsa, ana dise ki: Tur etmek getir yiyelüm, bu da yisün dise, pişmiş etmegün bakası olmaz yimek gerekdür; avrat aydur: Neyleyeyim, bu yılaçak ivde un yok elek yok deve değirmeninden gelmedi dir; ne gelür-ise benüm sağrıma gelsün diyü elin götine urur yönin anaru sağrısın erine döndürür; bin söyler-isen birisini koymaz, erün sözünü kulağına koymaz . Ol Nuh Peygamberün eşeği aslıdır. Andan dahı sizi hanum Allah saklasun, ocağunuza bunçılavin ‘avrat gelmesün.’ (Ergin, 2009, s.77)

Dede Korkut’un kadınları sınıflandırdığı bu kısımda kadınlar dört guruba ayrılmış ve yalnızca evin tayağı olan kadın makbul bulunmuştur. Bu kadın, kocası evde olmasa da misafir ağırlayabilen kadındır. Kendisinden soylu bir kadın olarak bahsedilir ve bebeklerinin yetişmesi için dua edilir. “Solduran sop” olarak adlandırılan kadın açgözlü ve kocasına nankörlük eden bir kadındır. “Tolduran top” ise çok gezen, dedikodu yapan ve evinin temizliğine özen göstermeyen kadın olarak aktarılır. Son olarak “niçe söyler-isen bayağı” şeklinde adlandırılan kadın tarif edilir. Bu kadın ise misafir ağırlamayı bilmeyen, kocasının sözünü dinlemeyen ve onu küçük düşüren bir kadındır. (Yurtsever, 2019, s.33). Ataerkinin kadına biçtiği kadınlık rollerini yerine getiren kadın makbul kadın ilan edilirken, bu kalıpların dışına çıkan ve kadının en temel vazifesi olan yemek, temizlik, eşe itaat gibi görevleri yerine getirmeyen kadın lanetlenip soyunun kuruması istenmiştir.

Masal, destan, efsane, atasözü gibi kültürün taşıyıcısı, toplumun yansıması ve kültürün aktarımında önemli yeri olan sözlü ve yazılı kültür ürünlerine bakıldığında kadının tek tipte ele alınmadığı olumlu olumsuz birden çok şekilde ele alındığı görülmektedir. Bu tipler Türk toplumunun kadına bakışını ve ona yüklediği sosyal anlamları yansıtmaktadır. Tespit edilen bu tipler olumlu ve olumsuz başlıkları altında incelenecektir.

1.3.1. Olumlu Tipler

Olumlu tipler denilince; evine, eşine, çocuğuna karşı fedakâr, hizmetkâr, koruyup kollayan, anaç tavırlar sergileyen, gerektiği zaman düşmanla savaşan kadınlarla

karşılaşmaktadır. Bunların yanı sıra; alçakgönüllü, çevreyle uyumlu, huyu güzel, kadınlar da olumlu kadın tipleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

1. Kadın ilâh ve tanrıça tipindeki kadınlar: Ana İlâhe Umay bu tipe örnek gösterilebilir. Umay, Türk halkları inancında koruyucu ilahe olarak görülür. Taht, talih ve devlet Tanrısı olarak da adlandırılan Umay'ın en önemli niteliği ana ve çocukları koruduğuna inanılmasıdır.

2. Kahraman kadın tipleri: Bu tipteki kadınlar becerikli kadın kahramanların tipik örneği olup kadınların o dönemdeki tabiat güçlerini ve muhtelif düşman kuvvetlerini yenme sırasında gösterdikleri kahramanca mücadele ruhunu yansıtır. Bu tip kadınlar, kadınların kahramanlığı, çevikliği ve fedakârlık ruhunun bazen erkeklerden de üstün olabileceğini gösterir. Kadınların özelliği sadece yemek yapmak, çocuğa bakmak gibi aile işleri değil, en önemlisi insanoğlunun var olma yolundaki mücadeleleridir. 3. Zeki, güzel, vefakâr kadın tipleri: Kadınların güzelliği, çevikliği, vefakârlığı halk edebiyatında övgülerin merkezi olmuştur. İnsanlar tarafında güzel olarak görülen her şey kadınların sembolü olmuştur (Muhammethacı, 1997, s.714-719).

Türk mitolojisinde üremenin, bereketin, koruyup kollayanın temsilcisi Tanrıçalar olmuştur. Altay Yaratılış Miti'nde Ak-Ene (Ak Ana) insanı, evreni dünyayı yaratması için Tanrı Ülgen'e ilham vermiştir. Pek çok ilkel toplumda kadınla eşleştirilen toprak Türk Mitolojisinde de kadınla eşleştirilmiştir. Türk-Memlûk Yaratılış Miti'nde toprağın kadına benzer bir şekilde insanı doğurması ele alınır. Bu mitte insana benzeyen mağara oyuklarına toplanan balçığın güneş tarafından ısıtılmasıyla insanların oluştuğu anlatılmış ve bu mağara yani oyuk kadın rahmi ile bağdaştırılmıştır. Malinowski'nin "mit, babanın yaratıcı gücü yerine ana atanın kendiliğinden yaratıcı gücünü koyuyor" ifadesi de mitlerde kadının yaratıcı konumunu vurgulamaktadır (Kaya, 2022, s.50).

Olumlu olarak nitelendirilen kadın tiplerinin daha detaylı anlatabilmesi için alt başlıklar halinde incelenecektir.

1.3.1.1. Alp Tipi

Alp tipi kadın, coğrafyanın ve yaşam şartlarının etkisiyle Bozkırda dörtnala at koşan, düşmana karşı kılıç kuşanmaktan çekinmeyen, gözü pek, cesur, hem ev içinde hem de evin dışında var olabilen kadın olarak karşımıza çıkmaktadır.

Alp tipi kadın örneğinin en yoğun olduğu metinler Dede Korkut hikâyeleridir. Dede Korkut hikâyelerinde at binip düşmana karşı kendini ve ailesini savunan bir kadın tipi ile karşılaşmaktadır. Bu hikâyelerde karşılaşılan kadın tiplerinde Alp'lık kavramının anne olunca da devam ettiği görülmektedir. Vahşi kadın arketipinin, annelik rolü ile yok olmayıp çocuğu ve eşi için de kılıç kuşanmaktan geri kalmayan kadın konumunda devam ettiği görülmektedir. Nitekim “Kazan Bey'in Oğlu Uruz'un Tutsak Olduğu Boy”, adlı hikâyede Uruz'un annesi Burla Hatun'un, oğlu Uruz'un tutsak edildiğini anladığında kırk ince belli kızı yanına alıp kılıcın kuşanıp düşmana karşı gitmesi hem annelik rolünü hem de Alplık rolünü pekiştirmektedir. Aynı zamanda eşi Kazan'ı da kurtaracakken Oğuz erenlerinin yetiştiği kısım Burla Hatun'un olumlu eş rolünü de pekiştirmektedir.

Alp tipinin olumlu kadın tipi olduğunu vurgulayan örneklerden bir diğeri de Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyunun anlatıldığı hikâyede karşımıza çıkmaktadır. Kan Turalı'nın evlenmek istediği kızı tarifinde:“Ben yirümden turmadın ol turmuş ola, men kara koç atuma binmeden ol binmiş ola, men kanlu kafir iline varmadan ol varmış mana baş getürmüş ola didi.” (Ergin, 2009, s.185). Karşılaştığımız bu cümleler Alp kadın tipinin ve olumlu eş kadın tipinin örneğidir. Evlenmek istediği kadının savaşçı kimliğinin ön planda olması gerektiğini, “Beli canum baba eyle isterem pes varasın bir cici bici Türkmen kızını alasın, nagahandan tayanam üzerine düşem karnı yırtıla didi.” (Ergin, a.g.e. s.185) ifadeleri ile de pekiştirmektedir. Kadının fiziksel olarak güçlü, dayanıklı olması, cici bici ifadesi ile kastedilen daha narin olmasına yeğlenmektedir. Dede Korkut kitabında yer alan Bamsı Beyrek hikâyesinde de Banı Çiçek'in beşik kertmesi olan Bamsı Beyrek'le evlenmeden önce onunla at koşturup ok atıp güreşip hepsinde

Beyrek'in Banu Çiçek'i yenmesi üzerine onunla evlenmeyi kabullenmesi örneği Alp tipi kadına örnek teşkil etmektedir.

Sarı Tonlu Selcen Hatun'un vasıflarının anlatıldığı şu sözler de Alp tipi kadının özelliğini vurgulamaktadır. "Sağına soluna iki koşa yay çeker-idi. Attığı oh yire düşmez-idi. Ol kızun üç canavar kalınlığı kaftanlığı var-idi." (Ergin, 2009, s.185).

Begil'in eşi ise, kocasının Oğuz'a asi olmasını engellemek için ona ava gitmesini tavsiye etmiş, böylece olabilecek kötü durumların da önüne geçmiştir (Yurtsever, 2019, s.34).

Tarihe adını yazdırmış olan İskitlerin hükümdarı Tomris de Alp tipi kadın örnekleri arasında yer almaktadır. İranlıların, Ahamenid sülalesinin azgın hükümdarı olarak bilinen Kirus'un(Kyros) Tomris'le evlenmek istemesi ve Tomris'in bu isteği reddetmesi üzerine Kirus'un, Peçeneklere saldırması ve Tomris'in oğlunu öldürmesi, bunun üzerine Tomris'in, Kirus'un üzerine yürümesi ile Tomris ve ordusu tarafından hezimete uğratılması tarihe geçmiştir (Gültepe, 2020, s.51). Tomris Hatun, bütün herkese ibret olsun diye Kirus'un kafasını kan dolu fiçiyaya atması ile uzun yıllar anılan bir hükümdar olmuştur. Düşmanın kafasını koparıp kan dolu fiçiyaya atarak insanlara ders verme isteği ile Tomris Hatun'un, genel geçer kadın kalıp yargılarının çok ötesinde bir kadın olduğu görülmektedir.

Arvas (2019), yaptığı çalışmada Kıpçak Türklerinin destanlarında kadın tiplerini ele almış ve Kıpçakların, Canıl Mırza Destanı'nda, başkahraman olan Canıl Mırza'nın, cesareti, iyi ok atması, savaşçı özellikleri ile alp tipi kadın olması ele alınmıştır. yine aynı özellikleri ile ön plana çıkan bir başka kadın kahraman Karakalpakların Kırk Kız Destanı'ndaki Gülayım'ın düşmana meydan okuması ve düşmanı kılıcı ile yenerek kazandığı alplık özelliği anlatılmaktadır. (Arvas, 2019, s.4-5).

1.3.1.2. İdeal Eş Tipi

İdeal eş tipi ile tarif edilen kadın tipi; ailesine fayda sağlayan, doğuran ve annelik yapan, düşmanla mücadele eden, misafir ağırlayan, düşman karşısında eşi ve evlatları için savaşan tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihi süreçte din değiştirme gibi yaşam biçimini kökten etkileyen değişimlerle farklılık göstermiştir. İslâmiyet öncesi dönemde yukarıda verdiğimiz Dede Korkut örneklerinde yer alan Alp tipi kadın, dönem şartlarında ideal eş olarak nitelendiriliyorken İslâmi dönemde savaşma, kılıç kuşanma özelliği sadece erkeklere has özellik olmuştur. Geçiş dönemi eseri olan Dede Korkut'a baktığımızda ideal eş tipi olarak addedilen kadının, kendini ve ailesini koruyan cesur yönünün yanı sıra fedakârlık özelliği ile de ön plana çıktığı görülmektedir.

Fedakârlığın simgesi niteliğinde sayılacak olan Deli Dumrul'un eşi önce can sonra canan demeyip eşinin yaşayabilmesi için kendi canından vazgeçerek eşine gösterdiği fedakârlıkla belleklere kazınmıştır. Deli Dumrul'un Azrail'e meydan okumasından sonra Azrail'in, Deli Dumrul'un canını almaya gelmesi ve Azrail'in anne ve babasından, kendi canına karşılık canlarını vermelerini istemesi ve anne babasının bu isteği reddettiği hikâyede Deli Dumrul'a canını vermeye razı olarak Deli Dumrul'un eşi; âşik kadının, fedakârlığın, ideal eşin temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

“İdeal eş ve anne tipinde Dirse Han'ın hanımı, Boğaç Han'ın annesi, Burla Hatun, Deli Dumrul'un eşi, Bay Böri'nin eşi, Bamsı Beyrek'in annesi, Deli Dumrul'un annesi, Kan Turalı'nın annesi, Tepegöz'ün annesi olan Peri Kız, Begil'in eşi, Segrek'in annesi; ideal sevgili tipinde Banı Çiçek, Selcen Hatun, Bayburt Tekfuru'nun kızı, Segrek'in evlendiği kız verilmiştir” (Gültepe, 2020, s.129).

Dede Korkut hikâyelerinde kadınların; savaşçı, anaç tasvirlerinin yanında kadının fiziksel özelliğinin de tasvir edildiği görülmektedir. Bu fiziksel özelliklerin tasviri ile de ideal eş olan kadında aranan, beğenilen güzellik algısının ne olduğu görülmektedir. Dirse Han'ın hatununa söylediği şu sözler Türk kadınının fiziksel özelliği ile güzelliğinin tasvirine bir örnek niteliindedir:

“Berî gel başımın bahtı evimin tahtı
 Evden çıkıp yürüyünce servi boylum
 Topuğunda sarmaşınca kara saçlım
 Kurullu yaya benzer çatma kaşlım
 Çift badem sığmayan dar ağızlım
 Güz elmasına benzer al yanaklım.” (Ergin, 2009, s.79).

Dizelerinde kadının; uzun boylu olması, uzun ve siyah saçlı olması, kavisli kaşları, ağzının küçük olması, yanaklarının pembe olması kadının güzelliğinin tasviri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir başka güzellik tasviri de Kan Turalı'nın eşi için söylediği şu sözlerde karşımıza çıkmaktadır:

“Yalab yalap yalabıyan ince tonlum
 Yir basmayup yorıyan selvi boylum
 Kar üzerine kan tammış gibi kızıl yanaklum
 Koşa badem sığmayan tar ağızlum
 Kalemçiler çaldığı kara kaşlum
 Kurumsı kırk tutam kara saçlım
 Aslan uruğı sultan kızı.” (Ergin, 2009, s.197).

İfadelerinde de kadının; uzun boylu olması, iki tane bademi sığdıramayacak kadar küçük ağızlı olması, yanaklarının pembe olması, kaşlarının ve saçlarının siyah olması, güzelliğin göstergeleri sayılmaktadır. Kan Turalı hikâyesinde, Kan Turalı'nın evlenmek istediği kadını tarif ettiği şu cümleler kadının fiziksel olarak güçlü olması gerektiğini ifade etmektedir: “Ben yirümden turmadın ol turmuş ola, men kara koç atuma binmeden

ol binmiş ola, men kanlu kafir iline varmadan ol varmış mana baş getürmüş ola didi.” (Ergin, 2009, s.185).

Kadında güzelliğin bir göstergesi olarak uzun saç atasözlerine de yansımış “Tarlanın taşlısı, kadının saçlısı” , “Bağın taşlısı, karının saçlısı”, “Tarlanın taşlısı, kadının saçlısı, öküzün başlısı” şeklinde ifade edilmiştir.

Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek Boyu’ndan Beyrek de babasına evlenmek istediği kızın özelliklerini şu şekilde sıralar: “Baba mana bir kız alıvir kim men yirümden turmadın ol turmah gerek, men Karakoç atıma binmedin ol binmeh gerek, men karımuma varmadın ol mana baş getürmek gerek, bunun gibi kız alıvir baba mana.” (Ergin, 2009, s.124).

Kan Turalı’nın da Beyrek’in de evlenmek istediği ideal eş tipi savaşçı, fiziksel olarak güçlü alp tipi kadını tarif ettikleri görülmektedir. İdeal eş tipi içinde kadının, evine, eşine, çocuklarına, yabancıya, komşuya bakım vereni, özenli olanı yeğlenmiş bunlar soyu çoğalmasa gereken kadınlar olarak tanımlanmıştır. Dede Korkut’un kadınları dörde ayırdığı kısımda ele aldığı “İvün tayağı” diye nitelendirdiği kadın “Birisi ivün tayağıdır. Birisi nice söyler-isen bayağıdır. Ozan ivün tayağı oldur ki yazıdan yabandan ive bir konuk gelse er adam ivde olmasa ol anı yidürür içürür ağırlar ‘azizler gönderür. Ol Ayişe Fatıma soyıdur hanum. Anun bebekleri yetsün. Ocağuna bunçılavin avrat gelsün.” (Ergin, 2009, s.77) diyerek ideal eş profilini çizdiği görülmektedir. Bayındır Han’ın verdiği toya katılıp çocuksuzluğu yüzünden dışlanan Dirse Han’ın bir öfkeyle eşinin yanına gidip çocuklarının olmayışını eşine bağlar nitelikteki öfkeli ifadelerine karşılık karısının onun öfkesini görmezden gelip ona sakince cevap verip onu ne yapması gerektiği konusunda yönlendirmesi ideal eş davranışı olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışma Feminist bakış açısıyla ele alındığı için burada Dirse Han’ın eşi ya da Boğaç’ın annesi olarak bahsedilen kadının adının olmayışı, anne ve eş sıfatıyla yer alması, aynı durumun Deli Dumrul’un eşinde de olması dikkat çekmekte ve bize Duygu Asena’nın “Kadının Adı Yok” eserini hatırlatmaktadır. Bu hikâyede Dirse

Han'ın fevri hareketlerine karşın karısının daha sakin ve düşünerek hareket ettiği görülmekte ve bu da onu ideal eş profiline sokmaktadır. Bamsı Beyrek hikâyesinde de Banu Çiçek'in Beyrek'in kaybolup on altı yıl dönmemesine rağmen Banu Çiçek'in karalar bağlayıp yas tutması ve yıllarca Beyrek'i beklemesi, sevdiğine olan sadakati ile örnek ideal eş tipi profili çizmektedir.

Dede Korkut'un yaptığı kadın tasnifine bakıldığı zaman olumlu ve olumsuz kadın tiplerinde olumlu olarak ele aldığı kadın tipi, eşi yokken evini koruyan, eve gelen misafiri ağırlayan, yemeğini ikram eden ve misafiri azizleyen kadının iyi kadın olduğu ve bu kadının soyunun çoğalmasını dilediği görülmektedir. Sabahtan akşama kadar komşularını gezen, evine, hayvanlarına bakmayan, yemek yapmayan, eşine teşekkür edip memnuniyet bildirmeyen, çok yiyen kadının ise olumsuz kadın tipi içine sokulduğu ve bu kadının çoğalmaması için dilekte bulunulduğu görülmektedir. Olumlu ve olumsuz kadın tipini çizenin, hangi kadının hayırlı kadın olduğu ve çoğalması gerektiğine karar veren ve yine hangi kadının hayırsız olup çoğalmamasını dileyen otoritenin de eril kişi olduğunu vurgulamanın faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Oğuz Kağan destanının İslâmi varyantında Oğuz'un üç eşinden biri olan Or-Han amcasının kızını İslâmiyet'e çağırması üzerine karısının verdiği yanıt da ideal eş tanımına örnek teşkil etmektedir. "Kız Oğuz'a vurgundu, Oğuz'a candan bağlı/Her şeye değer idi, Oğuz gibi adaklı/Oğuz'a dönüp baktı, şöyle dedi, ağladı: 'Ben ne Allah tanırım ne de Tanrı bilirim!/Senin sözün buyruktur, hep peşinden gelirim!/Sen ne dersen o olur, fermanından çıkamam!/Sen var isen başımda, başkasına bakamam!'" (Kaya, 2002, s.51)

Tanrıyı dahi tanımayacak bir itaatkârlık, sevgi ve bağlılık söz konusudur burada. Oğuz Kağan destanında, Oğuz Kağan'ın eş seçerken söylediği "sevdi, aldı" ifadelerinin kadını nesneleştiren ve pasifize eden söylemler olduğuna değinmeden geçmek de doğru olmayacaktır. Aynı zamanda bu destanlar kadının erkek cinselliğinin nesnesi ve soyun

devamı için üreme aracı olarak görüldüğünü iddia etmek de yanlış olmayacaktır (Kaya, 2002, s.50).

Manas Kağan Destanı'nda da Manas'ın evlenmek isteyeceği kızı tasvir ettiği kısım şu şekildedir:

“Lakırdı laf söyleyen,
 Geceli gündüzlü göz oynatan,
 Yanında yiğitleri olan
 Beyin kızı olmasın
 Hep bilgelik taslayan
 Ne iş yapsa gizleyen,
 Pirin kızı olmasın.
 Muhafızları yanında,
 Şımararak yetişen
 Han kızı olmasın
 Kaymak yiyip evde yatan,
 Babamın gözü açıkken,
 Gözü mirasta olan
 Gideceğim erkek bey olsun diyen,
 Zengin kızı olmasın.
 Tabana çatlak, yüzü kalın,
 Konuşmasını bilmeyen,
 Köle kızından olmasın.
 ...
 Gösterişli olmayan hoş sözlü
 Nur yüzlü, cadı gözlü,
 Dik boyunlu, düğme baş,
 Kavrayışlı, ciğeri taş,

Kahkülü güzel, uzun saç,
 Kocasına iyi davranan,
 Halkı için çare bulan,
 Tanrıya yalvarıp yaşayan,
 Dünya güzeli olsun,
 Düşünceli kız olsun.” (Yılmaz, 2004, s.116).

Manas’ın evlenmek istediği kadının özelliklerine bakıldığı zaman az ve öz konuşan, şımarıklık ve bilmişlik yapmayan, tevazu sahibi, tok gönüllü, toplumuna fayda sağlama ideali olan, kocasına iyi davranan, inançlı ve fiziksel olarak da güzel, uzun saçlı olmasını dilediği görülmektedir. Oğuz’un tasvirine bakıldığı zaman istediği kadın tipinin kendi yanında daha pasif ve edilgen kalması gereken bir kadın profili çizdiği görülmektedir.

1.3.1.3. İdeal Anne Tipi

Kadının tüm zaman dilimlerinde ve tüm kültürlerde yüceltilen değeri annelik olmuştur.

“İyi bir eş ve anne işte kadının işlevi bu olmalıdır. Bu işlev yeterince güzel ve asildir, kadının tüm yaşamını doldurmalıdır; dolayısıyla kadın, seçmen olduğu için erkeğe öykünmemeli, tüm çekiciliğiyle zarafetini yitirebileceği siyasi arenaya inmeye niyetlenmemelidir.” (Michaux, 2011, s.29).

Doğurganlığı her zaman yüceltilmiş ve doğuramayan kısır kadınlar ötekileştirilip toplumda geri plana itilmiştir. Doğurganlık, soyun devamının sağlanması için elzem olduğundan büyük önem arz etmiş, aile birliğinin de temellerinden sayılmıştır. Doğuramayan kadının üzerine, doğurması ümit edilerek yeni bir eş getirilmiş ve kısır kadın, eşinin ve doğurabildiği için kıymet kazanan ikinci eşin ve onun çocuklarının işlerini yapmakla görevlendirilmiştir. Söylerken ve okurken dehşete kapıldığımız bu ifadeler asırlardır var olan gelen hepimizin yakından uzaktan duyup bildiği gerçeğin ta kendisi olmakla birlikte, doğuramayan kadının üzerine kuma getirilmesinin insafli olan

tercih olduğu da bilinmektedir(!) Öyle ki çoğu zaman, doğuramayan kadınının başka hiçbir işlevi yokmuşçasına “kusurlu” bulunup baba evine gönderilmesi, toplum tarafından kısır olduğu için kocası tarafından boşanan, kısır-dul kadın, yaftasıyla bir başına yaşlanmaya terk edildiği görülür. Bu kadın tipinin tekrar aile kurabilmesi ancak bakıma muhtaç yaşlı bir adamın eş ihtiyacını karşılama talebi doğrultusunda olabilecektir. “Çocuksuz kadın meyvesiz ağaç gibidir”, “Oğlanı kızı olmayan avrattan, eski hasır yeğdir”, “Çocuksuz kadın çorak tarla” atasözleri ile doğurganlığın önemi vurgulandığı gibi özellikle de erkek çocuk doğuran kadının toplumsal statüsün arttığı, aile içindeki yerinin pekiştiği gözlemlenmiştir. Bu durum, “Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün”, “Her buluttan yağmur yağmaz, her karıdan oğlan doğmaz”, “Avrat lazım kalçalı, oğlan doğursun aslanpençeli”, “Oğlan olsun deli olsun, ekmek olsun kuru olsun.”(Apay, Özer 2020, s.4) gibi atasözleri ile kanıtlanmıştır.

Oğlan anası olmanın önemlerinden biri kadının sosyal statüsünü pekiştirmektedir. “...esas kadın konumuna yükselebilmek için soyun sürekliliğinin sağlanmasında önemli bir simge olan erkek evlat doğurma zorunluluğu olarak sıralanabilir.” (Ölçer, 2017, s.65). “Oğlan anası raf elması, kız anası ahır danası” atasözü de erkek evlada sahip olan kadının kıymetli olduğunu ifade etmektedir.

Evlat sahibi olmak eski toplumlarda düşmana karşı sayıca üstün olma avantajı sağladığı için de kıymetlidir. Aynı zamanda evin ekonomik yükünü hafifletecek olan da erkek evlat olduğu için tercih sebebidir. “Ağaç yeşert meyve getirsin, oğlan büyüt ekmek getirsin.” Çocuk hayata zenginlik katan bir değer olarak görüldüğü gibi evlat sahibi olanların olumlu özellikler barındırdığı düşüncesi de çocuk sahibi olmayı önemli hale getirmiştir. “Çocuk evin meyvesidir” “Çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar”, “Evlâdı olmayanda merhamet olmaz” atasözleri bu düşünce yapısının ürünüdür. Evlat sahibi olmanın toplum içinde yer edinmek için bir araç olması, çocuğu olmayanın hoş karşılanmaması da evlat sahibi olmak için bir güdülenme sebebi olmuştur.

Evlat sahibi olmayanların toplum tarafından ötekileştirilmesinin en eski örneklerinden birine Dede Korkut'ta rastlıyoruz. Bayındır Han'ın toy verdiği kısımda: “Bir yire ağ otağ, bir yire kızıl otağ bir yere kara otağ kurdurmuş-idi. Kimün ki oğlı kızı yok kara

otağa kondurun, kara kiçe altına döşen, kara koyun yahnısından önüne getirün. Yir-ise yisün, yimez-ise tursun gitsün dimiş-idi. Oğlı olanı ağ otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun. Oğlı kızı olmayanı Allah ta'âla kargayupdur, biz dahı kargaruz, bellü bilsün dimiş idi.” (Ergin, 2009, s.78)

Dirse Han'ın kara otağa oturtulup altına kara keçe sermeleri ve kara koyun yahnısından ikram etmeleri ile onu çocuksuzluğundan dolayı uğursuz ilan edip öteledikleri görülmektedir. Bu yaşananların ardından Dirse Han'ın toplum tarafından kusurlu bulunan bu tavrı eşine yansıtması ve çocuklarının olmamasını karısına bağlaması da çok önemli bir noktadır. Erkeğin kendine kısır olmayı yakıştıramaması ve eril zihniyetin oluşturduğu sosyal normların bir hiyerarşi doğrultusundaki işleyişini görmek bakımından önemlidir.

Toplum içinde Dirse Han'ın çocuksuz olduğu için kınanması onun da kendinden aşağı bir konumda gördüğü karısına aynı şiddet biçimini uygulayarak çocuklarının olmayışından karısını sorumlu tutarcasına ona karşı öfkeli tavır alması çocuksuzluğun özellikle de kadının çocuk doğuramamasının ne denli önemsendiğinin dikkat çekici bir örneğidir. Doğurmak anne olmak bu denli önemliyken anne olmanın da sınırları çizilmiş ve bu kalıplara uyanlar ideal anne olarak addedilirken, kalıpların dışına çıkanların iyi annelik sıfatı kazanamadığı görülmektedir.

İdeal anne tıpkı ideal eş tipinde olduğu gibi fedakâr olan annedir. Bütün zamanını, emeğini, evine, evlatlarına adayan, onları koruyup gözeten daima bakım veren anne, ideal annedir. Dede Korkut'ta gördüğümüz “Kazan Bey'in Oğlu Uruz'un Tutsak Olduğu Boy”, adlı hikâyede Uruz'un annesi Burla Hatun'un, oğlu Uruz'un tutsak edildiğini anladığında oğlunu düşmanın elinden kurtarmak için kırk ince belli kızı yanına alıp kılıcın kuşanıp düşmana karşı gitmesi ideal anne tipine örnektir. Çocuk yetiştirmede aile içindeki en etkili rol anneye verilmiş “Baba öksüzü öksüz değil, ana öksüzü öksüz” atasözü de bunun kanıtı olmuştur.

“Uşun Koca Oğlu Segrek hikâyesinde karşılaştığımız bu karakter de, oğlunun kardeşini kurtarmak için gitmek istemesi üzerine, buna razı olmayan oğlunun başına bir felaket

gelmesinden korkan bir anne tipidir. Bu anne tipi de hikâyede tam olarak tasvir edilmemiş, olaylara fazla katılmayan pasif bir tiptir.” “Kendisine bir çoban tarafından tecavüz edilen Peri Kızı, doğurduğu Tepegöz’ü Oğuz’a bir bela olarak bırakır. Diğer taraftan bir anne olarak değerlendirildiğinde, kendi çocuğu olan Tepegöz’ü korumak konusunda onun da diğer annelerden farksız olduğu görülür. Oğlunun parmağına taktığı sihirli yüzükle onun vücudunu koruyan bu anne de diğer anneler gibi hareket eder.” (Ekici, 2000)

Anneye atfedilen kutsallık, ona ağır sorumluluklar yükleyerek çoğu zaman kadının diğer rollerini geri plana atıp hayattaki en kutsal ve yegâne amacı olan annelik rolüne odaklanmasını dikte etmiştir. Öte taraftan da ona atfedilen bu kutsiyet aile içinde ve toplum içinde saygı görmesine, hak katında biri olarak bilinmesine sebep olmuştur. Dede Korkut kitabında geçen “Ana hakkı Tanrı hakkı olmasa öz kılıcım başına çalarım” ifadesi de anneliğe atfedilen kutsallığın örneğidir. (Ergin, 2009, s.107).

Kırgız Türklerinde de annelik fedakârlıkla özdeşleştirilmiş bu da destanlara yansımıştır. Manas Destanı’nda anne fedakârdır. “Manas’ın annesi Çıyırdı’nın zırhını kuşanıp, silahlanarak tehlikede gördüğü oğlu Manas’a yardıma gitmesi buna örnektir” (Gültepe, 2020, s.120).

Radloff’un a.g.e’in III. Cildinde Kazaklardan derlediği “Dudar Kız” adlı masalda da oğlu kızı olmayan zengin adamın Han’ın düzenlediği toyda hoş karşılanmaması anlatılır. Han’ın düzenlediği toyda “Oğlu olmayanların oturacak yeri yok, kızı olmayanların da içecek kımızı yok, onlar bu toya gelmesin.” Söylemine rağmen zengin adamın hanımının toya gidelim demesi üzerine zengin adam ve karısı toya gitmiş.

“Zengin adam bir saba kımızı deveye yüklemiş, hanımı devenin yularından tutarak önde, kocası da devenin arkasında toya gelmişler. Zengin biri gelmiş diye hiç kimse karşılamayınca evin yanında durmuşlar. Bunun üzerine zengin adam sinirlenip belindeki bıçağını çekmiş, sabayı bıçakla yarmış. Geri dönerken hanımını eve varana kadar dövmüş.” (Radloff, 2000, s.48).

Zengin adam evine varduktan sonra, bir aygır, bir boğa, bir koç ve bir tekeyi alıp düzlüğe götürüp Allah’a adayarak kurban etmiş ve Allah’tan çocuk dileyerek “Ey

Allah’ın oğlan ver, ey Allah’ım kız ver, malı ister ver ister verme.” (Radloff, 2000, s.48). Diye dua etmiş.

Görüldüğü üzere bu masalda da zengin olmasına rağmen çocuğu olmadığı için katıldığı toyda itibar görmeyen adam çocuk için Allah’a yalvarıp yakarmaktadır. Çocuksuzluğun toplum içinde yerilen bir durum olduğunun örneğidir bu masalda. Bu masalda dikkat çeken bir başka nokta da çocuğu olmayan zengin adamın eve dönene kadar karısını dövmesi Bayındır Han’ın karısına gösterdiği tepki ile aynıdır. Zengin adam, “toya katılmak isteyen sensin, senin yüzünden gittik ve bu muameleyi gördük “diyerek karısını eve gidene kadar dövmüştür. Toyda beklediği karşılamayı bulamaması ve yaşadığı psikolojik aşağılanmayı kendinden güçsüz gördüğü karısına yöneltmesi ataerki bakışın eyleme dökülmüş halidir. Çünkü ataerki, sadece erkeğin kadın üzerinde tahakküm kurması değil kendinden güçsüz gördüğü, hiyerarşik olarak kendinden aşağıda gördüğü erkek üzerinde de tahakküm kurma yetkisini kendinde bulan bir anlayıştır. Bu masalda, düzenlenen toyda Han’ın ve diğer katılımcıların çocuksuz olduğu gerekçesiyle zengin adamı ötekileştirmesi bu anlayışın bir örneğidir.

1.3.1.4. Âşık/Maşuk Kadın Tipi

Yukarıda ele alınan İdeal eş, Alp tipi kadın başlıklarının altında ele alınan kadınların âşık konumunda olmaları da vurgulanmıştı. Deli Dumrul’un karısı, Oğuz Kağan’ın karısı eşlerine karşı itaatkâr âşık bir eş profili oluşturmaktadır. Âşık tipi kadınla İslâmiyet öncesi dönem eserlerinde karşılaştık da kadının âşık ve maşuk konumda ön plana çıkarıldığı asıl eserler İslâmiyet sonrası eserlerde olmuştur. Kadının eskiye nazaran toplumdan yalıtılıp anne ve eş olarak konumlandırıldığı bu eserlerde âşık kadının görevi yine eril gücü yüceltmektir. “Adı şu veya bu, Müslüman veya Hristiyan kadınlar, başkahramanın yani Battal Gazi’nin büyüklüğünün, yüceliğinin, yakışıklılığının gösterilmesinde bir araç olarak kullanılırlar.” (Kaya, 2002, s.51).

1.3.2. Olumsuz Tip

Olumsuz kadın tipi masallarda, destanlarda, efsanelerde sıkça karşılaştığımız bu tip olayın gidişatını etkileyen, başkaraktere yön veren genç ve güzel (tehlikeli) bir kadın olabildiği gibi “kurnaz” yaşlı kadın tipi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Kurnaz kadın tipi atasözlerinde, halk hikâyelerinde, masallarda erkeği mağdur eden, onu hin fikirleriyle aldatan bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşlı kadının, kurnaz kadının ve evlenmemiş bekar kızların tehlike arz eden tipler olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Bu tipler, karşılaşılan örnekleri ile birlikte verilmek üzere alt başlıklar halinde ele alınacaktır.

1.3.2.1. Yaşlı Kurnaz Kadın Tipi

Kadının fendi erkeği yendi, atasözünde olduğu gibi kadın daima kurnazlıkta ön planda tutulmuştur. İlk etapta bu atasözünün kadının zekâsına vurgu yaptığı algısı oluşsa da dikkatle incelenip kullanıldığı yerler göz önüne alınırsa ve fent kelimesinin manasına da bakılırsa bunun zekâdan başka anlamda kullanıldığı görülmektedir. Bu atasözünde geçen “fent” kelimesi TDK’de: hile, düzen anlamındadır. Kadının hilesi, düzeni erkeği yendi anlamına gelen bu atasözü kadın, kurnazlığıyla erkeği yendi olarak, lanse edilse de buradaki vurgu ve kadının yenme şekli hile hurda, kadının hin düşünmesi anlamına gelmektedir. Bu algıyla pek çok halk hikâyesinde ve masalda karşılaşılmaktadır. Radloff’un, Çin sınırlarında yaşayan Tatarlar’dan derlediği “Papağan” isimli halk hikâyesinde kadının pratik zekâsına değinilirken, bunu kurnazlıkla nasıl kullandığı anlatılmıştır. Hikâyede, kahraman zorlu bir yolculuğa çıkacaktır ama ona iki çocuklu kötü bir kadının kurnazlığına sahipse o yola çıkması tembihlenir ve iki çocuklu kötü kadının kurnazlık hikâyesi anlatılır.

“Bu şehirde iki çocuğu olan kötü bir kadın yaşarmış. Bey onun kötülüklerini öğrenince iki çocuğuyla birlikte onu şehirden kovmuş. Kadın iki çocuğunu elinden tutup şehirden ayrılmış. Giderken bozkırda bir kurda

rastlamış. Kurt kadını yiyecekmiş. Kadın kendi kendine ‘Kurda öyle bir oyun oynayayım ki beni de çocuklarımı da yemesin’ demiş. Öyle de yapmış. Kurt yanına gelince kadın, ‘gel de benim yarımı, çocuklarımın da birini ye’ demiş. Kurt: ‘o niye’ diye sormuş. Kadın, ‘burada bir aslan yaşar, bey ona karnını doyurması için her gün üç kişi gönderir. Bugün de yemesi için beni ve çocuklarımı gönderdi. Bunun için sana benim yarımı, çocuklardan da birini yemeni söyledim. Kalan yarımı da aslan yiyecek.’ demiş. Bunun üzerine kurt, kadının yarısını yemeye karar vermiş. Ama kadın ‘Dur bir şey söyleyeceğim, önce dinle, daha sonra beni yersin’ demiş. Kurt, ‘Peki, söyle bakalım !’ demiş. Kadın ‘Bey bizi aslanın payı olarak ayırdı. Benim yarımı, çocuklarımdan da birini yersen o zaman aslan kalanı yemez. Çünkü aslan büyük bir beydir.’ demiş. Kurt biraz düşünmüş. O arada kadın, ‘Eyvahlar olsun aslan geliyor, gelirse her şeyi yer, geriye bir şey kalmaz’ demiş. O böyle haykırınca kurt kaçmış. Kurt kaçarken bir tilkiye rastlamış. Tilki, ‘Telaşlı telaşlı nereye böyle’ diye sormuş. Kurt, ‘Bozkırda iki çocuklu bir kadına rastladım, onu yiyecektim ama bir bey onu yemesi için aslana göndermiş. Kadın beni görünce kendisinin yarısını yememi teklif etti. Ben ona niye yarısını diye sorunca da, ben aslanın yemeğiyim, benden arta kalanı aslan yemez dedi. Sonra da bak aslan geliyor diye haykırınca ben de aslandan korkup kaçtım’ demiş. Tilki, ‘ Bu kadın seni oyuna getirmiş. Hadi birlikte gidip onu yiyelim’ demiş. Bunun üzerine tilkiyle kurt birlikte kadının yanına gitmişler. Kadın onların geldiğini görünce kendi kendine ‘Şunlara bir oyun oynayayım da görsünler’ demiş. Kurtla tilki yaklaşınca kadın kurda ‘İyi ki geldiniz, zaten ben de seni çağıracaktım. Bu tilki sana, benim seni kandırığımı söyleyip seni geri getirdi değil mi? Benim istediğim de buydu, ben insan değilim. Ben Mengul Bijavaniyim. Bir domuz ya da kaplanla gelseydin seni salardım ama benim yanıma bir tilkiyle çıkageldin artık seni de tilkiyi de bırakmam, ikinizi de yiyeceğim’ demiş. Bu sözleri duyan kurtla tilki korkup kaçmışlar.” (Radloff, s.132).

Bu hikâyedeki kadının, Türk kültüründe kurnazlığın sembolü olan tilkiyi bile kandırması dikkate değerdir. Kurnaz kişinin; kandıran, aldatan pozisyonda olması ve bunun kadına atfedilmesi oldukça dikkat çekicidir. Kurnazlık kavramının, Türk toplumunda yanlış anlaşılan kavramlardan biri olduğunu düşünmekteyiz. Başkasının hakkını gasp eden, hileyle insanları kandıran, başkasının hakkını yiyen insanların kurnaz olarak nitelendirildiği göz önüne alınırsa çok da olumlu bir kavram olmadığı sonucuna varılacaktır.

Dünyadaki pek çok dildeki atasözlerinde de Türk atasözlerinde de kadının aklının kısa olduğunu vurgulayan yüzlerce atasözüne rağmen, erkek karşısında -varsa eğer- kadının başarısı hep kurnazlığına atfedilmiştir. O halde kadın, zekâsıyla, yüksek düşünce

düzeyle erkeği yenemeyeceğine göre onu hileyle yani kurnazlıkla yenmeye çalışacak ve “Kadının fendi erkeği yendi” şeklinde kalıplaşmış bir söz olarak kültürümüzde yer edinin kuşaklar arası aktarımı devam edecektir.

Radloff’un yine Tarançi Tatarlarından derlediği bir başka hikâye olan “Yaşlıların Kurnazlığı” adlı hikâyede de yaşlı bir kadının kurnazlığı ile erkeği kandırması konu edilmiştir. Zengin bir adamın güzel kızını vezirin oğlu ile evlendirmesi ve bu kıza âşık olan başka bir erkeğin kıza ulaşma çabasını anlatan bu hikâyede kıza âşık olan genci, kıza ulaştıracak olan yine bir kadının kurnazlığıdır.

“Bir zamanlar zengin bir adam yaşarmış. Bunun Sakit Jamal adında güzel bir kızı varmış. Bir delikanlı da bu kıza âşık olmuş ama kız vezirin oğluyula evlenmiş. Delikanlı derdine yanarak ağlamış. Bunun üzerine vezirin oğlu yedi gölün arasında bir ev yaptırmış ve erkekler görmesin diye karısını oraya götürüp kapatmış. Hiç kimse oraya ulaşamazmış. Bunun üzerine delikanlı yaşlı bir kadına gidip ‘ben şu zengin adamın kızına âşık oldum ama o vezirin oğluyula evlendi. Vezirin oğluyula evlendi. Vezirin oğlu yedi gölün arasında ona bir ev yaptırıp kızını oraya kapattı. Beni oraya götürebilir misin?’ demiş. Yaşlı kadın: ‘Seni oraya nasıl götürebilirim?’ demiş. Delikanlı, kadının önüne bir külçe altın koymuş ve ‘Sen istersen yaparsın’ demiş. Yaşlı kadın ‘Aklıma bir kurnazlık geldi, yarın bana gel’ demiş. Delikanlı ertesi gün kadının yanına gitmiş. Kadın pazardan bir sandık almış ve saçını da kız saçını gibi örmüş. Delikanlıyı, vezirin oğlunun avlandığı yere götürüp sandığa sokmuş, kendisi ise namaz kılıyor gibi yapmış. Vezirin oğlu gelmiş ve birinin namaz kıldığını ve yanında da bir sandığın durduğunu görünce yanındakilere ‘Gidip onu buraya getirin, bu kim acaba?’ demiş. Adamlar oraya gitmişler beyaz saçlı bir kız namaz kılıyormuş. Kıza kim olduğunu sormuşlar, kız da ‘Ben bir kızım. Kırk yıldır şehirden uzak, bu ıssız yerde namaz kılıyorum’ demiş. Gidip bunu vezirin oğluna söylemişler. ‘Orada beyaz saçlı bir kız namaz kılıyor, kim olduğunu sorduk bir kız olduğunu kırk yıldır şehirden uzakta olduğunu ve tek bir erkeğin bile kendisini görmediğini söyledi.’ Vezirin oğlu ‘Gidip kendim sorayım’ demiş. Vezirin oğlu kızın yanına gidip bu ıssız yerde ne yaptığını sormuş. ‘Öteki, erkek gözü görürsem günaha gireceğimi düşünürüm kırk yıldır o günden beri bu ıssız yerde Allah’a dua ediyorum’ demiş. Vezirin oğlu bu defa ‘Bu sandığın içinde ne var?’ diye sormuş. Öteki ‘içinde kefenim var’ demiş. Bu defa kadın, vezirin oğluna ‘Erkek misin yoksa kadın mısın?’ diye sormuş. Vezirin oğlu ‘Ben bir erkeğim’ demiş. Kız ‘Madem öyle çekip git yoksa beni günaha sokarsın. Kırk yıldır bu ıssız yerde erkeklerden uzak yaşıyorum’ demiş. Vezirin oğlu yalanı yutmuş ve ‘Ben de karımı erkeklerden uzak tutuyorum. Bu nedenle yedi gölün arasında bir ev yaptırıp onu oraya götürdüm. Sen de karımın yanına gidip ona yoldaşlık et’ demiş. Bunun üzerine kız, onun evinde erkek olup olmadığını sormuş. Vezirin oğlu ‘Benim dışımda karımın yanında bir erkek sinek bile yok’ demiş. O böyle söyleyince yaşlı kadın oraya gitmeye razı olmuş. Sandığını yüklenip vezirin yedi

gölün arasında bulunan evine gitmiş. Vezirin oğlu karısına ‘Bu kız şehirden ayrılıp kırk yıldır erkeklerin gözünden uzak yaşıyor, onu sana arkadaşlık etsin diye getirdim’ demiş. Karısı memnun olmuş. Böylece yaşlı kadın akşam olana kadar orada kalmış. Sabah olunca vezirin oğlu tekrar ava gitmiş. Yaşlı kadın ise kadının yanında kalmış. İki kadın oradan buradan konuşmuşlar. Yaşlı kadın: ‘Vezirin oğlu sizi bu ıssız göllerin arasında bir başına bırakıyor. Burası bir aşk kaçamağı yapmak için ne güzel bir yer’ demiş. Kadın gülmüş ve ‘Buraya kimse gelemez, nasıl kaçamak yapayım ki?’ demiş. Yaşlı kadın: ‘Bir delikanlı size âşık olmuştu, siz de onun size delice tutulduğunu biliyorsunuz, o delikanlıyı buraya getirsem, onunla beraber olmak ister miydiniz?’ demiş. Kadın kabul etmiş, yaşlı kadın da sandığını getirip açmış ve delikanlıyı dışarı çıkarmış. Böylece vezirin oğlunun karısıyla delikanlı birkaç gün aşk yaşamışlar.

“Günün birinde vezirin oğlu yine ava çıktığı bir gün uyuyan bir derviş görmüş. Derviş uyurken çuvalından çok güzel bir kadın çıkmış, onun arkasından da bir delikanlı çıkmış. Vezirin oğlu ikisini de görmüş. İkisi de dervişin yanından uzaklaşıp yatmışlar, sonra yine dervişin çuvalının içine girmişler. Bunu gören vezirin oğlu kendi kendine ‘Bu derviş karısının namusunu korumak için onu çuvalın içinde yanında taşıyor. Kadın ise kocasından habersiz bu delikanlıyı yanında taşıyor. Bu tür kadınlardan çok var. O gün kız sandığım yaşlı kadın da beni mutlaka kandırmıştır. Kefenim var dediği sandıkta mutlaka bir delikanlı vardı. Onu karımın yanına götürmüştür, karımı kandırmıştır ve karımda bu delikanlıyla aşk yaşamıştır. Şimdi bu derviş evime götürüyüm, bu kadınların kurnazlıklarını ortaya dökeyim!” demiş. (Radloff, 2000, Cilt VI. s.149-151).

Bu hikâyede yaşlı kadının erkeği kandıran konumda olması, hile ile onu alt etmesi vurgusu önem arz etmektedir. Bu hikâyenin başlığı Yaşlıların Kurnazlığı olmasına rağmen hikâyede geçen yaşlı kadın kurnazken, derviş (erkek) karakteri yine bir kadın tarafından aldatılan ve mağdur edilen saf erkek konumuna sokulmuştur.

Tatarların, “Evine yaşlı bir kadını sokma/Girerken iyidir ama çıkarken mutlaka bir şeyi bozar.” atasözü de bu hikâyede anlatılan yaşlı kadın algısının bir sağlaması niteliğindedir. Wollstonecraft’ın: “...kadınların, anlayış gücü gerçek anlamda kadınlar için ulaşılabilir olmaktan çıkar ve yerine yaşamda gerekli olacağı düşüncesiyle nükte ve kurnazlığa indirgenen içgüdü geçer.” (Wollstonecraft, 2021, s.84) ifadeleri de tam olarak akılcılıktan uzak cahil kalmış beynin çözümü olan kurnazlığı ifade etmektedir. Yine yaşlı kadının ötekileştirildiği bu ve bunun gibi hikâyeler, kadının yaşlı konumuna geldiğinde “üçüncü cinsiyet” olarak nitelenmesine de bir örnek niteliğindedir. Eril

zihniyetin, üreme işlevini kaybetmiş kadına bakışının göstergesi olan bu zihniyetin uzantısı olarak masalarda ve hikâyelerde yaşlı kadın tipi ötekileştirilerek işlenmektedir.

Bu hikâyede dikkat çeken önemli başka bir nokta da kadının üzerine yüklenen namus kavramıdır. Burada vezirin oğlunun evlendiği kadını, karısını kimsenin görmemesi için yedi gölün arasında bir eve kapatması ve bunu karısının namusunu korumak için yaptığını dile getirmesi maalesef bugün de noksan bir algı olarak varlığını sürdüren “namus”, kadına mahsus anlayışının bir örneğidir. Burada hem gencin hem de dervişin, namus kavramını karılarının üzerine tahsis etmesi ve kendilerini de bunun muhafızlığıyla görevlendirdiği görülmektedir. Hikâyenin en sonunda vezirin oğlunun dervişe, “Kadınlar hiç sadık değil...” diyerek kadınlarla ilgili fikrini beyanındaki açıklık bizim yorumlarımızın temelsiz olmadığına kanıttır. Yine Tatarların, “Atın sadakati yoktur. Kadının da/ Kadın dert getirir köpekse sadakat.” atasözü, belleklerde yer eden kadın ve sadakat/namus ilişkisinin kalıplaşmış bir ifadesidir. (Radloff, 2000, cilt VI, s.1-5).

Naki Tezel’in² derlediği masalardan biri olan “Etme, Bulma” adlı annesi babası ölen ve öksüz kalan kızın anlatıldığı masalda, geçim kaynağını sağlayan anne ve babasının ölümünden sonra hayatını idame ettirebilmek için çalışmak zorunda kalan fakat çalışmak istemeyen “kurnazlıkla” insanları kandırarak hayatta kalan bir kız anlatılmaktadır (Tezel, 2020, s. 139). Çalışmadan geçinmek isteyen bu kız:

“Herkes doğru düzgün çalışarak hayatını kazanmıyor ya demiş, ben de çalışmadan, kendimi yormadan geçinmenin yolunu bulurum.” Bu kararı verdikten sonra her gün aynanın karşısına geçerek onunla konuşmaya başlamış. Oturmaya gelen komşular onu hep aynanın karşısında kendi hayaliyle konuşurken bulur, şaşarlarmış. Bir gün komşulardan biri: ‘Ayol demiş, sen şaşırdın mı kendini, aynayla ne konuşuyorsun? Bu gidişle aklını kaybedersin.’ Kız bir kahkaha atarak demiş ki: ‘Aklını kaybeden sensin. Görmüyor musun, ben aynaya konuşma öğretiyorum. Saf kadın bu kızın sözüne inanmış. Onun üzerine: ‘Aman ne iyi demiş, benim tavuklarımı da konuşturur musun?’ Kız fırsat bu fırsattır diye düşünerek: ‘Öğretirim ama demiş, bana bir çuval badem

² 1933-1958 yılları arasında başta İstanbul ve Ankara olmak üzere, yurdun çeşitli bölgelerinde derlemeler yaparak oluşturduğu Türk Masalları kitabından.

içi ile bir çuval kuru üzüm getirirsen onları tavuğuna yedireceğim. Konuşmayı çabuk öğrenir.’ Saf kadın evine sevine sevine gitmiş. Eve vardığı zaman kendi kendine: ‘Tavuğum konuşmayı öğrendikten sonra artık hiç canım sıkılmaz demiş; akşama kadar onunla konuşur vakit geçiririm.’ Güzelce hazırlandıktan sonra çarşıya gitmiş. Bir araba bulmuş. Yemişçilere uğrayarak bir çuval badem içi, bir çuval da kuru üzüm satın alıp arabaya koydurmuş. Sonra arabayla beraber evine gelip tavuğunu alarak kızın evine gitmiş. Tavukla beraber, bir araba yemişin geldiğini pencereden gören kız koşa koşa aşağıya inmiş, komşusunu güler yüzle karşılamış. Oturup hoş beş etmişler. Kız misafirine kahve pişirmiş, sonra: ‘Tavuğun bir ayda bülbül gibi konuşacak demiş, sen hiç merak etme. Bir ay sonra gel, tavuğunu al!’ kadın sevine sevine evine dönmüş. Kız o gün tavuğu keserek pişirmiş. Suyuyla da bir güzel çorba yapıp kendisine bir akşam ziyafeti çekmiş. Ertesi günden itibaren karnını badem içi ve kuru üzümle doyurmaya başlayan kız, otuz günde iki çuvalı yemiş bitirmiş. Otuz birinci gün olmuş. Komşu kadın sabahleyin erkenden kızın evine gelmiş. Kapı açıldığı zaman kızın ağlamakta olduğunu görünce, şaşırılmış: ‘Ne oldu kızım, ne var böyle ağlıyorsun diye sormuşsa da kız hiç cevap vermiyor, durmadan sesli sesli ağlıyormuş. ‘Ne oldu kızım, ne var böyle ağlıyorsun diye sormuşsa da kız hiç cevap vermiyor, durmadan, sesli sesli ağlıyormuş. Kadın ne yaptı ettiyse kızı susturamamış. Beklemeye başlamış. Biraz sonra kız sakinleşmiş. O vakit komşu kadın : ‘Ne oldu yavrum demiş bir felaket mi var? Kederine ben de iştirak edeyim. Kız: ‘Felaket de söz mü diye cevap vermiş, hem de çok büyük: kadın büsbütün merak etmiş: ‘Canım demiş, söylesene, ne var?’ o zaman kız: ‘Ah demiş, nasıl ağlamayayım! Tavuğunuza konuşmayı öğretmiştim. Bülbül gibi konuşuyordu. Dün akşam yine karşılıklı konuşurken birden çat diye ortasından çatlama mı? Ah benim başıma gelenler.’ Saf kadın felaket dediği şeyin tavuğun ölümü olduğunu öğrenince: ‘İlahi kızım demiş, ben de büyük bir felaket var sandımdı. Hiç insan bir tavuk için bu kadar üzülür mü? İnsan bile ölüp gidiyor. Tavuğun ne değeri var? Ağlama sen sağ ol, ne yapalım.’ Kız kendine geldikten, sakinleştikten sonra komşu kadın evine dönmüş. Yalnız kalınca kız bir kahkaha atarak aynanın karşısına geçmiş: ‘ Eee, Ayşe demiş, açlıktan ölecekken tavuk buldun, yedin. Bir ay canını badem içi kuru üzümle besledin. Şimdi ne yapacaksın? Haydi başının çaresine bak.’ Sokağa çıkmış hem düşünüyor hem de yürüyormuş. Şehirden çıkarak mezarlığa doğru yürümeye başlamış. Uzakta bir kalabalık görmüş. Yaklaşarak bakmış. Yeni ölmüş bir çocuğu gömüyorlar. Bir kenara çekilerek saklanmış. Çocuk gömüldükten sonra kalabalık dağılmış. Mezarlıklar da gitmişler. Ayşe etrafını iyice araştırmış, kimse olmadığını görünce hemen mezarın yanına giderek eliyle toprakları açmış. Çocuğu alarak eve gitmiş. Ona hemen bir elbise giydirmiş. Kucağına alarak çarşıya çıkmış. Bir kumaş dükkânına girerek çeşitli kumaş kestirmiş. Kumaşlar paket yapıldıktan sonra para vermek için elini cebine atan Ayşe: ‘Eyvah demiş, para kesem evde kalmış. Çocuğum burada dursun da ben para getireyim. Zaten evim şuracıkta.’ Ayşe çıkıp gitmiş dışarıda biraz dolaştıktan sonra gelmiş. Evvela çocuğunun yanına yaklaşarak ona şöyle eliyle bir dokunmuş. Arkasından da feryadı basmış:‘Eyvahlar olsun. Çocuğumu öldürmüşler.’ Ayşe’nin böyle bağırması üzerine dükkâncı ile çırağı, çocuğun yanına koşmuş. Bakmışlar ki çocuk ölmüş, eyvah şimdi ne yapacağız diye korkup dururlarken, Ayşe:‘Vay alçaklar vay demiş. Siz benim çocuğumu öldürürsünüz ha? Şimdi ben sizi hükümete haber

vereyim de görürsünüz.’ Ayşe hiddetle dışarı çıkarken, dükkâncı onu kolundan tutarak: ‘Yalvarırım sana demiş, bizi hükümete haber verme! Olmuş bir şey. Al şu anahtarı, dükkânım, mallarım hep senin olsun. Biz gidiyoruz.’ Adam anahtarı Ayşe’ye vererek çırağıyla beraber hemen çıkıp gitmiş. Ayşe orada birini bularak dükkânı mallarıyla beraber satılığa çıkarmış. Elli altına birisine satıp eve dönmüş. Gene aynanın karşısına geçerek: ‘Eee Ayşe demiş. Sabahleyin karnını doyuracak paran yoktu, ölü çocuğa elbise giydirerek dükkâncıyı korkuttun. Elinden dükkânını alıp sattın. Şimdi elli altının var. Ye yiyebildiğin kadar. O gece en güzel yemeklerle karnını doyuran Ayşe erkenden yatmış. Sabahleyin yataktan geç kalkmış. Sokak kapısının önünü süpürürken, geçenlerden padişahın karısının öldüğünü duymuş. Hemen işi gücü bırakmış saraya gitmiş ağlamaya başlamış: ‘Ah kardeşim, vah kardeşim! Senin kardeşim olduğunu herkesten sakladılar. En sonunda kara toprağa düştün. Başıma bu da mı gelecekti!’ Ayşe hem böyle söylüyor hem de hüngür hüngür ağlıyormuş. Saray adamları gidip padişaha haber vermişler. Padişah, karısının meydana yeni çıkan kardeşini merak etmiş. Yanına gelip bakmış ki saçını başını yola yola ağlıyor. Şimdiye kadar onu tanımadığına üzülmüş. Adamlarına emir vererek ona oda hazırlatmış. Hamamda yıkanmasını, güzel elbiseler giydirilip yemek yedirilmesini bundan sonra da hep özel odasında kalacağını bildirmiş. Saray adamları, padişahın emirlerini hemen yerine getirmişler. Ayşe odasına yerleşmiş. O gece herkes yattıktan sonra Ayşe beyaz yatak çarşafına sarılarak odasından yavaşça çıkmış. Patırtı etmeden yürüyerek padişahın oda kapısına gelmiş. Tık tık kapıyı çalmış. Korkak padişah yatağından seslenmiş: ‘Kim o?’ Ayşe sesini değiştirerek: ‘Ben senin ölen karınım demiş, benim yerime kardeşim Ayşe’yle evleneceksin. Evlenmezsen seni boğarım.’ Karısının mezardan çıkıp da kapısına kadar geldiğini zanneden padişahın korkudan ödü patlamış. Ona cevap veremediği gibi kimseye de seslenememiş. Yorganın içine iyice saklanarak büzülmüş. Ayşe gene geldiği gibi yavaşça odasına gitmiş, yatmış. Bir gün böyle, iki gün böyle padişahın korkusu artıyormuş. Üçüncü gün sabah padişah annesini çağırılmış. Demiş ki: ‘Anne başıma gelenleri bilmiyorsun. Bizim ölen karı üç gecedir mezardan çıkıp oda kapıma geliyor. Benim yerime kardeşim Ayşe’yle evlenmezsen seni boğarım diyor. Ne yapacağız? Padişahın sözleri annesini de korkutmuş, kadın hemen: ‘Oğlum demiş, madem karın öyle istiyor, öyle yaparız. Zaten Ayşe de güzel akça pakça bir kız. Hem yabancı da değil.’ Annesinin bu sözü üzerine padişah: ‘Madem öyledir demiş, sen yarın Ayşe’yle konuş. Bakalım benimle evlenmeye razı olacak mı?’ Kadın: ‘Hay hay oğlum diyerek çıkıp gitmiş.’ Ertesi gün padişahın annesi, Ayşe’nin odasına giderek, padişahın kendisiyle evlenmek istediğini söylemiş, fikrini sormuş. Ayşe birdenbire ağlamaya başlamış. Hem ağlıyor hem de : ‘Ben ölen kardeşimin acısıyla yanıyorum demiş, padişah evlenmeyi düşünüyor. Daha kardeşimin acısını unutmadı bile.’ Neyse şöyle olur böyle olur diye padişahın annesi Ayşe’nin gönlünü etmiş. Güzel bir düğün yapmışlar. Padişah ile Ayşe evlenmiş. Düğünden birkaç gün sonra yine aynanın karşısına geçmiş: ‘ Eee Ayşe demiş, birkaç hafta evvel kimsesiz fakir bir kızdın. Bugün bir padişah karısı, sultansın. Ama şu kocakarıyı da yok etmen lazım. Daha işin bitmedi.’ Ayna karşısında süslenmiş. Aşağıya yemeğe inmiş. Ertesi sabah Ayşe odasında yalnız otururken, padişahın annesi içeriye girmiş. Ayşe hemen ayağa kalkıp ona doğru giderek;: ‘Ah anneciğim demiş, ben seni çok seviyorum. Şu dilini uzata öpeyim.’

Gelininin sözlerine pek sevinen kadın, öpsün diye ona dilini uzatır. Ayşe hart diye kadının dilini ısırıp koparmaz mı. Padişahın annesi dilinin acısından düşüp bayılmış. Kadını kaldırıp odasına götürmüşler. Fakat hekim gelinceye kadar kadın acıya dayanamayıp ölmüş. Padişah annesinin ölümüne çok üzülmüş. Büyük sultanın ölümüne sarayda herkes keder etmiş. Ayşe de üzüntülü görünmeye çalışmış. İki gün sonra sabahleyin erkenden uyanan Ayşe, padişahın uyuduğunu zannederek aynanın karşısına geçmiş konuşmaya başlamış: ‘Eee, Ayşe. Karının kardeşiyim diye padişahı kandırıp saraya girdin yerleştin. Üç gece padişahın oda kapısına gelerek kardeşimi alırsın, almazsan seni boğarım dedin. Padişahı korkutup onunla evlendin. Ondan sonra da kocakarının canını cehenneme yolladın. Herkes onun hastalanarak öldüğünü sandı. Şimdi bir sarayın sultanısın. Yaşamaya bak!’ Ayşe sözünü bitirir bitirmez, padişahın birdenbire yataktan fırlayıp üzerine doğru geldiğini görmüş. Meğer padişah kulak kesilerek Ayşe’nin bütün sözlerini dinlemiş. Onu hemen kolundan yakaladığı gibi aşağıya indirip cellatların önüne atmış. Ayşe cellatların yanında padişaha yaptığı diğer fenalıkları da anlatmış. Padişah cellatlara: ‘vurun bunun başını diye emretmiş çıkıp gitmiş.’ Ayşe kafasının kesileceğini duyunca cellatların ayaklarına kapanarak yalvarmaya başlamış. Cellatlar buna acımışlar. Kafasını kesmekten vazgeçip onu saçlarından kırk katırın kuyruğuna bağlayarak dağlara sürmüşler. Ayşe dağlarda sürüne sürüne, kayalara çarpa çarpa parçalanmış. Yaptığı fenalıkların cezasını çekmiş, ettiğini bulmuş.” (Tezel, 2020, s.139-144).

Verilen bu masalda Ayşe adlı kadın karakterin yalanla, akla gelmeyecek bin bir türlü hile ve hainlikle karşısına çıkan herkesi aldatması, insanların iyi niyetinden faydalanıp onları kandırmasıyla adeta kötülüğün simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte taraftan Ayşe adlı kadın karakter aklını kullanıp kendi ayakları üzerinde durmak, geçimini sağlamak yerine sürekli kendini koruyup kollayacak birilerini aramaktadır. Eğitilmemiş, akıldan uzak, kendi ayakları üzerinde duramayan bu kadın karakterle belleklere işlenen bu kadın algısı yine ataerkil zihniyetin ürünüdür. Erkeklerin haz nesnesi olarak konumlandırılıp bu doğrultuda yetiştirilen kadının, fırsatını bulunca az çabayla elde ettiği gücü (kurnazlık) yitirmek istemeyip ardı arkasına çevirdiği oyunlarla hayatta kalma çabası görülmektedir.

Wollstonecraft, gücün haksız yolla edinilmesinin sevgi duygularını boğduğunu ve aklın tomurcukken budandığı durumda doğru düşünebilme yetisinin gelişemeyeceğini ifade etmektedir. Erkeklerin tutkularının kadınları tahta oturttuğunu iddia etmekle birlikte insanlık daha akılcı bir yol seçmedikçe, kadınların en az çabayla elde ettikleri en

tartışmasız güçten feragat etmeyeceğini ifade eder. Yukarıda verilen örnekteki az çaba ile kurnazlıkla geçinmeye çalışan Ayşe karakterini özetler niteliktedir (Wollstonecraft, 2021, s.87).

Yine Tezel'in derlediği masallardan biri olan "Gururlu Kız" masalında genç, güzel, fakir bir kızın güzelliğinden ötürü kendini herkesten üstün görüp kendini beğenmesi ve gururlu tavrı karşısında, talihi ve sahip olduğu imkânlarla gururlu kıza hayat dersi veren Arap kadının başından geçenler anlatılmıştır. Çok fakir olan ve doğru düzgün yıkanamayan Gururlu Kız, bir gün yıkanmak için hamama gider ve burada Arap kadınla tanışır. Arap kadın bu kıızı çok sever ve evine davet eder. Kız daveti kabul eder ve Arap kadının evine misafir olur. Kız, kadının evinin her yerini hayran hayran gezer, kadının bütün imkânlara sahip olduğunu görür. Arap kadın kıza hayat dersi vermek için onu bahçede yanına çağırır ve Gururlu Kız'a "Bak kızım hoşuna gidecek bir şey yapacağım" diyip:

"Şimdi bu ormanda bahtımı çağıracağım. Sonrada senin bahtını çağırırız. Bakalım ne çıkacak?" "Bahtım, talihim! Neysen bana görün diye bağırmış. Ormanda sesi geri gelmiş. Fakat o anda Arap kadının önünde genç, yakışıklı bir delikanlı peydah olmuş. Kadın kıza dönerek: Güzel kızım bak işte benim talihim. Nasıl? Sonra eliyle bir işaret yapmış, delikanlı kaybolmuş. Delikanlı gidince bu sefer güzel kız: Bahtım, talihim! Neysen bana görün diye bağırmış. Onun da sesi ormanda geri gelmiş ama o anda önünde iki büklüm, sakallı bir ihtiyar belirmiş; adeta inler gibi: Hastayım. Ocak başında yatıyordum. Beni niçin kaldırdınız diye söylenmiş. Neyse Arap kadın bir işaret yapınca ihtiyar da ortadan kaybolmuş. O zaman kıza dönerek: Gördün ya kızım demiş, güzelim diye hiç gururlanma! Benim gibi alçak gönüllü, güler yüzlü olursan, her istediğine kavuşursun! Yoksa işte böyle, talihin, hastalıklı, ihtiyar bir adamdır." (Tezel, 2020, s.405-409).

Bu masalda olumlanan ve kadınlardan beklenen tavrın alçakgönüllülük ve güler yüz olduğunu, bu tavırda olan kadınların talihinin güzel olacağını görmeye beraber olumsuz kadın tipinin bir örneğinin de "gururlu" olmak olduğunu görmekteyiz. "Her güzelin bir kusuru vardır", "Kusursuz güzel olmaz" atasözlerinin de bu masaldaki güzel ama gururlu olan kızın tavrını ifade ettiğini görmeye birlikte "Yüzü güzel olanın huyu da

güzel olur” atasözü ile çeliştiği de gözlerden kaçmamaktadır. Olumsuz algı yaratan gururlu tavrın genç ve güzel kıza atfedilmesi, bunun karşısında bahtı güzel olan kadının alçakgönüllü, Arap kadın olarak seçilmesi de dikkate değerdir. “Güzellerin talihi çirkin olur”, “Allah çirkin şansını versin” ifadeleri de yine gururlu kız masalının ana fikrini destekleyen atasözleridir. Huy güzelliğinin önemini anlatan bu masalda vurgulanan huy güzelliği ile kastedilen yumuşak başlılık, alçakgönüllülük, itaatkârlık olarak yorumlanabilir. Bütün bunlara sahip olan Arap kadının her şeyin en iyisine ulaşması ile iyi huyluluğa teşvik vardır.

Masallarda kadın algısına odaklandığımızda karşımıza çıkan tipler kurnazlığı ile masalın seyrini değiştiren tipler olarak karşımıza çıkmaktadır. Masallarda özellikle yaşlı ilerlemiş kadınlara yüklenen özellik kurnaz, hin düşünen kadın olduğudur. Çoğu örnekte yaşlı kadında gördüğümüz bu özellik zaman zaman da genç kadınlarda da görülmekte. Sonuç olarak genç olsun yaşlı olsun kurnaz kadın karakteri karşındakini kandırmaktadır. Woolstonecraft’ın, “Yaşı geçmiş koketler de onlarla aynı kanıdadır; artık karşılarındakinin sevgi uyandıramadıklarından, gençliklerindeki canlılıklarının ve dinçliklerinin bedelini öderler.”(Woolstonecraft, 2021, s.108).

Kaya’nın, Helimoğlu’ndan alıntılanarak makalesinde (2002) yer verdiği Türk masallarında kadın tasnifi yedi maddede ele alınmıştır. “ 1.Mutluluğu yakalamak için uğraş veren olayların gidişini yönlendiren akıllı, vefalı, özverili, direşken kadınlar. 2. Kıskanç ve iftiracı kadınlar. 3. Kötü kalpli üvey anneler, büyücü kadınlar ve acımasız dev anaları. 4. Cinsel tacize uğrayan kadınlar. 7. Akılsız, beceriksiz, sağduyusuz kadınlar.” (Kaya, 2002, s.51).

1.4. ATASÖZÜ VE YAZILI KAYNAKLARDA KADIN

Karahanlı Döneminde kaleme alınan ve Türk edebiyatının en önemli kaynak eserlerinden birisi olan “Dîvânu Lugâti’t-Türk’te”, “Kadın” ile ilgili verilen bilgiler şu şekildedir:

“**Ekeklik**: Kadının serbestliği ve utanmazlığı. **Altun Tarım**: Hanım sultanlara verilen ad. **Ana**: Anne, **Anaç**: anne gibi davranan küçük kız, **Analı**: bir kadını anne olarak adlandırıp anne kabul etmek. **Awinçu**: Cariyeler. **Eke**: abla, büyük kız kardeş, **Ekeç**: bütün kavmin kız kardeşiymiş gibi akıllılık gösteren küçük kız. **Ekek** işler: Fahişe. **Ekekle**: Kadına söverek kötü kadın olduğunu söyleme. **Ekele**: abla olarak adlandırmak. **Erlen**: kadın için evlenmek. **Esek işler**: Orospu kadın. **Ertini Özök**: eşsiz inciye benzer bir bedene sahip kadın. **Ev kızı**: Bakire kız, evde kalan kız. **Koduz**: Dul kadın. **Koduzlanmak**: Dul kadınla evlenmek. **Kunçuy**: Kadınların soylu, hatundan bir derece aşağı olanı. **Oglagu hatun**: Hatun, hanedana mensup kadın. **Ogulçuk**: Kadının rahmi. **Tul tugsak**: Dul kadın.” (Akkoyunlu, Ercilasun, 2014).

On ikinci yüz yılda Edip Ahmet Yükneki tarafından yazılan Atabetü'l- Hakayık'ta kadınla ilgili söylenenler şu şekildedir:

İlmin yararı ve bilgisizliğin zararının anlatıldığı bölümde 88: “Bilgili dişi: erkek, cahil erkek: dişi sayılır”. (Yüknekî, 2020, s.8). Tabiri ile olumlu özelliğin ve sahip olunduğu zaman insanı yücelten bilgili olma vasfını kadına yakıştıramayan, kadını aşağılayan bir ifade ile karşılaşmaktadır.

Wilhelm Radloff'un Türk Dünyası'ndan derlemelerle oluşturduğu Türklerin Kökleri, Dilleri ve Halk Edebiyatı adlı kitabında kadınla ilgili sözler şu şekildedir:

Altay ve Teleüt'lerden derlenen atasözlerinde kadın:

“Kuş beyinli bir adam, Altın başlı (akıllı) bir kadından daha iyidir.”
 “Kadının gönlünde zırhlı ve yakışıklı bir erkek/Erkeğin gönlünde eyerlenmiş ve çevik bir at yatar.” “Dolambaçlı da olsa bir yolu izle/Hamile de olsa bir kız ile

evlen.” “Bir kıza göz kulak olmaksansa/Kızgın bir kömür tut.” “Aptal olan karısını/Akıllı olan köpeğini över.”

Kadınların akıllı olamayacağı, akıllı olduğu takdirde dahi kuş beyinli adamın daha iyi olduğu, kadının ve erkeğin değerlerinin ne olduğu, kadına değer atfetmenin akıllıca olmadığını ifade eden atasözleri kadını erkeğin yanında değil özünde değersiz kılma çabasıdır.

Radloff'un a.g.e. dördüncü cildinde Tatarlardan derlediği kadınlar ile ilgili atasözleri şu şekildedir:

“Hastalıkların en kötüsü guttur/İtlerin en kötüsü dişi ittir/ Atların en kötüsü tekme atandır/Kadınların en kötüsü kendini(herkese)verendir.” “Evine yaşlı bir kadını sokma/Girerken iyidir ama çıkarken mutlaka bir şeyi bozar.” “Atın sadakati yoktur. Kadının da/ Kadın dert getirir köpekse sadakat.” “Karıyı üç gün dövmezsen/Kocasının öldüğünü zanneder.” “Kötü bir bıçak kullanmaktansa/dişlerinle ye/ Kötü bir kadın almaktansa/Ölene kadar evlenme.” “Babanı öldürene ananı ver.” “Ata bindiğimde eğlenirim/Ata binmeden de eğlenirim./ Kızların içinden/Şişman olanıyla eğlenirim.” “Eşekten zekat alınmaz/Kadından rıza alınmaz.” Bu cildin arka kısmında yer alan halk hikâyelerinde de kadına bakış açısını tespit için iyi bir örnek olarak düşünüyor ve bu hikâyelerden alıntılarını aşağıda veriyoruz.

TDK’de Kadın ile ilgili atasözü-deyimler ve anlamları:

Atasözü: *Avrat (kadın) malı, kapı mandalı*

Anlamı: Bir erkek karısının malından yararlanmayı düşünmemelidir.

Deyim: *(Bir kadın, bir erkekte) Gözünü açmak*

Anlamı: Kadın ilk cinsel ilişkiyi o erkekle kurmuş olması

Atasözü: *Gökyüzünde düğün var deseler kadınlar merdiven kurmaya kalkar.*

Anlamı: Kadınların, düğün ve eğlence için katlanamayacakları fedakârlık yoktur.

Atasözü: *Kadının fendi, erkeği yendi.*

Anlamı: Kadınlar, kurnazlıkta erkelerden üstündür.

Atasözü: *Kadının şamdani altın olsa mumunu dikecek erkektir.*

Anlamı: Kadın ne kadar bol, değerli çeyizle gelirse gelsin evin bütün eksiklerini erkek sağlar, giderlerini erkek karşılar, evi o geçindirir.

Atasözü: *Kadının yüzünün karası erkeğin elinin kınası*

Anlamı: Yolsuz ilişkiler kadınlar için hoş karşılanmadığı hâlde erkekler bu gibi ilişkilerden övünme payı çıkarırlar.

Atasözü: *Pekmezi küpten, kadını kökten al*

Anlamı: Yiyeceği en uygun ortamından almak gerektiği gibi eş olacak kadının da temiz ve soylu olanını almak gerekir.

Atasözü: *Gül dalından odun, beslemeden kadın olmaz.*

Anlamı: Her şey kendisinden beklenen görevi yapabilecek niteliklere sahip olmalıdır.

Atasözü: *Halayıktan kadın olmaz, gül ağacından odun.*

Anlamı: Her şey, kendisinden beklenen görevi yapabilecek niteliklere sahip olmalıdır.

Atasözü: *Tarlanın taşlısı, karının (kadının) saçlısı.*

Anlamı: Kadının saçlı olanı ile tarlanın taşlı olanı makbuldür.

Atasözü: *Tarlayı düz al, kadını kız al.*

Anlamı: Tarla alacak kimse bayırdan, engebeli yerden değil düz yerden almamalıdır. Evlenecek erkek dul kadın değil, kız almalıdır.

Yukarıda açıklamaları ile birlikte verilen atasözlerinin, kadının fiziksel özelliği, cinsel yaşamı, saçının uzun mu kısa mı olacağı gibi en özel ve en mahrem konular da dâhil olmak üzere her konuda, kadının nasıl olması gerektiğine karar veren eril zihniyetin ürününün bir yansıması olduğu görülmektedir. Namus konusunda tek taraflı bir beklentinin ve tabii ki kadının bekâretinin önemli olduğu görülmektedir. Yuva yapma konusunda bu sorumluluğun kadına ait olduğu “Yuvayı dişi kuş yapar”, “Dişi kuş yapar yuvayı, içini dışını sıvaya sıvaya” atasözleri ile belleklere kazındığı gibi aile olmanın ve bu beraberliği sağlıklı bir şekilde yürütmenin ve devam ettirmenin de kadının görevi olduğu görülmektedir. Yuva yapanın dişi kuş olması eş seçiminin önemini de beraberinde getirmektedir. Yuva yapan kadın olduğu gibi yuvayı yıkan kadının varlığı da atasözlerine yansımış “Avrat var ev yapar avrat var ev yıkar”, “Kadın var arpa ununu

aş eder; kadın var, buğday ununu taş eder” sözleriyle eş seçiminin önemi vurgulanmıştır. Eş seçiminde erkeğin seçen, kadının seçilen pozisyonda olduğu atasözleriyle de desteklenmiş “Pekmezi küpten, kadını kökten al”, “Evlilikte eş seçiminde evlenilecek kadının soyunun, ailesinin bilinmesi önemli görülmüş “At alırsan binip al, kız alırsan bilip al” şeklinde ifade edilmiştir. Kadının en aktif rolü olan eş olma ve aile kurma rolü, erkeğin hayatını düzenleme ve nesillerin devamını sağlamak olarak belirlenmiştir. “Erkeksiz avrat, yularsız at” atasözü ile kadının erkeği, eşi olmadan ne yapacağını bilmeyen başıboş düzensiz hayat süreceği iddia edilmiştir.

Atasözü: *Erkek getirmeyi, kadın yetirmeyi bilmeli*

Anlamı: Erkek çalışıp kazanmakla, anne tasarrufla yükümlüdür.

Atasözü: *Erkek sel, kadın (avrat) göl olur.*

Anlamı: Erkek, parayı bilinçsizce harcama eğiliminde olsa bile, kadın buna meydan vermemeli, tutumlu olmalıdır.

Kadının ev içinde her işi yapabilecek beceriye sahip olmasının önemi ekonomik olarak dengeyi bulması açısından da önemli olup erkeğin parayı kazanan taraf, kadının da bu parayı akıllıca yöneten/yönetmesi gereken taraf olduğu beklentisi vardır. Kadının eşinden değil de ailesinden gelen maddi gücü değersizleştirme ve kadının malına güvenerek hareket etmenin doğru olmadığı vurgusu vardır bu atasözlerinde. Güzellik algısının da sınırları çizilmiş, güzel kadının nasıl olması gerektiği, hangi özellikleri taşıması gerektiği, hangi kadının makbul olduğu belirlenmiş ve atasözleri ile belleklere yerleştirilmiştir.

“Tarihte ve Günümüzde Türk Boylarının Ortak Atasözleri Sözlüğü”nde kadın ile ilgili yer alan atasözleri şunlardır:

“At alırsan binip al, kız alırsan bilip al,

At ile avratı emanet etme,

Ateş almağa gelen kadının otuz ağız sözü var,

Baba öksüzü öksüz değil, ana öksüzü öksüz,

Bir kızı kırk kişi sever bir kişi alır,(almak)
 Çoban dayağı ile gelin ayağı ile
 Çocuğa küçüklükten, kadına baştan öğret,
 Erkeksiz avrat yularsınız at,
 İki kadın olan evde düzen olmaz,
 Kadın kısmının saçı uzun olur aklı kısa,
 Kız beşikte çeyiz sandıkta,
 Kız evi naz evi,
 Kız evinde düğün olur oğlan evinin haberi yok,
 Kızı kendi gönlüne bırakırsan ya davulcuya varır ya zurnacıya,
 Kızı kim istetmez kımızı kim içmez,
 Kızım sana söylüyorum gelinim sen anla,
 Kızını dövmeyen dizini döver,
 Kim olduğunu bilmek istersen kız istet,
 Oynamasını bilmeyen gelin yerim dar der,
 Oynaşına inanan kız kocasız kalır,
 Peyniri deri, kadını erkeği saklar,
 Yahşi hatun dünya devleti
 Yuvayı yapan dişi kuştur.”

Taranan bu kaynakta da kadınla ilgili atasözlerinin çoğunluğunda kadının, erkeğin başına dert açabilecek, namusu erkeğin üzerine zimmetli bir obje, kendi başına doğru karar verebilme yetisinden mahrum, çok konuşup erkeği yoran ve hâkimiyet kurabileceği tek alanın ev içi olabileceği ifadeleriyle kadını değersizleştiren, erkekten daha aşağı bir sınıfa ait kimseler olarak niteleyen atasözleri ile karşılaşılımıştır.

Gümüşatam'ın Kıbrıs Türk Deyim ve Atasözlerinden oluşturduğu Kadına ilişkin geleneksel rollerin yer aldığı çalışmasında kadının geleneksel rolleri atasözü ve deyimlere yansımalarından örnekler:

“Toprag sabansız, goyun çobansız, gadın gocasız olmaz.”, “Gadın başında gocası olmasa ya meyhaneye, ya k.rhaneye.”, “Evi ev yapan gadındır.”, “Gızın düyünü baba evinde olur, cenazesi goca evinden çıkar.”, “Gelin da bir kere ölüm de bir kere.”, “Kocakarı ile yatanın kafkalla tarla ekenin tohumu da emeği de boşa gider.”, “Gadın vardır vezir eder; gadın vardır rezil eder/Gadın vezir de eder rezil de.”, “Anasına bag gızını al, kenarına bak bezini al.”, “Kızın saşlışı, tarlanın daşlışı.”, “Gızdır, nazdır; bin altın azdır.”, “Gızı olan çabuk goçar.” (Gümüşatam, 2018).

Burada verilen atasözlerinin Türkiye Türklerinde ve diğer Türk milletlerindeki atasözleri ile müşterek olduğu görölmektedir. Kadının kocasız olmayacağı, kızı olanın şanslı olduğu bunun aksi şanssız olduğu, kadının en değerli zamanın genç ve doğurgan olduğu zaman olduğu, kadının evlenerek gittiği evden ancak ölüsünün çıkabileceği, güzel kadın kriteri gibi mesajlarla yüklü sözler olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.5. İSLÂMİYET'İN KABULÜNDEN SONRA KADIN

Türkler tarihleri boyunca pek çok dini benimsemiş ve yaşamları da bu dinlerin etkisinde şekillenmiştir. Dini değerlerin bütün sosyal normları belirlediği yadsınamaz bir gerçektir. İslâmiyet'in benimsenmesinden sonra aile ve toplum içinde kadın algısında da değişmeler yaşanmıştır.

“Yerleşik medeniyete ve İslâmî kültür çevresine dâhil olduktan sonra kadın, erkek gibi ve erkekten daha fazla pasif bir karakter arz eder. Toprak ve din, insanları kendilerinden üstün tabiat veya tabiatüstü kuvvetlere bağlar. Bu devirde kadının kahramanca vasıflarını kaybederek bir haz ve aşk mevzuu olduğu göröür.”(Bars, 2014, s.5).

İslâmiyet öncesi dönemde ülke yönetiminde han'ın yanında hatun kişiliği ile yer alan, ev içinde ocaktan sorumlu olan kadının, İslâmiyet'in kabulünden sonra bu yetkilerinin elinden alındığı görölmektedir. “İslam'da aile reisliği kocaya verilmekte ve karar verme

durumunda ise, ailenin diğer fertleriyle istişare edip onların görüşlerini alarak aileyi yönetmek ve gözetmek, kocanın sorumluluğundadır.” (Can, 2013, s.237).

Günay’ın (2000), “İslâmî Dönemde Türk Toplumunda Kadının Yeri ve Önemi” ele aldığı çalışmasında Türk kadınının, toplumdan soyutlanmasının İslâmiyet’e dayandırılmasının yanlış olduğunu, Arap, Fars ve Hint kültürünün benimsenmesi nedeniyle Türk kadınının ikincil konuma itildiğini ifade etmektedir. Türk kadınının İslâmiyet öncesinde de İslâmiyet’in kabulünden sonra da hiçbir zaman tek başına var olmadığını, bağlı olduğu erkeğin yaşama alanı içinde kendini gerçekleştirebileceğini ve üretebileceğini ifade etmektedir. (Günay, 2000, s.1).

Konuya giriş yapmadan önce özellikle vurgulamak istediğimiz ve dikkat çekmek istediğimiz bir nokta var ki bugün hâlâ ayrımı yapılamadığı için karmaşaya sebebiyet veren İslâmiyet ve Arap Kültürü ayrımıdır. Bugün bu topraklarda yaşanan toplumsal dejenerasyonun en önemli sebeplerinden birisi bu ayrımın yapılamamış olmasıdır. Türklerin kendi dillerinde yazılmamış bir dini okuyup anlamadan kabul etmesi ve tabiri caizse kulaktan dolma bilgilerle yaşamlarını şekillendirmeleri, dini ritüelleri yerine getirme çabaları bugün toplumsal aksaklıkların temelini oluşturmaktadır.

Kur’an-ın farklı âlimlerce yorumlanması da anlam karmaşasına sebebiyet vermektedir. Kadının kimliğini, ailedeki ve toplumdaki konumunu belirlemede etken olan en önemli unsurlardan biri de dini inançlardır. İslâmiyet’in kadını koruyan ve gözetilen bir din olduğu iddiasını kabul etmekle birlikte, kadının korunup gözetilecek konuma sokulmasını anlaşılır bulmamakta ve kadını tatlı bir üslupla pasifize eden bu anlayışı sorgulamaktayız. Dönemin şartlarını göz önüne alıp buna göre değerlendirmenin önemini gözden kaçırmamakla birlikte, toplumları var eden, kültürün temelleri; dinî değerlere, gelenek ve göreneklere göre şekillendiği için bugün aradan geçen zamana rağmen “o dönemin şartları onu gerektirmiş” ayrımı yapılamadan uygulamalar icra edilmeye devam ettiği için eleştirel yaklaşımda bir sakınca görmemekteyiz.

İslâm'ın kadını koruyan ve gözetten bir din olduğu iddiasını kabul ettiğimizi belirtmiştik yukarıda öyle ki Hz. Muhammed'in: "Dikkat edin! Sizin hanımlarınızın üzerinde hakkınız olduğu gibi hanımlarınızın da sizin üzerinizde hakkı vardır. Sizin hanımlarınız üzerindeki hakkınız, namuslarını muhafaza etmeleri ve hoşlanmadığınız kimselerin evinize girmesine izin vermemeleridir. Dikkat edin! Hanımlarınızın sizin üzerinizdeki hakkı ise onların giyim ve gıda ihtiyaçlarını güzelce karşılamandır." Sözleri kadının erkek tarafından korunup gözetilmesi gerektiğini buyurmaktadır. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde piramidin ilk basamağını oluşturan insanın en temel ihtiyaçları olan; yemek, barınma, giyinme gibi ihtiyaçları karşılamasında dahi erkeğe muhtaç kılınan kadın portresi, kadının iyiliğineymiş gibi yansıtılmaktadır. Bugün pek çok kadın cinayetinin de sebebi olan ve maalesef sadece kadına mahsus gibi anlaşılan ve belki de böyle anlaşılmasının temelinde "Sizin hanımlarınız üzerindeki hakkınız, namuslarını muhafaza etmeleri ve hoşlanmadığınız kimselerin evinize girmesine izin vermemeleridir" anlayışının yattığını düşündürmektedir bize.

"Namus" kavramı her iki cinsiyete ait bir değer olmasına rağmen özellikle sadece kadına mahsus algısı yaratılmış ve maalesef bu algı günümüzde de bu şekilde devam etmektedir. Kültürel belleğin işleyişine de örnek teşkil etmektedir bu uygulamaların sürerliliği.

İslam filozofu İbn-i Sina (M.S. 980-1037) ise, "Aile Siyasetine Dair" adlı risalesinde İslami değerler ışığında bir ailenin nasıl olması gerektiğine dair önemli tespitlere yer verirken, ailenin sıhhati için kadın ve erkeğin yüklenmesi gereken sorumluluklara da değinmektedir. İbn-i Sina'ya göre kadın, "erkeğin mülkünde ortağı, malının koruyucusu, yükünün taşıyıcısı ve çocuklarının terbiyesinde güvendiği kişidir. Kadınların en iyisi; akıllı, dindar, arlı, zeki, sevecen, doğurgan, az konuşan, itaatkâr, içten, güvenilir, mecliste ağırbaşlı, görüntüsünde ciddi, boyu posu yerinde, kendisini kocasının hizmetine adanmış ve ona iyi hizmet eden, değerlendirmesiyle kocasının azını çoğaltan, iyi huylarıyla üzüntüsünü gideren, nezaket ve kibarlığıyla dertlerine teselli olan kadındır."(Can, 2013).

Kadınların en iyisinin kim olduğuna dair oluşturulan şablonla kadının kimliği yaratılmakta, eylemlerine yön verilmekte ve ataerkinin kendi arzusu doğrultusunda kadın yaratılmaktadır.

İslâm döneminde kadının saygınlığını ve haklarını anlatan İlahiyat Profesörü Huriye Martı'nın, kadının değeri ve onurunu anlattığı bölümde Arap kültürünün içinde yetişmiş olmasına rağmen ve o dönemde kadına şiddet uygulamanın normal kabul edildiği dönemde Hz. Muhammed'in eşine “tek bir tokat ‘bile’ atmamış” olduğunu ifade etmektedir. Bu bilgilerin akabinde kadının, hayatın her alanında bulunması gerektiğini savunan peygamber “...ve hatta ganimetten pay almalarını...” onaylıyor şeklindeki ifadeler kadının haklarının gözetildiğini ifade etmeye çalışsa da “...ve hatta...” gibi ibarelerin, kadının hakkı olmayan bir şeyin ona lütfedildiği izlenimini yaratmakta ve kadın ve erkeğin denliğini düşündürmektedir.

Kur'an'ın insan merkezli yaklaşım sergilediğini, cinsiyet ayrımı olmadığını kadın ve erkeğin birbirine eş olduğunu “oysa ‘eş’ kelimesinin bizzat kendisi, taraflardan birini başkalaştırmaya, ötelemeye ve etkisizleştirmeye izin vermeyecek şekilde iki uçludur. Dolayısıyla eşler arasındaki ilişki döngüsel ve bütünleyici olmalıdır.” (Martı, 2020, s.31). İfadeleri teoride olması gerektiği gibiyken örneklemeler de dahi bunu sarsan düşüncelerin ve üslubun hâkim olduğu görülmektedir. Teoride bile fikirler ile örnekler uyuşmuyorken, uygulamada eşitlik ya da insan merkezli yaklaşım ve uygulamalar ne denli söz konusu olabilir düşündürücüdür.

İslâmiyet, kadın ve erkek için iyi olanı emretmiş olsa da, doğru yola yönlendirmiş olsa da bugünkü uygulamaların altında yanlış yorumlamaların yattığı görülmektedir. Tefsir farklılıkları ve bunları yorumlayıp İslâm'ı insanlığa anlatmaya çalışırken kendi ifade ve yorumlarıyla bu yanlış anlaşılmalara sebebiyet veren yazarların da eril bakış açısına hâkim olduğu göz ardı edilmemelidir.

İslâmiyet öncesi Cahiliye döneminde kadınların bir nesne gibi alınıp satılması, ulu orta yerde kadına her türlü eziyetin, saldırının yapılabilmesi mümkünken İslâmiyet'le birlikte kadın bu zorbalık ve insanlık dışı davranışlardan korunmaya başlamıştır. Dönem bağlamında değerlendirildiği takdirde İslâmiyet'in kadını eril kötülükten koruduğu aşikârdır. Bunu yaparken kadını erkeğin karşısında korunmaya muhtaç, kadını erkeğin yanında pasifize eden tarafını da göz ardı etmemek gerekir.

Hız. Muhammed'in "Cennet annelerin ayakları altındadır." sözü ile de kadının en değerli olduğu konunun annelik olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Hız. Muhammed zamanında kadınların camilere erkeklerle birlikte gidip namaz kıldığı, cuma namazına katıldığı, camilerde yapılan eğitim-öğretime hem öğrenci hem de öğretici olarak katılabildikleri bilinmektedir. Hız. Muhammed'in ölümlünden sonra kadınlar önce camilerden daha sonra yavaş yavaş sosyal hayattan yalıtılmışlardır. Emeviler döneminde kadınların sosyal hayattan alıkoyulması kurumsallaştırılmıştır. "Kadınların evden çıkmasının üç sebebi olabileceği bunun birinci nedeni kocasının evine taşınırken, ikincisi ana babası öldüğünde, üçüncüsü kendi mezarına götürülürken." (Gültepe, 2020, s.180).

Büyük İşlâm âlimlerinden olan İbn Rüşd kadın hakkında kendi fıkıh ve felsefe görüşü neticesinde şunları söylemiştir:

"Fıkıh kadını faziletkâr kılar. Kadının kendi biyolojik yapısı ve buna bağlı olarak psikolojisi hariç diğer her hususta erkekle eşittir aynı haklara sahiptir. Temelde yaratılış ilkesi olarak kadın, erkek gibi özgür düşünce ve irade sahibidir, biri diğerine asla hükmedemez. Her biri, fikirlerinde idarelerinde ve fiillerinde serbesttir. Bir kadın erkek gibi ilim tahsil eder, her konuda âlim olur, müftü olur, velî olur, vali olur. Tamamıyla medenî ve sosyal bütün haklara sahiptir sevk-idare ve yönetimde erkekten hiçbir farkı yoktur. Malında dilediği tasarruf eder. şahit olur, vekil olur, kefil olur, ortak olur, dâvâ açar, ticaret eder, her şeye sahip olur. Umûmî hayata atılabilir." (Gültepe, 2020, s.182).

Türk kadınının özgürlüğünün kısıtlanması, sosyal hayattan yalıtılması Nizâmülmülk'ün³ fikirlerinin ve telkinlerinin sebep olduğu Selçuklu ve Osmanlı'da Nizâmülmülk'ün öğretilerinin etkisi altında kalındığı iddia edilmektedir. Nitekim Nizâmülmülk, kadınların akıllarının mükemmel olmadığı, olayları erkekler gibi göremeyecekleri, başkalarının etkisinde kaldıkları için doğru kararlar veremeyeceklerini iddia etmiştir (Gültepe, 2020, s.190).

³ Fars kökenli, Gazne devletinde devlet hizmetine giren, Selçuklu devletinin kuruluşunda ve gelişme döneminde sosyal ve kültürel dönüşümde büyük rol oynayan devlet adamı.

Osmanlı aydınlarından olan Muslihiddin Adil'e⁴ göre, Osmanlı kadının hukuku, Avrupa kadınıninkine oranla daha ileri düzeydir. Fakat hakların en önceliklisi olan eğitim hakkına önem verilmediğini ve Osmanlı kadınının düşünce düzeyinde çok ilkel kaldığını ifade eder. Cehaletin erkekler kadar kadınlar içinde hatta daha fazla zararlı olduğunu belirten Adil, toplumun gelişmesini ve erkeklerin kadınlardan bekledikleri iyi eş, iyi anne rollerinin iyi olabilmesini kadının eğitilmiş olmasına bağlar. Adil, yükselip ilerlemek mutluluğa erişmek isteyen toplumların muvaffak olabilmesini o toplumun kadınlarının eğitilmiş olmasına bağlamaktadır. Muslihiddin Adil, Feminizmin haklı bir fikir hareketi olduğunu kabul etmekle birlikte bu fikrin geliştiği kadınların, aileye sıcak bakmaması, çocuk sahibi olmak istememesi gibi konuları desteklemediğini, kadınların eğitilmiş ama aile kurumunu önemseyen bir bakış açısına sahip olmasını doğru bulduğunu ifade etmiştir (Toprak, 2022, s.37).

Cumhuriyetle birlikte ailede ve toplumda yeri ve önemi artan kadının özel alana hapsedilmiş kadın algısından tam olarak kurtulamadığı bunun ders kitaplarına yansımaları şu örnekle açıklanabilir. 1982 Hayat Bilgisi ders kitabında yer alan "Turşu" isimli şiirde kadının özel alanla sınırlandıran, ev içinde üretimi sağlayan bir figür olarak tasvir ettiği ve toplumsal cinsiyet rollerinin küçüklükten yüklendiğini gösteren bir delil niteliğindedir.

"Annem turşuyu kurdu

Sarımsakları soydu

Domates biberleri

⁴ Selanik Mektebe-i Hukuk Müdürü ve İlm-i İktisat ve Hukuk-ı İdare Muallimi.

Suyun içine koydu
 Kışın korunmak gerek
 Annem ördü yün yelek
 Dolaptan çıktı hemen
 Palto, atkı, eldiven
 Babam harcadı para
 Aldı bana kundura” (Öztürk, 2011, s.173)

dizelerine bakıldığında anne yalnızca yemek yapan, çocuğuna örgü ören, özel alana hapsolmuş, baba ise eve para getiren kamusal alanın temsilcisi olan kişi olarak tanımlanmıştır.

Son olarak İslâmî dönemde yazılan Türk destanlarında kadın algısını burada vermek uygun olacaktır. İslâmiyet öncesi kadının, evin dışında aktif rolde olduğuna değinilmişti. İslâmî dönemde yazılan Türk destanlarında kadın tiplerini ele alan Köksal, bu dönemde kadının, evinin direği, erkeğin sadık ve vefalı eşi olarak pasif konumda olduğunu ifade etmektedir. (Köksal, 1999, s.208).

Bu dönem destanları incelendiği zaman kadının eşine ve evine bağlı vefakâr ve fedakâr eş konumu üzerinde durulduğu görülmektedir. Nitekim Battal Gazi'nin ilk eşi Zeynep, güzel ve dürüstlüğü ile anlatılırken düşman tarafından esir alınan savunmasız pasif bir kadın olarak konumlandırılmıştır. Battalnâme'de görülen alp tipi kadınların ise İslâmiyet'i sonradan kabul eden ya da başka dinlere mensup gayri Müslim kadınlar olduğu görülmektedir.(Köksal, 1999, s.208).

1.6. TÜRK KÜLTÜRÜNDE AİLE

1.6.1. Ailenin Tanımı

Her toplumda varlığı kabul edilen, toplumların oluşmasında ve soyun devamının sağlanmasında temel yapı taşı olan en küçük birim ailedir. Toplumda var olan her kurumun bir işlevi olduğu gibi ailenin de belli işlevleri vardır. Soyun devamını sağlamak, aile üyelerini, içinde yaşadığı toplum yaşamına hazırlamak gibi görevleri olan aile aynı zamanda birtakım gereksinimlere de yanıt veren bir kurumdur. Eşlerin duygusal ve cinsel ihtiyaçlarının karşılanması, evlat sahibi olmaya olanak tanınması, aile üyelerinin, eğitimi, barınması ve korunması gibi ihtiyaçlara olanak tanır. Üyeleri arasında ortak inançlar ve kurallar geliştirerek sosyalleşmeyi başlatır.

Aile tanımı günümüze kadar genel hatlarıyla bu şekilde tanımlanabilmekteyken günümüzde ailenin tanımında değişiklikler olmuştur. Bir kadın ve bir erkeğin hayatını birleştirmek maksadıyla ebeveynlerinin yanından ayrılıp bir yuva kurmaları ve zamanla çocukla büyüttükleri aile kavramı için artık bir kadın bir erkek olması şart olmamakla birlikte çocuğun olması da şart görülmemektedir. İki kadının ya da iki erkeğin ya da daha farklı yönelimdeki cinsiyetlerin bir araya gelerek oluşturduğu aile oluşumları dünya üzerinde var olmaya başlamış ve hızla yayıldığı gözlemlenmiştir. Bugün Türk toplumunda çok yaygın olmasa da toplumun büyük çoğunluğun değer yargılarına ters düşse de yeni aile oluşumlarının varlığı bilinmektedir.

1.6.2. Türk Kültüründe Aile

Aile sözcüğü, TDK'de: a:ile, Arapça 'a'ile: "Evlilik ve kan bağına dayanan, karı koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik." olarak tanımlanmaktadır. "Latince famulus, evcil köle anlamındadır. Familia tek efendiye bağlı olan kölelerin bütünü; başka bir anlam ise, kandaş ve kayınların topluluğu demektir." (Güler, Ulutak, 1992, s.52).

"İçinde insan türünün belli bir biçimde üretildiği, topluma hazırlanma sürecinin belli bir ölçüde ilk ve etkili biçimde cereyan ettiği, cinsel ilişkilerin belli bir biçimde düzenlendiği eşler, ana-babalarla, çocuklar arasında belli bir ölçüde içten, sıcak, güven verici ilişkilerin kurulduğu, yine içinde bulunan toplumsal düzene göre ekonomik etkinliklerin az ya da çok bir ölçüde yer aldığı toplumsal kurumdur."(Güler, Ulutak, 1992, s.52).

Türk kültüründe ailenin yeri ve önemi en eski yazılı belge olan Orhon Abideleri'nde yer alan şu ifadelerde görmekteyiz:

“Yukarıda Türk Tanrısı, Türk'ün mukaddes yeri, suyu öyle tanzim etmiş, Türk milleti yok olmasın diye, millet olsun diye babam İltiş Kağan, annem İlbilge Hatunu göğün tepesinden tutup yukarı kaldırmış olacak... Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, babam kağanı, annem hatunu yükseltmiş olan Tanrı, il veren Tanrı, Türk milletinin adı sanı yok olmasın diye, kendini o Tanrı, kağan (olarak) oturttu tabî.” Anne ve babayı birlikte ele alan bu ifadeler Türk milletinin aile temeli üzerine kurulduğunun göstergesidir. (Eker, 2001, s.133).

Anayasanın 41. Maddesi de “Aile Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır.” İbaresini ile Türk toplumunun aile temeli üzerine kurulduğunu ifade eder. (www.mevzuat.gov.tr).

Aile, göçerevli dönemden günümüz modern dünyasına gelen süreçte yaşam biçimi bakımından birtakım değişiklikler gösterse de önemini her dönemde korumuş, Türk kültürünün en önemli yapı taşı olmuştur. Aile, birlikte yaşayan kişi sayısı ve yaşanan mekân bakımından farklılıklar gösterse de aile fertleri arasında kurulan bağ bakımından benzer yapıda olduğu tespit edilmiştir. Değişen yaşam koşulları ailenin karakteristik yapısında da değişimlere sebep olmuştur. Tarım kültürü zamanında geniş aile yapısı hâkimken ekonomik koşulların değişmesi, endüstriyel devrim sonrası değişen yaşam koşulları çekirdek aileyi ortaya çıkartmıştır.

Geniş aile: anne-baba, evlenmemiş çocuklar, evlenmiş çocuklar ve onların eşleri (gelin, damat) torunlar, büyükanne-büyükbaba, büyük halanın hep birlikte aynı çatı altında, tek otorite altında yaşayan aile biçimine denir. Çekirdek aile: anne baba ve evlenmemiş çocukların bir arada yaşadığı aile biçimidir.

Serim Timur, “Türkiyede Aile Yapısı” adlı kült çalışmasında Türk aile yapısında dört temel aile biçimi tespit etmiştir.

“1-Çekirdek aile(karı-koca ve evlenmemiş çocuklarından oluşan ev halkı),

2-Ataerkil geniş aile (aile başkanının kendi ana babası veya karısının bu tür akrabalarının birlikte oturması)

3-Geçici geniş aile (aile başkanının kendi ana babası veya karısının bu tür akrabalarının birlikte oturması)

4-Parçalanmış aile (ölüm, boşanma vs. hallerle karı veya kocadan birinin ya da her ikisinin bulunmadığı aile)

Yapılan bu tipolojiye göre Türkiye’de ailelerin ortalama olarak %60 oranında karı koca ve evlenmemiş çocuklardan oluşan çekirdek ailedir. Üç büyük kentte çekirdek aile oranı %68 iken kent ve kasabalara gidildikçe bu oranın azaldığı ve köyde %55 olduğu görülür. Ancak köysel ailelerin %6’sının parçalanmış aile olduğu göz önüne alınırsa köylerde hiçbir şekilde geniş aile sayılamayacak küçük ailelerin oranı %61’e çıkmaktadır (Timur, 1972).

Aile kavramını, bu çalışmanın konusu bağlamında bir de şu açıdan tanımlamak gerekli görülmüştür: İçine doğulan aile, sonradan dâhil olunan aile şeklinde iki başlık altında tanımlamak uygun olacaktır. İçine doğulan aile: bizleri dünyaya getiren biyolojik anne ve babamızın ya da biyolojik olmasa da bizim, onların dünyalarında olmamızı arzu ederek ailesine alıp büyüten, bizi hayata hazırlayan aile, kendi ailemiz şeklinde tanımlanabilir. Dâhil olunan aile ise: eş olma, evlilik durumunda dâhil olunan ya da olunamayan (kaynak kişi görüşmelerinde yaşanan çatışmaların çoğunun ana nedenlerinden biri de budur) sonradan eş rolü ile edinilen aile diye tanımlanabilir.

Türk ailesinin yapısı değişen sosyal yapı özellikleri bağlamında köy ailesi, şehir ailesi ve gecekondu ailesi gibi kavramlarla ele alınmaktadır. Bu kavramlara göre köy ailesi, kırsal hayatın özelliklerine cevap veren, evlilik gibi özel kararların aile büyükleri tarafından verildiği, akraba evliliklerinin yaygın olduğu, kadının aile içinde eşi ile eşit hak ve özgürlüklere sahip olmadığı, kızların küçük yaşlarda evlendirildiği, imam nikâhının yaygın olduğu aile yapılarına denilmektedir. Şehir ailesi, evlenmelerde, eş

seçiminde yakınların etkisinin azaldığı, evlenme yaşının yüksek olduğu, eşler arasında eşitlik, hak ve özgürlüğün daha dengeli olduğu, aile üyelerinin birbiri üzerindeki denetiminin azaldığı, çocuk planlamasının yapıldığı ve boşanma oranlarının daha yüksek olduğu aileler ile karakterize edilmiştir. Gecekondu ailesi ise ne kentli ne de köylü olmayı başaramayan arada kalmış aile biçimleridir. (Çelik, 2010, s.29).

Tarihten günümüze Türk aile yapısında birtakım değişiklikler olmuştur. Bu değişimde en etkili olan olay; Türklerin İslâmiyet'i benimsemesi ve yönetim şeklinin değişmesi gibi yaşamı kökten etkileyen olaylar olmuştur. Bu nedenle burada Türk aile yapısını, İslâmiyet'ten evvel, İslâmiyet etkisinde ve günümüz Türk aile yapısı olmak üzere üç başlıkta inceleyeceğiz.

1.6.3. İslâmiyet'ten Önce Türk Ailesi

Tarihin en eski zamanlarında maderi (ana soylu) aile yapısının olduğu bilinmektedir. Türklerde de İslâmiyet'i benimsemeden çok önce Türk aile yapısının maderî olduğu bilinmektedir. "Tarihin yetişemediği en eski zamanlarda, boy maderî idi. Yani çocuk anasının boyuna mensup olurdu." (Gökalp: 2015). Nitekim koruyucu ruhların da kadın olması Türklerde ana soylu ailenin varlığına örnek gösterilebilir. Gökalp: Boyun eskiden mader'i olduğuna en büyük delil olarak, Şamanizm'in maderî olmasını gösterir.

Yakutlarda şamanların totemleri ve hami (koruyucu) ruhları maderî olduğu gibi bu ilde laiklerin hamiyeleri de (dişi koruyucuları da) maderîdir. (Gökalp, 2015) Annenin ve anne soyunun (dayının) otorite olduğu bir aile yapısı olan maderî aileden pederî (baba soylu) aileye geçilmiştir. Bunun sebebi "Eski devirde de koca, kalın vererek karısını kendi obasına götürürdü. Oba, 'campement' karşılığıdır ki beraber konup göçen çadırın mecmuu (toplamı) demektir. Arapçası hayy kelimesidir. Oba, ekseriya (çoğunlukla) soydan ibarettir. Çocuk bu obadaki maşerî (kolektif) hayata iştirak edince yavaş yavaş bu zümrenin maşerî vicdanıyla meşbu olmaya (dolmaya) başlar. Bu surette boy maderîlikten pederîliğe geçer. Aşirette reisliklerin teşekkülü (oluşumu) bu erkekleşmeye

yarar. Çünkü reisler erkek olduğu için onların temsil ettikleri boylar da erkekleşir. (Gökalp, 2015, s.286).

Öztürk, İslâmiyet'ten önce Türk ailesinin, çağdaşı toplumların aile yapısından önde olduğunu ifade etmektedir. Grek, Çin, Roma, Hint gibi toplumlarda çocuğun satılması, kız çocuklarının hiç değer görmemesi ve Araplarda, kız çocuklarının diri diri gömülmesi örnek gösterilmiştir. Yine Grek, Hint ve Araplarda birbirlerinin eşlerini satın alma, karısının çocuk yapması için başkasına takdim edildiği, Hintlilerin kadınları yaktığı insanlık dışı uygulamaların İslâmiyet öncesi Türklerde bulunmadığı bilinmektedir. (Öztürk, 2015, s.7).

Tarihi süreçte maderi aile yapısından pederî aile yapısına geçiş, geniş aile yapısında da çekirdek aile yapısında da varlığını korumuştur. “Doğum öncesi ve sonrası kadının bir süre eve bağlı kalma zorunluluğu vardır. Antropologlar, tarım devriminde kadınların ev çevresindeki çalışmalarıyla önemli katkılarda bulduklarını ve bunun da ilk aile tipinin anaerkil olmasını sağladığını düşünmektedirler.”(Can, 2013 s.216). “Üretim biçimindeki ataerkillik temellük ve yabancılaşmanın gelişmesine (ya da eğer Yahudi-Hristiyan düşüş mitine bağlamak isterseniz ki bu ima edilmemektedir, kötülüğün gelişmesine) yol açan ilk büyük değişiklik, hayvanların evcilleştirilmesiydi.” (Donovan, 2016, s.147).

Türk toplumu, kırsal ve kent yaşamında uzun yıllar geniş aile yaşantısı sürerken, sanayileşme ile iş imkânlarının artması sonucu kentlere göç ile birlikte aile fertlerinin karı-koca olarak geniş aileden kopup kendi çekirdek ailelerini kurmalarına evrilmiştir aile yapısı. Yaşamın kırsalda olduğu alanlarda ailelerin kalabalık ve geniş aile olarak oluşması tamamen tarım toplumu olması ile alakalıdır. Çok çocuk, çok iş gücü bu da üretimin artması demektir. Büyük konaklarda birlikte yaşam da hem üretimin hem de tüketimin tek elden, daha kontrol edilebilir olması demek olduğu için tercih edilmiş ve geniş aile biçimi bu yaşam tarzında devam etmiştir.

Sanayileşme ve Kapitalizmle birlikte aile üyelerinin farklı işlerde çalışmaya başlamaları ile birlikte önce aynı çatı altında yaşama alışkanlığı değişmiş zamanla kırsaldan kente iş bulma maksadıyla yapılan göçlerle de aile yapısı değişmiştir.

Günümüzde geniş aile yapısı sürerliliğini devam ettirse de toplumun büyük kesimini çekirdek aile yapısı oluşturmaktadır. Burada önemli bir noktaya değinmek gerekir ki geniş aile kavramını birlikte yaşayan aile fertlerinin sayısına bağlı olarak kullanmış olsak da bu çalışmanın sonunda ulaştığımız sonuç ebeveynlerden ayrı, sadece eş ve çocuklardan oluşan çekirdek aile yaşamının, ebeveynlerden tamamen bağımsız bir yaşam olmadığı tespit edilmiştir.

1.6.4. İslâmiyet Etkisinde Türk Ailesi

Türklerin İslâm'a geçişi 751 yılında Talas savaşı ile olmuştur. Türklerin yaşam şekli ile İslâm'ın emrettiği yaşam şeklinin birbirine benzediği iddia edilse de Türklerin yaşam biçimlerinde, içtimai hayatta büyük değişimler yaşanmıştır. Kadının toplum içindeki konumu, aile yapısı gibi hususlarda büyük değişimler meydana gelmiştir. Aile üyelerinin rollerinde değişimler meydana gelmiştir.

Kur'ân'da Hz. Âdem'in eşi ile olan aile hayatının anlatıldığı kısımda Hz. Âdem'in yeryüzünün gidişatını belirleyici potansiyelle donatıldığı, onun donanımlı ve eğitimli bir aile reisi olduğu bahsedilmiştir. Aile reisi olabilmek için donanımlı ve eğitimli olmanın gereği vurgulanmıştır. Nisâ 4. Ayette geçen: "...Erkekler kadınlar üzerinde koruyup kollayıcıdırlar..." kadınları koruyup, gözetmesi gereken, onları muhafaza etmesi gereken erkekler olarak açıklanmış (Küçük, 2019, s.425). İslâmiyet öncesi aile içinde erkeği ile birlikte sorumluluk alan, evde ve ev dışında aktif rolde olan Türk kadını için İslâmiyet'e geçiş önemli bir geçiş dönemi olmuştur.

İslâmiyet öncesi hane içinde ve devlet yönetiminde söz sahibi olan kadın, İslâmiyet'in kabulünden sonra hane reisi olan erkeğin gölgesinde kalmıştır. Aile içindeki rollerin değişmesinde, büyük önem arz eden bu durum kadının yetkisini ve etkisini kısıtlamış hem aile içinde hem de kamusal alanda erkeğin gölgesinde kalmasına sebep olmuştur.

Çalışma içerisinde pek çok yerde ele aldığımız geniş aile diye tabir ettiğimiz aile yapısının Türk kültürüne bu süreçte geçtiği, yerleştiği düşünülmektedir. “İslâm ailesi karı-koca, çocuklar, ana-baba, bunların usûl ve fûrûundan oluşur. Değişen ekonomik şartlar gereği aile fertlerinin tamamı kimi zaman bir çatı altında yaşamışlar, kimi zaman da karı-koca ve çocuklar dışında kalanlar başka evde olmuşlardır.” (Can, Aslan, 2017, s.91).

İslâmiyet etkisinde gelişen Türk aile yapısı ele alınırken bu dönem içinde yer alan Osmanlı aile yapısına da değinmek değişim ve dönüşümlerin anlaşılmasında katkı sağlayacaktır. Osmanlı ailesinin iyi anlaşılabilmesi için İlber Ortaylı'nın Osmanlı ailesi tanımına başvuracağız. “Anadolu'nun Sünni şehirli, Alevi köylü Türkleri, Türkmen obası, Kürt aşiretindeki aile, Adalı ve Egeli Rumlar, üç dine mensup Arnavut dağlılar, Bosna'nın Müslümanları, yedi iklim dört bucaktaki Yahudi ailelerin hepsi Osmanlı ailesidir.” (Ortaylı, 2001 s.1-2). Ortaylı, bu ailelerin hangi dine aitse o dine mensup milletler olduğunu ifade ediyor. Yine o dönemde aile yapısında da geniş aile ile birlikte çekirdek ailenin varlığından bahsediyor. Liman şehirlerinde çekirdek aile yapısı görülürken kırsal alanlarda, köylerde geniş aile yapısının görüldüğünü ifade ediyor.

Farklı dinlere mensup ailelerin evlilikleri, aile kurma biçimleri kendi dinlerinin kuralları doğrultusunda yapılmıştır. Bu dönemde Müslümanların evliliği İslâm'ın emrettiği gibi imam nikâhı kıyılarak gerçekleştirilmiş. Yasa niteliğinde olan imam nikâhı ile kadının hakları güvence altına alınmaya çalışılmış. Evlilikte istenmeyen durumlar olursa kadın mağdur olmasın diye nikâh esnasında kocasından mihir adında para, ziynet ya da maddi değeri olan mal varlığı alınarak hem boşanmanın zorlaşması hem de kadının

mağduriyeti önlenmeye çalışılmış. Tek eşlilik çok eşlilik hususunda ise dönemin şartları sebep gösterilerek, kadın nüfusunun fazla olmasından dolayı kadınların bakım ve barınmasının sağlanabilmesi maksadıyla dört eşe kadar izin verildiği bilinmektedir. “İslâm Dini, sayıyı azami 4’e indirmiş ve her birine iyi muamele edilmesi (eşit davranılması) şartını koymuştur.” (Sarıkoyuncu, 1998, s.25).

1.6.5. Günümüz Türk Aile Yapısı

Modernleşme ile birlikte değişimin en etkili olduğu ve toplum hayatına yansıdığı yer ailedir. Toplumun değer yargılarındaki değişim, toplumun sosyo-ekonomik yapısının değişmesi, gittikçe artan sekülerleşme gibi etkenler doğrultusunda aile hayatı değişime uğramıştır. Dini etkinin yoğun olduğu geleneksel yaşam biçiminin yerini, seküler yaşam biçimine bırakması ile kendi için yaşama algısı köklü değişimleri kaçınılmaz kılmıştır.

Çelik (2010), değişim sürecinde Türk aile yapısında tipoloji belirlemenin zorluğuna değindikten sonra kız çocuklarının aile içindeki konumunun değişimini Karadeniz örneği ile açıklarken kız çocuklarının baba evinde ve evlenip gittikten sonra eşinin yanında söz sahibi olabilmesini ve çeşitli nedenlerle boşanmaların arttığını anlattığı yerler bu değişimin özellikle de sekülerleşmenin ve bireyselleşmenin göstergelerindedir. (Çelik, 2010, s.33).

Yaşanılan değişimler aile kurma biçimini, aile içi rollerin değişimini, aile içi ilişkilerin dengesini de kaçınılmaz kılmıştır. Bu çalışma bağlamında düşünüldüğü takdirde görülecektir ki geleneksel aile kurma biçimi yerini, bireylerin kendi tercihleri doğrultusunda seçip karar verdikleri evlenme biçimine dönmüştür.

Birey algısının yüksek olduğu modern çağın, modern aile yapılarında kadının ve erkeğin konumundaki hiyerarşik yapının, geleneksel aile yapılarına göre eşitlikçi yapıya dönüştüğü görülmektedir. Bu değişim eşler arasındaki ilişkiyi yeniden şekillendirmekte bu değişimler de diğer aile fertleri ile olan ilişkileri belirlemektedir. Yaşanan bu değişimler bu çalışmanın konusu olan gelin-kaynana ilişkisini etkileyen değişimler olmuştur.

Geniş aile yapısının çekirdek aile yapısına dönüşmesi, eş seçiminin evlenecek çiftler tarafından kendi tercihleri doğrultusunda bulunması, kadınların sosyal ve kamusal hayattaki yerinin artması, birey algısının yükselişi, geleneksel kalıp yargılardan kopuş gibi sebepler gelin-kaynana ilişkisini yeniden şekillendirmiştir. Çekirdek ailesinden sorumlu olduğuna inanan gelinin, kayınvalidesi ile olan ilişkisi de bu şartlar doğrultusunda belirlenmiştir.

1.6.6. Aile içinde Annenin Konumu

Türk toplumunda annelik kavramı, yerine getirdiği fonksiyonu aşan duygusal bağların temel rol oynadığı bir sıcaklık ve kapsayıcılıkta algılanmaktadır (Can, 2013, s.227). Bu bağlamda değerlendirildiğinde de tarih boyunca anne kavramının kutsandığı görülmektedir. Avcı toplayıcı kültürde anne; toplayan, eken, pişiren, üreten, çocuk yapıp ona bakım veren roldeyken tarım kültüründe aktif rolünün azaldığı ev içi işlerden sorumlu hale geldiği görülmektedir. Ev içi işleri olan yemek yapmak, çocuk bakmak gibi günlük temel ihtiyaçların karşılanmasında görev alan anne sanayi devrimi ile özel alandan kamusal alana açılma olanağı bulmuş ev dışında da işler edinmiştir. Kamusal alandaki çalışmaları da yine yemek yapmak, temizlik yapmak ya da dadılık gibi görevler olmuştur.

Tekstil atölyelerinde, endüstriyel üretimde çalışmaya başlayan kadının ev içi hapsi bitmekle birlikte özel alandaki sorumluluğuna ek kamusal alandaki görevleri eklenmiştir. Bunun etkisi ile birlikte kadınlar eğitim alabilmelerinin önünün açılması, birey olma algısının gelişmeye başlaması ve kadınların kendi bedenleri ve yaşamları üzerinde karar verebilmeleri annelik rolleri üzerinde de etkili olmuştur.

Kadınlar çocuk doğurma, anne olma konusunda kendi istek ve kararları doğrultusunda hareket edebilmeye başlamıştır. Aile içinde annenin konumunda değişim için en önemli kırılma noktasının bu olduğunu iddia etmek yersiz olmayacaktır.

1.6.7. Aile içinde Kaynana&Gelinin Konumu

Bu çalışmanın konusu olan gelin-kaynana ilişkisi ile aile yapısının ilişkisinin birbirine göbek bağıyla bağlı olduğunu ifade etmenin en yerinde tanım olacağı kanaatindeyiz. Kayınvalide ve gelinlerin bir arada yaşadığı geniş ailelerde bu ilişki türü çekirdek aile yapısında bazı değişim ve dönüşümlere uğramıştır. Yaşanan değişimler gelin ve kayınvalidenin ilişkisinin gidişatını etkilese de gelinin her dönem sonradan “gelen” olarak kaldığı görülmektedir.

Aile içerisinde kadının konumu araştırıldığında karşımıza çıkan, en değerli sayıldığı konum “annelik rolü” olduğuna ulaşıyor. Annelik rolüne yüklenen sorumluluk ve anlamlar doğrultusunda da anneliğin kutsallaştırıldığı tespit edilmiştir. Aileyi her anlamda derleyip toparlayan, birleştirici kişinin anne olduğu tespit edilmiştir. Kadının anne rolünden dolayı aile içinde ayrıcalıklı bir konumda tutulduğu yadsınamaz bir gerçek. Annenin bu kutsanan ve ayrıcalıklı olarak konumlandırılan konumunun gelin-kaynana ilişkisi içinde, kaynana rolüne geçtiğinde kabul ettirmeye çalıştığı “otorite benim” algısının temelini buna dayandırmaktayız. “Ben anayım” algısı farkında olarak ya da olmayarak ilişkiler üzerinde psikolojik bir baskı olarak karşımıza çıkmaktadır. İleride örneklerini göreceğimiz bir yaptırım gücü olarak kullanılan “Sütümü helal etmem” ifadesi de buradan kaynaklanmaktadır.

Türk toplumunda annelik kavramının kutsiyeti dolayısıyla “yeryüzündeki tanrılardır anneler” desek haddini aşan bir söylem olmayacağı kanaatindeyiz. Her şeyi ben bilirim, çünkü “anayım ben ana” inancı kadınlara haddinden fazla sorumluluk yüklediği gibi kendilerini aşan mesuliyetleri de kendi ayaklarına dolayan bir anlayıştır. Hayatını evine ve evlatlarına vakfeden annelerin evlatlarından ayrı evlerde yaşasalar da gölgelerinin daima evlatları üzerinde olduğu görülmektedir. Gelinlerin aile içindeki durumu ise eskiye göre genelleme yapmayı zorlaştıracak kadar farklılaşmıştır.

“Buna karşın aile kurumunda eşitsiz ilişkiler benzer biçimlerde yeniden üretilebilmektedir. Toplumsal bilinçte aile içindeki öteki kadın imajı da varlığını sürdürmektedir. Daha önce de belirttiğim gibi, ev içindeki egemenlik

ilişkilerinin mekanizmalarını geçmiş deneyimlere bakarak görünür kılmak, kadınların aile içinde bugün karşılaştıkları sorunlara ışık tutabilir.” “Aile içinde gelinlerin sorunları dışarda olduğu gibi Türkiye örneğinde de oldukça sık konu edilmiştir (Kıray, 1982; Sirman, 1993; Kandiyoti, 1988a). Gelinin ailedeki öteki kadın olmasını meşru kılan normlar, toplumsal değerler bulunmaktadır. İslam hukuku bu açıdan son derece açıktır: İslam hukukunda karının görevleri sıralanırken bedeni ve emeğine kocanın tasarruf hakkı açıkça dile getirilmektedir: Karının görevlerinden biri “özürlü olmadıkça cinsi münasebetten kaçınmama”dır. Bir diğeri ise ev işleri ile ilgili maddedir: “Gerekirse karı evin işleri ile bizzat meşgul olacaktır. Koca mali durumu müsaitse ve karının sosyal durumu icabettiriyorsa, ona hizmetçiler temin etmekle mükelleftir. Aksi halde kadın ev işlerini bizzat yapmak zorundadır”. Ayrıca, kocasına karşı ödevlerini yerine getirmeyen ve bunda ısrar eden kadına karşı kocanın karısını tedip hakkı (dayak) bulunmaktadır (Cin, 1974, s.187-191).

“Görüldüğü gibi, İslam hukuku cinsel münasebeti erkekler için bir hak, kadınlar için bir görev olarak tanımlamış, aile içinde şiddet ve iğfale meşruiyet kazandırmıştır. Öte yandan, kadının emeğinin sömürülmesinde sınıfsal bir farklılık olabileceğini kabul etmiştir. Ev işlerinden bütünüyle sorumlu tutulan gelin, hali vakti yerinde olamayanlar arasında bulunmaktadır.” (Özbay, 2012, s.9).

2. BÖLÜM: FEMİNİZM

“Kaç kişi olduğumuzun önemi yok, yapmamız gereken, dalgalar yaratmak.”

Jane Spencer

2.1. FEMİNİZM NEDİR?

Günümüzde Feminizm diyince akla gelen en genel tanım ve insanların zihninde oluşan algı: kadınların, kendilerini erkeklerle eşit haklara sahip olma çabası, olarak

görülmektedir. Bu çok yüzeysel de olsa bir noktada doğru kabul edilebilir bir tanımdır. Bütün dünyaya hükmeden ataerkil zihniyetin de düşmanı konumundadır bu bakış açısını benimseyen ve bunun savunuculuğunu yapan insanlar.

Türk toplumunda da ataerkil zihniyete ters düşen bir söylem ve eylem karşısında eril zihniyetten duyacağınız şu ve şunun gibi: “seni gidi feminist, başımıza feminist mi oldun, erkek düşmanı ” sığ ifadelerin yaygın görüş olmasının yanı sıra “Feminist” kelimesinin hakaret niteliğinde söylenen bir kavram olarak da karşımıza çıktığını görmekteyiz. Temelini eril bakış açısından alan bu bilinçsiz safsataları bir yana bırakacak olursak Feminizm’i, on sekizinci yüzyılda ortaya çıkan ve cinsler arası eşit hak talep eden (her türlü ekonomik, sosyo-kültürel, siyasal eşitlik), düşünce sistemi ve toplumsal hareket olarak tanımlayabiliriz.

Esasında Feminizm tanımında geçen eşitlik kelimesinin; haklar açısından, adalet önünde ve yaşam içerisinde sahip olunan bütün haklar bakımından eşit olmayı içerdiğini belirtmek gerekir. “...eğitim, çalışma ve vatandaşlık hakkı, aile hayatı ve özel hayat dâhil olmak üzere her alanda eşitlik, kişiliğe ve bedensel bütünlüğe saygı, çocuk sahibi olma ya da olmama tercihinin ve daha güncel olarak heteroseksüellikle sınırlı olmayan bir cinselliğe saygı; konuşma, yaratıcılık, görünürlük hakkının ve toplum önünde ifade özgürlüğünün tanınması olarak sıralanabilir.” (Rocheft, 2020, s.12).

Feminizm: Cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürüyü ve baskıyı sona erdirmeye çalışan bir harekettir (Hooks, 2022, s.9).

Feminizm: on sekizinci yüzyılda İngiltere’de doğan, cinsler arasındaki eşitliği kadın haklarının genişletilmesiyle sağlamaya çalışan bir toplumsal harekettir (Marshall, 2021, s.240).

Feminist sözcüğünün nasıl ortaya çıktığına baktığımız zaman bugünkü anlamından farklı manada kullanılıp zaman içinde döneme ve dilsel bağlama göre değişkenlik gösterdiği görülmektedir. “Feminist sözcüğü, fazla kadınsı erkekleri tanımlamaya yarayan tıbbi bir terimi, eşitlik mücadelesi verenleri yermek amacıyla kullanan Alexandre Dumas’ın (oğlu) acımasız kalemi aracılığıyla 1872’de Fransızcaya girmiştir. Günümüzde kabul gören mücadele fikrini de kapsayan anlamıyla ilk olarak Fransız süfrajist⁵ Hubertine Auclert (1848-1914) tarafından kullanılmış; sonra tüm Fransa’ya yayılmış; ardından da çoğunlukla bozguncu ve sorun çıkarıcı yan anlamlarını da yüklenerek pek çok dile geçmiştir.” (Rochefort, 2020, s.10).

“Feminizmler, Amerika’da iç savaşın ardından farklı eyaletlere, 1860’dan itibaren tüm Avrupa’ya sonra da sömürge imparatorluklarına yayılmıştı. Bu durumda “Feminizm” sözcüğünün önce Fransa, Avrupa ve ABD’de; ardından Latin Amerika, Orta Doğu ve Asya’da yaygınlaşması eşlik etmiştir.” (Rochefort, 2020, s.35).

Emine Öztürk, Feminizm’in Avrupa kökenli bir fikir cereyanı olduğunu ifade eder ve ortaya çıkışını üç temel faktöre bağlar. İlkini Avrupa tarihi boyunca kadına yapılan zulüm ve haksızlıklar, ikinci sebep ise Aydınlanma Çağında kadının ve kadın haklarının yer almaması, üçüncü neden ise Sanayi Devrimi olarak işaret eder (Öztürk, 2011, s.23-47).

Aydınlanma Çağı dünya görüşünün temel paradigmasını ortaya koyan Isaac Newton’un, evrenin basit ve akılcı kurallarla yönetildiğini iddia etmesi ve akla mantığa uymayan şeyleri ikincil, yetersiz, gerçekten uzak olarak adlandırması, Liberal erkek düşünürlerin kadını bu ikincil olanla eşleştirmesine sebep olmuştur. Kadınların akıldan uzak, duygusal varlıklar olduğuna inanıldığı için ev işlerine, anneliğe, özel alana hapsedilmelerine karar verilmiş ve aklın yönetebileceği kamusal işlerden uzak tutulmuşlardır.

⁵Süfrajist:Kadınların seçme ve seçilme hakkını savunanlar.

Thomes Hobbes, John Locke gibi isimlerden etkilenip dönemine damga vuran düşünür tarih boyunca bu bakış açısının hâkim olduğu, kadınların belirli kalıp yargılara sokulduğu, hemen hemen her kültürde, semavî dinlerde kadınları duygusal yapı ile özdeşleştirildiği ve eylemlerini bu duygusal yapı ile temellendirdikleri iddia edilmiştir. “Erkek diyince akıl, kadın diyince şefkat.(Japonca)” “Erkeklerde mantık, kadınlarda kalp vardır.(Hollanda)” “Kadın kalbi ve tencereyi yönetebilir ama bardakla başı yönetmek erkeğin işidir.(Almanca)”. “Kadın akli çocuk akli.(Batı Afrika).” “Kadınlara kafa yerine göğüs verilmiş. (Yahudi).” “Kadınlar yarı beyinlidir (Arap atasözü) (Schiper, 2006, s.51). Kültürel belleğin birer yansıması olan ve kültür aktarımında önemli rolü olan atasözü ve deyimlerin, kültür içerisinde kadına bakışın, kadının akıldan yoksun olduğu inancının ne kadar yaygın olduğunu destekleyen en net somut örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakış açısı doğrultusunda da kadınların akliselim kararlar veremeyeceği düşüncesi ile kadınlar özel alana hapsedilmiştir.

Hobbes, Locke gibi isimlerden etkilenen ve döneme damga vuran düşünürlerden ola J.J. Rousseau da kadınları akıldan uzak, yegâne amaçları erkeğe hizmet ve hürmet etmek olan varlıklar olarak göstermiştir. “İşte bu yüzden, kadın terbiyesiyle erkek terbiyesi arasında yakın bir ilişki olduğu doğrudur. Erkeklerin hoşuna gitmek, onlara faydalı olmak, kendilerini onlara sevdirmek ve saydırmak, küçükken büyütme, büyüyünce onlara bakmak, nasihat vermek, teselli etmek, hayatı zevkli ve sevimli bir hale koymak... İşte kadınların görevleri her zaman bu olmuştur. En küçük yaştan itibaren kendilerine öğretilmesi gereken de bunlardan ibarettir. Bu esaslı kaideye doğru gidilmedikçe gayemizden ayrılmış olacağız; üstelik kendilerine verilecek diğer bütün ahlâk düsturları ne onları ne de bizi mutlu edecek.” (Wollstonecraft, 2021, s.122). Rousseau, kadınların erkekler için yaratılmış hizmetkâr olduğunu iddia etmekle kalmayıp kadınların erkelere bağımlı olduklarını iddia etmiştir. “Kadın ile erkek birbiri için yaratılmıştır fakat karşılıklı ilişkileri eşit değildir. Erkekler gösterdikleri arzularla kadınlara bağılıdır. Kadınlar ise erkelere hem arzuları hem de ihtiyaçları dolayısıyla bağılıdır. Kadınlar olmazsa biz erkekler yaşayabiliriz; ancak kadınlar aynı konumda değildir.”(Wollstonecraft, 2021, s.122). Eşit yaşam koşulları sunmayıp türlü engellerle kadını; eğitimde, düşünce düzeyinde, tecrübede geri bırakan; kısaca sebebi de sonucu da

kendi inisiyatifinde tutan eril zihniyetin kendi eliyle yarattığı kusurlu kadını aşağılayarak otoritesini pekiştirdiği görülmektedir.

Sebebi ve sonucu ile kadının yazgısını yazan eril zihniyet yaşamın her alanında kadını tahakküm altında tutmuştur. Kadının özel alandan kamusal alana açılmasını engelleyen, evlilik kurumunda kadının mülkiyetinin, ikametinin, kısacası hayatının, kocası tarafından korunması ve adeta kocasına ait bir nesne konumuna getirilmesi, ataerkinin kendini akılla özdeşleştirmesinin bir sonucudur. Bütün bunların olabilmesini kadınları küçük yaştan bu doğrultuda eğitmeye bağlayan Rousseau:

“Kızlar uyanık ve çalışkan olmalıdırlar ama bu yeterli değildir; en erken yaşta kısıtlamalara alışmaları gerekir. Bu bir talihsizlik olarak görülebilir belki ama kadın cinsinin özünden ayrı düşünülemez; bundan kurtulmaya çalışırlarsa ancak daha büyük acılar çekeceklerdir. Yaşamları boyunca sürekli ve kati bir kısıtlamaya tabi tutulmalıdırlar; daha sonra daha büyük bedeller ödememeleri için buna erken yaşta alıştırmaları ve başkalarının iradesine daha kolay boyun eğbilmeleri için kaprislerinin bastırılması gerekir.”eril zihniyetin istediği kadın tabiatına bu şekilde ulaşılabileceğini iddia ediyor (Wollstonecraft, 2021, s.125).

Ev dışında çalışma hakkı, seçme seçilme hakkı gibi en temel insanî haklardan mahrum bırakılan kadınlar tarih boyunca erkeklerin tiranlığı altında ezilmişlerdir. Wollstonecraft'ın, “Birçok kadın, fizikçi olacakken, bir çiftlik yönetecekken, bir dükkân idare edecekken ve müstakil çalışarak dimdik duracakken, duygusallık ve utanç yüklenerek, hoşnutsuzluk kurbanı olarak hayatını boşa harcamıştır.” ifadesi tam da bu ezilmişliği anlatan, kaderi erkek tarafında tayin edilen kadının durumunu izah etmektedir. Yasaları yapan patriarkal zihniyet yaşamın içinde her alanda, mülkiyet, evlilik gibi hususlarda kadını kocasına bağlı kılan meşru bir sistem oluşturmuştur.

Feminizm ilk çıktığı günden bugüne verdiği mücadelede ana hatlarına eklenen yeni fikirler ve kendi içinde de akımlar oluşturmuştur. Bu dalgalanmalar ilk olarak Rochefort'un sınıflandırması ile ele alınacaktır.

Rochefort'un Feminist dalgaları reddedip aykırılıklar olarak bahsettiğini de belirtmeliyiz. "18. Yüzyılın sonundan 1869'lı yıllara kadar, büyük oranda Batılı, farklı kollara ayrılmış, düzensiz ve iyi örgütlenmemiş feminizmler gözlemliyoruz. Bu mücadeleler ayrımcı rejimlerde, yani cinsiyet eşitsizliğini kurgulayan ve örgütleyen toplumlarda gelişmiştir. Feminizmler kölelik karşıtı mücadeleden esinlenip eşit haklar ilkesinin özellikle de eğitim ve evlilikte tanınmasını talep eden politik bir "kadın" çevresi yaratmış. Ardından, 1860'lardan ikinci dünya savaşına kadar kadınların sivil ve siyasi haklarının tanınması adına geniş çaplı ulusal ve uluslararası hareketlerin ortaya çıktığı yeni kadın ütopyasının dönemi gelmiştir. Üçüncü olarak 1945'ten (BM'nin kuruluşu) 2000'li yıllara kadar uzanan dönemde feminizmler hak arayışlarını çoğunlukla kuramsallaşarak sürdürürken, 1960'lardaysa kadınların özgürleşmesini sömürgecilik karşıtı mücadele ve yeni sol çerçevesinde talep eden hareketler belirlemiştir." (Rochefort, 2020, s.14).

"Feminizm, önceleri yalnızca Thomas Hobbes, John Locke gibi Aydınlanmacı düşünürlerin insan haklarından sadece erkeklerin yararlanabilecekleri yönündeki söylemlerine, hemen tüm Avrupa tarihi boyunca kadınların sosyal hayattan dışlanmalarına ve çeşitli işkencelere maruz bırakılmalarına tepki olarak ortaya çıkmışken sonraları kadının toplum dışına itilmesi yalnızca Avrupa'ya has bir durum olmadığı için tüm dünyada taraftar bulmuş ve Avrupa'dan, önce Amerika'ya sonra da tüm dünyaya yayılmış ve yükselişi önlenemeyen bir teori, bir paradigma haline gelmiştir. 20. yy'da ortaya çıkan hemen tüm fikir akımları feminizme etki de bulunmuş ve feminizm de bu fikir akımlarını etkilemiştir. Böylece Marksizm'in etkisiyle Marksist Feminizm, Liberalizm'in etkisiyle Liberalist feminizm, Postmodernizm'in etkisiyle Postfeminizm açığa çıkmıştır (Öztürk, 2011, s. 10).

Feminizm ortaya çıkışından günümüze gelen süreçte pek çok fikir akımından etkilenen Feminizm, yeni teoriler öne süren alt Feminizm dallarını ortaya çıkarmıştır. Ana akım olarak görülen: Liberal Feminizm, Radikal Feminizm, Marxist Feminizm, Sosyalist Feminizm ve başka pek çok alt Feminizm dalları ortaya çıkmıştır. Politik akım, sosyolojik bakış açısı doğrultusunda oluşturulan bu feminizmler kaynaklarına göre şu şekilde gruplandırılabilir.

Eşitlikçi yaklaşım sergileyen feminizmler: Liberal Feminizm. Liberal Feminizm'in düşüncelerinin temelinde bireycilik yatar.

Kadın merkezli: (Gynocentric) Kültürel Feminizm, Cinsiyet Feminizmi, Pop Feminizmi, Radikal Feminizm.

Baskının ataerkillikten kaynaklandığını kabul eden Feminizmler: Anarko-feminizm, Radikal feminizm, Fransız feminizm, Seks Radikal feminizm.

Baskının Kapitalizm'den kaynaklandığını kabul eden feminizmler: Marksist feminizm ve Sosyalist feminizm.

Ekofeminizm, Fransız Feminizmi, Sosyalist Feminizm.

Ayrımcı (Segregationalist) feminizmler: Lezbiyen feminizm, Ayrılkçı/seperatist feminizm.

Afrikan-Amerikan feminizmler: Siyah feminizm (Black feminism), Kadıncılık (Womanism)

Batı dışı feminizmler: Üçüncü Dünya feminizmi, Sömürge Sonrası feminizm (wikipedia.org 24.05.2022)

2.1.1. Liberal Feminizm

Liberal feminizm, Liberal teoriden etkilenmiş, eşitlik, bireysellik, özgürlük gibi kavramları savunmuştur. Liberal Feminizm'in temel amacı, kadınlarla erkeklerin eşit ekonomik, siyasi haklara sahip olmasıdır. Liberal Feminizmin vurgu yaptığı en önemli husus hak ve özgürlüklerdir (Öztürk, 2011, s. 71).

Liberalizm, cinsiyet, renk, dil, din, ırk fark etmeksizin eşit haklara sahip olmanın savunuculuğudur. Liberal Feministler cinsiyet fark etmeksizin herkesin kamuda çalışma hakkına sahip olabildiğini, kadınların da kamusal alanda çalışabilmelerini savunmuştur. Kamusal alanda var olabilen kadın, erkek egemenliğine boyun eğmek zorunda kalmayıp kendi hayatıyla ilgili söz sahibi olabilecek ve kendi kaderini kendi tayin edebilecektir. Kadınların kamusal alanda var olabilesi, onlara kendi kaderlerini tayin etmede maddi özgürlük sağlasa da kadınlar, eğer, zihinsel yetilerini kullanmayı geliştirmekte yetersiz kalırlarsa; hayatlarını doğru yönlendirmede, kadınlık algısında, hayatı algılamada yetersiz kalacaklardır. Bu nedenle Wollstonecraft, “Kadın Haklarının Gerekçendirilmesi’nde” kadınların, eğitim hakkının engellenmemesini, kadınların zihinsel yeteneklerini geliştirmesini vurgular. Liberal Feministler, kadınların erkeklerle ontolojik açıdan eşit olduğunu fakat sistemin onları ayırdığını, kadınların ve erkeklerin her alanda eşit haklara sahip olması gerektiğini savunur. Kadınlara yapılan olumsuz ayrımcılığa son verilmesini, kadınların hayata katılımında fırsat eşitliği yaratılmasını talep etmişler.

Liberal feministler, akla inanan, kadın ve erkeğin ruhları ile akılcı yeteneklerinin aynı olduğuna inanan, toplumsal değişimin ve toplumsal dönüşümün eğitim, özellikle de eleştirel düşünebilmek için eğitilebilmek olduğuna inanan, bireyin diğer bireylerden bağımsız olarak gerçeği arayan akılcı aktör olarak hareket etmeleri gerektiğine inanmışlardır (Öztürk, 2011, s. 60).

1789 Fransız Devrimi özgürlük ve eşitlik üzerine vurgu yapmasına rağmen kadınlar bu kavramların dışında tutulmuştur. Kadınların, devrimle gelen eşitlik anlayışına dâhil edilmediklerinin farkına ilk varanlardan biri Olympe de Gouges olmuştur. 1791 yılında “Kadın ve Yurttaş Hakları Bildirgesi’ni yayımlamış ve kadın hakları için kampanyalar düzenlemiştir. Olympe de Gouges’ten bir yıl önce 1790 yılında Amerikalı Judith Sargent Murray, “ Cinsiyetler Arasındaki Eşitlik Üzerine” adlı eseri hazırlamıştır (Şahin, 2020, s. 50).

Liberal Feminizm'in ortaya çıkışı 1850'ler ve 1860'lı yıllardır bu süreçte Liberalizm bir dönüm noktasına ulaşmıştır. Fransa'da Maria Deraismes 1868-1870 yılları arasında birçok konferans vermiş ve Liberal Feminizm'in öncülerinden olmuştur. Üçüncü Cumhuriyet'in Cumhuriyetçi Feminizm sorunsalının merkezine haklar ve eşitlik düşüncesini yerleştirmiştir. Deraismes'in hedefi, kadınların ikincil konumu konusundaki önyargıları yıkmak, hür iradeli, özgür bireyler fikrini geliştirmektir. Kadınların iyi eğitim görmesi, yaşamın; kamusal alan (eril), özel alan (dişil) diye ikiye ayrılmaması gerektiğini ifade etmiş. Deraismes, herkesin kendi kaderini tayin edebilmesi için uğraş vermiştir.

Bu dönemde İngiltere'de de John Stuart Mill ve Harriet Taylor'ın öncülüğünde Liberal Feminizm uluslararası boyut kazanmış. Harriet ve Mill, 1832'de "evlilik ve boşanma" üzerine üç makale yayınlamışlar. 1869 yılında Mill, daha sonra Avrupa'da Liberal Feminizm'in ana kaynaklarından olarak görülecek "Kadınların Köleleştirilmesi" adlı eseri yayınlamıştır. Mill, insanlığın, mutluluğa ve moderniteye ilerleyebilmesini kadın erkek ayrımı yapılmayan, doğuştan gelen ayrıcalıkların ortadan kalktığı eşitlikçi bir anlayışla olabileceğini iddia ediyordu. Eril zihniyetin yarattığı "kadınların doğaları..." ile başlayan basmakalıp, gerçekliği çarpıtılmış düşüncelere karşı çıkarak büyük yankı uyandırmış ve Avrupa'da Liberal Feminizm'in ana kaynaklarından biri haline gelmiştir eser (Rochefort, 2020, s.32-34).

Amerika'da Sarah Moore Grimke, Susan B. Anthony, Elizabeth Cady Stanton gibi öncü isimler kadınlar oy kullanma hakkına sahip olması için mücadele vermiştir.

Liberal Feminist teorinin klasik savunucusu olarak kabul edilen Marry Wollstonecraft "A Vindication of the Rights of Women" (Kadın Haklarının Gereçlendirilmesi) adlı yapıtında kadınların, eril zihniyet tarafından geri bırakıldığını, kadınları; eğitim haklarının, ahlaksal ve zihinsel gelişimlerinin geri kalmasına bu bakış açısının sebebiyet verdiğini ifade ediyor. Kadınların iyi bir eğitim almaları gerektiğini, erdemlerini ve

düşünce düzeylerini geliştirmeleri için onlara da hak tanınması gerektiğini dile getiriyor. Kadınların yanlış anladıkları “kadınsılık” kavramına karşı çıkıp kadınların erkekler için süslenen ve yine erkekler tarafından belirlenen kadınlık algısına; kadınlar kırılgan olur, kibar, narin olur, duygusaldırlar, anlayışına karşı çıkmıştır. Kadınların, yegâne görevinin erkeklere hizmet etmek olduğu anlayışını eleştirmiş, bütün bunların aşılabilmesi için kadınların eğitim konusunda engellenmemelerini, zihinsel yeteneklerini geliştirilmelerine izin verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. “Wollstonecraft, akılcı ve bir Stoacı olarak eleştirel düşünmenin bireyi, fiziksel varlığını akılsızca yinelemekten özgürleştireceğine ve uygun bir eğitimin kadının erkeğe hizmet etme rolüne boyun eğmesini engelleyeceğine inanmaktadır.” (Dikici, 2016, s. 525).

Liberal feminist kuramcılarının en önemlileri, Olympe de Gouges, Marry Wollstonecraft, Frances Wright, Sarah Grimke, Elizabeth Cady Stanton, Susan B. Anthony’dır (Öztürk, 2011, s. 51)

2.1.2. Marksist Feminizm

“Erkek burjuvadır ve karısı proletaryayı temsil eder.”

Marksist feminizmin temelinde Karl Marx ve Friedrich Engels’in düşünceleri vardır. Bu düşünce, toplum içindeki aksayan yönlerin sınıf farklılığından kaynaklandığını öne sürmektedir. Sınıf ayrımının olduğu toplumda fırsat eşitliği olmayacağına savunan bu düşünce, kadın erkek ayrımcılığı doğrultusunda oluşturulan fırsat eşitsizliği konusu ile bu noktada kesişmektedir.

Marx, direkt olarak kadınların ikinciliği üzerine söylemlerde bulunmamıştır. Onun, oluşturduğu dünya görüşünden etkilenen kitle bu düşünce yapısını feminizmle bağdaştırıp bunun üzerinden Marksist feminizmi oluşturmuşlardır. Marksistler, kadın ve erkeğin aynı fırsatlara sahip olabilmesi için gerekli koşulun sınıfsız toplum anlayışının hâkim olmasına bağlarlar. Sınıf algısının ilk olarak aile içinde başladığını savunurlar. “Alman ideolojisinde Marx bu aile içi işbölümünün bir insanın başka bir insana

efendiliğinin ilk biçimini yarattığını belirtmişti; karı ve çocukların koca tarafından köleleştirilmesini özel mülkiyetin ilk biçimi olarak gördü.” (Donovan, 2016, s.140).

Avcı toplayıcı yaşam biçiminden hayvancılık yaparak daha çok ürün elde edilmesine olanak tanıyan sürü yetiştiriciliğine geçilmesi ile hayvanların takas edilmesi, alınıp satılması ile erkekler aile içinde güç kazanmaya başlamıştır. Bu alım satımla birlikte kadın ev işlerinden sorumlu tutulmaya başlanmış ve sonuçta alım satım ile ailenin ekonomisini geliştiren erkek aile içinde en önemli kişi konumuna gelmiştir. Zenginliği arttıkça erkeğin konumu kadınınkinden daha önemli hale gelmiştir. Özel mülkiyetin ortaya çıkması ile miras bırakacak kişi olan babanın gücü ve otoritesi daha da pekişmiştir. Bu ekonomik güçteki değişimler sonucu kadının ev içi emeği, çocuk yapması, çocuğunu büyütmesi değersizleştirilmiş ve erkeğin yanında ikinci konuma geçmiştir. Böylece erkek kadına istediği gibi baskı uygulayabilmiş ve onu kendi kontrolü altına almaya başlamıştır. “ ‘Erkek burjuvazidir ve karısı proletaryayı temsil eder.’ Çünkü erkek daha güçlü bir maddi temele sahiptir. Bu modern endüstriyel ailede de devam eder: ‘koca hayatı kazanmak ve ailesine bakmakla yükümlüdür ve bu durum ona üstün bir konum sağlar.’” (Donovan, 2016, s.148).

Kadınlara ev içi düzeni sağlamak, temizlik, düzen, iyi yemek pişirme bilgisi, ev halkının çamaşırlarının temizliği ve düzeni gibi özel alana ait bilgiler ve işler verilmiştir. Kadınların yaptığı bu işlerin karşılığı para etmediği için değersizleştirilmiştir. “Bu olgu ‘kadınların aşağı statülerinin maddi temelidir... paranın değeri belirlediği bir toplumda... bu değersiz işi yapan kadınların elbette para için çalışan erkekler kadar değerlerinin olması beklenemez.’” (Donovan, 2016, s.152). Öztürk’ün de ifade ettiği gibi kocası dışarıda çalıştığı için kendisi gün boyu evde çalışıp sürekli kısır döngü içinde aynı işleri yapan ve bu didinme karşılığında maddi bir kazanç sağlayamayan kadın, zamanla yaptıklarına, işine yabancılaşır (Öztürk, 2011, s.89). Değerler cinslere göre ayrıştırılmış ve kadının alanı özel alan, erkeğin alanı kamusal alan olarak belirlenmiştir. Özel alanda yapılan işler maddi karşılık bulmadığı için önemsiz görülmüş kamusal alanın maddi getirisi olduğu için daha değerli görülmüş ve

gücün sembolü olmuştur. Kamusal alanda olan erkekte bu sembolü elinde bulunduran, yöneten, otorite konumuna erişmiştir.

Marksist feministler, ev içi emeğinin ücretlendirilmesini talep etmişlerdir. Böylelikle ekonomik kazançtan kaynaklanan fırsat eşitsizliği bir çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Kapitalist düzen içinde sadece ev işleriyle sorumlu tutulan kadınların kamusal alanda çalışmasının önünün açılması için taleplerde bulunmuşlardır. Bu sağlanmadığı müddetçe kadınların erkeklerle eşit görülmeceğini ifade etmişlerdir.

2.1.3. Radikal Feminizm

Radikal feminist kuram 1960'lı yılların sonu 1970'li yılların başında bir grup "hareketten kadın" tarafından New York ve Boston'da geliştirilmiştir. Radikal feministler, kendi kişisel öznellik sorununa eğilmiş, köklü bir değişim için feminist devrimin gerekliliğine inanmışlardır. Kadınların baskı altına alınmasında, kadınları kendilerini bastırılmış bir sınıfın üyesi görmelerinde, ataerkil zihniyetin yattığına inanmışlardır.

“...kadınların kendilerini bastırılmış bir sınıfın ya da kast olarak görmeleri ve enerjilerini diğer kadınlarla birlikte, kendilerine baskı uygulayanlara -erkeklere- karşı mücadele eden bir harekete yönelmeleri gerektiği, erkeklerin ve kadınların temelde farklı oldukları, farklı üslûplara ve kültürlere sahip oldukları ve kadınların tarzının gelecekteki herhangi bir toplumun temelini oluşturması gerektiği düşüncelerini içerir.” (Donovan, 2016, s. 266)

Radikal feministler kadınların erkekler tarafından ezilmesinde temel sebep olarak cinselliği görmektedir. Radikal feministlere göre evlilik; kadının kişisel gelişimini engelleyen, kadını bağımlı kılan, sahipliği ortaya koyan bir kurumdur ve aile kurumu ortadan kaldırılmalıdır. Radikal feministler kadına yüklenen annelik rolüne de karşı

çıkıp üremenin rahim dışı yollarla sağlanabilmesi için çalışılmasını savunurlar. Aşkın, kişiyi savunmasız kıldığını, bağımlı yaptığını ve kadının kendi potansiyelini ortaya koyabilmesi önünde bir engel olduğunu iddia ederler.

Roxanne Dunbar, “Female Liberation as a Basis for Social Revolution” (Toplumsal Devrimin Temeli Olarak Dişil Devrim) adlı makalesinde kadınların şikâyetlerin küçük ve değersiz, kişisel olmayan derin ve köklü problemler olduğunu ifade etmiştir. Bütün insanların bir kast sistemi içinde yaşadığını en tepede beyaz erkek yönetici sınıfının olduğunu, en altta da sömürülen beyaz olmayan kadının yer aldığını ifade etmiştir. Dunbar, Batı emperyalizminin kökünde cinsiyetçilik olduğunu iddia etmiştir. Kadınların erkeklerden farklı olduklarını, onların başkalarının bakımını üstlenmekle görevlendirildiğini, uysal olmaları gerektiğine inandırıldıklarını, rekabetçi değil uyumlu yapı sergilediklerini bütün bunlarda koşullandıklarını ifade eder. Dunbar, kadınların ezilenlerin bilincine sahip olduğunu iddia etmiş, devrimci toplumsal değişimin olabilmemesini kadınların feminizmi benimsemesi ve savunmasına bağlamış ve bu sağlanırsa feminist ilkelere dayalı bir toplum oluşursa erkeklerin şimdiki konumlarının değişeceğini ve koşulların çok farklı olacağını savunmuştur (Donovan, 2016, s. 268).

Radikal feministlerin içinde bir başka grup; New York Radikal Feministleri, kadınların baskı altına alınmasında temel olarak ekonomik nedenlerden ziyade psikolojik etmenlerden kaynaklandığını ileri sürmüşler. The Politics of the Eho (Ego Politikası) adlı manifestoda:

“Bizler, erkek şovenizminin temel olarak psikolojik ego tatmini amaçladığına, bunun, kendini ekonomik ilişkilerde ancak ikinci derecede gösterdiğine inanıyoruz. Bu nedenle kapitalizmin, ne de bir başka ekonomik sistemin kadınlar üzerindeki baskının saf bir ekonomik devrim sonucu ortadan kalkabileceğine inanıyoruz.” (Donovan, 2016, s. 271).

Bu manifesto erkeklerin, erkekliğini, egosunu ve öz güvenini bir kadına hükmedebilme yeteneğiyle doğru orantıda gördüklerini, bunu becerebilme oranında öz saygılarının geliştiğine inandıklarını iddia etmiştir. Bir başka Radikal feminist olan Barbara Buris de kadınların tüm dünyada erkekler tarafından sömürgeleştirilmiş kast oluşturduklarını ileri sürer ve kadınların kültürlerinin de baskı altında olduğunu ifade eder. Kadınların kendi kültürünü gerçekleştirebilmesi için kadınların örgütlenmeleri gerektiğini belirtmiştir. “Kadınlar dişil ilkenin bayrağını açmalıdır.” “Duygunun, duyarlılığın, aşkın, kişisel ilişkilerin vs. dişil kültüründen gurur duyuyoruz.” “Gerçek bir insan toplumunun oluşması, ancak uzun zamandır baskı altında olan ve aşağılanan dişil prensibin öne sürülmesiyle mümkündür.” (Donovan, 2016, s. 272).

Donovan’a göre Radikal feminist kuram en iyi ifadesini 1970’te yayımlanan iki temel yazıda bulmuştur. Kate Millett’in yazdığı *Sexual Politics* (Cinsel Politika) ve Shulamith Firestone’un yazdığı *The Dialect of Sex: The Case for Feminist Revolution* (Cinselliğin Diyalektiği: Feminist Devrim Meselesi). Millett, *Sexual Politics* (Cinsel Politika’da) bir grup bir diğerini yönetiyorsa bu ilişkinin politik olduğunu iddia ediyor. Bu düzenin uzun süre devam etmesinin ise ideoloji geliştireceğini ifade ediyor. Tüm tarihsel uygarlıkların ataerkil olduğunu dolayısıyla ideolojilerinin de erkek egemen olduğunu iddia ediyor. Millett’e göre devlet yönetimi zor aracılığı ile yapıyor ve bunu yaparken de ideolojik hegemonya aracılığı ile yapıyor. Bu ataerkil ideoloji de kadınları erkeklere hizmet etmeye zorluyor. Bu erkek egemen ideolojinin hayatımızın her yerinde en kişisel alanlarımızı dahi kapladığını ifade ediyor.

Millett, “aileyi, ideolojik telkinin ana kaynağı olarak görür. Aile, ‘gençleri, ...ataerkil ideolojinin rol, mizaç ve statü kategorilerince ön görülen tutumları içinde’ toplumsaştırır. Tıpkı Marksistlerin aileyi, kapitalizmin ideolojik ‘üremesi’ için şart olarak görmeleri gibi Millet ve Radikal feministler de onun ataerkilliğin yeniden üretimi için gerekli olduğuna inanırlar.” (Donovan, 2016, s. 274). Millet’in aile değerlendirmesine kısmen katıldığımızı belirtmek de fayda olacaktır. Bugün Türkiye’de de ataerkinin yeniden üretimi olarak aileyi ele almamız yanlış tespit olmayacaktır.

Toplumsal cinsiyet rollerinin yüklenmeye başladığı ilk yer ailedir. Son dönemlerde değişim başladığını bilmekle birlikte bugüne kadar kadınlık ve erkeklik rollerinin küçüklükten yüklendiği yer ailedir. Erkeğin fiziksel, duygusal, ekonomik sınırlılıklarını ne olup ne olmayacağı, kadının nasıl olması gerektiği burada belirlenmektedir. Babanın kamusal alanda çalışıp eve ekmek getiren rolde olması ile erkeklik rolü, annenin ev hanımı olup ev içi işleri, aile üyelerinin kişisel işlerini düzenlemesi ile kadınlık rolü evdeki çocuğa yüklenmektedir. Örtülü ve doğrudan mesajlarla kadınlık ve erkeklik algısını yüklemeye en etkili yerin aile olduğunu düşünüyoruz.

2.1.4. Varoluşçu Feminizm

Varoluşçu feminizm, 20. yy.'da Hegel, Husserl, Heidegger, Jean Paul Sartre, Karl Jasper tarafından geliştirilen Varoluşçuluk felsefesine dayanmaktadır. Varoluşçu feminizmin en önemli temsilcisi Simone de Beauvoir'dır. Beauvoir'a, düşüncelerinde hayat arkadaşı da olan Jean Paul Sartre'dan etkilenmiştir.

Sartre, Hegel ve Heidegger'den etkilenmiştir. Hegel'in Phenomenology of Spirit'inde (1807) (Tinin Görüngübilimi), Heidegger'in Being and Time (1927) (Varlık ve Zaman) eserlerden etkilenerek "Being and Nothingness" (1943) (Varlık ve Hiçlik) eserini yazmıştır (Donovan, 2016, s. 223).

Hegel, insan ruhunu ikiye ayırmaktadır. Hegel bilinçlilik durumunu bölünmüş bir arenada yer alan bir şey olarak görürü: bir yanda aşkın ya da gözlemci ego;diğer yanda sabit ben ya da gözlemlenen egodan bahseder. Sartre, bu benlikleri "pour-soi ve en-soi" kendi için olan ve kendi içinde olan şeklinde adlandırmıştır (Donovan, 2016, s. 224). Hegel, kendi bilinçlilik durumu, varlığını kanıtlamak, ve geçerli kılmak için daima ötekine ihtiyaç olduğunu ifade eder. Hegel' e göre bu bir efendi köle ilişkisidir. Bir yanda "esas tabiatı kendisi için olmak olan bağımsız bilinçlilik" vardır diğer tarafta "esas tabiatı basitçe yaşamak isteyen ya da başkası için olmak olan bağımlı bilinçtir".

Simone de Beauvoir, 1949 yılında Varoluşçu feminizmin baş yapıtlarından sayılan “İkinci Cins’i” yazmıştır. Beauvoir’ya göre kadınlar içkinlikten aşkınlığa geçmeli. Beauvoir’ın içkinlik ve aşkınlık terimleri ile anlatmak istediği: aşkınlık, insanın içinde bulunduğu durumu aşma kapasitesidir. Aşkınlık evin dışına çıkmak, kendinin dışına çıkmaktır; tekrar eve geri dönebilmek için elbette. Varoluşçulara göre aşkınlık: varlığımızın nesneleştirilemeyen, durağan olmayan, bir kimliğin içine sıkıştırılamayan, hep devinim halinde olan hareketidir. Bir dünya kurma gücüne sahip olan yaratıcı tarafıdır.

Özgürlük aşkınlığın bir tezahürüdür, hatta onunla eş anlamlıdır. Varlığın içkinlik boyutu, içkinlik: yaşamın kendisini idame ettirmek için zorunlu yinelenen gereksinimlerinin alanı diyebiliriz. Kendi kendimizle ilişki kurduğumuz, partnerimizle yakınlığı paylaştığımız, dinlendiğimiz, dağılmış parçalarımızı topladığımız, etik ilişkilerin mümkün olduğu bir alan. Kadın içkinliğe mahkum olduğu sürece kendisini ezenlerle bağı içkinlik sınırlarını aşmak sûretiyle test edilemez. İçkinlik âleminden çıkmadığı sürece dünyayı inşa eden bir faaliyet içinde kendisiyle yeni bir ilişki kurmayacaktır. Bu böyle olduğu sürece bağımsızlaşma imkânı ona kapalıdır. Doğalcı Feminizm: İkinci cinsiyet olma durumunu doğanın sonucu olduğunu iddia eder. Beauvoir bunu reddeder. Cinsiyetli üreyen hayvanlarda dişiler erkeklere göre ikinci cinsiyet değilken insanlarda nasıl oluyor da dişi ikinci cinsiyet oluyor? Sorusu ile bunu reddeder.

2.2. ULUSLARARASI FEMİNİST HAREKETİN OLUŞUMU

Uluslararası kadın hareketin kökleri 19. yy’a dayanmaktadır. Kadınları kendi ülkelerinde örgütlenmeye başlaması ve sonrasında ulusal sınırların dışına çıkmaya başlamalarıyla kadın hareketlerinin oluşum süreci başlamıştır. 20. yüzyılın başlarında kadınlar, çeşitli örgütler, gruplar ve uluslararası yapılar üretmeye başlamışlardır. Uluslararası bu oluşumlar kadınların başka coğrafyalardaki hemcinslerini tanımalarına

olanak sağlamış. Kendi ülkesinde uzak ülkelere giden kadınlar ailelerine, arkadaşlarına yazdıkları mektuplarla, seyahat notlarıyla, hatıratlarla farklı coğrafyadaki hemcinsleri arasında bağ kurmalarına ve birlik olmalarına vesile olmuştur. Misyonerlik çalışmaları da kadınlar arasında iletişim kurulmasını sağlayan nedenlerden olmuştur.

Köleliğin kaldırılması, sosyalizm, barış, ahlakta reform gibi konular üzerine düzenlenen konferanslarda kadınlar tanışma imkânı bulmuşlar. 1840'ta Londra'da yapılan Köleliğe Karşı Dünya Konvansiyonu'nda başka başka ülkelerden kölelik karşıtı derneklerin temsilcisi olarak geldikleri bu konferansa kadın oldukları için alınmamışlar. Bu talihsiz olay ABD'de kadın hareketlerinin başlamasını tetikleyen önemli etkenlerden olmuş. Kadın hakları ile ilgili kitapların, bildirimlerin çevrilmesi bunun evrensel bir sorun olduğunun fark edilmesini sağlamış ve feminizmi uluslararası bir boyuta ulaştırmıştır.

Bu olaydan sekiz yıl sonra 19-20 Temmuz 1848'de New York Seneca Falls'ta ABD kadın hareketinin dönüm noktası sayılacak bir toplantı düzenlenmiş. Lucretia Mott ve Elizabeth Cady Stanton öncülüğünde birçok örgütle birlikte düzenledikleri bu toplantıda Kadın Hakları Bildirgesi'ni kaleme almışlar. Batı dünyasında Kapitalizmin küreselleşmesiyle birlikte dünyanın farklı yerlerinde fuarlar düzenlenmeye başlanmış, kadınlar da bu fuarlardan faydalanarak kendi sorunlarını ele alan konferanslar düzenlemiş. 1873 Viyana, 1876 Philadelphia, 1893 Chicago, 1878, 1879, 1889, 1900 Paris fuarı dünyanın en önemli fuarlarından sayılmış.

Kadınlar 1873-1915 yılları arasında bu fuarlarda kendilerine özel sergi açmayı başarabilmişler. 1873'te Viyana'da kadınlara küçük bir sergi alanı ayrılırken, 1893'te Chicago'da büyük bir bina, 1900 Paris, 1910 Brüksel fuarlarında saray boyutlarında sergi alanları ayrılmış. Kadınlar Kadınların dayatması sonucu Kadın Binası'nı bir kadın mimar inşa etmiş ve dekorasyonunu da kadın sanatçılar yapmış. Bu binanın içinde kadınlar tarafından yazılan yedi bin kitaptan oluşan Kadın Kütüphanesi açılmış. Bu kütüphaneye Fatma Aliye'nin de Nisvan-ı İslam adlı eseri kabul edilmiş. Kâşif, seyyah,

maceracı kadınlar da bu kadın hareketlerini etkilemiş gittikleri yerleri bir sosyolog, antropolog, etnologlar gibi detaylı yazmış ve resmetmişler. Bütün bunlar sonucunda kadın hareketleri güç kazanmış ve dünyanın her yerine yayılma imkânı bulmuş.

Uluslararası birlik kongreleri düzenlenmiş ve dünyanın pek çok farklı yerinden kadınların katılımıyla kadınlara seçme seçilme hakkı gibi erkeklerin sahip olduğu haklar kazandırılmaya çalışılmış. Kadınların seçme seçilme hakkı elde etmesiyle diğer hayati sorunların da çözüleceğine inanan kadınlar siyasal haklarını kazanmak için mücadele etmiş. 1902 yılında Washington’da toplanmış ve kadınların seçme-seçilme hakkını ortaya atmışlardır. 1904’te Berlin’de ikinci kez toplanmışlar ve toplantının Uluslararası Birlik adını, Kadınların Seçme-Seçilme Hakkı için Uluslararası Birlik olarak değiştirmişler. Bir iki ülke dışında istedikleri sonucu alamayınca 1906’da üçüncü konferansı düzenlemişler. 1920’de Cenevre’de, 1926’da Paris’te, 1929’ Berlin’de toplanmış bu toplantılarda alınan sonuçlar ve elde edilemeyen amaçlar doğrultusunda isim değişikliğine ve içerik değişikliğine gidilmiş. Son olarak 1946’da Uluslararası Kadınlar Birliği adını almış ve alt başlığında “Eşit Haklar-Eşit Sorumluluklar” ilkesine yer vermiş.

1902’de yapılan ilk Uluslararası Birlik toplantısına Türkiye’yi temsilen Amerikan Kız Koleji dekanı Florence A. Fensham temsil etmiş ve Osmanlı kadınlarıyla ilgili bilgiler vermiş. Fensman, bu bildiriye Osmanlı kadınlarına sokakta, vapurda her yerde denk gelmenin mümkün olduğunu, peçe örtmelerine rağmen hareket özgürlüklerinin kısıtlanmadığını ve hatta Avrupa’da ki kadınlara kıyasla daha özgür hareket ettiklerini ifade etmiş. Müslüman kadınların bu topraklarda yaşayan Hristiyan kadınlara göre özellikle de ticaretle daha aktif olduğunu ifade etmiş. Ticaretle uğraşan Müslüman kadınların Mısır’a seyahat edebildiğini belirtmiş. Ermeni ve Rum kadınlarından da bahseden Fensman, Türk kadınlarının en çok öğretmenlik mesleğini seçtiklerini ifade etmiş. Müslüman kadınlara tecavüzün cezasının Türk erkeği için ölüm, yabancı erkekler için de çok ağır cezalar olduğunu bildirmiş. Fensman, bu raporda aile yaşantısı, gelenek görenek, eğitim gibi konularla ilgili bilgiler vermiş.

2.3. ESKİ TÜRKLERDE FEMİNİZM

Eski Türklerde Feminizm, “Eski Türkler hem demokrat hem de feminist idiler. Zaten demokrat olan cemiyetler, umumiyetle (genellikle) feminist olurlar. Türklerin feminist olmasına bir başka sebep de, Eski Türklerce Şamanizmin kadındaki kudsî (kutsal) kuvvete istinâd etmesiydi (dayanmasıydı). Türk şamanları, sihir kuvvetiyle harikalar gösterebilmek için kendilerini kadına benzetmeğe mecbur idiler. Kadın elbisesi giyerler, saçlarını uzatırlar, seslerini inceltirler, bıyık ve sakallarını tıraş ederler hatta gebe kalırlar, çocuk doğururlar. Buna mukabil (karşılık) Toyonizm dini de erkeğin kudsî (kutsal) kuvvetinde, kutunda tecelli ederdi (görünürdü). Toyonizm ile Şamanizm’in kıymetçe müsavi tanınmasına sebep olmuştu. Hatta her işin gerek Toyonizme ve gerek Şamanizme istinad etmesi (dayanması) lâzım geldiğinden, her işe ait ictimâda (toplanmada) kadınla erkeğin beraber bulunması şarttı: Meselâ, velâyet-i âmme (kamu otoritesi), hakan ile hatunun her ikisinin de müştereken tecelli ettiği (göründüğü) için, bir emirname yazıldığı zaman “Hakan emrediyor ki” ibaresiyle başlarsa mutâ olmazdı (itaat edilmezdi). Mutâ olması için behemehâl (mutlaka) “Hakan ve hatun emrediyor ki” sözüyle başlaması lazımdı. Hakan tek başına bir elçiyi huzuruna kabul edemezdi. Elçiler ancak sağda hakan solda hatun oturdukları bir zamanda ikisinin birden huzuruna çıkardı. (Gökalp, 2015, s.180).

Gökalp’ın tanımlamasında Türklerde kadın ve erkek eşitliği vurgusu dikkat çekmektedir. Ülke yönetimi gibi en mühim mevkilerde ve konularda hakanın yanında hatunun oturması ve eğer hatun yoksa hakanın tek başına huzuruna elçiyi kabul edemediği vurgusu kadının erkekle eşit sayıldığıнын bir ifadesi olarak karşımıza çıkıyor. Türklerde, kadınların özel alandan kamusal alana geçişinin köklerinin Sanayi Devrimi öncesine dayandığının bir göstergesidir Gökalp’ın ifadesi.

2.4. OSMANLI'DA FEMİNİZM

Osmanlı'nın yenilikler dönemi olan II. Meşrutîye döneminde daha önce gelişmeyen sorgulama ve tartışma ortamı gelişmiştir. Fikir özgürlüğü hareketinin başlaması ile birlikte kadın konusu da tartışılmaya başlanmıştır. Geleneksel yaşam tarzına sahip olan kadınların durumunun değişimi ile ilgili konular konuşulmaya başlanmıştır. Dönemin yazarları, doktorları, gazeteciler kadınların toplum içindeki konumunu konuşmaya tartışmaya başlamıştır. Bu tartışmalar neticesinde kadınlarla ilgili gelişmeler, dönüşümler yaşanmıştır. Birçok gazete ve dergi bu değişimle ilgili yazılara yer vermiş. Cumhuriyet öncesi yaklaşık kırka yakın kadın dergisi çıkarılmıştır. Kadınlar bu dergilerde yazılar yazmışlardır. Bu yazılarda kadınların kendi adlarını kullanmadıkları, yazılarını dergiye isimsiz yolladıkları bilinmektedir.

Terakki-i Muhadderât (1869), Mürebbi-i Muhadderât (1875), Ayine (1875), Aile (1880), İnsaniyet (1883), Hanımlar (1883), Mürüvvet (1887), Hanımlara Mahsus Gazete⁶ (1895), Parça Bohçası (1889), Kadın (1912), Mehasin, Kadın Bahçesi, Kadınlar Dünyası, Türk Kadın Yolu (1926), Kadın Hayatı, Kadınlar Duygusu, Kadın Kalbi, Alem-i Nisvan (1906), Demet (1908), Mehasin⁷ (1908), Süs (1923), Diyane (1920), Musavver Kadın, Güzel Prenseler, Kadınlık, Siyanet, Seyyale, Kadınlar Âlemi, Kadınlık Hayatı, Bilgi Yurdu Işığı, Türk Kadını, Genç Kadın, İnci, Kadınlar Saltanatı, Firuze, Ev Hocası o dönem çıkarılan dergilerdendir. Bu dergiler kadınlara yararlı şeylerden, aile ve çocuklara ilişkin çeşitli konulardan, kadınları aydınlatmayı amaçlayan yazılardan oluşmuştur.

Yayın tarihi açısından ilk kadın dergisi olarak nitelendirilen dergi Terakki gazetesi tarafından 1869'da Terakki-i Muhadderât (Müslüman Kadınlar) için çıkarılan gazetedir. Haftalık olarak kırk sekiz sayı çıkarılmıştır (Çakır, 2021, s.60). Bu derginin içeriğinde ve ifade tarzında dönemi ve kadının konumunu eleştiren başlıksız kadın mektupları bulunuyordu. Kadınlar gönderdikleri mektuplarda Maarifi Sever Bir Hatun, Üsküdar'da

⁶ 1-150 sayıları arasındaki sayıları haftada iki kez, geri kalanlar ise haftada bir kez olmak üzere, 1895'ten 1908'e dek 612 sayıyla 13 yıl süreyle çıkan, en uzun süreli kadın dergisidir.

⁷ Renkli ve resimli olarak yayımlanan ilk kadın dergisi.

Sakine Bir Hanım, Bir Hanım gibi mahlaslar kullanmışlardır. 1868’de çıkan Terakki gazetesininin 104. sayısında:

“Üç Hanım imzalı bir yazıda, vapurda kadınlara ayrılan yerlerin kötülüğünden yakınılmış, erkeklerle aynı vapur ücreti ödemelerine karşın, böyle hor görülmelerinin nedeni sorulmuştur. 83. sayıda ise okuma-yazma bilmediği halde düşüncelerini aktarmayı istediğini belirten bir kadın başkasına yazdırdığı mektubunda, çok kadınlı evliliği sorgulamıştır.” (Çakır, 2021, s.60).

Günümüze ilk beş sayısı ulaşan Şükûfezar, sahibi kadın olan ve yazı kadrosunu tümüyle kadınların oluşturduğu ilk kadın dergisidir. 1886’da yayınlanan derginin sahibi Arife’nin yanı sıra, kendilerini baba ya da koca adıyla değil, Minire, Fatma Nevber, Fatma Niğâr gibi sadece kendi adlarıyla tanıtan kadın yazarlardan oluşmuştur. II. Abdülhamit’in de desteği ve teşvikini alan, Mürüvvet gazetesinin yan yayını olarak çıkan ve eğitime ağırlık veren Mürüvvet dergisi kadınların hem kültürel düzeylerini yükseltmeyi amaçlamış hem de dünya kadınlarından haberdar etmeyi amaçlamıştır. Niğâr bint-i Osman, Leyla Hanım (saz), Fitnat Hanım gibi edebiyatçı kadınlara ilk kez bu dergide rastlanmıştır. Hanımlara Mahsus Gazete feminizmin ana amacı olan kadınların şuurunu yükseltme idealini şu cümlelerle kadın kitlesine ulaştırmayı amaçlamıştır:

“Bir kavim, ailelerin bileşmesiyle hâsıldır. Ailede bir cüz’ (kısım) yani erkek, müktesabât-ı ilmiye (bilimsel birikim) ile tezeyyün edip (donanmak) kadın mahrum kalırsa, o aile ve bunların terakib ettiği hey’et-i ictimâiyye (topluluğun durumu)de pek ileri gitmez. Tekmil eczanın (bütün parçaların) bir arada terakkisi lazımdır(...) kadın ne derece ma’lumatlı olursa onun âguş-i terbiyesinde (kucağında alacağı terbiye) büyüyecek çocuk o kadar âli terbiye görür. İleride mensup olduğu kavmin terakkisine, saadetine çalışacak bu çocuktur.” (Çakır, 2021, s.68).

Dönemin yazarlarından olan İsmet Hakkı Hanım dönem gazetelerinden olan İkdâm’da kadınların ikincil konumda kalmak istemediklerini dile getiren Osmanlı dönemi feministlerindendir.

“Bizler Őu asrın terakkiyatından ne hisse alacađız? Yine o tepile tepile, eđitile eđitile, maziye karıŐdı zannettiđimiz űzűntűlerle mahrumiyetlere mi műnkad olacađız (boyun eđeceđiz)? hayır, hayır artık çok çektik yetiŐir. Evet, artık bu yeknesak siyah gűlgelerde bu bar-ı gaflete (gaflet yűkűne) hissiz, műtevekkil katlanmak istemiyoruz(...).” Aynı yazıda “feminizm” kavramını gűndeme getirerek mesleki sınırlamalara karŐı çıkan, ‘Bizde umumiyete yakın bir ekseriyet antifeminist’dirler. Sanayi-i nefiseden (gűzel sanatlar) baŐka meslekleri kadınlara yakıŐdırmazlar. Ben bu fikre iŐtirak edenlerden deđilim.” Diyen İsmet Hakkı kız çocuklarına da fen derslerinin okutulması gerektiđini, siyasű düzeyde olmasa da eđitim ve terakkide de eŐitlik talebinde bulunmuŐtur (akır, 2021, s.75).

Kadınlara yardım etmek, eğitmek ve kadınlara iŐ olanakları sağlamak maksadıyla dernekler kurulmuŐtur. Kimsesiz kadınlara ve onların çocuklarına yardım etmek amacıyla Osmanlı Kadınları Őefkat Cemiyet-i Hayriyesi (1908) derneği kurulmuŐtur. Balkan ve Birinci Dűnya SavaŐı yıllarında yardım derneklerinin sayısı artmıŐ, Topkapı Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi, Kadıkűy Fukarasever Hanımlar Cemiyeti, Himaye-i Etfal Cemiyeti, Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyet-i, Műslűman Kadınlık Birliđi adlı dernekler kurulmuŐtur (akır, 2021, s.88).

Kadınları eđitmek amacı ile dersaneler açılmıŐtır. 15 Nisan 1917’de Bilgi Yurdu Műessesesi ismiyle İstanbul’da űzel bir dersane açılmıŐtır. Eđitimci Muallim Ahmed Halid Tűrk Kadınlık Dershanesi’ni kurmuŐtur. Bu dersanelerde kadınlara Tűrke, Almanca, İngilizce, Fransızca, ud, keman, piyano gibi műzik dersleri, adab-ı muaŐeret, Matematik, biçki-dikiŐ dersleri verilmiŐtir. Kimsesi olmayan kadınlara maddi olarak kendi ayakları űzerinde durabilmesi amacıyla dikiŐ dikmeyi űđreten dernekler açılmıŐtır (akır, 2021, s.94).

İttihat ve Terakki Kadınlık Őubesi, Kadınlık Esirgeme Derneđi, 1908’de Halide Edip Adıvar tarafından kurulan Teali Nisvan Cemiyeti, kadınlara seçme seçilme hakkını savunan İngiliz kadınlık hareketleri ile iliŐki içinde olmuŐ ve űyelerinin eđitimine bűyűk űnem vermiŐtir. Osmanlı Kadınlık Terakkiperver Cemiyeti, Osmanlı Cemiyet-i Nisaiyye, Műdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti bu amaçlarla kurulmuŐ cemiyetlerdir.

Osmanlı feministlerinin kadın hukukunu savunmaya yönelik kurduğu Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti, kurulan bu kadın dernekleri arasında en radikal olanı olmuş kadın erkek arasındaki eşitsizliğin kalkmasını, kadınların da yaşam içerisinde erkeklerin olduğu yerlerde yer almasını savunmuştur. 1917’de çıkarılan aile kararnamesi ile aile hukukunda yeni düzenlemeler yapılmıştır. Meşrutiyet öncesi evlilik, imam nikâhı ile kıyılır boşanma söz konusu olduğunda erkeğin tek taraflı boşaması ya da kadın ve erkeğin anlaşmasıyla boşanma gerçekleşirken II. Meşrutiyetten sonra evlilik de boşanma da resmîleşmiştir.

Yine II. Meşrutiyet yıllarında kadının değişen toplumsal konumunda ilerici düşünen isimlerden biri olan Doktor Nureddin, kadınların konumlarında iyileştirilme yapılmasını biyolojik farklılıkları üzerinden dile getirmiştir. Kadınların gebelikte fazla yürüdükleri takdirde ceninin tutunduğu yerden ayrılmasına yol açabileceğini bu nedenle çalışan gebe kadınlara özel kanunlar çıkarılmasını önermiştir. (Müderrişoğlu, 2021, s.29).

Yazar Salâhaddin Asım da Türk kadının binlerce yıllık geleneğinden kopartıldığını, eve kapatıldığını bu nedenle hastalıklarla boğuştuğunu iddia etmiştir. Türk kadınının eve hapsedilmesinin yanlış olduğunu Türk kadınının verem başta olmak üzere yakalandığı bütün hastalıklarda bu pasifleştirmenin sonucu olduğunu iddia etmiş ve şunları söylemiştir:

“Eğer biz Türk ırkını kuvvetlendirmek ona eski sıhhatini vermek istiyorsak her şeyden evvel behemehal kadınlarımızın kanlarını tasfiye eylemek mecburiyetindeyiz. Kanı mütereddi bir adam ne kadar spor yaparsa yapsın tam bir sıhate malik olmasının imkânı yoktur. Bunun içindir ki nasıl bu kan uzviyet-i istihalemiz asırların mahsulü olarak meydana gelmiş ise yine öylece pek uzun seneler zarfında Türklüğe eski sıhhatini verebilecektir. Yoksa analar kansızlıktan, takatsizlikten hareketsizlikten eriyorken babaların hepsi isterse birer jön olsun maksadı asla temin edemez, evvela analar sonra babalar.” (Müderrişoğlu, 2021, s.30).

Salâhaddin Asım, kadın ile erkek arasındaki farklıların biyolojik kıstaslardan değil sosyolojik kıstaslardan kaynaklandığını iddia etmiş ve kadınlara da eğitimde fırsat eşitliği sağlandığı takdirde kadının bütün eksiklerinin son bulacağını iddia etmiştir.

Salâhaddin Asım'ın, Genç Kalemler Dergisi'nde kaleme aldığı "Kadın ve Cemiyet Hayatı" başlıklı yazısında sosyolojik hayatın değişmesi, beşeriyetin bütün mevcudiyetlerinin çekirdeği, temeli olan kadının gelişmesinde buna mecbur olduğuna dikkat çeker. Asım'a göre, bir milletin karakterini, ruhunu, ahlâkını, tezahür ettirip koruyan ve idame ettiren kadındır. Kadınları sosyal hayatta aktif rol aldırmanın en elzem durum olduğunu, bunu başaramayan toplumun pek kuru pek elim bir millet olduğunu iddia eder.

"Kadınsız yaşamak, kadınsız çalışmak, kadınsız içtimaiyyete, ırka, millete hizmet etmek, bir kelime ile kadınsız bir sosyete sürüklenmek pek kuru pek elim olur. Milleti, fertleri, cemiyeti emelden, arzudan, mefkureden uzaklaştırır. Gayesiz, idaresiz, miskin ve sefil yapar. Milletimizde bütün bu şeylerin, bütün bu hayat ve medeniyet, terakki ve tekâmül amillerinin bulunmamasına en büyük sebep kadınsızlıktır. İşte bizim sosyolojimizin en büyük içtimaî marazı, cerihası, en büyük meselesi."(Çetin, Parlatır, 2014, s.435).

Asım'a göre bu maraz tedavi edilmeden, bu mesele sosyolojik, tabii ve fennî olarak halledilmeden milletimize bir ruh vermek, hayat vermek mümkün olmayacaktır. Kadının olmadığı, kadından mahrum toplumların gelişmesinin mümkün olmadığını vurgulamıştır.

Hüseyin Ragıp da kadınların erkeklerden güçsüz olduğu fikrini reddetmiş ve kadının ne bedeni ne de hissi anlamda erkekten güçsüz olmadığını savunmuştur. Zayıf olduğu söylenen Anadolu kadınının tarla sürdüğünü, hayvanlarla ilgilendiğini, yük taşıdığını hatırlatmıştır. Çemişgezekli bir köylü kadınına örnek vererek kadının gücünü anlatan yazar, bu kadının tarla sürdüğünü, hayvanlara baktığını, evin işini yaptığını, bedenini

erkek bedeninden daha verimli kullandığını ve bedeninin mikroplara karşı daha dayanıklı olduğunu iddia etmiştir. (Müderrişoğlu, 2021, s.30-31).

Türk kadın hakları üzerine dönemin en etkili düşünce insanları ve yazarlar yazılar yazmışlar. Ziya Gökalp, Mehmet Akif Ersoy Türk kadını ile ilgili pek çok yazı yazmıştır. Akif Kadının, aile içinde en iyi ana olmasını uygun görmüşken, Gökalp, Türk kadını hem aile içinde hem de aile dışında çalışma-sosyal hayatta gerekli yeri alması gerektiğini savunmuştur.

Gökalp yaşadığı dönemde Türk kadınının özgürlük sorunlarını dile getirme konusunda öncü olmuştur. Ziya Gökalp kadınların özgürlüğü sorununu üç açıdan ele almıştır: “1- Kadınların toplumsal hayata özellikle ekonomik hayata ve serbest mesleklere katılması sorunu. 2- Erkek ve kadına sağlanan eğitim fırsatlarında eşitliğin sağlanması sorunu. 3- Evlenme, boşanma ve miras hukukunda kadınlara eşitlik sağlayacak adalet reformları sorunu.” Bu üç yönde eşitliğin sağlanması için ekonomik, eğitsel ve hukuksal reformların gerçekleşmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. (Berkes, 2019, s.448)

Gökalp’ın kadınların yükselmezse vatanın alçalacağı, kadının olmadığı bir irfanın samimi olamayacağını ifade ettiği “Meslek Kadını” adlı şiiri, Gökalp’ın idealize ettiği Türk Kadını’nın tasviri niteliğindedir.

“Dersiniz bir genç kız yaşı dolunca,
Mutlaka kendine bulur bir koca.
Kocasını evine getirir ekmek,
O halde kadına meslek ne gerek
Kadının mesleği olmaktır karı,

Çıkmasın o sakın, bundan dışarı.
 Ne lazım erkeğin rakibi olmak,
 Değil mi ikisi ezelden ortak?
 İşçiye olunca rakip karısı,
 Kol artar gider ücretin yarısı.
 İkisi alırlar aynı ücreti,
 Ocağın eksilir, artmaz serveti.
 Lakin o müspet, bu menfî iktisat
 Yapsalar bir ücret olur iki kat...
 Kadın yapsın evi erkeğe cennet,
 Erkek de iki kat çalışır elbet!
 Bu sözler hep doğru fakat her kadın,
 Bulur mu bir koca, bulda da yarın,
 Bu adam ölmez mi, o halde nasıl,
 Dersiniz: 'Kazanma, iste, muttasıl!'
 Görürken işte ortada binlerce,
 Kocasız kadınlar çeker işkence
 Dersiniz 'Değiller mesleğe muhtaç,
 Ya koca bulmalı, ya kalmalı aç!'
 Kadınlar önce de ziyade iken,
 Harpten sonra bol bol koca nerden?
 Evvelce melceydi hep zengin evler,
 Kadınlar bulurdu sığınacak yer
 Yaşamak güçleşti şimdi her erkek,
 Anca karısına yedirir yemek.
 Sanmayın hepi de bir yük taşıyor,
 Birçoğu hodkâmdır, bekâr yaşıyor.
 Bugün yuvasız değildir yalnız,

Nice evliler de talihsiz, bahtsız.

Çünkü binlerce var sefih kocalar,

Ya muttasıl içer, ya kumar oynar,

Kimi de mahbeste alır soluğu,

Aç kalır evinde çoluk çocuğu.

Bunlar da olmasa kadın insandır,

İnsanın en büyük hakkı irfandır.

Kadın çalışmazsa fikri yükselmez,

Tabi o zaman size denk gelmez.

Diyorsunuz onun eksiktir aklı,

Artırmak istiyor, değil mi haklı?

Kadın yükselmezse alçalır vatan,

Samimi olmaz onsuz bir irfan;

Hasılı bir heves değil, ihtiyaç

İstiyor bu anda böyle bir ilaç:

Kocalı kocasız birçok kadınlar,

Açtırlar; dersiniz ‘İşsiz kalsınlar!’

Derim ki ‘O halde kastınız mutlak,

Bunları umuma odalık yapmak!’” (Gökalp, 2017, s.52-54).

Halide Edip, Mehmet Emin Hüseyinzade, Ali Hamdullah Suphi, Celal Nuri, Yusuf Akçura gibi isimler de Gökalp gibi Türk kadının her alanda olması gerektiğini savunmuşlardır. Dönem şartları, erkeklerin savaşa gitmesi kadınların çalışma yaşamına girmesini hızlandırmıştır. Şehirlerdeki kadınlar çalışma hayatına katılabilmişlerdir. 1913-1914 yıllarında ilk defa bir Türk kadını Bedrâ Osman Hanım, Müdafa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti’nin bir üyesi, memurluğa başlamıştır.

Osmanlı aydını olan Muslihiddin Adil'in Selanik'te Zaman Matbaasında 1912'de yayımlanan "İktisat Dersleri" iktisadi düşüncelere yer verdiği kitapta feminizme de yer vermiş ve içinde bulunduğu kültürü, coğrafyayı aşan düşünceleri dile getirmiştir. Durkheim'ın ünlü eseri olan Toplumsal İş Bölümü, Adil'in kendi kitabının başlığıydı ve kadın-erkek arasındaki iş bölümü ise feminizmin hareket noktası olarak ele alınmış. Muslihiddin Adil, kadın erkek arasındaki iş bölümünün geleneksel yaşantıya uysa da çağın ardında kaldığını, kadın ve erkeğin uygar ülkelerde olduğu gibi işe birlikte katılmalarının gerekliliğini ifade etmiş. Kadının evi çekip çevirme, ev ekonomisini idare etme, erkeğin dışarıda çalışıp ailesini geçindirmesi rollerinin demode olduğunu anlatmış. Erkekler iktisat okullarına giderken kızların "iktisad-ı beytiyye" yani ev okuluna gittiğini ifade etmiş. Kadının namusuyla yaşamak için çalışıp kendi hayatını kazanabilmesinin gerekliliğini anlatmış. Bütün bu çağdaş yaklaşımıyla Muslihiddin, yaşadığı dönemde feminist kimlik taşıyan ve bunları akademik bağlamda dile getiren tek erkek olabilir. (Toprak, 2022).

2.5. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE FEMİNİST HAREKETLER VE İLK FEMİNİSTLER

“Türk Kadını Atatürk tarafından kendisini boğmakta olan örtüyü atmağa ve erkeğin yanında müstahak olduğu mevkiini almağa davet edilmiştir. Bundan böyle Türkiye’de bir kadınlık meselesi yoktur ve burada erkek gibi kadın da bir tek Şef’in idaresi altında memleketin iyiliği için çalışmaktadır. Türk kız kardeşlerimizin dileklerini yerine getiren Dâhî [Atatürk] bizim için yalnız bir vatan kurtarıcısı değil aynı zamanda Türk kadınının kurtarıcısıdır.”

II. Meşrutiyetle birlikte başlayan kadın hakları tartışmaları ve kadınların konumu Cumhuriyet döneminde köklü değişiklikler yaşamıştır. Hem yurtiçinde hem yurt dışından feministlerin çalışmaları ile Cumhuriyet döneminde feminist çalışmalar hızlanmış ve bu çaba uluslararası boyut kazanmıştır.

Uluslararası çalışmalarla ilgili bilgileri edindiğimiz kaynaklardan biri gezgin, feminsit Cecile Brunshvig’in “Doğu Avrupa Feministleriyle Görüşmeler” yazısıdır. Cecile Brunshvig’in⁸, Fransız Radikal Sosyalist Parti başkanı Eduard Herriot’nun Doğu Avrupa ve Balkan ülkelerine düzenlediği heyetinde bulunup Ağustos-Eylül 1933’te Yugoslavya, Yunanistan, Türkiye Bulgaristan ve Romanyayı ziyaret etmiş ve bu beş ülkede feminist kadınlarla yaptığı görüşmeleri “Doğu Avrupa Feministleriyle Görüşmeler” başlığıyla beş yazıda bu ülkelerdeki kadın hareketlerini anlatmıştır. Araştırma yazısından ziyade gezerken tanıştığı ve sohbet ettiği insanlarla ilgili görüş ve gözlemlerini aktardığını da belirtmek faydalı olacaktır. Bu kaynakta Türkiye ile ilgili kısımda ilk olarak Türkiye Kadın Birliği (TKB) yöneticileri ile tanışmış ve buradaki kadınların durumu ile bilgi almış. Müslüman bir ülke olan Türkiye’nin otokratik yönetim anlayışından laik, cumhuriyetçi yapıya geçmesi kadar kadınların medeni haklarını tanıyan bir ülke olması konusunda vurgu yapmış bu durumun Batı’lı feministler tarafından ilgiyle karşılandığını ifade etmiştir.

⁸Cecile Brunshvig (1877-1946); La Française gazetesi yazı işleri müdürü, feminist, politikacı, süfrajist. Fransız feminist örgütlenmesinin önemli isimlerinden, Halk Cephesi Hükümeti’nde Milli Eğitim Bakanlığı müsteşar yardımcısı, Radikal Sosyalist Kadınlar Ulusal Konseyi onursal başkanı, 1935 İstanbul Kongresi delegesi. (Davaz:2014)

Brunschvicg, pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de elit kadınlarla emekçi ve köylü kadınlar arasında çok büyük uçurum olduğunu ifade etmiş. Türkiye’deki elit kadınlarla Avrupa’daki üst sınıf kadınların birbirinden farksız olduğunu ifade etmiş. Türkiye’deki emekçi kadınlarla Fransa’daki emekçi kadınlar arasında büyük fark olduğunu Türkiye’deki emekçi kadınların Batı’daki kız kardeşlerinden çok geride olduklarını ifade etmiş. Kuzey Afrika’daki Müslüman kadınların kurtuluşu ile yakından ilgilenen Türk kadınlarının, oradaki burjuva, eğitilmiş ve kültürlü kadınlardan çok önde olduklarını ifade etmiş.

Türkiye’de ilk feministler olarak ele alacağımız kadınlar; Lâtife Bekir⁹ ve Lâmia Refik¹⁰, Seniha Rauf¹¹, Efzayiş Suat¹². Latife Bekir ve Lâmia Refik seçme seçilme hakkı üzerine, Seniha Rauf Hanım da barış alanında çalışmalar yapmıştır. Türk Kadın Birliği, Lâtife Bekir Çeyrekbaşı, Lâmia Refik, Efzayiş Suat ve Seniha Rauf’un oluşturduğu delege ile Balkan Konferansı’na katılmıştır. TKB, böylece uluslararası ilişki ağını genişletme imkânı bulmuş ve buraya katılan misafirlere eski Türk Ocağı binasında davet vermiş. Bu bilgiler doğrultusunda Türk kadınının, uluslararası platformda kendini ifade edebilecek kadar donanımlı, iyi eğitilmiş ve yabancı dil bilen kadınlar olduğunu anlıyoruz. Balkan Konferansı’na katılan bu komisyonların misyonu, farklı farklı taleplerle(siyasi, hukuki, ekonomik, hijyen) ülkelerindeki kadınların haklarını, kadınların, yaşam içindeki konumlarını yükseltme çabalarını içermektedir. Türkiye’nin ilk kadın müzecisi olan Seniha Rauf iyi derece İngilizce bilmesi sebebi ile Shakespeare’in Hamlet, Julius Ceaser, Kral Lear gibi eserlerini Türkçeye çevirmiştir.

Cumhuriyet’in ilk feministlerinden olan Efzayiş Suat, Uluslararası ilişkilerde öne çıkan çalışmaları ve Jus Suffragii’de mektuplar yayınlaması ile kadın sorunlarına çözüm üretmeye ve kadınları bilgilendirmek üzere çalışmalar yapmıştır. Yazar ve gazeteci

⁹Lâtife Bekir (1899-1952); öğretmen, Kadınlar Halk Fırkası, Türk Kadın Birliği kurucusu TKB başkanı(1927-1935), Cumhuriyet Halk Partisi İzmir milletvekili.(Davaz:2014)

¹⁰Lâmia Refik Fenmen (1892-1979); İnas Darülfünunu’ndan ilk mezun olan on sekiz kadından biri, 1935 Kongresi TKB asil delegesi. (Davaz age)

¹¹Seniha Rauf (1886-1982); ilk kadın müzeci, 1935 Kongresi TKB asil delegesi. (Davaz age)

¹²Efzayiş Suat (1889-1954); Almanca öğretmeni, 1932 üçüncü Balkan Konferansı TKB temsilcisi, TKB’nin 1925-1927 yılları arasında çıkardığı Türk Kadın Yolu dergisi idare heyeti üyesi, Jus Suffragii’de mektupları yayımlanan feminist. (Davaz age)

olarak bütün yazılarını kadın haklarını savunmak üzerine yazmış olan Suat, gerçekçi bir tavırla Türk kadının gündelik hayattaki mücadelesini anlatmış. Suat, Türk kadınının belediyelerde ve inzibati işlerde önemli görevleri olduğunu ve kadınların bu görevlerine kavuşmaları gerektiğini savunmuş. Siyasi olarak kadınların da yerel seçimlere katılması için mücadele etmiş ve elde edilen bu hak için 11 Nisan 1930'da TKB'nin düzenlediği bir kutlama yürüyüşünü anlatmıştır. Ezayış Suat 1925'te Kadın Yolu'nda yayımlanan "Feminizm ve Feminizmin Sahasında Bazı Ma'rûf Simalar" adlı yazısı ile katıldığı bir toplantıdaki izlenimlerini ve feminizm hakkındaki görüşlerini dile getirmiştir. Suat'ın 1932'de yayımladığı Türk Kadını Müsbet Menfi'de hem kendi hayatını hem de Türkiye'deki kadın hareketi ile ilgili görüşlerini anlatmış Türk kadının, olumlu yanlarını ve geliştirmesi gereken özelliklerini beş bölümde anlatmıştır. Bu eserin ön sözünde 20. Yy'ın "tayıre, elektirik ve sürat yüzyılı olmak dışında önemli devrimlere tanıklık ettiği belirtmiş ve kadın hareketlerinden şu sözlerle bahsetmiştir.

"İnkılâbın en canlı devirlerinden beri sessiz sedasız yaşan kadın, bu asırda uyandı, harekete geçti ve hukukunu elde etmeğe muvaffak oldu. Şimdi her memlekette kadın faaliyetini teşvik edecek cemiyetler, teşekküller var; dünyanın her köşesinde kadını besleyecek, onu kimseye muhtaç etmeden yaşatacak kadın işleri kadın meslekleri var." (Davaz, 2014, s.391)

TKB idari heyeti üyelerinden olan ve uluslararası kongrelerde Türk kadını ve Cumhuriyet'le birlikte Türk kadınının kazandığı hakları anlatan ilk feministlerden bir diğeri de Necile Tevfik'tir¹³. Necile Tevfik, Türk kadının Cumhuriyetle birlikte, nefes aldığı, gökyüzünün altında özgürce yaşama hakkını elde ettiğini anlatmış. Cumhuriyet'in ilanına kadar kadınların, bastırılmış, sosyal hayatta olmasına olanak tanınmamış yaşamlarına rağmen Cumhuriyet'in ilanından sonra kadın Türk kadının zekâsı sayesinde kamusal ve özel alandaki yasakları, zincirleri kırmayı başardığını, hâkimiyet kurabildiğini anlatmış. Cumhuriyet Devrimlerine sıkı sıkıya bağlı olan Tevfik, bütün konuşmalarında "Büyük Kemal'in dehasına karşı Türk kadını nasıl edebi bir minnettarlık duymasın?" minvalindeki minnet ve saygı içeren ifadelerle eşsiz lider, Başbuğ Mustafa Kemal Atatürk'e minnetini ifade etmiştir.

¹³Necile Tevfik (1911-1964); TKB idare heyeti üyesi, 1935 Kongresi asli delegesi, yazar, gazeteci.

TKB'nin basın komitesinde yer alan bir başka isim Nermin Muvaffak, Emine Saffet de kamusal alanda çalışan, Türk kadını ile ilgili yazılar yayınlayan isimlerdendir. Emine Saffet, "Muhit" dergisinde kadınların değişen yaşamını ele almış, Denizyolları İşletmesi'nde mütercim tercüman olarak görev yapmış, Türk Dili Tetkik Cemiyetinde, Dil Kılavuzu'nun İngilizce bölümüne katkıda bulunmuş ve üçüncü Dil Kurultayı'na katılmış Cumhuriyet dönemi feministlerindendir.

Hayatını Türkiye'de hemşirelik okullarının kurulmasına adanmış olan Safiye Hüseyin, TKB üyesidir. TKB tarafından oluşturulan Kadın ve Erkek Müsavatı Komisyonu'nun başkanlığını yapmış, Türk El İşleri sergisi düzenlemiş, İngiltere'de Süfrajetlerle tanışan tek TKB üyesidir. 1924 yılında Hilal-i Ahmer Hastabakıcı-Hemşire Mektebi'ni kurmuştur. Aynı yıl Yeşilay Cemiyeti'ni temsilen ABD'ye gidip İçki Aleyhtarı Cemiyeti kongresine katılmıştır. 23 Ağustos 1933'te Türk Hasta Bakıcılar Cemiyeti'ni kurmuştur. Öncü kadınlardan bir diğeri de kadın hastalıkları uzmanı Dr. Pakize Tarzi'dir. TKB başkanı Lâtife Bekir Çeyrekbaşı'nın daveti ile TKB üyesi olmuştur. Atatürk'ün TKB'li kadınların ve tıpta okuyan kız öğrencilerin köyde yaşayan kadınlarla köye gidip temas kurmalarını, sağlıklarını, gereksinimlerini sormaların istemesi üzerine Pakize İzzet üç hafta köylerde gezerek kadınların sorunlarını dinlemiş, onlara tıbbi önerilerde bulunmuştur. Dr. Pakize İzzet için "Yeni Türk Kadının Sembolü" denilmiştir. Aliye Esad, Atı gazetesinde kadınların tıp mektebine kabul edilmemesi gibi ayrımcılığı eleştiren yazılar kaleme almış. Ziya Gökalp'ın öğrencisi olan Aliye Esad, Türkiye'nin ilk öğretmenlerinden olup otuz üç yıl öğretmenlik yapmıştır. Cumhuriyet devrimlerini ve ilkelerini yaşatmayı özgürlük savaşı olarak görmüş, yenilikçi, feminist bir kadındır.

Osmanlı'nın sonu Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yaşayan bu aydın, feminist kadınlar hem dünya üzerinde hemcinsleriyle iletişime geçmiş hem de kendi ülkelerindeki kadınlarla iletişime geçerek Türk kadınının, içindeki cevheri çıkartması için konuşmalar yapmışlar, yazılar yazmışlar, sosyal hayata katılımını sağlamaya çalışmışlar. Türk kadınının uygar toplumlardaki kadınların konumuna erişmesi için aracı olmuş, çalışmalar

yapmışlardır. Yukarıda verilen isimlere ek nice kadın, çalışmalarıyla bugün sahip olunan hakların temelini atmada emek vermiştir. Bunların isimlerine ve daha detaylı bilgilerine ulaşmak için bkz. (Davaz, 2014)

2.6. CİNSİYET TARTIŞMALARI VE MÜSLÜMAN KADININ ÇİFTE MEŞRUTİYET KRİZİ

20. yy'ın ikinci yarısı toplumsal cinsiyet tartışmalarıyla devam etti. Bu tartışmalarla birlikte cinsiyetin biyolojik yönü ile toplumsal yönü birbirinden ayrıştırıldı ve cinsiyetin biyolojiye dayalı verili bir olgu olmaktansa toplumsal inşa ve alışkanlıklarla oluştuğuna dair söylemler güç kazandı. Biyolojik cinsiyet (gender) toplumun beklentisiyle şekillenen, kültürel örüntülerle oluşan, rol ve ödevlerin ön planda olduğu sosyal bir inşa olarak tanımlandı. Toplumsal cinsiyete bağlı rol dağılımına dair yerleşik kabuller sanayi öncesi toplumlar için sorun teşkil etmiş, kadın ve erkek arasındaki iş bölümü kültürden, geleneklerden ve dini öğretilerden aldığı meşruiyetle toplumun ortak kabulü olmuştur. Modern öncesi bu toplumlarda sosyal eşitlik veya özgürlükten ziyade tamamlayıcılık ön planda tutulduğu için cinsiyetler arası ilişkilerde ve rol paylaşımında bu kavramların gözetilmesi ancak sanayileşme ve modernitenin etkilediği bir ortamda mümkün hale gelir. 19. yy'daki endüstrileşmenin ortaya çıkardığı tarihsel dönüşümlerle birlikte ev, ekonomik süreçlerden ayrılmış ve fabrika merkezli ekonomik işleyişe geçiş yaşanmış; böylece iş yeri ile ev mekânı net şekilde ayrılmıştır. Bu ayrımında kamusal/özel ayrımı netleşirken; kadın özel alanla erkek kamusal alanla özdeşleştirilmiştir. Ancak endüstrileşme sürecinde kadın iş gücüne duyulan ihtiyaç nispetinde kadınların kamusal alana çıkışı cinsiyet rollerine dair sorgulamaları da beraberinde getirmiştir.

Cinsiyetler arası ilişkilerdeki sorunlara dair bireylerin dışındaki yapısal süreçlere dikkat çeken U. Beck'in, toplumsal cinsiyete dair çelişkilerin erken modernlikte değil, geç sanayi modernliğinde patlak verdiğini; bunun sebebinin gelenekten arındırılan toplumsal sınıflardan sonra modernliğin artık ailenin, evliliğin, ebeveynliğin ve ev işinin yapısını değiştirmekten çekinmediği noktada bu durumun ön plana çıktığını kaydeder. Tıp teknolojisindeki gelişmelerle anne-baba olmanın tercihe dönüşmesi,

gelişen teknolojiye bağlı olarak ev işlerinin vasıfsızlaşması ve kadınların ev içi meşguliyetlerinin azalması, eğitimin yaygınlaşması ile kadınların da eğitim ve mesleki olanaklardan faydalanması ve artan bireyselleşmeyle erkek gibi kadının da kendi mutluluğu üzerinde durması gibi bir dizi faktör kadının günümüzdeki toplumsal rol ve statüsüne dair değişimleri tetiklemiş ve hatta değişimi bir zorunluluk haline getirmiştir.

Kadına dair, tek tipçi, tanımcı, sınıflandırıcı bir yaklaşım yerine onların zaman ve mekân bağlamları içinde sosyal gerçeklik alanında varlık bulan, yaşayan, dönüşen ve bireysel hikâyelere sahip sosyal failler olduklarını göz önünde bulunduran değerlendirmelerin hem daha doğru hem daha hakkaniyetli olması beklenir. Kadının değişimi, dönüşümü, yaşamını sadece cinsiyeti (biyolojik ya da toplumsal cinsiyeti) değil içinde bulunduğu ekonomik, coğrafi, siyasi, kültürel ve dini değerler ve durumlardan etkilenir. Kadının kamusal alandaki varlığının aileyi ve toplumu zayıflatan bir durum olarak lanse edilmesi, kadının asli mekânı olarak görülen özel alana yani evin sınırlarına geri dönmeye zorlanmasıdır (Albayrak, 2020).

Kurumsallaşmış cinsiyetçiliği adlandırmanın bir diğer yolu olan ataerkinin sonlandırılabilmesi için biz kadınların hem aklen hem de kalben değişmesi gerektiği bu değişim sağlanamadıkça cinsiyetçi düşünce ve eylemin yerine feminist düşünce ve eylemi getirmediği cinsiyetçilik devam edecektir (Hooks, 2022, s.9).

Kendini tümüyle gerçekleştirebilmiş kadınların oluşturacağı aile de toplum da daha huzurlu ve gelişime açık olacaktır.

Hooks'un, "kız kardeşlik" vurgusu bağlamında, ve onun anlatmak istediği feminizm düşüncesi paralelinde düşünmekte ve gelin-kaynana ilişkisinin kaotik ilişkiden kurtulmasının ancak bu doğrultuda bir düşünce ile mümkün olacağına inanmaktayız. Hooks'un, cinsiyetçiliğe karşı bir duruş olarak tanımladığı feminizm herkes tarafından

doğru anlaşılırsa, kadınlar için yaşam daha kolay hale gelecektir. Kadınların kendi içlerinde içselleştirdiği cinsiyetçiliği kavrayıp bundan sıyrılmaları tam anlamıyla feminizmin uygulamasına zemin oluşturacaktır. Aksi takdirde “kadınlar birbiriyle savaşıp rekabet ettiği sürece ‘kız kardeşlik’ güçlü olamaz” (Hooks, 2022, s.14).

“Mücadelede kız kardeş olabilmek için önce biz kadınların, diğer kadınları (cinsiyet, sınıf ve ırk farklılıkları dolayısıyla) nasıl baskı altına alıp sömürdüğümüzle yüzleşmemiz gerekiyordu” (Hooks, 2022, s.15).

Biz kadınların öncelikle ataerkinin yaptırımlarını fark etmemiz ve daha sonra ataerkiyi değiştirebilmemiz için önce kendimizi değiştirmemiz gerekir. Bilincimizi yükseltmemiz bir zorunluluktur. Ataerkinin, gündelik yaşamı nasıl yönlendirdiği, eylemlerimizin temelini nasıl oluşturduğu, belleklerimize nasıl işlediğini fark etmemiz, kadınların nasıl mağdur edildiği ve sömürüldüğünün anlaşılması farkındalık yaratacak ve kadınların bilinçlerinin yükselmesini sağlayacaktır. Bilinçlenen kadınlar hem özel alanda hem kamusal alanda ataerkil güçlerle mücadele etme gücünü kendinde bulacaktır.

“Ataerkil düşünce bizleri, kendisini erkeklerden aşağı gören, ataerkinin gözüne girmek için birbiriyle kıyasıya rekabet eden, kıskançlık, korku ve nefret besleyerek birbirini hor gören kadınlar olarak toplumsallaştırıldı. Cinsiyetçi düşünce bize, birbirimizi merhametsizce yargılayıp acımasızca cezalandırmayı öğretti. Feminist düşünce ise biz kadınların kendimize duyduğumuz nefreti kafamızdan söküp atmamıza yardımcı oldu. Bilincimizi ataerkil düşüncenin boyunduruğundan kurtarmamızı sağladı” (Hooks, 2022, s.27). Kaynanaların gelinleri üzerinde uyguladıkları tiranlık bu anlayışın pratiğe dökülmüş halidir “Kadınlar, diğer kadınlar üzerinde tahakküm kurmak amacıyla ırklarının ve sınıflarının gücünü kullandığı müddetçe, feminist “Kız kardeşlik” hiçbir zaman tam anlamıyla gerçikleşmez” (Hooks, 2022, s.29).

“Kadının özgürleşmesinden önce, genciyle yaşlısıyla tüm kadınlar cinsiyetçi düşüncüyü içselleştirerek toplumsallaştırılmışlardı; değerimizin sadece dış görünüşümüze, özellikle de erkeklere iyi görünüp görünmediğimize bağlı olduğuna inanıyorduk” (Hooks, 2022, s.45).

Kayınvalidelerin gelinlerde beğendikleri özellikler. Gelinlerinin güzel olmasını artı bir durum gibi değerlendirmeleri, “Oğullarının yanına güzel kadını yakıştırmaları.” Ya da tam tersi “oğlunun yanına gelini yakıştırmaması” örneklerinin temelinde yatan düşünce budur. “Ben sevgilimin annesi tarafından istenmedim, benim boyum kısa diye sevgilimin annesi beni oğluna yakıştırmadı, beni istemedi, ayrıldık. O başkasıyla evlendi, ben başkasıyla evlendim.”

“Sınıf; davranışlarınızın, temel varsayımlarınız, nasıl davranacağınızın öğretilme biçimi, kendiniz ve ötekilerden ne beklediğiniz, gelecek anlayışınız, sorunları nasıl anladığınız ve çözdüğünüz, nasıl düşündüğünüz, hissettiğiniz ve davrandığınızla ilgilidir” (Hooks, 2022, s.55).

Gelin ve kaynana uyumsuzluğunun nedenlerinden olan maddi manevi sermaye farklılığı bir yerde sınıfsal farklılığın göstergesidir. Yapılan kaynak kişi görüşmelerinde kaynak kişi olan gelinin¹⁴, maddi anlamda geliri yüksek ailede doğup büyümesini ve eşinin ailesinin bir işçi ailesi olduğunu bütün konuşma boyunca vurgulaması, uyumsuzlukların temelinde kendisinin eğitim düzeyinin yüksek olmasına ve kendi ailesinin maddi geliri doğrultusunda refah içinde büyümesi ile ilişkilendirdiği fakat kendisinin bütün bunları hoşgörü ile karşıladığını belirtmiştir.

2.7. ERİL SÖYLEMLER

Dil, kültürün aktarım aracıdır. Kültür de toplumların yaşam biçimlerinin, hayat algılarının yansımasıdır. Milletlerin dillerine dikkatli bakıldığı zaman kadın ve erkeğin toplumdaki yerini görmek mümkündür. Bu açıdan bakıldığı zaman dünya üzerindeki dillerin hemen hepsinde cinsiyetçi söylemlere denk gelinmektedir. Gündelik hayatta, deyim ve atasözlerinde, esprilerinde çeşitli şekillerde cinsiyetçi söylemlerin varlığını görmek mümkündür. İngilizce, man: adam anlamına gelen kelime insanoğlunu da karşılamaktadır, manpower (insan gücü) anlamına gelmesine rağmen kelime erildir, postman (postacı), fireman (itfaiyeci), dustman (çöpçü) bu meslekleri kadınlar da

¹⁴ K.K.Neva.22.12.21.

yapmasına rağmen erkekleri ifade eden cinsiyetçi kelimeler olarak karşımıza çıkmaktadır. (Güden, 2006, s.28). Burada cinsiyetçi söylemleri ele aldığımız için sözcüklerin eril ve dişil kullanımına değinilmemiştir, bununla ilgili detaylı bilgi için bkz.(Güden, 2006).

Türk kültüründe de erkeklerin ürettiği eril dilin dile yansması kadını aşağılayan nesne konumunda gören bir bakış açısını yansıtmaktadır. Gündelik dilde de siyasi dilde de erkeklerin ve kadınların çoğu zaman bilinçli olmakla birlikte zaman zaman da androcentrik tavırla bu dili kullandığı tespit edilmiştir.

En yaygın kullanımlardan biri olan “kızı almak, gelini almak” tabirleri ile kadının aslında maddi karşılığı olan; ürün, nesne gibi algılandığı görülmektedir. Dede Korkut kitabında Bamsı Beyrek’le babasının arasında geçen “Babası aydur: Oğuzda kimün kızını alı vireyin didi. Beyrek aydur: Baba mana bir kız alı vir kim men yirümden turmadın ol turmah gerek...”(Ergin, 2009, s.124) diyalogunda da görüldüğü üzere evlenilecek kız için “alayım, al” tabirleri kullanılmaktadır.

Dürüstlüğün göstergesi olarak kullanılan; “sözünün eri”, bir işi doğru, layığıyla yapmak manasında kullanılan; “adam akıllı, adam gibi” gibi kalıp ifadeler erkeklere atfedilmiş cinsiyetçi söylemlerdendir. Bilimsel çalışmalar yapan bütün insanlara verilen sıfat olan; “bilim adamı” ifadesi de cinsiyetçi olmakla birlikte olumlu vasıfların erkeklere atfedilmiş ve bu olumlu özellikleri taşıyanların erkekle özdeşleştirilmiş olduğu dikkate değer bir noktadır.

Zayıflık göstergesi olarak kullanılan; “karı gibi..., kız gibi...” ifadeleri de kadının zayıf olduğuna dair algı yaratan cinsiyetçi söylemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Karı gibi konuşma, karı gibi dırdır etme tabirleriyle de çok ve boş konuşmanın kadınlara mahsus

olduğu, bu davranışı geliştirenlerin kadına benzetildiği, hakaret niteliğinde söylenen cinsiyetçi söylemlerin bir başka örneğidir.

“Karı kısmı ...” tabiri de dile yerleşmiş gündelik hayatta sıklıkla duyulan ve bir işi başarmada, bir işe girişmede, bir işin anlaşılmasında kadını bunlardan mahrum gören zihniyetin ifadesi olarak ortaya çıkmıştır. Karı kısmının aklı ermez, karı kısmının burada işi olmaz, karı kısmı ne anlar, karı kısmı arabayı iyi kullanamaz, gibi kalıplaşmış kadını aşağı gören düşüncelerin yansımadır.

“Elinin hamuru” tabiri de kadının sınırlarını ifade eden, kadının nereye kadar ne yapabileceğini gösteren kalıp ifadelerdendir. Elinin hamuruyla erkek işine karışmaması gereken kadının, kendine vakfedilmiş özel alandan çıkip erkekle özdeşleştirilmiş olan kamusal alanda var olması beklenmez. Yine erkekle özdeşleştirilmiş olan fiziksel güç içeren işlerde kadının elinin hamuruyla işe dâhil olması doğru bulunmaz. Yörüklerde, otoriter, güçlü kadınlara için kullanılan “Beserek” sıfatının da manasına bakıldığı zaman Beserek’in erkek deve manasında olduğu görülmektedir. Güçlü bulunan özelliğin yine erkeğe atfedildiği görülmektedir. Gç ve erkek cinsiyetinin özdeşleştirildiğinin rneği olarak karışılaşılmaktadır.

“ocuklukla başlayan ve erkeklere genellikle gç, cesaret, dayanıklılık; kadınlara ise zayıflık, kibarlık, duygusallık atfeden toplumsal cinsiyet eğitimi, yetişkinlikte de devam eder ve kişilerin davranış biçimlerinden seçecekleri mesleklere kadar etkisini sürdürür”(olak, 2018, s.88).

Kadınlara bekretleri üzerinden ayıran söylemler de kadını küçük düşürücü, kadının mahremine çiğneyen ve kadının bekâretinin kontrol altında tutulmasının önemi gösteren sembolik ifadeler olarak karışımıza çıkmaktadır. Nitekim Türkçede kadının bakire olduğu “kız” tabiri ile ifade edilirken Fransızlarda “Matmazel” tabiri ile ifade edilmektedir.

Erkekler üzerinden yapılan cinsiyetçi söylemlerde ise kadının muhakkak koruması gereken namus kavramını erkeklerde bir zorunluluk olmadığı görülür. “Erkektir yapar”, “erkeğin elinin kiri” gibi tabirler erkeklerin bu kurallara aykırı davrandığında hoş görü ile karşılanabildiğinin göstergesi olan ifadelerdir. (Çolak, 2018, s.99).

Dildeki cinsiyetçiliğin göstergelerinden olan bu söylemler aynı zamanda kadının kültür içindeki yerinin ne olduğuna dair bir göstergedir. Evli kadınlar için kullanılan “Kadın” ve “Madam” tabirleri ile de bekâretin bozulduğu mesajı iletilmektedir. İşin özünde bu söylemlerin hepsi ataerkil argümanlarla kadını sembolleştirmiştir.

Sonuç: Kadınların ikinci cinsiyet olarak algılanmaları, ikincil konumunun bütün dünyada benimsenmesi, eğitimdeki eşitsizlik, vatandaşlık haklarından mahrum bırakılma, kanun önünde eşit haklara sahip olmama, eşit işe eşit ücret anlayışından mahrum olma, boşanmanın ve doğum kontrolünün kadının kontrolünde olmaması kısacası kadınların varken yok sayılması Feminist düşünceyi doğurmuştur. Erkek egemen dünyanın, erkek egemen kanun koyucuları, kuralları, kadınların yaşamını kendi istekleri doğrultusunda kalıplara oturtmuş ve kadını kendi cinsine hizmet etmek üzere tasarlamıştır.

Kadınları eğitimden mahrum bırakıp sonra kadınların akıldan uzak, rasyonalist düşünemeyen, duygusal yönleri ağır basan, zayıf yaratıklar olarak lanse etmişlerdir. Yaşamın bir düzen içinde ilerlemesini sağlayan kanunların belirleyicisi eril zihniyet olmuş ve kadını erkeğe tabi kılmayı uygun görmüştür. Bunu da evlilik kurumu ile resmîleştirmiştir. Kadınlar için tayin edilen bu sunî kadere karşı çıkışlar her zaman olmuş, sistemin sahibi eril zihniyet bunu her zaman örtbas etmeyi, susturmayı başarmıştır.

Milattan önce üç binlerde İskenderiye’de yaşayan düşünce tarihinin ilk bilim kadını olan: Hypatia, “Hayat kişinin kendi güçlerini keşfetmesidir. Daha ötelere yolculuk ettikçe daha fazla gerçeği idrak ederiz.”, “İnanmadan önce sorgula ve bildiklerinin arkasında dur” , “Düşünme hakkınızı saklı tutun çünkü yanlış da olsa düşünmek hiç düşünmemekten daha iyidir.” “Akla göre yaşanan bir yaşam insanın amacıdır. Böyle bir yaşam sürelim Tanrı’dan ilahi bilgeliğe dileyelim.” (Şener, 2020). diyerek insanlara, insan aklının aynı zamanda onun kanatları olduğunu söylemiştir. Düşüncesi, zekâsı, cesareti ile çağını aşan bir kadın olan Hypatia, öğrenim ve bilimi putperestlikle bir tutan ilk Hıristiyanların hedefi haline gelmiş ve fanatik bir kitle tarafından kilisede deniz kabukları ile etleri lime lime edilerek vahşice öldürülmüştür. Matematikçi, filozof, düşünce tarihinin ilk bilim kadını kabul edilen Hypatia: “Tarihe baktığımızda gördüğümüz en önemli şey, bilimsel aklın haklılığının eninde sonunda ortaya çıktığıdır. Ve gördüğümüz bir diğer şey ise, bu haklılığa ulaşana dek çok kişinin acı çektiğidir.” Cümlelerinde bahsettiği gibi aklını kullanıp gerçekleri ortaya çıkartmak uğruna, bilimin, düşünmenin savunucusu olmak uğruna bildiğini söylemekten geri durmamış ve ataerkil bakış açısının kurbanı olmuştur. Sorgulayan, düşünen insanın karşısında olan kilise ve ataerki Hypatia’yı deniz kabukları ile etleri lime lime edilerek halka katlettirilmiştir.

Bugün Feministlerin Feminizm tarihinin ilk figürü saydığı Christine de Pisan “La Cite des Dames” (Kadınlar Şehri)¹⁵ eserinde, zayıf cinsi yeren, mizojin önyargıları çürütmeye çalışmış, kadın erkek arasında doğuştan gelen bir eşitliği ve bilgiye erişim hakkını savunmuştur. Feminizm’in ortaya çıkışından üç yüz yıl önce bunların farkında olan ve bunu dile getirebilen bir kadın Christine de Pisan da eril zihniyetin iddiası olan kadınların düşünme yetisinden uzak, rasyonalist düşünemeyen varlıklar olmalarının aksine tıp, simya, şiir çalışmaları ön plana çıkmış dönemini aşan bir kadındır. (Rochefort, 2020, s.11).

¹⁵Kentli Kadınların Kitabı olarak da geçmektedir. (www.wikipedia.org) Erişim tarihi:26 Mayıs 2022.

3. BÖLÜM: TÜRK KÜLTÜRÜNDE GELİN-KAYNANA İLİŞKİSİ

“Cahil insanlar özgürlüklerini koruyamazlar.”

3.1. EVLİLİK

Evlilik en genel anlamda bir kadın ve bir erkeğin hukuki, dinî ya da kültürel törenle birlikte yaşamak üzere bir araya gelmesidir. İnsan neslinin devamı için zaruri görülen evlilik, çiftlerin cinsel ihtiyaçları ve biyolojik gereksinimlerine indirgenemeyecek kadar çok yönlüdür. Psikolojik, sosyolojik ihtiyaçlar da bu ilişkinin oluşumunda ve devamında etken unsurlardır.

Alfred Adler evliliği: iş birliği olarak tanımlamaktadır. “Eğer bana evliliğin ne anlama geldiği sorulsa eksik olma ihtimaline rağmen aşağıdaki tanımı veririm” der ve evliliği şu şekilde tanımlar:

“Aşk ve tamamlanmamış hali olan evlilik karşı cinsten bir eşe karşı gösterilen, fiziksel çekimle, yoldaşlıkla ve çocuk sahibi olma kararıyla ifade edilen en samimi bağlılıktır. Aşk ve evliliğin iş birliğinin bir yönü olduğu kolaylıkla ispat edilebilir; üstelik yalnızca iki kişinin refahını değil tüm insanlığın refahını gözetten bir iş birliğidir.” (Adler, 2022, s.272).

Marshall’a göre evlilik: “Geleneksel olarak evlilik yetişkin bir erkekle yetişkin bir kadın arasındaki yasal geçerliliği olan belirli hak ve yükümlülükler getiren bir ilişki olarak kabul edilebilir.” (Marshall, 2021, s.223).

Goldman’a göre evlilik: ekonomik düzenleme, bir sigorta anlaşmasıdır. Evlilik sigortası kadını, hem bireysel hem de toplumsal boyutta hayat boyu bağımlılığa, asalaklığa ve tam anlamıyla işlevsizliğe mahkûm eder. Evliliğin kadını hayat mücadelesinde aciz bıraktığını, toplumsal bilincini yok ettiğini, hayal gücünü yok ettiğini, lütufkâr himayesini zorla kabul ettirdiğini bunun da insan karakterine kurulabilecek en büyük tuzak olduğunu iddia eder. Goldman, Dante’nin cehenneme atfettiği bir veciz lafın evlilik için de geçerli olduğunu iddia etmiştir. “Buraya giren herkes, bütün umutlarını

dışarıda bırakır.” Evliliği, iki yabancı arasında ömür boyu kurulan bu bağı insanı küçük düşüren, değersizleştiren bir bağ olarak yorumlamıştır. Uzun ömürlü olduğu düşünülen evliliklerin temelinde kadının erkek egemenliğe kölece boyun eğmesinin yattığını iddia eder. (Goldman, 2006).

Ekşi, (2005) çalışmasında Evliliği şu şekilde tanımlamıştır: “Erkek ve kadın ilişkisini meşru temele dayandıran, ilişkiyi toplumun kabul etmesi ve onaylaması nedeniyle toplumsal bir ilişki özelliğini taşıyan ve ailenin varlığını ve sürekliliğini sağlayan bir kurumdur” (Ekşi, 2005, s.2).

Evlilikle ilgili onlarca tanım yapılabilir, çoğu toplumda kutsal kabul edilen bir yapı olabilir fakat değişen yaşam koşulları ile bu kutsal yapının kutsallığının sorgulanmaya başladığı görülmektedir. Dünya genelinde evlilik kurumunun çökmek üzere olduğu konuşulmakla beraber ülkemizde de evlilik kurumunun eskiye nazaran kutsallığını kaybettiği söylenebilir. TÜİK verilerine bakıldığında zaman evliliklerin erken yaşlardan orta yaşlara kaydığı ve boşanan çiftlerin sayısının hızla arttığı görülmektedir.

Evlenen çiftlerin sayısı 2021 yılında 563 bin 140 iken 2022 yılında 574 bin 358 oldu. Bin nüfus başına düşen evlenme sayısını ifade eden kaba evlenme hızı 2022 yılında binde 6,76 olarak gerçekleşti. Boşanan çiftlerin sayısı 2021 yılında 175 bin 779 iken 2022 yılında 180 bin 954 oldu. Bin nüfus başına düşen boşanma sayısını ifade eden kaba boşanma hızı 2022 yılında binde 2,13 olarak gerçekleşti. Yıllara göre ortalama ilk evlenme yaşı incelendiğinde, her iki cinsiyette de ilk evlenme yaşının arttığı görüldü. Ortalama ilk evlenme yaşı 2022 yılında erkeklerde 28,2 iken kadınlarda 25,6 oldu. Erkek ile kadın arasındaki ortalama ilk evlenme yaş farkı ise 2,6 yaş olarak gerçekleşti. TÜİK'in boşanma verilerine bakıldığında boşanma nedenleri arasında gelin-kaynana çatışması yer almazken; Aile Büyüklerine Karşı Saygısız Davranma, Aile Büyüklerinin Aile İçine Karışması başlıklarının yer aldığı Aile Büyüklerine Saygısızlık sebebinde erkeklerin boşanma oranı 3.6 iken kadınların bu sebepten boşanma oranları 1.4

olmuştur. Aile Büyüklerinin Aile İçine Karışması sebebi ile boşanmalara bakıldığında bu sebepten erkeklerin boşanma oranı 11.0 iken kadınların bu sebepten boşanma oranları 5.4 olmuştur. (www.tuik.gov.tr).

Evlilik kurumunu oluşturan kadının aile içinde aldığı sıfat gelin, erkeğin aile içindeki sıfatı da damattır. Gelin: Evlenmek için hazırlanmış, süslenmiş kız veya yeni evlenmiş kadın. (Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, 2023). Damat: Evlenmekte olan bir erkeğe evlenme töreni sırasında verilen ad, güveyi. (Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, 2023).

“Gelin, “Kel ~ gel- > kelin-gelin” sözcüğü, “tüğün/ düğün” gibi “üğ- / düğ-” fiil köküne “-xn” fiilden isim yapım ekinin eklenmesiyle kurulmuş fiil soylu bir ve (Korkmaz 2009: 101) Türkçe’nin en eski kültür kelimelerimizden biri olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Kelin: “Gelin” (DLT I: 404; CC: 120/4). Gilin: “Gelin/ Braut” (ÇL: 70). Kel-: “Gelmek” (CC: 12/16). Clauson, “kelin/gelin” sözcüğünün “kel-/ gel-” fiil köküne bağlı olduğunu ve “aileye gelen kişi, birinin küçük erkek kardeşinin veya oğlunun karısı” anlamında türemiş bir kelime olarak; Kaşgarlı Mahmut ‘Kelin’; Uygur, Çağatay ‘Kelin’ (Şor lehçesi Keli); Fin Kavimlerinde Kel (Mordvince), Kili (Ostyakça); Fince: Kaly olarak geçen, Sivas’ta bugün artık yitip olan düğün gelenekleri içinde asli unsurlardan biri olarak “gelin” kültürünü irdelemeğe çalışacağız.” (Karaca, 2016, s.107).

Gelin sıfatı Türk kültürü içerisinde evlilik günü evlenen kıza verilen bir sıfat olmanın ötesinde gelinin ömür boyu üzerinde taşıyacağı ve gelin gidilen aile içerisinde bu sığata göre konumlandırılacağı daha derin bir anlam içermektedir. Sonradan gelen gelin, katıldığı aileye uyum sağlaması beklenen öyle ki “gelin kaynana toprağından olurmuş” şeklinde kalıplaşmış bir tabirle ifade olunan bu beklenti gelini kimlik karmaşasına sokabilmekte ve sonradan katıldığı ailede olumlu ilişkiler geliştirmesine engel olabilmektedir. Evliliklerde damatta aileye sonradan katılan kişi olmasına rağmen aidiyet duygusu, uyum sağlama duygusu damattan beklenmemektedir.

Damadı olanların “hanımanne”, gelini olanların “kaynana” diye adlandırılması¹⁶ da aileye sonradan katılan gelin ve damadın aile içinde aynı şekilde karşılanmadığının bir göstergesidir. “Gelin olmak”, “gelin gitmek”, “gelin almak” tabirleri de kadının bu roldeki yerinin bir işareti niteliğindedir. Gelin almak tabiri kadını nesne düzeyine indirgeyen bir ifade olarak karşımıza çıkarken aynı tabirin damat için kullanıldığına denk gelinmemiştir. Öyle ki damadın evlendiği kadının ailesinin yanına yerleşmesi iç güveysi olması Türk toplumunda hoş karşılanmayan, damadı küçük düşüren bir yaşam biçimi olarak algılanmaktadır. Gökalp, “Ambik anak” denilen bu evlilik türünü kocanın, karısının klanına bir hizmet eri gibi girerek dayının emri altında çalışmasına denildiğini ve iç güveyliğin bu devirden¹⁷ kaldığını iddia eder. Erkeğin iç güveylikten kurtarmak maksadı ile karısının klanına bir miktar mal vererek kendi klanının yanında yaşama hakkını sağladığı evliliğe de “Sumundo” evliliği adı verildiğini ifade eder (Ziya Gökalp, 2005, s.58).

Gelinin, evlendiği adamın ailesinin yanına yerleşmesinde bir sakınca görülmezken hatta gelin “alan” aileye gelin, iş gücü ve konfor sağlaması açısından faydalı bulunurken damadın kayınvalidesi ve kayınbabası ile yaşaması hoş görülmemektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin devreye girdiği bu yaklaşımda kadının bakım veren, hizmet eden, üremeyi sağlayan ve dolayısıyla bütün bunlar doğrultusunda ev içinde özellikle de fiziksel güçten düşmekte olan ebeveynlerin evinde yaşaması faydalı görülmektedir.

Evlilik biçimleri yaşam şartlarına göre değişiklik göstermekle birlikte bugün sürerliliği devam eden ve en yaygın olan evlenme biçimleri kısaca açıklanacaktır.

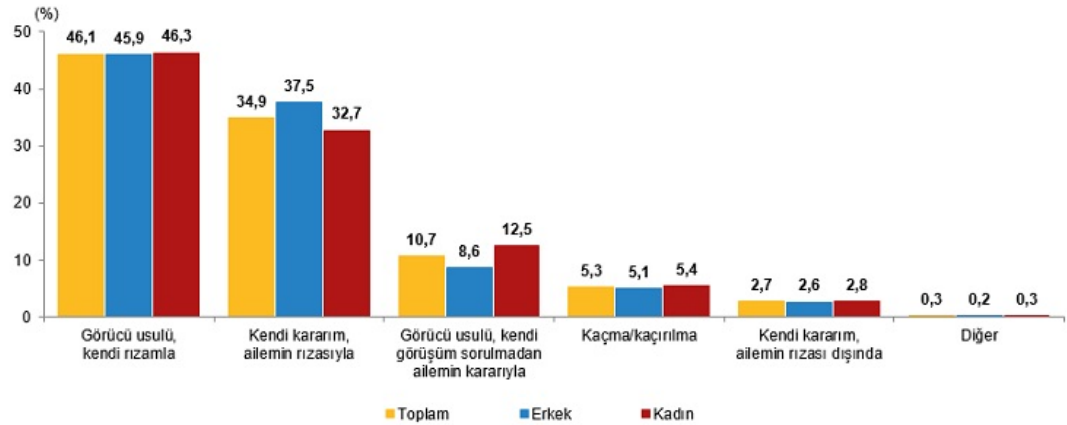
Görücü usulü evlenme: Evlilik yaşı geldiği düşünülen erkeğin anne, babasının ve aile büyüklerinin (babaanne, hala, teyze gibi evin kadınlarının) evlendirmek istedikleri oğullarına uygun kıza bakmasıdır. Kendi aile yapılarına uygun, maddi ve kültür uyumu

¹⁶ Kayseri yöresinde damat sahibi olan kadınlar hanımanne, gelin sahibi olan kadınlar kaynana diye nitelendirilmektedir.

¹⁷ Gökalp’ın, bu devir diyerek kastettiği dönem anaerik dönemdir.

gözetilerek yakın çevreden gelin adayı arayarak oğullarını evlendirmek önemlidir nitekim “Davul dengi denginedir”. Kimi zaman önden ailenin gidip kıza baktığı, kız beğenilirse evlenecek erkekle birlikte tekrar gidilerek hem oğlanın hem de ailenin kızı beğenmesi koşuluyla ve tabii kızın da oğlanı beğenmesiyle yapılan evliliklerdir. Özellikle geleneksel aile yapılarının korunduğu yörelerde tercih edilen görücü usulü evlenme, bugün modern yaşamın içinde sürerliliğini korumaktadır. 2021 yılı TÜİK verileri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Cinsiyete göre evlilik kararı, 2021

Grafikteki rakamların toplamı, yuvarlamadan dolayı 100'ü veremeyebilir.

(Erişim:03.12.2022).

Kız Kaçırarak evlenme: Evlenecek olan kadın ve erkeğin gönül rızası olmasına rağmen ailelerin muhtelif nedenlerden anlayamamaları sonucunda kadın ve erkeğin ailelerinden kaçarak düğünsüz bir şekilde evlenmesidir. Bazı durumlarda kızın rızasının olmadığı, erkeğin arkadaşlarıyla anlaşarak kızını kaçırdığı evlenme biçimleri de mevcuttur.

Anlaşarak/Flört ederek evlenme: Evlenecek olan kadın ve erkeğin birbirini bulması sevgi, saygı çerçevesinde bağ kurup ilişkilerini evliliğe taşımaları yolu ile kurulan evliliklerdir. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişle birlikte genç nüfusun ailelerinden ayrılıp çalışmak, eğitim görmek amacıyla kendi hayatlarını kurmaları iş ve sosyal hayatlarının faal olması ile yaygınlaşan ve talep gören evlenme biçimi olmuştur.

Akraba evliliği:

Türk kültüründe akraba sözcüğü Arapça karîb (tür. yakın) sözcüğünün çoğul şekli olan akrîba'dan gelmektedir. (Ayan vd.,2002: 2.) Akraba: Kan bağıyla birbirine bağlı olan kimseler (TDK. 30.11.22).

Aralarında kan bağı olan insanlara akraba, kan bağı olmayıp evlilik yoluyla oluşan yakınlığa hısımlık denmektedir. Akraba arasında yapılan evlilikler iki kardeşin çocuklarının birbiri ile evlenmesi (hala dayı çocukları, amca çocukları, teyze çocukları gibi)birinci dereceden akraba evliliği sayılırken kardeş torunlarının evliliği ikinci dereceden akraba evliliği sayılmaktadır. Akraba evliliği kavramının bu bahsedilenin dışında paralel yeğen (paralel-cousin marriage) ve çapraz yeğen (cross-cousin marriage) evliliği şeklinde tanımlaması mevcuttur. Amca kızı-amca oğlu ve teyze oğlu- teyze kızı arasındaki evlilikler paralel, dayı oğlu- hala kızı ve hala oğlu-dayı kızı arasındaki evlilikler çapraz yeğen evliliği şeklinde sınıflandırılmıştır. (Ayan, Şen, Yurtkuran, Ünal: 2002.). Özellikle kırsal kesimlerde tercih edilen akraba evliliği, aile arasındaki mirasın bölünmemesi için, küçük çevrelerde hayatını idame ettiren kişilerin tanıdık bildik aile olmasını önemseydiği için tercih sebebi olduğu bilinmekle birlikte günümüzde tercih edilirliliğinin azaldığı bilinmektedir.

Diğer evlenme biçimleri: Bu evlenme biçimlerinin dışında pek çok evlilik biçimi vardır. Başlık parası karşılığında evlenme, Oturak alma evliliği, Başörtüsü kaçırma yoluyla evlilik, Beşik kertme evliliği, Taygeldi evliliği, Kuma getirme evliliği, Berder (Bedel) evliliği, Kepir (yaban değişimi) evliliği, Ölen kardeşin karısı ile evlilik (Levirat), Baldızla evlilik, İçgüveysi evlilik, Yetim evliliği, Oldu Bitti evlilik, Para karşılığı evlenme, Kan parası karşılığı evlenme, Öç alma karşılığı evlenme, Çok eşli evlilik, Hileli evlilik, Rastlantı evliliği, İlan yoluyla evlilik, Tercihli evlilik, Anlaşarak evlilik, Yabancıyla evlenme, Farklı mezhep evliliği, Muta evliliği, Metres edinme

evliliği, Dış güveyi evliliği, Dul evliliği, Televizyon evliliği olmak üzere sınıflandırılmıştır. (Sezen, 2005).

3.2. GELİN-KAYNANA İLİŞKİSİ

Gelin kaynana ilişkisi denilince antagonist bir yapı belirir zihinlerde. Nitekim doğrudur da bu algı. Bu çalışmada bu ilişkinin bu doğrultuda olma nedenleri saptanırken olumlu anlamda değişimi için nelerin gerekli olduğu ele alınacaktır.

Gelin-kaynana ilişkisini belirleyen etmenlerin: doğru iletişim becerisi, ön yargı, aile yapısının farklı olması, maddi ve manevi sermayelerin farkı, eğitim durumu, görgü, toplumun belirlediği kalıp yargılar, bilinç düzeyi gibi birden çok etken olduğu tespit edilmiştir. Bir önceki bölümde ele alınan aile konusu bize Türk aile yapısında tam bağımsız çekirdek ailenin olmadığını göstermişti. Bir çatı altında anne baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile adı verilen aile yapısının geniş aile ve akrabalarla sıkı bir iletişim içinde oldukları tespit edilmiştir.

“Batı kaynaklı kuramları taradığımızda, bu kuramların hemen hepsinin çekirdek aile üzerine yoğunlaşmış olduğunu ve aileyi farklı yönlerden ele alsalar da aile sanki doğal olarak daima anne-baba ve çocuklardan oluşmuş gibi var saydıklarını görürüz. Oysa Türk ailesinin tecrübesi bundan farklıdır. Türk aileleri aynı evi paylaşmıyor bile olsalar, akraba ailelerle sıkı bir iletişim içindedirler, birbirlerine maddi manevi yardım ederler; birbirlerinin karar verme süreçlerinde söz sahibidirler ve bu da çekirdek aileymiş gibi görünen ailelerin pratikte geniş aile biçiminde yaşamaya devam ettiklerini gösterir.” (Çamoğlu, 2017, s. 20).

Burada bu çalışmanın ana konusu olan Gelin-Kaynana ilişkisini oluşturan en temel nedenlerden birinin, kaçınılmaz olan bu sıkı iletişimden kaynaklandığı belirlenmiştir. Geleneksel yaşamın içinde de modern yaşamın içinde de evli çiftlerin, ebeveynlerinden tam anlamıyla bağımsız yaşam sürememeleri gelin-kaynana ilişkisini kaçınılmaz kılmıştır.

Geniş aile ya da çekirdek aile, yakın mesafe ya da uzak mesafe olması fark etmeksizin kaynananın yeni evli çiftlerle her zaman temasının olduğu gözlemlenmiştir. Kaynananın, gelinine ev yaşamı içindeki tecrübelerini, çocuk eğitimi ile ilgili bilgileri, gelinin kocası ile ve çevresi ile olan ilişkisinde nasıl davranması gerektiği gibi ikili ilişkilerin bilgisini, gündelik bilgileri öğretmeye ve nasıl davranması gerektiği konusunda onu öğütleyen, yönlendiren kişi olarak kendini konumlandığı tespit edilmiştir. Kaynananın, bu şekilde kendini bilirkişi olarak konumlandırıp gelinine yön verme çabası ve her aile içinde bulunduğu kültüre göre şekillense de aile yapıları kendi içinde; görgü bakımından, sosyo-kültürel düzey bakımından ve ekonomik açıdan farklılıklar gösterdiği için kaynana-gelin arasında uyumsuzluklar ve birtakım çatışmaları ortaya çıkarmıştır.

“Kültürel özellikleri farklı bireyler arasında gerçekleşen etkileşim süreci aynı zamanda bir kültürlerarası iletişim sürecidir. Aile, evlilik, ticari ve resmî kurumlarda bir arada olan farklı kültürlere mensup insanlar arasındaki etkileşim de kültürlerarası iletişim konusudur. Kültürlerarası iletişimin sürecinin etkin bir şekilde gerçekleşmesini engelleyen faktörler arasında etnik merkezci bakış açısının yanı sıra normlar, roller, kalıp düşünceler ve ön yargılar sayılabilir.” (Kaya, 2019, s. 188) burada belirtilen kalıp yargılar, ön yargılar ve rollerin bu iletişimin doğru ilerlemesinde engel teşkil ettiği görülmektedir.

Aile bağları bakımından; ailevi huzuru, evliliğin gidişatını etkileyen ve kaçınılmaz olan bu ilişkinin sağlam ve sağlıklı olması için gerekli olan en temel unsurun; bu ilişkinin başkarakterleri olan gelin ve kaynanaların kendilerine yetebilen, gücünü kendi varoluşundan alabilen bireyler olabilmelerine bağlıyoruz. Bunun olabilmesi için kadınların iyi eğitilmeleri, kendilerine zihnen, ruhen ve maddi olarak yetebilmeleri gerekmektedir. Aksi takdirde erkeğe bağımlı kadın, -ki tarihi süreçte eril zihniyetin aracı olan; aydınlar, yöneticiler, siyasi politikalar, hukuk, medya, romanlar, dergiler kadının erkeğe bağımlı olması için türlü engeller koyup kendi oluşturdukları suni gerçekliği yaymak için el ele vermiş- kendi varoluşunu ortaya koyamayacak ve zamanla o da maruz kaldığı tiranlığı başkalarına uygulamaya çalışacaktır. “Ataerkillik ve bu kavramın yarattığı hegemonik erkeklik, erkeğin otoritesini güçlendiren kadını ikincil konuma iten ve androkrasi olarak

adlandırılan erkek egemen bir dünyanın oluşmasını sağlayan bir iktidar sürecidir.” (Özkantar, 2019, s.9).

Gelin-kaynana ilişkisi içerisinde çıkan çatışmaların en temel nedeninin bu olduğunu düşünmekteyiz. Kaynananın ya da gelinin erkeğe bağımlı olması, bağımlı olunan nesne üzerinden çatışmaya sebep olmaktadır. Doğurdıkları oğulla aile içerisinde güç ve itibar kazanan annenin, erkek çocuğuna özel bir düşkünlüğünden bahsetmek mümkündür. Annenin oğluna olan bu ilgisi ve onun üzerinde iktidar kurma isteği evlilikten sonra da devam ettiğinden ya da ettirme isteğinden dolayı geliniyle arasında gerilimli ilişki türünü ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamda kayınvalide ve gelin arasında yaşa ve konuma bağlı bir hiyerarşiden bahsedilebilir. Kayınvalide yaşı ve konumu gereği idare eden ve hükmeden, gelin ise itaat eden konumdadır. Kayınvalide ve geline atfedilen bu rollerde herhangi bir sapma olduğunda gerilim ve çekişmenin kaçınılmaz olduğu tespit edilmiştir.

Atasözleri kayınvalide ve gelin arasındaki bu örtük mücadeleye geniş yer verir: “Kaynana öcü, oğlu cici”, “Kaynana pamuk ipliği olup raftan düşse gelinin başını yarar”, “Gelin çiçek, her dediği gerçek; kaynana yılan, her dediği yalan”, “Ana yılan, sözü yalan; karı çiçek, sözü gerçek”, “Oğlan anası kapı arkası, kız anası minder kabası”, “Gelinin dini yok, kaynananın imanı”.(Akbalık, 2013, s.87). Atasözleri toplumun bir yansıması olmakla birlikte bu ilişki için, bu ve benzer ifadelerin koşullanmaya sebep olduğu da söylenebilir.

Kişisel tecrübeleri olumlu ilerlemeyen kadınların anlattığı olumsuz ilişkilerin bekâr insanlarda ön yargıya sebep olduğu gözlemlenmiştir. Nitekim, “Kaynana pamuk ipliği olup raftan düşse, gelinin başını yarar.” Atasözü bu düşünce biçimine örnektir. Karşısındaki insanın tavrı incitmese de gelinlerin zihninde oluşan olumsuz kaynana algısı, karşıdaki insanı tanıma, sevme isteğinden önde gelmekte ve kayınvalideye karşı olumsuz hisler geliştirmeye sebebiyet verebilmektedir.

Türk Dil Kurumu güncel sözlüğünde “kaynana” ile ilgili verilen şu kelimelerin de olumsuz anlam içerdiği görülmektedir: “kaynana ağzı: ileri geri veya yersiz konuşma, gereksiz dedikodu yapma”, “kaynana zırlıtısı: bir sap etrafında çevrilen, çevrildikçe takırtılı bir ses çıkaran çocuk oyuncuğu”, “kaynanadili: bir iğne oyası motifi, dil biçiminde yassı ve dikenli dalları olan bir tür kaktüs.” “kaynanalık taslamak: kaynana gibi davranmak” burada verilen kelimelerin hepsinin olumsuz manada olması, haddi olmadan bir başkasının işine karışmak anlamlarının kaynanalıkla özdeşleştirilmesi dikkate değerdir.

Ön yargıların gerçeklik algısının önüne geçtiği, gelin ve kaynanaların ilişkilerini, kodlanmış olan gelin ve kaynana sıfatı üzerine temellendirildiği tespit edilmiştir. Gündelik işler için her iki tarafın; gelin-kaynana bilgisi dâhilinde olan işlerde sağlıklı, fiziken, ruhen, madden hiçbir engel yokken taşıdığı sığata yüklediği anlam dolayısıyla kaynananın, gelini/gelinleri yanında bir bardak suyu kalkıp almadığı tespit edilmiştir. Şoray Uzun Yolda¹⁸ adlı programda örgü ören kayınvalidelere örgüleri kime ördükleri sorulduğu esnada “Çora çocuğa, dosta, eşe çorap öreriz” diyen kayınvalidenin, geline mi öriyorsunuz sorusu üzerine “Geline kaynana örmez” ifadeleri üzerine sunucunun “Neden, elinize mi yapışır” cevabına “Ammma işte neyse, usul öyle” cevabını vermesi geçerli gerekçe olmadan, taşınan sıfatlara göre davranışın şekillendirildiğinin bir göstergesidir. Herhangi bir gerekçe sunmadan kalıp yargılara istinaden” “İşte, öyle, usul öyle” gibi nedeni anlaşılmamış ve sorgulanmamış belleklere kodlanmış ön yargıların bu ilişkinin gidişatını belirlediği aşikârdır.

Ve yine aynı nedenle sırf gelin sıfatı taşıdığı için kaynanasının hizmetkârı olarak görülmüştür kadın. Yöneten ve yönetilen konumunu yaratan bu ilişkinin bu “bilinçli” - esasında eril zihniyetin oluşturduğu doğrular, kadının eylemlerinin ardında onun adına düşünen ve uygulatan erkek egemen bakışın bilinci –tavrın farkına varılmadığı müddetçe bu ilişkinin çok da dostane olamayacağı aşikârdır. İlişki içinde birbirini

¹⁸ www.youtube.com.26.04.2021.

psikolojik olarak yıpratılan gelin ve kayınvalidelerin yanı sıra aralarında fiziksel şiddet barındıran ilişkilerin varlığı da bilinmektedir.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü ile Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün 2008-2014 yıllarını kapsayan araştırmalarının sonuçlarından biri de Türkiye'deki 15 yaşından büyük kadınların %8'inin kayınvalidesinden fiziksel şiddet, %21'inin ise duygusal şiddet görmesidir. (Sönmez, 2019, s.1166).

Hem psikolojik hem de fiziksel şiddetin normal karşılanmasında da bu olumsuzluk karşısında boyun eğmeye neden olan düşüncenin temelinde de ataerkinin dikteleri yatmaktadır. Nitekim bu çalışma gereği yapılan kaynak kişi görüşmelerinde, kaynak kişinin, kaynanası ile olan ilişkisini anlatırken kaynanasının kendine yaptığı onca zulme karşılık yine de saygısızlık etmediğini anlattığı esnada, kendi babasının evlenirken kaynanasının yanında kendisine “Kaynanan seni dövse de sen ona saygısızlık etmeyeceksin” öğüdünü anlattığı nokta şiddetin normalleştirilmesinde, gelinin nasıl yetiştirildiğini anlamada oldukça önemlidir. Kaynananın gelinine şiddet uygulayabileceği ve gelinin bunu normal karşılaması gerektiği telkinini veren kişi gelinin babasıdır. Kayınvalideye verilen güç ve bu kaynak kişinin (gelin) bunu anlatırken babam beni savunmasız kıldı, o bana saygı duymadı hissine kapılmayıp babasının sözünü yere düşürmediğini gururla anlatması dikkate değerdir. Hem kaynananın hem gelinin eylemlerinin ardında yatan motivasyon kaynağının ataerkil zihniyet olduğu görülmektedir. Her iki tarafın da hem kayınvalidenin hem de gelinin düşüncelerinin altında dayatılmış eril zihniyet ve bunun farkında olmadan edinilmiş görevlerle karşılaşmaktadır. Kayınvalidenin gelini üzerinde sınırsızca hak sahibi olması, gelinin de sözde “saygı” anlayışını benimseyerek babasının lafını yere düşürmeme anlayışının bir yansımasıdır.

Tarih boyunca erkek egemen zihniyet altında ezilen, öteki ilan edilen kadın, kendi kaderini kendisi tayin edebilecek düzeye gelmeden, maruz kaldığı zorbalığı, despotluğu kendinden aşağı gördüğü öteki kadına uygulamaya devam edecektir. Tam da bu bağlamda devreye Feminist teori girmektedir.

Gelin kaynana çatışmasının tarihi kesin olarak bilinmese de çivi yazısı bir tablette genç bir kadının, kendinden binlerce kilometre uzaklıktaki eşine “Gel beni bu annenden kurtar, yoksa öleceğim” dediği bilinmektedir. (Sönmez, 2019 s.1166).

Türk kültüründe diğer kültürlerden daha baskın şekilde ortaya çıkan gelin-kaynana ilişkisi kültürün bütün unsurlarında kendini göstermektedir. Gelin-kaynanaların birbirlerine demek istediklerini doğrudan diyemedikleri zaman manilerle türkülerle duygu ve düşüncelerini ifade ettikleri bilinmektedir. Kimi zaman da bu ilişkiyi gözlemleyen üçüncü bir kişi tarafından türküleştirilmiştir bu ilişki.

3.3. GELİN KAYNANA İLİŞKİSİ TÜRÜ

Gelin-kaynana ilişkisi incelenirken gelinlerin ve kaynanaların yaşları doğrultusunda; genç, orta ve orta yaş üstü kuşaklara ayrılarak değerlendirilmiştir. Kuşakların kendi içinde sürdürdüğü ilişki türünün eskiden günümüze gelen süreçte değişim gösterdiği tespit edilmiştir. Üç kuşak altında incelenen bu ilişkinin yaş aralığı fark etmeksizin yaşanan ortak problemleri olmakla birlikte yaş aralığına bağlı olarak değişen anlaşmazlıklar da tespit edilmiştir.

Genç kuşak kaynanalar: 52-65 yaş aralığını bu kuşak kapsamında değerlendirildi. Orta yaş kaynanalar: 65-80 yaş aralığı kaynanalar bu gruba dâhil edilirken 80 yaş ve üzeri kaynanalar da orta yaş üzeri kaynanalar grubunda ele alınmıştır. Gelinler de üç kuşakta incelenmiş olup genç kuşak: 29-45, orta kuşak gelinler: 45-65, 65 yaş üzeri gelinleri de orta yaş üzeri gelinler olarak ele alındı. Bu gruplandırma yapılırken kaynak kişilerin görüşme tarihindeki yaşları alınarak gruplandırılmıştır. Kaynak kişilerin evlilik yaşları da kayıt altına alınmış ve çalışmanın içerisinde gereken yerlerde belirtilmiştir. Küçük yaşta gelin olmanın etken unsur olduğu yerlerde bu bilgiler verilmiştir.

Tarım kültürünün hâkim olduğu dönemlerde çocukların aileye iş gücü olduğu aile yapılarında erkek çocuklar büyüyüp evlendiği zaman da ebeveynleri ile birlikte yaşamaya devam etmiştir. Gerek iş yükünü paylaşmak, gerek sahip olunan bağ bahçe, hayvancılık işini devam ettirmek, giderlerin artmasına engel olmak gibi sebeplerle evli çiftlerin ebeveynleri ile yaşadığı geniş aile yapılarının yaygın olduğu bilinmektedir. Bu dönemde kadınlar küçük yaşta evlenip “kaynana elinde” büyümüşlerdir. Kırsalda yaşayan kaynanaların dönem şartları itibariyle bu ilişkinin gidişatını sorgulamak gibi bir bilinçlerinin olmadığı tespit edilmiştir.

Yaşam koşullarının değişmesi, kadınların eğitim düzeyinin artması, kadınların kamusal alanda çalışmaya başlaması, kırsaldan kente göçle değişim yaşayan aile yapısı gibi unsurların etkisi bu ilişki biçiminin değişmesini kaçınılmaz kılmıştır. Kadınların birey olma algılarının artması, eğitilmiş kadının dünya görüşünün değişmesi, kendi maddi

kazançlarının olması gibi etkenler aile içinde; hem kocaları ile olan ilişkilerinde hem de kocalarının aileleri ile olan ilişkilerinde buldukları konumlarında değişime neden olmuştur. Maddi, kültürel sermaye birikimi, eğitim düzeyi, psikolojik durum, dönemsel koşullar, kişilerin fitratı gibi etkenlerin bütünü doğrultusunda gelin-kaynana ilişkisinin şekillendiği tespit edilmiştir.

Kaynak kişilere yöneltilen kayınvalidenizle, gelininizle ilişkinizi nasıl tanımlarsınız sorusuna; gelin-kaynana, anne-kız, ne gelin-kaynana ne de anne-kız ilişkisi şeklinde üç tanım yapılmıştır. Gelin-kaynana şeklinde tanımlanan ilişkinin olumsuz, kaotik bir ilişki biçimi olduğu tespit edilmiştir. Anne-kız ilişkisi şeklinde tanımlanan ilişki biçiminin küçük yaşta gelin olup kayınvalidesi ile birlikte yaşayan gelinler tarafından tanımlandığı tespit edilmiştir. Küçük yaşta evlenen gelinlerin hayat öğretilerini anneleri yerine kayınvalidelerinden öğrenmeleri bu ilişkiyi anne-kız ilişkisi olarak tanımlamalarında etken unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genç kuşak kayınvalidelerin gelinleri ile olan ilişkilerini tanımlamalarında da büyük çoğunluk bu ilişkiyi anne-kız ilişkisi şeklinde tanımlamıştır. Bu grup kayınvalidelerin kendi kayınvalideleri ile olan ilişkilerini değerlendirirken büyük çoğunluğun gelin-kaynana ilişkisi şeklinde tanımlayıp kendi kayınvalidelikleri söz konusu olunca gelinleri ile olan ilişkilerini anne-kız ilişkisi olarak tanımlamaları dikkate değer bir noktadır. Kendi kayınvalidelerinden “çok çekmiş” olan bu kayınvalideler bu olumsuz tecrübeyi kendi kaynanalık konumlarında olumluya çevirdiklerini, gelinlerine anne gibi davrandıklarını iddia etmektedirler.

Genç kuşak gelinler grubunda bu ilişki; gelin-kaynana ilişkisi, anne-kız ilişkisi şeklinde tanımlanmakla birlikte bu grupta yer alan kaynak kişilerin büyük çoğunluğu bu ilişkiyi, “ne gelin-kaynana ne de anne-kız ilişkisi” diyemeyiz, mesafeli bir ilişki şeklinde tanımlamışlardır. Bu ilişki türleri aşağıda ayrı başlık altında detaylı şekilde ele alınacaktır.

3.3.1. Gelin-Kaynana İlişkisi Yaşayanlar

Belleklere kazınan olumsuz gelin-kaynana ilişkisi bu ilişkinin içeriğini oluşturmaktadır. Bu ilişki biçimi, gelin ve kaynananın pek çok sebepten anlaşılamadığı, gerilimli bir ilişki türü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kayınvalidelerin, her şeye karışma isteği, oğlunu kıskanması, kendi kayınvalidesinden gördüğünü gelinine yaşatma isteği, gelini ile eğitim farkından kaynaklı yaşanan uyuşmazlık, kuşak farkından kaynaklanan uyuşmazlık, maddi kaygılar yüzünden haddi aşan müdahale, torun üzerinden müdahale etme istekleri, kısacası kayınvalidelerin gelinler üzerinde söz sahibi olma isteği gelinler tarafından çoğu zaman olumlu karşılanmamakta ve bu gerilimli ilişkiyi doğurmaktadır. Nitekim aynı şekilde gelinlerin, kayınvalidelerin sözünü dinlememesi, eşini kayınvalideye karşı bir güç olarak kullanması, çalışan gelinlerin çalışmayan kayınvalideye karşı çalışıyor olma durumunu bir üstünlük olarak görmesi, eğitim düzeylerinin farklı olması dolayısıyla gelinin, kendinden aşağı eğitilmiş kayınvalideyi beğenmemesi, gelinlerin kendi ailesi üzerinde kendi otoritesinin olmasını istemesi, kayınvalide kavramıyla ilgili sahip olunan ön yargılar gibi durumlar bu ilişkide uzlaşmazlığı ve sorunları ortaya çıkartmıştır.

Gelin-kaynana ilişkisi yani olumsuz ilişki yaşayan gelin ve kaynanalar arasında hissedilen en yoğun duygu Almanların tabiri ile Schadenfreude duygusu olmuştur. Bir başkasının düşmesinden duyulan haz anlamına gelen bu kelime gelin ve kayınvalide ilişkisinde en sık hissedilen ve tanımlanan duygu olarak karşımıza çıkmaktadır. Güçlü olanın öteki karşısında hissettiği en güçlü duygu olan Schadenfreud genç nesil gelinlerde kayınvalideleri karşısında eğitilmiş ve maddi olarak kendi ayakları üzerinde durmalarından ileri gelen bir duygu olurken eski nesil ve orta kuşak kayınvalidelere tecrübeli ve sırf sıfatı kaynana olduğu için yeni gelenden daha sağlam ve köklü yere sahip olduğu için hissedilen duygu olmuştur.

“Ben yemek yapıyorum ama eşim annesinin yemeklerini seviyor. Benim yaptığım yemekleri annesinin yanında annesinin yemekleri ile kıyasladığı zaman kayınvalidemin bi bıyık altı gülüşü oluyor, sinirimi bozan bir ağız kayma mimiği oluyor.” (Ceren, 07.10.21.)

Burada kayınvalidenin gelini karşısında hissettiği üstünlük duygusu, oğlunun karısının yemeklerine karşı kendi yemeklerini yeğlemesi ve eşinin yemeklerini görece daha aşağı bulması kayınvalidenin gelini karşısındaki gurulu tutumu Schadenfreud olarak tanımlanmaktadır.

“Kayınvalidem hiç yemek yemez, yememenin dirisi o. İyice kurumuş kalmış daha da yemez, eğilmiş iyice. Eltimin küçük kızı babaannesinin titremesinin taklidini yapıyor görsen çok komik aynı kaynanam.” (Saniye, 24.02.21)

Burada da kayınvalidesinin rahatsızlığı ve yaşından dolayı vücudunun istemsizce geliştirdiği bir hareket olan titremeyi aşağılayıcı bir unsur olarak görüp bunun taklidinin yapılmasını anlatırken gelinin yaşadığı haz, ötekinin elden ayaktan düşmüş olmasının verdiği mutluluk ve öteki karşısında kendi fizyolojik gençliğinden, dinçliğinden kaynaklanan üstünlük duygusu da Schadenfreud’a bir başka örnektir.

Yapılan kaynak kişi görüşmelerinde kaynak kişilerin ilişkilerini anlatırken takındıkları yüz ifadeleri jest ve mimikleri, anlattıkları olaylardaki vurgu yaptıkları yerler bu ilişkide hissedilen en yoğun duygunun Schadenfreud olduğunu düşündürmektedir. İlişisini kaotik ilişki olarak yaşayan gelin-kaynanaların yanı sıra mesafeli ilişki olarak tanımlayan genç kuşak gelinlerin de kayınvalideleri karşısında en baskın hissettikleri duygunun Schadenfreud olduğu tespit edilmiştir. Kaynak kişilerin kimisinin açıktan kimisinin örtük bir şekilde (mimikleri, tonlamaları ile) belli ettiği bu duygu, bu ilişki içinde dikkate değer noktaların başında gelmektedir.

Uzun yıllardır dişi ahlâkının bir zaafı olarak düşünölen Schadenfreud, 18.yüzyılda Kant, 19. Yüzyılda Schopenhauer tarafından, başka insanların kusurlarına gülmeyi diğer kadınsı kusurlarla ilişkilendirmişler; dedikodu, manipölasyon ve yalan söyleme. Max Scheler’e göre Schadenfreud, “daha zayıf ve dolayısıyla daha kinci cinsiyet olduğu için” dişi psikolojisinin bir özelliği olmuştur. (Smith, 2020, s.145).

Kaynak kişi görüşmelerinde gelin-kaynana ilişkisi tanımına en çok orta kuşak kaynanalar (65-80) ile onların gelinleri(45-65) arasında tespit edilmiştir. Bir üst kuşak olan yaşlı kaynanalar (80 yaş ve üzeri) ile onların gelinleri (65-80) birlikte yaşamalarına rağmen bu grubun büyük çoğunluğu ilişkilerini gelin-kaynana değil anne-kız olarak tanımlamışlardır. Bu gruptaki(65-80) yaş aralığındaki gelinlerin küçük yaşta evlenmeleri ve gelin oldukları dönemin yaşam şartları, kadının ailede ve toplumda bulunduğu konum gibi etkenlerden dolayı kayınvalidelerine tabi oldukları ve bunun da bu ilişkiyi olumlu şekillendirdiği tespit edilmiştir. Bütün gruplar arasında gelin-kaynana ilişkisini olumsuz yapan, gerilimi artıran ortak unsurlar tespit edilmiştir bunlar aşağıda alt başlıklar altında incelenecektir.

3.3.1.1. Kayınvalidelerin her şeye karışması

Gelin-kaynana ilişkisini olumsuz kılan, gerilime sebep olan en önemli unsurun hangi kuşakta yer aldığı fark etmeksizin kaynanaların her şeye karışma isteği olduğu tespit edilmiştir. Orta yaş (65-80) ve orta yaş üstü kaynanaların (80 yaş ve üzeri) dönem koşulları itibariyle ihtiyaçları olan gündelik bilgilerin formal eğitim olmadan büyükten küçüğe tecrübe temelli paylaşım ile yapılması ve bunun sonucu olarak da yaşanmışlığı gelinine nazaran daha çok olan kaynana bilen kişi olarak konumlanmıştır. “Beni dinle kızım, ben senden on bayram fazla gördüm.”¹⁹ Gündelik işler; ev temizliği, yemek yapmak, çocuk yetiştirme, iletişim kurma; eşle olan ilişki, komşuyla, arkadaşla olan ilişki gibi konularda gelinden yaşça büyük olması dolayısıyla yaşamışlığı daha çok olan gelinine nazaran daha çok “görmüş geçirmiş” kişi olan kaynana kendi doğrularını

¹⁹ K.K.Züleyha10.07.2020.

geline aktarmak isteyen pozisyonudur. Kayınvalidenin aktarım sürecindeki üslubu, jest ve mimikleri, ses tonu gibi davranış özellikleri de aktarımın ve ilişkinin ne yönde olacağını belirleyen faktörler arasında olmuştur.

Zamanla yaşam koşullarının değişmesi, kırsaldan kente göçün yaygınlık kazanması ile kentte yaşamaya başlayan gelinin, kırsalda kalan kayınvalidesinin bilgisine ve tecrübesine ihtiyaç duymamaya başlaması, kadınların eğitim düzeylerinin artmasıyla, kendinden önceki kuşakların tecrübelerine eskisi kadar ihtiyaç duymamaları, değişen yaşam koşullarını kavrayışta ve uyum sağlamada birlik sağlanamaması gibi faktörler gelin-kaynana arasındaki anlaşmazlığın nedenlerinden olmuştur. Kadınların eğitimlerinin artmasıyla, farkındalık düzeylerinin ve benlik algısının gelişmesine bağlı olarak kendi hayatının yöneticisi olması, kendi yaşamına ve aile yaşamına dışarıdan müdahaleye müsaade ettirmemesi kayınvalide ile olan ilişkisinde gerilime neden olmuştur.

Kayınvalidelerle gelinlerin fiziksel mesafelerinin uzak ya da yakın olması fark etmeksizin kayınvalidelerin gelinlerine karışma, onlar üzerinde otorite olma isteğinin değişmediği tespit edilmiştir. Kaynak kişi görüşmelerinde kaynanası ile birlikte yaşayan gelinlerin de ayrı yaşayan hatta yılda birkaç kez görüşülen ilişkilerde dahi kayınvalidenin elinin gelini üzerinde olduğu tespit edilmiştir.

“Ben kaynanamın yanına gelin geldim, hep birlikte yaşadım avantajlı yönleri de oldu ama dezavantajlı yönleri daha çoktu. Alınana satılana, yapılan yemeğe her şeye karıştırdı aynı evin içinde olunca.”²⁰

Ziynet adlı gelin de “Kaynanam yaş olarak genç olsa da tam bir eski kafalı, sen onu eski kafalı kaynanalara yaz. Aynı şehirde bile yaşamıyoruz ona rağmen kaynanalık yapmaya

²⁰ K.K.Züleyha.10.07.2020

çalışıyor. Evime yeni bir şey aldığımı fark etsin hemen sorular sorar ne kadara alındı eskisi neden atıldı, gerek var mıydı diye. Hatta ben yeni bir şey almayayım diye görümcelerimin eskisini ya da kendinin bile beğenmeyip kullanmadığı eşyaları teklif eder bana.”²¹

Her şeyden haberdar olma isteği ile bu ilişkiyi olumsuz ilişkiye döndüren bir başka kayınvalide örneğini Melis adlı gelin anlatıyor. “Kaynanam kendi kızına hiç karışmaz, karışamaz ama bana gelince her şeyden haberdar olmak istiyor. Benim ne yaptığım, eşimle ne yapıyoruz her şeyi bilmesi gerektiğini düşünüyor. Çocuğumuz oldu başka şehirden kalkıp bizim binamıza taşındı, çalıştığım için o bakıyor çocuğuma mecburen ama bu şekilde her şeye de karışma fırsatı oluyor maalesef.”²²

Her şeyi bilmek isteyen bir başka kayınvalideyi de Deniz adlı gelin anlatıyor.

“Kendisi bizim hayatımızın merkezinde olmak istiyor, otorite olmak istiyor. Eşim buna tepki gösterdiği zaman da ‘Senden yana dişimi çektim’ diye duygu sömürüsü yaparak otoriteyi sağlamaya çalışıyor.” “Kocam izin verse bizim her işimize karışır. Ben bir şey dediğim zaman hemen alınıyor, kızı dediği zaman alınmıyor hiçbir zaman anne-kız gibi hissetmedim onunla.” “Ailevi konularda da kendine dokunacak bir olay olmuşsa mutlaka saklar bana açık vermemeye çalışır. Kendince, benim gözümde gücünü korumuş oluyor, otoritesini sarsacak şeyleri saklar hep.”²³

Orta kuşak gelin ile orta yaş üstü kayınvalidenin ilişkisinde de gelin, kayınvalidesinin her şeye karışmak isteyen tavrından ve “tam bir kaynana” olmasından dolayı bu ilişkiyi gelin kaynana olarak tanımlanıyor. Lale adlı gelin, kaynanası ile doğrudan söz

²¹ K.K.Ziyet.15.03.2021

²² K.K.Melis.22.03.2021

²³ K.K.Deniz.23.05.2021.

düellosuna, tartışmaya girmediğini, kaynanasına eşi üzerinden mesaj iletmediğini belirtmekle birlikte kayınvalidesinin çok eski kafalı çok zor bir kadın olduğunu ifade ediyor. “Kayınvalidem her şeyi bilmek ve her şeye fikir beyan etmek isterdi. Ben çalışan bir kadındım ama maaşımı bile alamazdım, aldırılmazdı eşim alırdı maaşımı. Her şeye karışmak isterdi ama faydalı işe karışmak istemezdi ben hem çalıştım hem çocuğuma kendim baktım kaynanamla birlikte yaşamamıza rağmen çocuğuma da kendim baktım. İlk çocuğum kız olduğu için kayınvalidem bakmadı. İşe gider gelirdim ben, kaynanam evde otururdu bütün gün ama ne yemek ne de ev işi yapardı kaynana ya o! Eve gidince yemek yapardım bir de taze yemek severdi o, her gün ayrı yemek pişirirdim. Evlenene kadar sokakta top oynardım, rahat rahat gezer dolaşırdım, evlendim beni tesettüre sokturdu. Eşimi doldurur beni dövürürdü. Eşimle işimiz dolayısıyla farklı şehre taşındık orası benim için dönüm noktasıydı kendi evliliğimde söz sahibi olabildim o zaman düzenimi kendim kurabildim.”²⁴ diyor buradaki kaynak kişi. Bu görüşmede gelin, kayınvalidesinden çok çektiğini, kayınvalidesinin çok eski kafalı olduğunu anlatırken mantıklı düşünüp konuşurken annesinin güdülemesi ile kendisini döven kocasını, eşim dört dörtlük diye anlatıyor. Ataerkil zihniyetin güdümünde şekillenmiş her iki kadın da hemcinsi üzerinden birbirine zulüm ederken buna sebep olan erkeği her iki tarafta kutsallaştırıyor.

Bu görüşmedeki kadın doğup büyüdüğü coğrafyada sadece kayınvalidenin değil evin erkeklerinin de gelin üzerinde söz söyleme hakkı olduğunu belirtiyor. “Sadece kaynanam değil onun erkek kardeşi de karışırdı, bir süre birlikte yaşadık büyük dayıyla her gün akşam işten gelince ona sulu köfte yapardım onun isteği üzerine.”

Oğlunu kendi bulduğu kızla evlendirmek isteyen bir kaynananın, oğlunun bulduğu kızla evlenmesi sonucu geline karşı ön yargı geliştiren kaynanaların da gelinleri ile ilişkilerinin olumsuz ilerlediği tespit edilmiştir. “Kaynanam çok cahil, ben onu sevmiyorum o da beni sevmiyor. Bir gün bir akraba düğününde beni gösterip biz bunu

²⁴ K.K.Lale.15.12.2021.

istemiyorduk bu evlenmeden önce gelip bizim evde kalıyordu dedi başkalarına benim yanımda.”²⁵

Şenay gelin adlı kaynak kişi de kaynanası ile olan ilişkisini gelin-kaynana ilişkisi olarak tanımlıyor. Evliliğinin ilk sekiz yılını kayınvalidesi ile yaşayarak geçirmiş olan Şenay Hanım, kaynanasının çok cahil olduğunu her şeyin bundan kaynaklandığını söylüyor.

“Ne demiş Einstein, cahilin inadını kırmak atomu parçalamaktan zordur, tam olarak böyle bir durum. Benim eğitim düzeyim ve benim ailemin eğitim düzeyi çok başkayken ben buraya geldim ne olduğunu şaşırdım. Bekliyordum elbet farklılık olacak ama bu kadar beklemiyordum. Kaynanam çok cahil, kötülüğünden değil aslında anlıyor musun, cahillikten kaynaklı hep yaptıkları.”
 “Ben birlikte sekiz yıl yaşadım, yüzüne hiç saygısızlık etmedim, diğer gelinleri hiç bakmaz yine ben bakarım.” “Çocuklarıma baktırmadım aynı evde olmamıza rağmen çünkü cahil o, ben internetten bakarak büyüttüm çocuklarımı.”²⁶

Gelin kaynana ilişkisi yaşadığını ifade eden bir başka gelin olan Hediye gelin de evliliğinin ilk beş yılı kayınvalidesi ile birlikte yaşamış ve ilişkisini gelin-kaynana ilişkisi olarak tanımlıyor.

“Ev işlerini bölüştürdük, birlikte yapardık ama işin büyük çoğunluğu bendeydi, kaynanam mutfak işlerine bakardı yemek yapardı geri kalan temizlik, bahçe işi, hayvanların bakımı hep bendeydi. Gezmeye de birlikte giderdik beni yalnız bir yere göndermezdi. Evin düzenini o belirlerdi her şeye o karar verirdi. Benim sözümün bir hükmü yoktu.”²⁷ Kayınbabam çarşıya giderken bana bir

²⁵ K.K.Ceren.21.11.2021.

²⁶ K.K.Şenay.10.01.2022.

²⁷ K.K.Hediye.23.02.2021.

isteğim olup olmadığını sorardı, kaynanam benden önce davranıp ‘Yok her şeyi var’ diye cevapları. Bana bir şey alınsın istemezdi pek.” (Hediye, 23.02.2021).

Evliliğinin ilk dört yılında kayınvalidesi ile birlikte yaşayan Güzin gelin, kaynanası ile olan ilişkisini anlatırken:

“Bendeki şans kimsede yok el bir taneye katlanamaz ben iki kaynanayla yaşadım diyor.” Hem kendi kayınvalidesi hem de onun kayınvalidesi ile birlikte yaşamış. Her iki kayınvalidenin de eşleri ölmüş ve bu iki kadın el ele verip hayata tutunmuş, çocuklarına kol kanat germişler. Güzin gelin de bu iki kaynana ile birlikte yaşamış. “Ev işlerini ben yapardım, onlar dışarıda çalışıp para kazanırlardı. Kaynanam, zor şartlarda para kazandığı için en çok maddi konuda kavga çıkardı. Eve alınan satılardan, yapılan yemekten, çocuklarıma bir şey alındığı zaman mutlaka kavga çıkardı.” “ Benim kendi aile görgüm de kaynanamın ailesinden daha ileride olduğu için ben hatalı davranışı söyledim, kaynanam sert tepki gösterirdi.” “Eşim de annesine bir şey diyemezdi beni en çok bu strese sokardı.” Şimdi ne sıklıkta görüşüyorsunuz diye sorulunca gelin: “Görüşmemeye çalışıyorum diyor(kahkaha atıyor).”²⁸

Gelin kaynana ilişkisi yaşayan bir diğer örnekte Zeliha gelinin ilişkisidir. Evliliğinin ilk yedi yılı kayınvalidesi ile yaşamış olan bu gelin son sekiz senedir çekirdek ailesi ile yaşadığını şimdi de kaynananın izni olmadan bir şey alıp satamadıklarını, bir karar veremediklerini ifade etse de ilk yedi yılının hayatının en zor yılları olduğunu ifade ediyor.

“Evlendim, kaynanamla tartışım gidip mutfağın kapısını kilitledi ve ‘sana yemek yok bugün’ diyip beni aç bıraktı düşünabiliyor musun.” “Ben de bu davranışını önce eşime anlattım akşam sonra da bütün akrabalarına, arkadaşlarına anlattım ve ilk ve son oldu bu yaptığı, sussam belki de

²⁸ K.K.Güzin.28.01.2022.

tekrarlayacaktı anladım ki bunun önü böyle kesilecek.”²⁹ Buradaki kayınvalide bu davranışı kendi kayınvalidesinden öğrenmiş ve kendi gelinine aktarmış. Kaynak kişimiz, kayınvalidesinin kendi kaynanasından çok çektiğini ve büyük kaynananın kendi kaynanasını çok aç bıraktığını defalarca dinlemiş kayınvalidesinden. Sözde kendi kaynanalığını eski kaynanalardan farklı olarak değerlendiren bu kaynananın kendi gördüğü zulmü gelinine yaşatmaktan geri durmadığı ortadadır. “Biz birlikte yaşarken sabah erkenden kalkardım, doğru düzgün kahvaltı yapamazdım, çayı çok severim çayı bile çaydanlıkta ne varsa o kadar içerdim ben çay severim bir daha demleyim diyemezdim. O diyecek de şunu yiyelim, bunu içelim, bunu alalım diye öyle yapılıacaktı her şey.” Kişinin en temel ihtiyacının giderilmesinde bile kaynananın otorite olarak karar vermesi elbette gelinlerde ömür boyu unutulmaz izler olarak kalmış. “Hiç sevmem kendisini, yapıp ettiklerini anlatacak olsam Türkiye’yi gezer geliriz o kadar doluyum.” “Kaynanamın istiyor ki herkes onun kumandasında dönsün.”³⁰ Bu görüşmede de gelin-kaynana arasındaki ilişkiyi olumsuz etkileyen en temel nedenin başında kayınvalidenin her şeyi bilme ve her şeyi kendi doğrusu doğrultusunda yönetme isteğidir. Kayınvalidenin vicdansızlığı da gelini üzerinde olumsuz hisler yaratmış ve yıllar geçmesine rağmen unutulmaz izler bırakmıştır.

Heidegger’in “Dasein” (varoluş) diye adlandırdığı benliğin yabancılaşmış ve somutlaşmış varoluş düzeyiyle -bir nesne olarak varoluş-, yansıtıcı, üretken, ve aşkın bir öznenin var oluşu arasındaki gerilimdir. Varoluşun nesne düzeyini “Das man” diye adlandıran Heidegger bunu kitlelerle özdeşleştirir. Ona göre “das man” örnek kalıplara uyan, bireyselleşememiş, yapmacık yaşam tarzıdır. Heidegger, bunu diktatörlüğe boyun eğmek olarak açıklar. (Donovan, 2016, s.225).

Yukarıda verilen örneklerde gelinlerle kaynanalar arasındaki çatışma da Heidegger’in varoluş ve nesne düzeyinde varoluşu ile açıklanabilir. Kendi gerçekleri ile var olabilen bir gelinin, ötekinin (ataerkil zihniyetin) varlığı içinde eriyen bir kayınvalide ile çatışması elbette kaçınılmaz olacaktır.

²⁹ K.K.Zeliha.13.06.2022.

³⁰ K.K.Zeliha.13.06.2022.

3.3.1.2. Kaynanaların gelinlere elkızı muamelesi yapması

Elkızı dışarıdan hane halkına katılanlar için kullanılan bir tabir olarak karşımıza çıkmaktadır. “Türkçede elkızı deyiminin ailede öteki kadını anlattığını düşünüyorum, elkızının karşıtının ise evin kızı. Deyimlerden de anlaşılacağı gibi karşıtılık esas olarak gençler üzerinde kuruludur. Burada altını çizmek gereken konulardan biri de budur. Özel alanda ötekileştirilenler aileye kan bağı ile bağı olmayan genç kızlar hatta kız çocuklarıdır.” (Özby, 2012, s.2).

Evlilik yoluyla aileye katılan gelinlerin aile içerisinde aidiyet geliştirememesi ve bundan kaynaklı yaşanan bir takım sorunlar da gelin-kaynana ilişkisini ve bütün ailenin ilişkisini belirleyen etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelinin, gelin gittiği ailede kendi kızları ile geline karşı olan tavrın ve yaklaşımın farklı olması gelinin o aileye ait hissetme ya da hissedememesini belirlediği gibi kayınvalidesine olan yaklaşımını da belirlemektedir.

Elkızı ile ev kızı arasındaki ilişkiyi belirlemede kayınvalidenin tutumunu belirleyen etkenler; gelinin ve görümcenin yaş aralığı, eğitim durumları, maddi durumları kısacası güç göstergesi olan unsurlara hangisinin sahip olduğudur. Kamusal alanda çalışmayıp evin işlerini üstlenen kadınların iş paylaşımı esnasında evin kızı ile elin kızı arasında ayrımcılığa maruz kaldığı tespit edilmiştir. Çalışmayan gelinin, çalışmayan görümcesi ile birlikteyken ortak bir iş söz konusu olduğu zaman o işin gelinin işi olarak görüldüğü, gelinin görümceye hizmet ettiği bunun da gelinlerde “elkızı” hissi yarattığı tespit edilmiştir. Bunlar kadar bariz ayrımcılığın olmadığı durumlarda da gelinlerin kendini “elkızı” gibi hissettikleri tespit edilmiştir. Kaynanaların bazılarında direkt “elkızı” söylemi ile karşılaşırken genelde “elkızı” dolaylı olarak hissettirilmiş ve örtük mesajlarla verilmiştir karşı tarafa.

“Kaynanamla, tatillerde görüşürüz sadece o zaman bile bana elkızı olduğumu hissettirir. Ben bir nedenle başka odaya gideyim kocamla bir şey konuşur ben yanlarına geldiğim zaman hemen sus pus olur. Ailevi konuları asla benim yanımda konuşmaz, her zaman kendi kızlarıyla beni ayırır. Kendi kızları bir şey aldığı zaman mutlu olur, ben yeni bir eşya aldığım zaman gereksiz bulup görümcelerimin eskilerini bana layık görür.”³¹

“Ben yıllarca bayramlardan iki gün önce gidip kaynanamın evini temizledim, tepsi tepsi tatlısını yaptım. Bir günde daha yemek hazırlayıp beni çağırmadı. Kendi yaptığı tatlılardan al götür de bunu da sen misafirine ikram et demedi. Ben yaptım o kızına verdi, ben ona hizmet ettim o kızına ve akrabalarına hizmet etti.”³²

“Benim kayınvalidemle çok bir paylaşımım olmadı, hakkında olumsuz bir şey demek istemem ama unutamadığım bir şeyi anlatayım. Ben, hamileyken bir görümcemde aynı zamanda hamileydi. Yemek esnasında sofrada et yemeği vardı ve benden taraftaydı, kayınvalidem sofrada uzanıp o yemeği benim önümden alıp görümcemin önüne koydu, bunu hiç unutmam.”³³

“Benim kayınvalidem benim olumlu bir yanımı görsün hele de başkası bunu övsün hemen beni aşağı çekmeye çalışır. Her şeyi benim yanımda gördün, öğrendin der sürekli. Sadece bana değil eltime de öyle. Biz görgüsüz, bir şey bilmeyen insanlarız ama kendi kızına toz kondurmaz.”³⁴

“Ben bu aileye gelin geldim geleli daha birlikte sofraya oturmuş değilim. Kendi kızları oturur ben yemek süresince hizmet ederim. Bunların yaşının büyük

³¹ K.K.Ziyet.15.03.21

³² K.K.Saniye.24.02.2021

³³ K.K.Gülbin.03.06.2020

³⁴ K.K.Zeliha.13.06.2022

küçük olması değil önemli olan, benim kendi çocuklarım da oturur ben hizmet yaparım çünkü ben elkızıyım.”³⁵

“Ben kayınvalidemle mesafeli olmaya çalışıyorum. Hayata bakışımız, görgümüz bilgimiz çok başka. Çok cahil bir kadın bu nedenle çok muhatap olmuyorum kendisiyle. Kendi kızını ile beni ayırmadığını söyleyerek algı yaratmaya çalışır ama bir ortamda benimle ilgili olumlu düşünceler, övgüler varsa alakasız bir şekilde kızını ortaya atıp o da öyle o da böyle yapar diyerek kıyaslama yapar. Ciddi anlamda aşağılık kompleksi var. Bana bir hediye getirir kızına sormuş o beğenmemiştir bir de bana sormak istemiştir bunu da bu şekilde söyler. Ayşe’ye sordum almadı da sana vereyim der.”³⁶

“Ben on yıl boyunca kaynanamın da görümcemin de kışkığımı hazırladım. Ablam kariyer yapıyor diye çamaşırını yıkadım, ütüsünü yaptım, gece geldi eve uyumadım yemeğini hazırladım. Yıllarca yaptım. Karşılığı nankörlük. Hastayım şimdi kaynanam utanmadan görümcemin işini yapmamı istiyor. Beni kendine, kızına hizmetçi gibi gördü hep.”³⁷

“Kız idim sultan idim, nişanlandım han oldum, gelin oldum kul oldum, ayaklara çul oldum.” Evin kızını ile elin kızını ayırmanın ifadesi olan bu deyim kadının evin kızını iken değerli olup gelin sıfatı alınca ötekileştirilen kadın olmasının kısa bir özetidir.

³⁵ K.K.Badel.17.12.2021

³⁶ K.K.İdil.07.10.2021

³⁷ K.K.Nadide.14.05.2021

3.3.1.3. Kaynanaların Oğlunu Kıskanması

Gelinlerin “Oğlunu benden kıskanıyor” düşüncesi ve hissi gelin-kaynana ilişkisinin olumsuz olmasına sebep olan faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaynak kişi görüşmelerinde tespiti yapılan kıskançlık faktörü daha çok eşi vefat eden kayınvalidelerle, eşinden ilgi ve değer görememiş kayınvalide ilişkilerinde karşılaşılmıştır.

Kendi evliliğinde eşinden beklediği ilgiliyi göremeyen kadının çocuklarına tutunduğu, çocuklar arasında da erkek çocuğun annenin güvencesi olduğu anlayışının hâkim olduğu ilişkilerde kayınvalide ile gelin arasında sorun yaşandığı tespit edilmiş. Doğduğu andan itibaren bakım veren, seven, ilgilenen ve büyüyünce de bunun karşılığında sevgi, ilgi hatta gerektiği zaman maddi destek bekleyen anne, gelinini, oğluyla arasına giren bir unsur olarak algılayabilmektedir.

“Kayınvalidem, kendisi eşimle bir sorun yaşadığı zaman bunun sorumlusu olarak beni görüyor. Ben onun için oğluyla arasına giren kara kedi pozisyonundayım ona göre. O kendi kayınvalidesi ve görüncesinden çok çekmiş, kendisinin öyle olmadığını söylüyor ama şimdi kendisi kaynanalık kızı da görümcelik yapıyor bana.”³⁸ Bu görüşmede kayınvalidenin kendi kayınvalidesi ile yaşadığı sorunlar eşi ile olan ilişkisine de yansımış ve kaosun içinde kayınvalide hayata tutunma yolunu oğlunda bulmuş. Kaynak kişimiz olan Melis Hanım, kayınvalidesinin eşinden göremediği maddi manevi ilgiyi oğlundan beklediğini, beklentisi karşılanmadığı zaman huzursuzluk çıkardığını ve bu huzursuzluğun kaynağı olarak da gelini gösterdiğini ifade ediyor.

³⁸ K.K.Melis.22.03.21

“Benim eşim benim düşünceme saygılıdır, benim söylediğimi yaptığı zaman kaynanam, ‘Avrat sözünden çıkmaz benim oğlum.’ der. Eşimin benim sözümü dinlemesinden rahatsızlık duyar.”³⁹

“Benim kayınvalidem erkek çocuğu annenin sigortası olarak görüyor. Kendisinin erkek kardeşi olmadığı için kendi babası annesini hep ezmiş. Kendi oğlunu da kendi sigortası olarak görüyor. Benim de erkek çocuğum olsun istiyor kayınvalidem. Benim eşimi kendisine destek gördüğü için eşimin bana olan desteği, verdiği değeri kıskanıyor.”⁴⁰

“Ben, kaynanam her ne derse yaptığım için, uysal olduğum için aramızda bir gerginlik olmazdı ama oğlunu kıskanırdı benden. Bunu da oğluna sert davranarak gösterirdi. Kayınbabam çarşıya giderken bana bir ihtiyacım olup olmadığını sorardı kaynanam hemen benim adıma cevap verip yok ihtiyacı derdi. Bana bir şey alınsın istemezdi. Kocam il dışına çalışmaya gitti beni tam beş yıl kendi yanında tuttu hem kıskançlığından hem de kendi evinin, bahçesinin hizmetini gördürmek için. Anlayacağın beni kullandı hep, öteki gelinlerine hiçbir şey yaptıramadı, benim yüzümü yumuşak buldu da hep beni kullandı. Eşimin yanına gittim ayrı ev kurduk ama yazları gelip yine kaynanamın işini ben yaptım. Ben de dil yoktu onda da din yoktu anlayacağın.”⁴¹

“Benim kayınvalidem bana da eltilerime de yüzümüze karşı siz elkızısınız derdi. Çok afedersiniz ama derdi ki oğlumun yularını sana mı vereceğim, sen elkızısın.”⁴²

³⁹ K.K.Ayça.20.10.21

⁴⁰ K.K.Deniz.23.05.21

⁴¹ K.K.Hediye.23.02.21

⁴² K.K.Nefise.29.01.23

“Kaynanam nasıl kıskanç, nasıl eski kafalıydı. Bir şey anlatayım da anla, biz nişanlıyken eşim bize geldi bayramda, akşam eve dönme saati bayağı geç oldu, kaynanam bizim eve gelip eşimi alıp döve döve eve götürdü.”⁴³

“Kaynanamın evine ziyarete gittik tatilde, yatak açmış oturma odasında, iki çekyat var iki tane yatak yapmış bir oğluna bir de bana! Biz karı kocayız bizi ayrı yatırmaya çalışıyor, oğlunu benden kıskanıyor.” “Benim yaptığım bir şeyi yerken oğluna hissettirmeden ağzını yüzünü büküyor. Konuşması, her şeyi sinirimi bozuyor.”

3.3.1.4. Kaynana ve Gelinin Bilgi ve Görgülerinin Farklı Olması

Aile görgüsünün bilgisinin ve alışkanlıkların farklılıklar içerdiği bilinen bir gerçektir. Evliliklerde gelinin, gelin olarak sonradan dâhil olduğu aileye uyması beklenir. Kazanılmış alışkanlıklar ve sahip olunan görgü, bilgi bu uyum sürecini uzatabilmekte ve hatta uyum sağlamanın reddine sebep olabilmektedir.

Birey olarak kendini var edebilmiş kadınların gittikleri aileye tabi olma, onlardan biri olma çabalarının olmaması dikkat çekmekle beraber bu tavır kayınvalide kayınbaba tarafından asilik, dik başlılık olarak değerlendirilmektedir.

Gelin ve kaynananın maddi manevi donanımın farkı da bu ilişkinin gidişatını belirlemektedir. Bu ilişkideki kadınların eğitim düzeylerinin farkı, meslek sahibi olup olmamaları, kendi kazançlarının olması gibi etkenlerin bu ilişkideki güç dengelerini değiştirdiği tespit edilmiştir. Genç kuşak gelinlerin büyük çoğunluğunun üst kuşağa göre eğitim düzeyinin yüksek olması, maddi olarak kendi ayaklarının üzerinde durabiliyor olmaları, eğitim düzeyi düşük ve kendi maddi kazancı olmayan kayınvalideler karşısında güç kazanmalarına sebep olmuş.

⁴³ K.K.Lale.15.12.21

Bu ilişki türünü tanımlarken “mesafeli bir ilişki” şeklinde tanımlayan kaynak kişilerin bu ilişkinin mesafeli olmasını “ben çalışıyorum bu nedenle çok görüşmüyoruz, ben farklı şehirde yaşıyorum bu nedenle sadece tatillerde görüşüyoruz, ben mesafeli olmasını sağlıyorum, ben duvar koyuyorum” gerekçelendirmelerinde, meslek sahibi olmaları, kamusal alanda çalışıyor olmaları, maddi olarak kendi ayakları üzerinde durabilmelerinden dolayı söz sahibi oldukları görülmektedir.

Kayınvalidesi ile olan ilişkisinde ilişkinin gidişatında yapıcı olan tarafın kendisi olduğunu ifade eden gelinler, kayınvalidelerinin cahil, kendilerinin ise eğitilmiş olmaları dolayısıyla kayınvalidelerini idare ettiklerini vurgulamışlardır. Eğitim ve aile görgüsünün uyumsuzluğu kayınvalideleri ile anlaşamama gerekçesi olarak sunulmuştur. “Ben kayınvalidemle yıllardır karşı dairelerde yaşıyorum. Kayınvalidem hayatımın içinde, anlaşmaz durumlar oluyor ama benim annem bana hep saygılı ve uysal olmamı öğretti, rahmetli anneciğim çok olgun çok yapıcı bir kadındı ben de onun kızıyım onun sözünde ilerlemeye çalışıyorum.”⁴⁴ Kaynak kişi kendi eğitimi ve aile görgüsü gereği kayınvalide karşısında kendisini daha üst bir yere konumlandırmaktadır. Kayınvalidenin yıkıcı tavırlar sergilemeye yatkın olduğu fakat kendisinin daha yumuşak ve olgun yaklaşımı ile bu yıkıcılığı yendiğini vurguladığı görülmektedir.

Türkiye’ye evlilik yoluyla gelen Şenay gelin de kendisinin ve kendi ailesinin eğitilmiş, kariyer sahibi insanlar olduklarını kayınvalidenin ise cahil bir kadın olduğunu bu nedenle uyum sağlayamadığını ama kayınvalidesinin yaptığı davranışları idare ettiğini ifade ediyor. “Benim kayınvalidem çok cahil, yanlış yapıyor ama kötülüğünden değil hep cahilliğinden.” “Ben buraya gelirken farklılıklar olacağını biliyordum ama bu kadar farklı olacağını bilmiyordum.”⁴⁵ Yaşadığı farklılığın hem kültürel hem de maddi sermaye farklılığı olduğunu ifade eden Şenay Hanım en çok kültürel farklılıktan kaynaklı sıkıntı yaşadığını ifade etmiştir.

⁴⁴ K.K.Özgür.21.01.2022

⁴⁵ K.K.Şenay.10.01.2022

“Ben patron kızımı, eşim işçi çocuğu. Benim annem anneannem konaklarda büyümüş insanlar yavrum. Ben İstanbul’da üniversite okuyup gelmişim, e eşimin ailesi de kendi halinde kendi yağında kavrulan bir aileydi, ben onları hoş gördüm, idare ettim.”⁴⁶

Bu görüşmedeki kaynak kişi kayınvalidesi ile olan ilişkisinde kendisinin ve ailesinin maddi manevi üst düzeyde, eşinin ise maddi ve manevi olarak kendilerine denk olmayan daha aşağı düzeyde olan bir aile olduğunu hem söylemleri ile hem de mimikleri ile ifade etmektedir. Bunlardan kaynaklanan uyumsuzlukları da hep hoş gören bir büyüklük içinde ifade ediyor kendini.

Çamoğlu’nun, kültür düzeyi, eğitim düzeyi ve maddiyatın aile içi ilişkilerde kadınlara güç sağladığı ya da güçsüz konuma sokabildiği (Çamoğlu, 2017, s.16) ifadelerinin örneği niteliğindedir bu ifadeler. Buradaki gelinin hem üniversite mezunu olması hem de maddi sermaye olarak evlendiği kişinin ve onun ailesinden daha üstte olması onu gelin-kaynana ilişkisinde hâkim konuma yerleştirmiş hem ilişkisine hem de bu ilişkiyi ifade etme tarzına yansımıştır. Aynı kişinin kayınvalideliği sorulduğu zaman da aynı tavır ve üslupla kendisini gelininden daha üstte bir yere konumlandığı gelini ile olan ilişkisinde de olgun olan, gelinine yön veren, maddi destek olan tarafın kendisi olduğunu ifade etmiştir.

“Benim kayınvalidem ben müsaade etsem yüz göz olacağım bir kadın. Eltimle o şekilde ilişkileri oldu. Ben dur demeyi bildim de bu şekilde kaldı ilişkimiz. Benim annemin de iki tane gelini var ikisini de el üstünde tutar. Kendi ailemden görmediğim bir tavır kayınvalideminki, insan yadırgıyor tabi.”⁴⁷

⁴⁶ K.K.Neva.22.12.2021

⁴⁷ K.K.Nefise.29.01.23

Yukarıda verilen bilgiler ışığında gelinlerin kendi ailesinde görmeye alışık olduğu tavrı, görgüyü ve alışkanlıkları sonradan dâhil oldukları ailede bulamamaları karşı tarafla iyi iletişim kurmanın önünde engel teşkil eden unsurlardan olmuştur. Gelinlerin kendi eğitim düzeylerinin kayınvalidelerinden yüksek olması, yaşam görgüsünün kayınvalideye göre daha ileride olması kayınvalide ile paylaşımın olmamasında ve anlaşmazlık yaşanmasında önemli sebepler olarak değerlendirilmiştir.

Formal olarak eğitim görmüş kadınların, diplomalarının öteki kadından yüksek olduğu durumlar onlara güç kazandırmış, gelin-kaynana ilişkisinde öteki kadın karşısında konumunu belirlemede etken olmuştur. Eğitimli kadından beklenen farkındalığın yerini güç gösterisi almış, sahip olduğu bu avantaj öteki kadın üzerinde otorite kurmasına ve üstünlük duygusu geliştirmesine sebep olmuştur. Yine aynı şekilde kadının kendi kazancının olması ya da aileden kaynaklı maddi gücünün olması da öteki kadın karşısında güç kazanmasını sağlayan sebeplerden olmuştur.

3.3.2. Anne-Kız İlişkisi Yaşayanlar

Kaynak kişi görüşmeleri esnasında gelinlere yöneltilen kayınvalidenizle ilişkinizi nasıl tanımlarsınız sorusuna, çok sık karşılaşılsa da anne-kız ilişkisi cevabı da alınmıştır. Bu cevabı verenlerin evlilik yaş ortalamasının 18 ve altı olduğu, bunun da bu ilişkinin anne-kız ilişkisi olarak tanımlanmasında en etken unsur olduğu tespit edilmiştir. Bu ilişkiyi yaşayan gelinlerin evliliklerinin ilk yıllarında kayınvalideleri ile aynı evde yaşaması da anne-kız cevabı verilmesinde ortak unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

İlişisini anne-kız ilişkisi olarak tanımlayan Fulya adlı gelin, kendi annesinin çok despot bir anne olmasından dolayı kayınvalidesi ile olan ilişkisini anne-kız ilişkisi olarak tanımladığını ifade ediyor.

“Ben on sekiz yaşında evlendim, hiçbir şey bilmiyordum her şeyi kaynanamdan öğrendim. Kaynanam her şeye karışırdı, sabah geç uyanırsam kapıyı tekmelerdi ben uyanayım diye.”⁴⁸

Kayınvalide gelinin, her şeyine karışmasına rağmen gelin, bu durumu kötü lanse etmiyor. Gelin bu durumu öyle benimsemiş ki kayınvalidesi ile arasının açılmasını evleri ayırdıkları zaman olarak ifade ediyor. “Evi ayırmak zorunda kaldık ben işe başlayınca, kaynanam maddi manevi hiçbir şey yapmadı o zaman aramız açıldı.” “Benim babam yoktu, bizi terk etmiş ben nasıl eş olunur, kocaya nasıl davranılır kaynanamdan öğrendim. Annemden de gelinlik nasıl olunur onu öğrendim. Annem, dedeme ve babaanneme hep saygılı oldu hizmetini hiç eksik etmedi ben de kayınbabama ve kaynanama hep saygılı oldum, çorabını da çıkarttım, ayaklarını da yıkadım.”⁴⁹ Kadınların, evcil bakıcı rolünün kuşaktan kuşağa aktarımının bir örneği olan bu sözler aynı zamanda büyükten öğrenilen davranışın sorgusuz sualsiz uygulanmasının da örneğidir. Kaynak kişimiz olan gelinin annesinden öğrendiği hizmet ve saygı anlayışını sorgulamadan benimsemesi, bilginin, uygulamaların kuşaktan kuşağa aktarımdaki rolünün önemini de ortaya koymaktadır.

“Bizde saygı çok önemlidir.” Kaynanası ve kayınbabasının kendi yapabileceği gündelik işleri dahi kendine sorumluluk bilen bu gelin bunları yapmayı bir saygı göstergesi olarak görmesi dikkate değer bir noktadır.

“Ben eş olarak kaynanamı örnek almasam kendi eşime daha saygılı olurdu, bizde saygı çok önemlidir.” Ailedeki erkeğin hizmetkârı olmayı saygı olarak gören bunu annesinden öğrendiğini, annesinin çok saygılı bir kadın olduğunu aktaran bu gelinin eğitim düzeyinin lisans olması, maddi olarak kendi ayakları üzerinde durması, içinde doğup büyüdüğü, benliğini oluşturan ataerkil zihniyeti “aşmasında” etkili olmadığını göstermektedir. Zira, “aşkınlık” insanın içinde bulunduğu durumu aşma kapasitesidir.

⁴⁸ K.K.Fulya.26.01.2021

⁴⁹ K.K.Fulya.26.01.2021

Buradaki gelinin içinde bulunduğu durumu aşamadığı, kendi dünyasını kuramadığı ortadadır.

Beauvoir'ın, ifadelerine başvuracak olursak: “Kadın içkinliğe mahkûm olduğu sürece kendisini ezenlerle bağı içkinlik sınırlarını aşmak suretiyle test edilemez, içkinlik âleminde çıkmadığı sürece dünyayı inşa eden bir faaliyet içinde kendisiyle yeni bir ilişki kurmayacaktır. Bu böyle olduğu sürece bağımsızlaşma imkânı ona kapalı kalır.” “İnsanın dünyada kendisini kurması, ilişkiler kurması, dünyayı şekillendirmesiyle ilgili bir meseledir. İlişkilerinin ve yaşadığı dünyanın onu yansıtabilmesiyle ortaya çıkar.” (Beauvoir, 2019, s.17). Bu örnekteki gelinin, içkinlikten aşkınlığa geçemediği, onun nasıl biri olacağını tasarlayan ataerkil zihniyetin öğretileri ile hareket edip bunu uygulamayı “saygı” ile özdeşleştirdiği görülmektedir.

Kaynak kişinin kendi yaşadıklarına yaklaşımı Woolstonecraft'ın temel iddiası olan, kadının köle kalmasının nedenini; kendini yetiştirmesine engel teşkil eden ve hayattaki gerçek amacının erkeğe hizmet etmek olduğunu öğreten toplumsallaşma sürecinde yattığı düşüncesinin haklılığına örnek niteliğindedir.

“Kadının zihnini genişleterek güçlendirmek, kör itaate bir son verecektir. Kör itaat, kadınları karanlıkta tutmaya gayret eden iktidar, tiranlar ve şehvet düşkünlerince daima aranmaktadır çünkü birinciler (iktidar ve tiranlar) sadece köleler isterler, ikinciler (şehvet düşkünleri ise bir oyuncak)” (Woolstonecraft, 2021).

Wollstonecraft'ın, “Kadın Haklarının Gerekçelenirilmesi'nde” kadınların çeşitli nedenlerle düşürüldüğü yozlaşmış durumları ele aldığı bölümde kendilerinin güdülmesine ses çıkarmayan insanların ancak itaatkâr köleler olabileceklerini, kendi değerlerine bilseler zincirlerini kıracaklarını ifade eder (Wollstonecraft, 2021, s.81). Bu anlatılanlarda kaynakların gelinlerinden hizmet beklentisi, gelinlerinden itaat beklentisinin temellerini Wollstonecraft'ın düşüncelerine dayandırmak yerinde olacaktır.

On sekiz yaşında evlenip kayınvalidesi ile on dört yıl birlikte yaşayan Melike adlı gelin kayınvalidesi ile olan ilişkisini anne-kız hatta arkadaş ilişkisi olarak tanımlıyor. Küçük yaşta evlenen ve evlendiğinde hayat bilgisi kısıtlı olan bu gelin hayata dair her şeyi kayınvalidesinden öğrendiğini, on dört yıl sonra çocuklar büyüyünce evi ayırdıklarını bu ayrılığın hem kendisine hem de kayınvalidesine çok zor geldiğini ifade ediyor.

“On dört yıl birlikte yaşadık son iki yıldır ayrı evlerde yaşıyoruz ama ne ben ne de kaynanam buna alışamadık, ikimiz için de çok zor geldi bu durum. Ben çocukları ona bırakıp işimi rahatça halledebiliyordum, kendime zaman ayırabiliyordum şimdi hiçbir şeye zamanım yok.”

Burada gelinin kaynanasının boşluğunu aramasındaki en önemli neden kayınvalidesinin ona sağladığı konfor alanı olduğu görülmektedir. Ev işlerinde, çocuk bakımında her konuda kendisine kayınvalidesinin destek olduğunu anlatan gelin bu durumun etraftan çok övgü aldığını ifade ediyor. “Biz akşam oturur plan yapardık, yarının yemeği ne olacak kim ne iş yapacak ona göre işi bitirir sonra beraber gezmeye giderdik, komşular bizim ilişkimize hep gıpta ederler.” Bu ilişkideki kaynananın gelinene yol gösteren bilge kadın tipinde olduğu görülmektedir. Gelin kaynanasını çok akıllı ve zeki bulduğunu anlatırken “Benim kaynanam çok akıllıdır, nerde ne konuşacağını çok iyi bilir, çocukla çocuk, büyükle büyük olur.”⁵⁰ Cümleleri ile kayınvalidesinin olgun ve olumlu özelliklerini ön plana çıkardığı görülmektedir.

Bu ilişkide öne çıkan özelliklerden biri kayınvalidenin gelinine kültür aktarımı yapan rolüdür. Kayınvalidenin vermeye istekli olması, gelinin de öğrenme için hazır bulunuşluğu kültür aktarımının gerçekleşmesine olanak vermiştir.

⁵⁰ K.K.Melike.22.11.21

On altı yaşında ailelerin anlaşması sonucu evlendirilen Dilan adlı gelin de kayınvalidesi ile olan ilişkisini anne-kız ilişkisi olarak tanımlamıştır. Kayınvalidesi teyzesi olan bu gelin, çok küçük yaşta evlendiği için hiçbir şey bilmediğini, bugün bildiği her şeyi ona öğretenin kayınvalidesi olduğunu ifade ediyor. Kaynak kişimiz kayınvalidesini anlatırken de “Teyzem” diye hitap ediyor ve evlendiğinde de bu durum aynı kalmış bugün de teyze diye hitap ettiğini belirtiyor.

Kayınvalidesinin hiçbir konuda kendisini engellemediğini, yapmak istediği her şeyi yapmakta özgür olduğunu “Biz serbestiz, bize karışmaz.” şeklinde ifade ediyor. Kayınvalidesinin ilk ve büyük gelini kendisi olduğu için kayınvalidesinin diğer gelinlerine kendisini örnek gösterdiğini ifade ediyor. “Ben küçük yaşta evlendiğim için her şeyi ondan öğrendim, küçük evlendiğim için uyum sağladım, beni diğerlerine örnek gösterir teyzem.” Bugünkü aklıyla düşündüğü zaman on altı yaşında evlenmeyi aklının olmadığını da belirten Dilan Hanım, teyzesinin gelini olduğu için kendini şanslı saydığını ama bu konuda, erken evlenmemeleri ile ilgili kendi çocuklarını sıkı tembihlediğini vurguluyor.⁵¹

Anne-kız ilişkisi olarak tanımlanan bir diğer kaynak kişi de on yedi yaşında yaşı büyütülerek evlenen Nadide Hanım’ın ilişkisi. Nadide Hanım on yedi yaşında bir akrabası aracılığıyla tanıştırıldığı eşine ilk görüşte âşık olmuş ve evlenmiş. Evliliğinin ilk on yılında kayınvalidesi ile yaşamış olan Nadide Hanım hayat bilgisini kayınvalidesinden öğrendiğini ifade ediyor. Kendi annesinin görgüsünden daha ileride görgü ve bilgiye sahip olan kayınvalidenin yanında yetişmiş olduğunu, onu anne gibi gördüğünü ifade ediyor. Evliliğin ilerleyen yıllarında bu ilişki ilk zamanlardaki kadar iyi bir ilişki olmasa da kayınvalidenin emeği hatırına anne-kız ilişkisi olarak tanımlanıyor.

⁵¹ K.K.Dilan.19.01.22

“Çok küçük yaşta evlendim, yanında yetiştim, gördüm, öğrendim hakkını yiyemem. Kayınpederim öldükten sonra işler biraz değişti. Ben çalışmıyorum görüncem çalışıyor diye onun işlerini de bana yaptırmak istedi, yıllarca işlerini yaptım zaten, artık yeter herkes kendi işini yapsın genç yaşta hastalık sahibi oldum ben de.”⁵²

Buradaki gelinin ilişkisi eskisi kadar iyi olmasa da görüp öğrendiklerine olan minnetinden kayınvalidesi ile ilgili olumsuz konuşmaya çekindiği tespit edilmiştir.

On altı yaşında ailesinin karşı çıkmasına rağmen evlenen Hale gelin de kayınvalidesi ile olan ilişkisini anne-kız ilişkisi olarak tanımlıyor. Kaynak kişi bu durumu hem çok küçük yaşta gelin olmasına hem de kayınvalidesinin kendisine anne gibi yaklaşmasına bağlıyor.

“Anamla birbirimizi hiç kırmadık. Köye gidip geldik hep anne gibi yaklaşırdı bana, severdi beni. Nurda yatsın bir gün kötülüğünü görmedim ben.”⁵³

Kaynak kişinin kayınvalidesinden bahsederkenki içten tavrı ve anam diye hitap etmesi de daha önce çok sık karşılaşılmayan bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aylin adlı gelin de kayınvalidesi ile olan ilişkisini anne-kız ilişkisi olarak tanımlamıştır. Yirmi bir yaşında amcasının oğlu ile evlenen bu gelinin kayınvalidesi yengesidir. Kayınvalidesi ile olan ilişkisini anne-kız olarak tanımlayan bu gelin “Annem, çok sabırlı bir insan onunla geçinmek kolay. Başka kaynanalar gibi bana sen gelinsin diyip beni ötelemez, konu her neyse benimle ortak olur.” Kaynak kişi sürekli kayınvalidesinin çok idare edici bir kadın olduğunu vurgulamaktadır. “Kayınvalidem her zaman

⁵² Nadide.14.05.21

⁵³ K.K.Hale.11.10.21

öğreticidir, bizim cahilliğimiz oluyordur ama o çok sabırlı kırmak maksadıyla değil de öğretici olmak maksadıyla ona yanlısımızı tatlı dille dile getirir.” Bu ilişkideki kayınvalidenin en çok vurgulanan yönü sabırlı olmasıyken gelinin de kayınvalidesinin tavırlarına karşı ön yargılı olmadığı, anlamaya gönlü olduğu tespit edilmiştir. Kayınvalideyi anne gibi kabullenmesin de davranışlardan ziyade ön kabulün varlığı tespit edilmiş. Kayınvalidenin sabırlı, yapıcı tutumu da bu kabulü kalıcı kılmıştır.

İlişisini anne-kız ilişkisi olarak tanımlayan bir başka gelin de Aynur adlı kaynak kişidir. Kayınvalidenizle olan ilişkinizi nasıl tanımlarsınız sorusu yöneltince “Kaynanama uysam gelin-kaynana ilişkisi olurdu da ben ona uymadım anne-kız diyebiliriz.” Cevabını vermiş ve ilişkinin nasıl olacağını belirleyen kişi olarak da kendisini konumlandırmıştır.

Kendisi emekli hemşire olan Aynur Hanım, çalıştığı yıllarda kayınvalidesinin çocuklarını baktığını ama onun haricinde evinin içine ve işlerine müdahale etmesine fırsat vermediğini belirtiyor.

“Kayınvalidem gelin ve kız ayrımı yapardı ben gelin olduğumu hissettim hep, bizim evimizde de otorite olmak isterdi ben müsaade etmedim. Kayınpederim okumuş bilgili insandı ben onunla dertleşirdim, onunla anlaşırımdı. Kayınvalidemle kavga gürültü çıkmasın da huzurum bozulmasın diye uysal olmaya çalıştım.”⁵⁴

Bu grupta yer alan gelinlerin büyük çoğunluğunun ortak özelliği küçük yaşta evlenmiş olmalarıdır. Bu ilişkinin anne-kız ilişkisi olarak tanımlanmasında gelinlerin çok küçük yaşta gelin olup kayınvalidelerinin yanında yetişmelerine bağlayabiliriz. Küçük yaşlarda

⁵⁴ K.K.Aynur.21.09.21

kişinin kendini tanıması, karakterinin oturması, kim olduğuna dair fikirleri tam oluşmadığı için kayınvalidelerle çatışma yaşanmadığı görülmektedir.

Kaynak kişiler bugünkü aklıyla düşündükleri zaman o yaşta evliliğin olmaması gerektiğini, küçük yaşta evliliği yadırgadıklarını ifade etmişlerdir. Daha geç yaşta evlenmiş olsalar kayınvalidelerine “uyum sağlama” konusunda bu denli başarılı olamayacaklarının farkındadırlar. Esasında “uyum sağlamaktan” ziyade kayınvalidelerine tabi olmaları ifadesi daha doğru olacaktır. Kaynak kişilerin anlatımlarından yola çıkılırsa bu ilişki gelin-kaynananın birbirlerini oldukları gibi kabul ettikleri bir ilişki biçimi olmaktan ziyade gelinlerin, gelin geldiği aileye tabi olması sonucu anne-kız ilişkisinin yaşanabildiği tespit edilmiştir. İtaatkârlıkla doğru orantılı olan bu ilişki türünün en yaygın görüldüğü kuşak orta yaş üstü gelin ve onların kaynanaları arasındaki ilişkide geçerli olduğu tespit edilmiştir.

Kadınların, bilinç düzeylerinin düşük olduğu, farkındalığın gelişmediği bir dönemde küçük yaşta gelin gitme, gelin gidilen ailenin kurallarına, yaşam biçimine uyma ve bütün bu tabi olma sonucu gelin-kaynana arasında çok problemlili ilişki gelişmediği tespit edilmiştir. Orta yaş üstü gelinlerin durumları ise yaşadıkları hayat koşulları dolayısıyla kadınların ezilmişliği, onları birbirine bağlayan bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Bizim zamanımızda hepimiz bir arada yaşadık, hiç gelin-kaynana kavgası, elti çekememezliği yoktu. İşten güçten başımızı kaldıramazdık, şimdikilerin evi ayrı, cebi ayrı, yediği önünde, dilediğini alıp satıyor daha da geçinemiyor.”⁵⁵

⁵⁵ K.K.Tülay.03.05.21

Orta yaş üstü gelin grubunda yer alan Elif Hanım'ın, rahmetli olan kayınvalidesini anlattığı görüşmede on beş on altı yaşında gelin gittiği kıl çadırda kayınvalidesinin ona ana olduğunu ifade ettiği cümlelerde minnet, sevgi gibi olumlu his ve düşünceler yer alıyor. “Ben çok ufaadın yavrum gelin vardığımda. Anamdan gördüm ne gördüysem.”⁵⁶ Bu görüşmedeki gelinin seksen beş yaşında olması ahrete göçüp giden kayınvalidesini onun tabiri ile “anası”nı anlattığı bu görüşmede işbirlikçi anne-kız tutumu ile karşılaşılmaktadır. Bu ilişki o dönemin koşulları bağlamında değerlendirildiğinde kadınların birbirini ezmeye, üstünlük taslamaya fırsatının olmadığı tespit edilmiştir.

Çocuk bakımı, ev işi, hayvan bakımı, bahçe bakımı gibi gündelik işlerde ve geçimi sağlamada bütün aile üyelerinin el birliği ile çalıştığı o dönemde gelinler kaynanaya tabi olup onun yardımcısı olarak konumlandırılmışlar. Okuma yazma oranın çok düşük olduğu dönemlerde bireysellik, kişilik hakları, kişinin özel alanı gibi kavramlardan bahsetmek elbette mümkün değildir. Bütün bunlar dolayısıyla orta yaş üstü gelinlerin kayınvalideleri ile olan ilişkilerinde çekişmeli bir ilişkiden ziyade işbirlikçi ilişkilerle karşılaşılmıştır.

3.3.3. Ne Kaynana-Gelin ne de Anne-Kız İlişkisi Şeklinde

Tanımlayanlar

Kaynak kişilere yöneltilen kayınvalidenizle ilişkinizi nasıl tanımlarsınız sorusuna kaynak kişiler arasında yer alan genç kuşak gelinler diye gruplandırdığımız gelinlerin büyük çoğunluğunun bizimki: “ne gelin-kaynana ne de anne-kız ilişkisi” cevabı alınmıştır. Genç kuşak gelinler olarak adlandırdığımız bu gruptaki kişilerin büyük çoğunluğunun eğitim düzeyinin en az lisans olması, mesleklerinin olması ve kamusal alanda çalışıyor olmaları bu ilişkinin bu şekilde tanımlanma nedenleri olarak tespit edilmiştir.

⁵⁶ K.K.Elif.20.06.20

Çalışma şartları nedeniyle yeni nesil gelinlerin kayınvalideleri ile aynı şehirde yaşamaması da bu ilişkiyi mesafeli kılan nedenlerden olmuştur. Fiziksel mesafenin özel yaşama sınır koymada bir avantaj olduğu ifade edilmiştir. Fiziksel mesafenin aradaki bağa yansıdığı ve bunun gelinlerin kendi istekleri doğrultusunda olduğu tespit edilmiştir.

Aynı şehirde yaşayan ve bu grupta yer alan gelinlerin büyük çoğunluğu da çalışma hayatını, yoğunluğunu neden göstererek kayınvalide ile içli dışlı olmaktan ve gerilimli bir ilişki yaşamaktan uzak durmaya çalıştıkları tespit edilmiştir. Kaynak kişilerin bu ilişkiyi bu doğrultuda şekillendirirken yakın çevrelerinden, anneleri, teyzeleri, kuzenleri gibi yakınında gözleme imkânı bulduğu kadınların ilişkilerinden ders çıkardıkları tespit edilmiştir.

Genç kuşak gelinler grubunda yer alan Hatice gelin:

“Kayınvalidemle ilişkimiz mesafeli buradaki mesafeyi ben koyuyorum, ben ipin ucunu kaçırdığım zaman ilişkinin gidişatının değişeceğini hissettim bu nedenle dengeyi ben koruyorum. Biz farklı şehirlerde yaşıyoruz hem farklı şehirlerde olmamızdan kaynaklı hem de ben bu ilişkinin böyle olmasını istiyorum. Ben kendi çevremde; arkadaşlarımda, kuzenlerimde çok çirkin ilişkilere şahit oldum gelin-kaynana ilişkisinde. Demek ki böyle yaparsan kaynana böyle davranıyor, o öyle yaparsa gelin böyle yapıyor diye çıkarımlarda bulundum ve mesafeli bir ilişki olmasını en başından beri sağladım.”⁵⁷

Ev hanımı olan, eşinin işi dolayısıyla farklı şehirlerde yaşayan gelinler de kayınvalidelerini sadece tatillerde belirli gün gördükleri için aralarında çok ilişki olmadığını bu nedenle ne anne-kız kadar yakın ne de gelin-kaynana kadar kötü bir ilişkileri olmadığını ifade ediyorlar. Burada bütün gelinlerin gelin-kaynana diyince akıllarına olumsuz ilişki gelmesi ve bunu reddetmeleri bu ilişkinin toplumsal bellekteki yerinin de göstergesi niteliğindedir.

⁵⁷ K.K.Hatice.10.06.22

“Ben eşimin işi dolayısıyla evlendiğimden beri farklı farklı şehirlerde yaşadım, kaynanamla aynı şehirde hiç yaşamadım. Sadece tatillerde birkaç gün gördüm o nedenle resmi bir ilişki olarak tanımlayabilirim bu ilişkiyi.”⁵⁸

“Benim kayınvalidemle ben farklı şehirlerde yaşıyoruz ben ve eşim çalıştığımız için sadece tatillerde birkaç gün görüşüyoruz ya da onlar bize geldiği zaman görüşüyoruz bu nedenle yakın bir ilişki de değil gelin-kaynana ilişkisi gibi uzak kötü bir ilişki de değil. Benim kayınvalidem çok olumlu ve yapıcı bir kadın, beni bugüne kadar hiç kırmadı ama ben gelin-kaynana arası ne kadar iyi olursa olsun anne-kız ilişkisi olunamayacağını düşünüyorum bu nedenle o benim en sevdiğim komşu teyzem olabilir.”⁵⁹

Kayınvalidesi ikinci dereceden yengesi olan Gizem adlı gelin de ilişkisini ne galin-kaynana ne de anne-kız ilişkisi olarak tanımlayanlardan.

“Ben kayınvalidemden hoşlanmıyorum ama onunla münakaşa etmek de istemiyorum, bu nedenle mesafeli davranıyorum. Kayınvalidem karışmak isteyen bir tip değil, otorite, yönetme falan umurunda değil öyle sorunlarımız yok onunla. Çok sorumsuz bir kadın o. Benim sınırimi bozan da bu zaten. Evlatlarına, torunlarına sorumluluk hissetmiyor.” Aynı apartmanda yaşadıklarını söyleyen gelin bunun da mesafeyi korumada bir dezavantaj olduğunu ifade ediyor.⁶⁰

Rayka adlı gelin de kayınvalidesi ile olan ilişkisini mesafeli ilişki olarak tanımlıyor. Hem farklı şehirlerde yaşadıkları için hem de bu ilişkinin seviyeli ilerleyebilmesi için mesafeli olması gerektiğine inandığını söylüyor.

⁵⁸ K.K.Ayça.20.10.20

⁵⁹ K.K.Meva.27.03.21

⁶⁰ K.K.Gizem.28.12.21

“Ben kayınvalideme saygısızlık yapmıyorum, yılda birkaç kere görüşüyoruz fiziksel olarak onun dışında haftada bir arıyorum. Kayınvalidemle olan ilişkimiz mesafeli bunu da ben sağlıyorum. Ben eğitilmiş bir insan olduğum için kayınvalidem de ilkokul mezunu olduğu için benim eğitimime saygısı var bana bir şey derken de çekinir o da mesafeli kalmayı tercih ediyor bu da ilişkimizin ömrünü uzatır diye düşünüyorum.”⁶¹

Bu görüşmede de mesafeli ilişkide ilişkinin bu şekilde olmasını sağlayan ve ilişkiye yön vereninin gelin olduğunu görüyoruz. Kaynak kişimiz olan Rayka'nın eğitim düzeyinin kayınvalidesinden yüksek olmasının ona bu ilişki içinde güç kazandırdığı da tespit edilmiştir. Bu örnek, ilişki içinde kişilerin kendilerini eğitim, meslek, çalışıp çalışma gibi etkenler doğrultusunda aşağı ya da üst bir yere konumlandıkları da bir göstergesidir.

Orta kuşak gelinlerden olan Gülbin gelin de kayınvalidesi ile olan ilişkisini mesafeli bir ilişki olarak tanımlıyor.

“Ben çalıştığım için yazları tatillerde görüşürdük, o zamanda çok bir paylaşımımız olmazdı. Kayınvalidem bahçe işlerinden, hayvan bakımından ne kendine ne de bizlere zaman ayıramazdı. Farkındalığı olmayan bir kadındı zaten. Kocasını ve kocasının ailesi tarafından çok ezilmiş bir kadın. Ne bana ne de diğer eltilerime bir zorluk yaşatmadı, mekânı cennet olsun kadıncağz çok çekmiş. Bu nedenle ne iyi ne de kötü bir ilişki diye tanımlayamam.”⁶²

⁶¹ K.K.Rayka.21.10.20

⁶² K.K.Gülbin.03.06.20

Bu görüşmede ifade edilen paylaşımımız yoktu ve farkındalığı olan bir kadın da değildi ifadeleri ile iletişim kurabilmek için her iki tarafın da ortaya bir şeyler koymasına gerektiği anlatılmak istenmiştir. İyi de olsa kötü de olsa iletişiminin iki taraflı olduğunun bir göstergesidir. Bu ilişkinin mesafeli olarak tanımlanmasının asıl sebebi taraflardan birinin ilişki içerisinde etkisiz olmasıdır. Bu ilişkide kayınvalidenin ne iyi ne de kötü hiçbir şekilde var olamadığı görülmektedir. Ataerkil zihniyet altında ezilmiş, fiziksel ve psikolojik şiddet görmüş bir kadının, kayınvalidenin varlığı söz konusudur.

Genç kuşak gelinlerden olan Nurgül adlı gelin de kayınvalidesi ile olan ilişkisini mesafeli bir ilişki şeklinde tanımlıyor. Kayınvalide ile farklı şehirlerde yaşamaları ve de gelinin kafa yapısının kayınvalidesiyle uyuşamayacak kadar uzak olması bu ilişkiyi mesafeli kılmıştır.

“Ben eğitilmiş bir insanım, eşimin ailesi ise kızlarını okutmayı uygun bulmamış, mutaassıp bir aile. Kayınvalidemin ne görgüsü ne bilgisi hiçbir şekilde benimle uyuşmuyor bu nedenle bir paylaşımında bulunmuyoruz.”⁶³

Bu ilişkinin mesafeli olmasının asıl sebebi farklı şehirlerde yaşamalarından kaynaklanan mesafe değil düşünce yapısı olarak aradaki mesafenin uzaklığı olduğu tespit edilmiştir. Kaynak kişi ilk zamanlarda iletişim kurmak ve kendince doğru bulduğu düşünceleri (görümcesini okutmalarını söylemek) söylemiş fakat zamanla ilişkinin tek taraflı ilerlemediğini fark etmiş ve o da iletişim kurma çabasını kesmiş.

Genç kuşak gelinlerden olan Çisem gelin kayınvalidesi ile olan ilişkisini mesafeli ama olması gerektiği kadar mesafeli diye tanımlamaktadır. Aynı şehirde ve aynı semtte yaşayan bu gelin-kaynana ilişkisinin mesafeli olarak tanımlanması kötü değil ama annelik kadar iyi de olamayacağı için mesafeli olarak tanımlanmıştır.

⁶³ K.K.Nurgül.22.05.2021

“Kayınvalidemle ilişkimiz güzel, mesafeli yani olması gerektiği kadar mesafeli bir ilişki. Benim kayınvalidem kendi kayınvalidesinden çok çekmiş zamanında, benim eşim de bu huzursuzluğa şahit olarak büyüdüğü için annesini hep tembihlemiş bu konuda. Belki bundandır bilemiyorum ama benim işime karışmak gibi bir derdi yok.”⁶⁴

Kaynak kişi olan Çisem Hanım, kayınvalidesinin kendini bilen, gelinin işine karışmak gibi gereksiz davranışları olmayan, gelinine de yardım edebildiği konularda, yardımcı olmaya çalışan bir kadın olduğunu ve bu ilişkinin olumlu ama mesafeli bir ilişki olduğunu ifade etmektedir.

“Ben çalıştığım için yemek yapmaya geniş zaman ayıramıyorum hafta içi kayınvalidem yaptığı yemekten bize de yollar sağ olsun.”⁶⁵

Orta kuşak gelinlerden olan Özgür Hanım da kayınvalidesi ile olan ilişkisini ne gelin-kaynana ne de anne-kız ilişkisi olarak tanımlıyor. Karşı dairesinde oturan ve hayatının içinde olan kayınvalidesi ile ilişkisini belirleyen en önemli etkenin yirmi iki yaşında evlenip evlendikten sonra annesini kaybetmesi nedeni ile pek çok şeyi kayınvalidesinden öğrendiğini ve annesinin kendisine kayınvalidesine karşı hep yumuşak huylu olması gerektiği ile ilgili öğüdü tuttuğunu ifade ediyor.

“Kayınvalidemle karşı dairede oturuyoruz, kayınpederim vefat etmiş eşim tek erkek çocuk dolayısıyla kayınvalidemin her şeyi ile biz ilgileniyoruz, kayınvalidem hayatımızın tam içinde.” “İyi kötü her şey yaşanıyor her ilişkide olduğu gibi ama ben eşimi çok sevdiğim için uysal olmaya çalıştım olumsuzluklar karşısında. Kısacası geçinmeye gönlün varsa geçiniyorsun.”⁶⁶

⁶⁴ K.K.Çisem.05.01.2021

⁶⁵ K.K.Çisem.05.01.2021

⁶⁶ K.K.Özgür.21.01.2022

Bu görüşmedeki kaynak kişi olumsuzluklar karşısında takındığı olumlu tavrı kendi annesine atfetmekte, kendi annesini olumlu, bilge kadın olarak konumlandırmakta. Kayınvalidenin yaptığı ham tavırlar karşısında sakin, olumlu tavır alabilmesinin arkasında kendi annesinin bilgeliği olduğunu ifade ediyor.

Genç kuşak gelinlerden olan Hürü Hanım da yeni evli olduğu için ve kayınvalidesi ile farklı şehirlerde yaşadığı için ilişkisini mesafeli bir ilişki olarak tanımlıyor.

“Biz kayınvalidemle farklı şehirlerde yaşıyoruz. Ben çalışıyorum gidip gelmeye çok fırsatımız olmuyor. Aramızda olumsuz bir ilişki gelişmedi şimdilik, benim kayınvalidem çok açık sözlü, bir şeyden rahatsızlık duyduğu zaman onu bana direkt söyler kırıcı olur muyum diye düşünmez. Ben bazen kırılıyorum ama sessiz kalıyorum, saygısızlık etmemek için.”⁶⁷

“Kayınvalidemle ilişkimiz mesafeli. Bunu ben tercih ediyorum. Kayınvalidem sınır bilmeyen bir kadın. Samimiyet algımız aynı değil, ona onunla samimi olduğumu hissettirirsem burnu iç işlerimizden, hayatımızdan çıkmaz. Hiç gelemem bu tarz şeylere. Ben konuşmamla tavrımla mesafeyi korumaya çalışıyorum ne saygısızlık ederim ne de bana saygısızlık edilmesine izin veririm.”⁶⁸

“Kayınvalidemle ilişkim ne iyi de ne de kötü oldu. Bu nedenle mesafeli diyelim. Ben eğitilmiş bir insanım, batılı bir ailenin kızıyım kayınvalidem İç Anadolu’da doğmuş bir yer görmemiş bir kadıncağız. Çok ezilmiş bir kadın, bana bir kötülüğü olmadı. Ama tabii aramızda bir paylaşım da olmadı. Ne konuşacaksın bu kültür farkıyla. İsterdim arkadaşlarımla kayınvalideleri gibi

⁶⁷ K.K.Hürü.15.03.2022

⁶⁸ K.K.İdil.07.10.2021

paylaşımım olsun ama olmadı. Ölmüş gitmiş rahmetli bir şey diyemem nurlarda yatsın.”⁶⁹

“Ben kayınvalidemle olan ilişkim mesafeli olarak tanımlayayım. Benim kayınvalidemle benim aramda kültürel ve maddi anlamda büyük uyumsuzluk var. Benim annem, anneannem konaklarda büyümüş görgülü hanımlar, ben İstanbul’da üniversite okumuş bir kadını. Kayınvalidem bir şey görmemiş bir kadın e tabi bundan dolayı bazı olumsuzluklar oldu ama ben hoş gördüm hep onu.”⁷⁰

“Benim kayınvalidem bir şey görmemiş, evlerinde pek söz hakkı olmayan pasif bir kadın. Ben eğitilmiş, meslek sahibi biri olduğum için kayınvalidem bana danışır sorardı bir şey olduğu zaman. Benim eğitilmiş olmamdan dolayı bana güvenir çoğu konuda. Yani evdeki o pasif konumu bizim ilişkimizde de devam etti kayınvalidem yapayım gibi girişimleri olmadı. Hoş olamaz ben de buna müsaade etmem bilir bunu.”⁷¹

“Benim kayınvalidemle ilişkim mesafeli bir ilişki. Ben de eşim de birbirimizin aileleri ile mesafeliyiz. Kayınvalidemin evine gittiğim zaman çocuklarına yaptığı hizmeti bana da yapar. Bu bana özel bir tavır kayınvalidem o şekilde alışmış. Özel bir paylaşımımız yok kendisiyle arada sırada evine gittiğimiz birkaç saat, hepsi bu. Çok bir paylaşım olmadığı için mesafeli ilişki böyle olması da güzel açıkçası.”⁷²

⁶⁹ K.K.Benan.20.10.22

⁷⁰ K.K.Neva.22.12.21

⁷¹ K.K.Maysa.13.06.22

⁷² K.K.Tara 05.12.21

“Kayınvalidem iyi kadın bugüne kadar aramızda olumsuz bir durum yaşanmadı. Ben rahatsız olduğum noktaları eşime söylüyorum. Aramızda özel bir samimiyet de yok olumsuz bir durum da yok. Mesafeli ama olumlu anlamda mesafeli diyelim. Herkes olması gerektiği yerde duruyor.”⁷³

“Benim kayınvalidemle aram iyidir. Çocukların bakımında bana çok yardımcıdır. Bir yere gideceğimiz zaman da ben yanlarındayken de bakımlarında yardımcı oluyor. Bugüne kadar genel konularda da bir sorun yaşamadık ama annemle olan ilişkim gibi olamaz tabi ki. Mesafeli bir ilişki oluyor ne kadar iyi de olsa.”⁷⁴

“Benim kayınvalidemle aram iyi. Kendini bilen bir kadın, bir başkasının hayatına müdahale etmek gibi bir derdi yok. Birbirimize saygı ve sevgi çerçevesinde yaklaşıyoruz, bir sıkıntımız yok ama ilişkimizi ne anne-kız ne de gelin kaynana şeklinde tanımlarım. Annenin yeri başkadır ne de olsa.”⁷⁵

“Ben kayınvalidemi tanımıyorum desem yeridir. Çok resmi ilişkimiz var. Kayınvalidemin eşime de çok ilgisi yok. Komşu ilişkisi desem yeridir, o kadar mesafeli bir ilişki. Uzun yıllardır da gitmem görmem kendisini.”⁷⁶

“Kayınvalidemle aram ne iyi ne de kötüydü. Kayınvalidem çok sorumsuz bir kadın. Evlatlarına karşı sorumluluk alan maddi manevi yardımcı olayım diyen bir kadın değil. Eşim maddi anlamda zor zamanlar geçirdi benim iki çocuğum var ve hiç destek olmadılar bize. Bilakis o hep benim eşimden ve

⁷³ K.K.Kehriban 17.07.21

⁷⁴ K.K.Nilay 17.07.21

⁷⁵ K.K.Ülkü.09.12.21

⁷⁶ K.K.Simay 23.01.22

küçük kaynımdan maddi destek bekler öyle alışmış. Pek bir ilişkim yok çok hoşlanmıyorum kendisinden çünkü.”⁷⁷

“Ben kayınvalidemi sadece bayramlarda ya da tatilde görüyorum. Çok mesafeli bir ilişkimiz var. Gittiğimiz zamanda çok kalmıyoruz. Bugüne kadar ne iyi olduk ne de kötü olduk.”⁷⁸

“Benim kayınvalidem müsaade etsem her şeye karışacak bir tip. Ben çalışıyorum benim evimin temizliğine gelen ablayı takip eder. Ona göre her ay perde yıkanmalı, her ay duvar silinmeli. Bana kalırsa gerek yok. Kendisi o şekilde alışmış benden de onu bekliyor. Hem evine hem kendine bakmayı çok sever. Benden de öyle beklentileri var. Ben de gidip gelmemle, tavrımla mesafeli ama saygılı oluyorum ki yüz göz olmayalım.”⁷⁹

“Benim kayınvalidem çok pasif bir kadın ben de sessiz olduğum için beni de kendisi gibi sanıyor. Bana ya da bizim ilişkimize karışmak gibi huyları yok ama ben mesafeli davranıyorum. Ben mesafeyi korumazsam denge değişebilir gibi hissediyorum. Aynı şehirde yaşıyoruz fiziksel mesafemiz az ama ikimizin arasındaki ilişki mesafeli ve seviyelidir.”⁸⁰

İlişkisini ne gelin-kaynana ne de anne-kız ilişkisi diye tanımlayan kaynak kişilerin gerekçelerine bakıldığı zaman ilişki olumsuz bir ilişkiye dönmesin diye önlem alma amaçlı bilinçli bir mesafe yaratıldığı görülmektedir. Daha çok gelinlerin talebi doğrultusunda mesafeli yaşanmaya çalışılan ve mesafeli olarak tanımlanan gelin-kaynana ilişkilerinde genç kuşak kayınvalidelerin de kendi kayınvalideleri ile olan

⁷⁸ K.K.Feray.18.07.22

⁷⁹ K.K.Lina.25.03.23

⁸⁰ K.K.Türkay.25.03.23

olumsuz tecrübeleri neticelerinde onların da mesafeli durmayı tercih ettiği tespit edilmiştir.

Kaynak kişilerin verdiği cevaplara istinaden yeni nesil gelinlerin kayınvalideleri ile ilişkileri olumlu, sorunsuz bir şekilde ilerlese dahi mesafeli kalmaya çalıştıkları tespit edilmiştir. Gelin-kaynana arasındaki olumlu ilişkinin hem nedeni olarak mesafeli olmayı hem de sonucu olarak mesafeli olmayı göstermişlerdir. Anlayışlı, yapıcı, sevecen kısaca ilişkinin sağlıklı ve olması gerektiği gibi ilerlediği durumlarda da gelinler kayınvalideleri ile olan ilişkilerini anne-kız olarak tanımlamamışlardır.

Yeni nesil gelinlerin eğitim düzeylerinin diğer kuşaklara göre yüksek olması, dönemsel olarak birey algılarının gelişmiş olması, farkındalık düzeylerinin artmış olması kayınvalide ile olan iletişimi belirleyebilmede, kendi kişisel sınırlarını çizebilmede etkili olmuştur. Gelinlerin maddi özgürlüklerinin olması eşleri ile olan ilişkilerinde belirleyici unsur olmuş bu durum gelin ve kayınvalide ilişkisine de yansımıştır.

3.3.4. Akraba Olan Gelin-Kaynanaların İlişkisi

Türk kültüründe akraba sözcüğü Arapça karîb (tür. yakın) sözcüğünün çoğul şekli olan akrîba'dan gelmektedir. (Ayan vd.,2002: 2.) Akraba: Kan bağıyla birbirine bağlı olan kimseler.(TDK. 30.11.22).Aralarında kan bağı olan insanlara akraba, kan bağı olmayıp evlilik yoluyla oluşan yakınlığa hısım denmektedir. Akraba arasında yapılan evlilikler iki kardeşin çocuklarının birbiri ile evlenmesi birinci dereceden akraba evliliği sayılırken kardeş torunlarının evliliği ikinci dereceden akraba evliliği sayılmaktadır. Akraba evliliği kavramının bu bahsedilenin dışında paralel yeğen (paralel-cousin marriage) ve çapraz yeğen (cross-cousin marriage) evliliği şeklinde tanımlaması mevcuttur. Amca kızı-amca oğlu ve teyze oğlu- teyze kızı arasındaki evlilikler paralel, dayı oğlu- hala kızı ve hala oğlu-dayı kızı arasındaki evlilikler çapraz yeğen evliliği şeklinde sınıflandırılmıştır. (Ayan, Şen, Yurtkuran, Ünal, 2002.)

Özellikle kırsal kesimlerde tercih edilen akraba evliliği, hala dayı çocukları, amca çocukları, teyze çocukları gibi birinci dereceden kuzenlerle olabildiği gibi ikinci derece akrabalarla da yapılabilmektedir. Günümüzde tercih edilmesi gittikçe azalan akraba evliliği aile arasındaki mirasın bölünmemesi için, küçük çevrelerde hayatını idame ettiren kişilerin tanıdık bildik aile olmasını önemseydiği için tercih sebebi olduğu bilinmektedir. Günümüz şartlarında eskisine nazaran çok tercih edilmemekle birlikte akraba evliliklerinin sağlık açısından incelendiği “Akraba Evlilikleri” adlı makalede yer alan veriler şu şekildedir.

“Eş seçiminin, tamamen serbest olduğu ve kişilerin kendi eğilimlerine bırakıldığı toplumlarda, insanların çok azının akrabaları ile evlendikleri sonucu çıkarılmıştır. Türkiye’de evli çiftlerin yaklaşık olarak üçte birinin birbirleriyle akraba oldukları görülmüştür (%29.2). Akraba olan eşlerin %80’i kardeş çocuklarıdır. Özellikle erkek kardeş çocuklarının birbiriyle evlendikleri görülmektedir. Akraba olan eşlerin oranı Ankara, İstanbul ve İzmir’de %17 iken, diğer kentlerde %19’a, köylerde %36’ya çıkmaktadır. Kocasını akraba olan kadınların %29’u amcalarının oğlu, %49’u dayı, hala ya da teyze oğlu olmak üzere kuzenleriyle evlenmişlerdir. İkinci kuşak kuzenler arası yani kardeş torunlarının evlenme oranı %5’dir. Bunların dışında kalan akraba evliliklerinin, diğer uzak akrabalar arasında yarı yarıya dağıldıkları görülmektedir. Akrabalar arası evliliği, geniş ve ataerkil aile biçimleri pekiştirmektedir. Akrabası ile evli olanların oranı, kuruluştan beri çekirdek aile olan ailelerde %20 iken, ataerkil geniş ailelerde %34’e çıkmaktadır. Köylerde bütün aile biçimlerinde akraba evliliği diğer yerleşim yerlerinden daha yüksektir. Bölgeler arası değerlendirmede en düşük oran %20 ile Batı Anadolu’da, en yüksek oran ise %37 ile Doğu Anadolu’dadır. Ancak Batı Anadolu’da da ataerkil ailelerde çekirdek ailelere göre oranın yüksek olduğu görülmektedir.” (Uskun, 2001, s.2).

Bu çalışma içerisinde yapılan kaynak kişi görüşmelerinde de akraba evlilikleri ile karşılaşılmıştır. Birinci dereceden akraba olan gelin-kaynanaların varlığının yanı sıra ikinci dereceden akraba evliliklerinin varlığı ile de karşılaşılmıştır. Birinci dereceden akrabaların sayısı yedidir. Dördü teyze yeğen, ikisi hala yeğen, birisi amcasının eşi olan yenge yeğen ilişkisidir. İkinci dereceden akrabalık ilişkisi olan üç kişi tespit edilmiştir.

Akrabalık ilişkisi yaşayan gelin-kaynanaların yüzde yetmişinde hala-yeğen, teyze-yeğen, yenge-yeğen ilişkisinin bu ilişki üzerinde pozitif ayrımcılık yaratması beklenirken tam tersi yönde geliştiği tespit edilmiştir. Akrabalık bağının her iki tarafı da birbirine karşı beklentiye soktuğu bu beklentilerin karşılanmaması sonucu kırgınlıkların, kızgınlıkların oluştuğu görülmektedir. Akrabalık bağının ilişkideki mesafeyi korumada engel teşkil ettiği bu sebeple gelin-kaynana arasındaki çatışmanın arttığı tespit edilmiştir.

Aralarında akrabalık bağı bulunan ve kayınvalidesi ile ilişkisini olumlu anlatan iki gelin tespit edilmiştir. Bunlardan ilki teyze yeğen ilişkisi yaşayan Dilan gelindir. Bu görüşmede on altı yaşında teyzesine gelin olan Dilan Hanım:

“Çok küçüktüm on altı yaşında evlendim, hiçbir şey bilmiyordum teyzem yetiştirdi beni, ben ilk gelinim benden sonrakilere de beni örnek gösterdi.”
 “Şimdi düşününce on altı yaş çok küçük, aklım almıyor ve diyorum ki iyi ki teyzemin gelini olmuşum”⁸¹

Burada küçük yaşta evlendirilen gelinin evliliği kendi arzusu dışında gerçekleştiği için kim olduğunu bilmediği bir kadına denk gelmek yerine teyzesine gelin olduğu için kendini şanslı saydığı görülmektedir.

Bir diğer örnekte kayınvalidesi amcasının eşi olan Aylin Hanım ise yengesi ile olan ilişkisini anne-kız ilişkisi olarak tanımlıyor. Evin tek oğluyla evli olduğu için bu akrabalık ilişkisinin ayrıcalık olup olmadığını anlayamadığını ifade eden Aylin gelin, kayınvalidesini, yapısından dolayı diğer kayınvalidelerden ayırdığını söylüyor. İlişkilerinin iyi olmasını akrabalık ilişkisine değil de kayınvalidesinin yapıcı bir kadın olmasına atfediyor.

⁸¹ K.K.Dilan.19.01.22

“Annem genel olarak sakin ve karşısındakini anlamaya çalışır. Her şeyi konuşabilirsin. Bazen sıkıntı oluyor tabii o durumlarda annem hep yapıcı davranır.”⁸²

Bu iki örnekte gelinler, kayınvalideleri ile anne-kız ilişkisi yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Her iki gelinin de küçük yaşta aileleri tarafından evlendirilmeleri kaynak kişilerin bu ilişkiyi anne-kız olarak değerlendirmelerinde önemli bir husustur. Dilan Hanım’ın on altı yaşında, Aylin Hanım’ın da on sekiz yaşında evlenmiş olması henüz ne isteyip ne istemediğine karar verme yetisinin gelişmediği yaşlar olduğu için özellikle de hayatın en önemli geçiş dönemlerinden biri olan evlilik aşaması için doğru zaman olduğu aşikârdır. Gelin-kaynana ilişkisinin anne-kız ilişkisi şeklinde yaşanabilmesi mümkündür olabilir fakat burada üzerinde durma gereği gördüğümüz nokta her iki gelinin de evlilik çağıdır.

Teyzesi ile gelin-kaynana olan bir başka gelin de Aslı Hanım’dır. Aslı Hanım, küçük yaşta ailelerin uygun görmesi üzerine teyzesinin oğlu ile evlendirilip teyzesinin yanında yaşadığını, kaynanasının teyzesi olmasından dolayı ondan pozitif anlamda bir ayırım görmediğini ifade etmiştir. Kayınvalidesinin söz sahibi olamadığını, olduğu zamanlarda da kayınbabasını kendisine kışkırttığını ifade etmiştir.

“Kaynanam teyzemdi ama bir ayrıcalığını görmedim. Çok bir söz hakkı yoktu onun, olduğu zamanda zaten kayınbabamı bana kışkırtırdı.” “Diğer eltilerime nasıl davranıyorsa bana da öyle davranırdı. Hatta onlara karışamazdı bana karıştığı gibi. Benden beklediği hizmeti onlardan bekleyemezdi.”⁸³

⁸² K.K.Aylin.13.06.22

⁸³ K.K.Asli.25.06.2020

Teyzesi ile gelin-kaynana olan ve evliliğinin bitmesini teyzesinin davranışlarına bağlayan Sumru Hanım da akrabalık bağının avantajını değil dezavantajını görenlerden olmuştur.

“Teyzem benim yaşam biçimimi, giyim tarzımı her şeyimi bilmesine rağmen ben evlenince bana karışmaya beni kontrol etmeye çalıştı. Ben annemden babamdan görmemişim baskıyı, müdahaleyi ona da müsaade etmedim. Hep gerginlik, kavga derken boşandım.”⁸⁴

Kaynanası halası olan Seçkin Hanım da aralarındaki akrabalık bağının kendisine olumlu bir ayrıcalık sağlamadığını ifade ediyor.

“Benim pek bir paylaşımım olmadı kayınvalidemle, olumlu bir ayrımcılığı olmadı hatta şunu anlatayım, bir gün bayramda yanına gittim içeri girdim elini öpmeye daha bana hoş geldin demeden üzerini değiştir de hayvanların yanına git dedi, orda diğer iki elim yanına otururken onlara diyemezdi de. Bir hoş geldin demeden işe koştur beni.”⁸⁵

İkinci dereceden akrabalık bağı bulunan Gizem Hanım, babasının kuzeninin oğlu ile evlenmiş. “Mezheplerimiz aynı olduğu için ve de anlaşarak evlendik, genelde kendi içimizden evleniriz.” diyen Gizem Hanım kültür farkı, yaşam farkı olmamasına rağmen kayınvalidesi ile çok anlaşamadıklarını ifade etmiştir.

“Kayınvalidem çok sorumsuz bir kadın. Ne benim kocama ne de diğer çocuklarına karşı sorumluluk almıyor. Benim alışkın olmadığım bir anne profili. Ağzına geleni de konuşur bundan da çok rahatsız oluyorum.”⁸⁶

⁸⁴ K.K.Sumru.17.08.22

⁸⁵ K.K.Seçkin.10.06.2022

⁸⁶ K.K.Gizem.14.04.21

İkinci dereceden akrabası ile evlenen Hediye Hanım da yengesi ile anlaşamayan hatta kaotik ilişki sürdüren gelinlerdendir.

“Görücü usulü ile evlendik. Babalarımız kuzen çocuğu. Kayınvalidem ben onun akrabasıym diye beni hiç kayırmadı. İlk gelini benim diğerleri hep yabancı başka yörenin insanı ama onlara karşı tavrı daha iyi oldu hep. Benden her işi yapmamı bekledi, yaptım da evliliğimin ilk beş yılı birlikte yaşadım ne dediyse yaptım. Onlardan iş bekleyemez. Eltilerime bana konuştuğu gibi konuşamaz. Beni çok ezdi, eltilerim tatillerde gelir sadece onlarla yüzgöz olmaz ben birlikte yaşadığım için tabi iyiyi de kötüyü de en çok ben yaşadım.”⁸⁷

İkinci dereceden akraba olan diğer gelin Gülçin Hanım da kayınvalidesi ile anlaşmakta zorluk çekmiş gelinlerden. Annesinin kuzeninin oğlu ile evli olan Gülçin Hanım talihsizliğini şu sözlerle anlatıyor.

“Hangi gelinin kayınvalidesi yüz beş yaşına kadar yaşar. Ben sana daha ne diyeyim kara talihimin bundan daha iyi özeti olur mu?”⁸⁸

Akraba evliliklerine bakıldığı zaman genelinin aynı evde ya da fiziksel mesafe olarak birbirine yakın mesafede yaşadıkları tespit edilmiştir. Birlikte yaşamamanın ve yakın mesafelerde yaşamamanın ilişkide sınırları korumada engel teşkil ettiği görülmektedir. Akrabalık bağından kaynaklanan yakınlık adı altında birbirinin hayatına karışmanın hak sanıldığı her iki tarafın da kendi adına olumlu anlamda ayrıcalık beklediği, bu beklenti ve müdahalelerin bu ilişkiyi olumsuz anlamda etkilediği tespit edilmiştir.

⁸⁷ K.K.Hediye.23.02.21

⁸⁸ K.K.Gülçin.13.06.22

Akrabalık bağı olan gelin-kaynanalarda aradaki bağ, birbirini tanıyor olma durumu her iki tarafın karşı taraftan beklentisini arttırmakta olup karşılanmayan beklentiler sonucu da ilişkinin çekişmeli bir hal aldığı görülmektedir.

Akrabalık bağı olan gelin-kaynana örneklerinden anlaşıldığı üzere ilişkilerde ve toplumda “yakınlık” kavramı, kendi çıkarları doğrultusunda beklentiye girme hakkı, yakın hissedilen kişinin hayatına müdahale etme hakkı olarak belleklere yerleşmiştir. Kişilerin özel hayatlarının sınırlarını belirlemede sorun yaşaması, yakınlık kavramının doğru anlaşılabilmesi iletişim sorununun temellerini oluşturmuştur. Akriba evliliklerinin evlilik dolayısıyla hısımlığa, hısımlık ilişkisinin de zamanla hasımlığa dönüştüğü görülmektedir.

3.4. KUŞAKLARA GÖRE KAYINVALİDELER

Kuşaklara göre kayınvalide ayrımı sadece kayınvalidelerin yaşları baz alınarak sınıflandırılmıştır. Sonraki sınıflandırmalar bu yaş aralığına göre değerlendirilmiştir.

3.4.1. Genç Kuşak Kayınvalideler (44-64)

Bu grupta yer alan kayınvalideler yaşları kırk dört ile altmış dört yaş arasında olan kaynak kişileri kapsamaktadır. Bu grupta yirmi sekiz kişi yer almaktadır.

3.4.2. Orta Kuşak Kayınvalideler (65-80)

Bu grupta yer alan kayınvalidelerin yaşı altmış beş yaş ile seksen yaş arasındaki kaynak kişileri kapsamaktadır. Bu grupta sekiz kişi yer almaktadır.

3.4.3. Orta yaş Üzeri Kaynanalar (+80)

Bu grupta yer alan kayınvalidelerin yaşı seksen yaş ve üzeri olan kişilerden oluşmaktadır. Bu grupta dört kaynak kişi yer almaktadır.

3.5. SOSYO EKONOMİK YAPI BAKIMINDAN KAYINVALİDE PROFİLİ

3.5.1. Ekonomik Açıdan

3.5.1.1. Ekonomik özgürlüğü olanlar

Kadınların özel alandan çıkıp kamusal alanda çalışmaya başlamalarının tarihi Sanayi Devrimi sonrası mümkün olmuştur diyebiliriz. Tarihte ticaretle uğraşan, eşlerine yardımcı olan kadınların varlığı bilinse de örneğin, İslâmiyet döneminde Hz. Hatice'nin ticaretle uğraştığı bilinmektedir. Kadının ücret karşılığı emek işçiliği yapmasının yaygınlaşması bu dönemde başlamıştır.

Değişen yaşam koşulları, üretim biçiminin değişmesi, sanayileşme ile iş gücü ihtiyacının artması köylerden kentlere göçü artırmıştır. Yeni yaşam koşullarında ihtiyaç olan iş gücü, kentte geçimin kırsaldan daha maliyetli olması gibi durumlar kadın iş gücüne de gereksinimi beraberinde getirmiştir. Batı'da başlayan bu dalga zamanla tüm dünyaya yayılmış, kadınlar da ücret karşılığı çalışmaya başlamıştır. İlk etapta fabrikalarda işçi olarak çalışmaya başlayan kadınlar, sınıfsal ayırım, gelir düzeyinin farklı olması gibi sebeplerden dolayı refah düzeyi yüksek, üst sınıftan olan ailelerin ev içi işlerini ücret karşılığı yapmaya başlamıştır.

Kadınların eğitim alanında hak kazanması, meslek sahibi olması ile kamusal alana açılmaları ekonomik ve sosyokültürel hayatlarını değiştirmiştir. Ülkemizde Osmanlı Dönemi'nde II. Meşrutiyet sonrası kadının konumunda değişimler yaşanmaya başlamıştır. Tanzimat sonrası kadınlar meslek edinebilecekleri okulların açılması ile eğitim alanında ilerleme kaydetmiş ve meslek sahibi olan kadınlar eskiye nazaran ekonomik özgürlüklerini kazanmışlardır. Yaşanan bu değişim ve ilerlemenin etkisinin ilk etapta İstanbul ve çevresinde olduğunu belirtmek faydalı olacaktır. Paşaların eşleri, kızları, saraya yakın olan isimlerin eşleri ve kızlarının, dönemin bilinen isimlerinin;

diplomatlar, yazar ve şairler gibi isimlerin ailelerindeki ve çevrelerindeki kadınların etkilendiği bilinmektedir.

Kadınların uzun uğraşlar sonucu elde ettiği hak ve özgürlükler önce bireysel hayatlarında, aile hayatlarında ve sosyal yaşantılarında değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Eğitimli ve meslek sahibi kadınların aile içindeki konumları değişmiş, bu durum eşleri ve diğer aile fertleri ile olan ilişkilerini belirlemede büyük rol oynamıştır. Ekonomik özgürlüğü olan kadınların aile içinde söz sahibi olmaları güç dengelerini değiştirmiştir. Kadının ekonomik özgürlüğünün olması çalışmanın konusu olan aile ilişkisinde önemli rol oynayan gelin-kaynana arasındaki ilişkiyi belirlemede de en önemli etkenlerden olmuştur.

Gelinlerin ya da kayınvalidelerin çalışıyor olmaları, meslek sahibi olma, ekonomik özgürlüklerinin olması gibi durumlar bu ilişkide güç sahibi olmaya ve ilişki içinde ilişkiye yön vermeye yetki kazandıran durumlardan olmuştur. Meslek sahibi olmanın kişinin kendini eğitmesi anlamına gelmediğini belirtmek faydalı olacaktır. Buna rağmen, okuyan, iş hayatında çalışan kadınla bunlardan mahrum kalan kadının hayatı algılayışı ve yaşama biçimi de elbette aynı olmayacaktır. Bu nedenle bu çalışma bağlamında kadınların meslek sahibi olup olmamaları, ekonomik özgürlükleri önem arz etmektedir.

Bu çalışma için yapılan kaynak kişi görüşmelerinde en çok genç kuşak gelinlerin ekonomik özgürlüğü olduğu tespit edilmiştir. Kayınvalide gurupları içinde ekonomik özgürlüğe sahip kuşak da genç kuşak kayınvalidelerin olduğu gurup olmuştur. Burada ele alınan ekonomik özgürlük ile kastedilen, sadece meslek sahibi kadınlar değil, bir işte ücret karşılığı çalışıp ev geçindiren, ekonomik anlamda kendi ayakları üzerinde durabilen kadınlardır.

Orta kuşak (65-80) kayınvalide gurubunda yaşları; altmış beş, altmış beş, altmış altı, altmış sekiz ve yetmiş beş yaşında olan beş kaynak kişi bulunmaktadır. Kaynak kişilerden Huriye (65) emekli öğretmen, Ayçin (65) özel sektörde aşçılık, Necla (66) emekli öğretmen, Hayriye (68) emekli ebe, Fidan (75) emekli ebedir.

Genç kuşak (44-64) kayınvalide gurubunda yaşları; kırk dört ile altmış üç arasında değişen on tane kayınvalidenin ekonomik özgürlüğü olduğu tespit edilmiştir. Seher (44) gündelikçi, Züleyha (55) çiftçi, Nefise (55) memur, Filiz (56) özel sektörde, Gülçin (58) işçi, Lale (58) emekli memur, Gülbin (60) emekli öğretmen, Nalan (63) emekli öğretmen, Neva (63) emekli iktisatçı, Seçil (63) emekli öğretmendir.

Yapılan kaynak kişi görüşmelerinde kayınvalidelerin gelinleri ile olan ilişkilerini anlattıkları esnada dikkat çeken ifadelerden biri: “Benim kendi maaşım var, muhtaç değilim şükür.” cümlesi olmuştur. Ekonomik özgürlüğü olan kayınvalidelerin alım güçlerinin olabilmesi, maddi anlamda güvencelerinin olması, gelinlerine karşı güçlü bir duruş sergilemelerine olanak sağlamıştır. Görüşmeler esnasında kayınvalidelerin anlatım tarzı ve beden dillerinin daha özgüvenli ve kendinden emin tavırlar sergiledikleri gözlemlenmiştir.

Kayınvalideleri, oğullarına ve gelinlerine muhtaç olmaktan kurtaran ekonomik özgürlük, geline hediye alabilme, toruna hediye alabilme imkânı sunması açısından da ilişki içinde avantaj sağlamıştır. Nitekim gelinlerin, kayınvalidelerinde beğendikleri özelliklerden biri kayınvalidelerin cömert olmaları, verme alışkanlıklarının olmasıdır. Bunun aksi durum da kayınvalidenin ihtiyaç sahibi olması, maddi beklenti içinde olması bu ilişkiyi olumsuz etkileyen, gelinlerin geneli için problem teşkil eden durumlardan olmuştur. Ekonomik özgürlüğü olan kayınvalideler hem kayınvalidelerin bu ilişki içinde kendini konumlandığı yer açısından hem de gelinler tarafından istenilen özellik olması bakımından bu ilişki içinde olumlu özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Benim gelinim çalışmıyor, ben ona maddi anlamda destek oluyorum. Geldiği zaman beraber kuaföre gidelim derim, alışverişe gidelim derim bu şekilde arkadaşça davranıyorum hem hem de onun ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyorum.”⁸⁹

“Benim gelinim ilk evlendiğinde çalışmıyordu. Ben maddi anlamda rahat ettirmeye çalıştım onu. Ben hep çalışan kendi parasını kendi kazanan bir kadın olduğum için.”⁹⁰

“Ben parayı zor şartlarda kazanıyorum ama gelinime giderken hiç boş gitmem. Gelinime, torunuma hediye almayı seviyorum gidemediğim zaman da yolluyorum.”⁹¹

Ekonomik özgürlüğü olan kayınvalidelerin gelinlerinin de ekonomik özgürlüğü olduğu takdirde kayınvalidelerin gelinlerine karşı daha güçlü hissettiği, ekonomik özgürlüğü olmayan gelinlerinin karşısında daha anaç, verici yaklaştığı tespit edilmiştir. Kayınvalidelerin ekonomik özgürlüğünün olması gelinler tarafından da istenilen özelliklerden biri olmuştur.

3.5.1.2. Ekonomik özgürlüğü olmayanlar

Herhangi bir mesleği olmayan, hiçbir şekilde para kazanmayan kayınvalideler bu grupta değerlendirilmiştir. Ekonomik özgürlüğü olmayan kayınvalideler bütün guruplarda mevcuttur. Ekonomik özgürlüğü olmayan ve maddi anlamda çocuklarının desteğine muhtaç kayınvalideler, gelin-kaynana ilişkisi içerisinde gelinler tarafından istenmeyen kaynana profilinde ortaya çıkmaktadır. Gelinler, kayınvalidelerinin maddi

⁸⁹ K.K.Neva.22.12.21

⁹⁰ K.K.Nalan.13.07.20

⁹¹ K.K.Seher.15.02.22

beklentilerinin karşılanması konusunda problem çıkardığı ve bu durum nedeniyle eşi ile olan ilişkisini gözden çıkarabildiği tespit edilmiştir.

“Benim eski kayınvalidem çok sorumsuz bir kadındı. Benim eski eşim maddi anlamda yardım ederse iyiydi. Eski eşim battı, çok borçlandı bizim maddi desteğe ihtiyacımız vardı, hep benim annem babam yardım etti. Kayınvalidemler ne aradı ne sordu. Diğer oğlundan beklentisi de maddi. Şimdide de torunlarını ne arar ne sorar, bir ihtiyaçları var mı demez.”⁹²

“Benim kayınvalidem eşimi maddi güvence olarak gördü evliliğimizin başından beri. Eşim aldığı maaşın büyük bölümünü onlara verdi, hatta benim maaşımdan da verdik. Bu nedenle evliliğimizi bitirdik.”⁹³

Bu örnekte ekonomik özgürlüğü olan bir gelinin, ekonomik özgürlüğü olmayan kayınvalide karşısında kendi kazancını, emeğini vermemek istemesi öyle ki aile birliğini bitirmesine sebep olması dikkate değerdir. Kaynak kişinin anlatımından hareketle kayınvalidenin, doğurup büyüttüğü oğlunun, kendisine maddi anlamda katkı sağlaması olması gereken bir durumken, gelininin bu durumdan dolayı huzursuzluk çıkartması kabul edilebilir olmamıştır. Bazı bölgelerde “süt hakkı” diye adlandırılan ve gelinden istenebilen para olurken genellikle kayınvalideler oğullarını maddi güvence olarak görmesini süt hakkına dayandırmışlardır.

“Benim kayınvalidemin parası var ama bizi diğer çocuklarından ayırdı. Bize maddi destek olmadı hiçbir zaman. Maddi sıkıntı çektik çok uzun yıllar eşimle aram çok bozuldu bu yüzden. Varlık içinde yokluk çektirdi bize.”⁹⁴

⁹² K.K.Simay.15.06.22

⁹³ K.K.Sevgi.18.02.22

⁹⁴ K.K.Saniye.24.02.21

3.6. EĞİTİM DÜZEYİNE GÖRE KAYINVALİDELER

Eğitim, kişilerin ve toplumların kalkınmasında önemli bir yere sahiptir. Bireyin iyi hayat sürebilmesi, hayatını doğru anlamlandırabilmesi, ilişkilerini doğru yönetebilmesi, olayları ve olguları doğru anlamlandırabilmesi, kendi hayatına ve içinde yaşadığı topluma katkı sunabilmesi iyi eğitimle mümkün olur. Formal ve informal yollarla mümkün olan eğitimin, formal kısmında kız çocukların yerinin erkeklere nazaran çok kısıtlı olması, kadınların eğitimden mahrum bırakılmasının tarihi çok eskiye dayanmamaktadır.

Osmanlı'da kadınlar sadece ilkokula gidebilmekteyken Tanzimat sonrası meslek eğitimi alabildikleri okullar açılmıştır. 1842'de ebelik okulu, 1858'de kızlar için kurulan rüştiye eğitime başlamış, 1869 senesinde Tophane-i Amire'nin idaresindeki Yedikule'de dokuma, nakış gibi sanatların eğitiminin verildiği sanayi mektebi eğitime başlamıştır. 1884'te Dersaadet Nehari kız sanayi mektebi ve 1890'da Üsküdar'da kız sanayi mektebi eğitime başlamıştır. 1869 Maarif Nizamnamesi ile 7-11 yaşındaki kızların okula gitmesi zorunlu tutulmuştur. 1876 Kanun-i Esasi'de yer almıştır. 1873'te Dar'ül Muallimat ilk öğrencilerini mezun etmiştir. (Temizer, 2022, s.56).

Gelin-kaynana ilişkisini etkileyen en temel unsurlardan biri de eğitim düzeyidir. Gelin ve kayınvalidenin ilişkisinin; gelin-kaynana, anne-kız, mesafeli ilişki olarak yaşanmasında ve tanımlanmasında en temel etkenlerden biri eğitim düzeyidir. Eğitim düzeyinin uyumlu olması ya da uyumsuzluğu ilişkinin karakterini belirlemede temel taşlardan olmuştur.

Kuşaklara ayrılan gelin ve kaynanaların eğitim düzeyleri birbirinden farklıdır. Orta yaş üzeri (+80 yaş) kayınvalide gurubunda yer alan kaynak kişilerin hiç okula gitmediği tespit edilmiştir. Orta yaş (65-80) kayınvalidelerin eğitim düzeyleri; okula gitmeyen,

ilkokula giden ve liseye giden şekilde çeşitlilik göstermektedir. Genç kuşak (44-65) kayınvalidelerin yer aldığı guruptakilerin eğitim düzeyleri; ilkökul, ortaokul, lise ve lisans düzeyi şeklinde değişiklik göstermektedir. Genç kuşak kayınvalideler bu üç gurup arasında okula gitme ve meslek sahibi olma açısından diğer iki gurupta yer alan kayınvalidelerden farklıdır.

Kadınların eğitimi olması, okula gitmesi, meslek sahibi olması, kamusal alanda çalışması hayatın her alanında fark yarattığı gibi bu ilişki içinde de değişim ve dönüşüme neden olmuştur. Yaşam koşullarının değişmesi, kadınların okuma-yazma oranının hızla artması, ekonomik özgürlük kazanmaları bu değişimi beraberinde getirmiştir.

Hiç okula gitmeyen orta yaş üzeri kayınvalideler ile onların gelinleri arasında işbirliği olması, kaotik ilişkiden ziyade birliktelik duygusunun hâkim olduğu bu ilişki biçiminin nedeninin kadınların farkındalık düzeylerinin düşük olmasına bağlanmaktadır. Hem kayınvalidelerin hem de onların gelinlerinin yaşadıkları dönem koşulları nedeniyle birey kavramından uzak olmaları, kendilerine vakfedilen ev işi, çocuk bakımı, bahçe bakımı gibi işlerin dışında düşünme alanlarının olmaması sebebi ile gelin-kaynana ilişkisinde işbirlikçi tutum benimsenmiştir.

Eğitim düzeyinin artması, değişen hayat standartları, birey algısının kavranması ile gelin-kaynana ilişkisi de değişim göstermiştir. Bu unsurlar ilişki içindeki gücün belirleyicisi olmuştur. İstisnai durumlar olsa da eğitim düzeyi arttıkça, sorgulamanın arttığı, kalıp yargıların ve toplumsal normların sorgulandığı, birey bilincinin oluştuğu gözlemlenmiştir. Kişisel anlamda yaşanan bu değişimler de gelin-kaynana ilişkisini etkilemiştir.

Birey algısının yüksek olduğu kişilerde, geleneksel rollere ve beklentilere itaatsizliğin arttığı tespit edilmiştir. Geleneksel roller ve beklentiler gereği gelinin kayınvalidesi karşısında kendisini rahatça ifade edemediği bilinen bir gerçektir. Cevap veren, hayır demeyi bilen gelinler saygısız addedilirken yaşanan bu değişimlerle bu kalıpların dışına çıkmıştır. Gelinlerin, kayınvalideleri karşısında kendilerini ifade edebilmeleri, kendilerinden beklenen kalıp davranışları reddedebilmeleri bu ilişkideki gerilimi artırmış ve büyük değişimler yaşanmasına neden olmuştur.

3.6.1. Okula Gitmeyenler

İlkokula hiç gitmemiş olanlarla arada sırada ilkokula gitmiş ama ilkokul mezunu olamamış kayınvalideler bu grupta ele alınmıştır. Orta yaş üstü kuşakta yer alan kayınvalidelerin dördünün de okula hiç gitmediği tespit edilmiştir. Orta kuşakta yer alan Hülya Hanım'ın(70) ve Yaşar Hanım'ın (70)da okula hiç gitmediği bilinmektedir. Orta kuşakta yer alan Fadime Hanım'ın (66) üç yıl ilkokula gittiği bilinmektedir.

3.6.2. Okula Gidenler

3.6.2.1. İlkokula Gidenler

İlkokula giden kayınvalidelerden orta yaş kuşağında yer alan, yaşları; 65,65, 66, 67, 70, 70, 72, 72 olan sekiz kaynak kişinin ilkokul mezunu olduğu tespit edilmiştir.

Genç kuşak kayınvalideler gurubunda yer alan ve yaşları 44, 50, 52, 52, 55, 56, 56, 57, 58, 58, 59, 60, 60, 61, 61, 63, 63 on yedi kişinin bu grupta yer aldığı tespit edilmiştir.

Orta yaş üstü kayınvalidelere bakıldığı zaman okula giden kaynak kişi ile karşılaşılmamıştır.

3.6.2.2. Ortaokul Mezunları

Ortaokula gitmiş olan kayınvalideler genç kuşak kayınvalideler gurubunda yer alan yaşları 58 olan iki kaynak kişi bu guruba dâhildir.

3.6.2.3. Lise Mezunları

Orta yaş kuşağında yer alan Nihal (67), Hayriye (68) ve Fidan (75) adlı kaynak kişilerin lise mezunu oldukları tespit edilmiştir.

Genç yaş kuşağında yer alan Dilay (52), Saniye (57), Firuze (62), Suna (63) adlı kaynak kişilerin lise mezunu olduğu tespit edilmiştir.

Orta yaş üstü kuşakta yer alan kayınvalidelerden liseye giden tespit edilememiştir.

3.6.2.4. Lisans Mezunları

Lisans mezunu olan kayınvalidelerle genç kuşak kayınvalideler arasında karşılaşılmıştır. Yaşları; 55, 58, 62, 63, 63 olan kayınvalideler eğitim düzeyi en yüksek gurubu oluşturmaktadır. Orta yaş kuşağında yer alan Huriye(65) kaynak kişinin de lisans mezunu olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışma doğrultusunda yapılan kaynak kişilerle yapılan görüşmelerde lisansüstü eğitim sahibi gelinlerle karşılaşılsa da kayınvalidelerde eğitim düzeyi en yüksek nokta lisans düzeyi olan kayınvalidelerle karşılaşılmıştır.

3.7. SOSYO EKONOMİK YAPI BAKIMINDAN GELİNLER

3.7.1. Ekonomik Açıdan

3.7.1.1. Ekonomik Özgürlüğü Olanlar

Bu çalışma doğrultusunda yapılan kaynak kişi görüşmelerinde ekonomik özgürlüğü olan gelinlerin sayıca en fazla olduğu gurup genç kuşak (26-45) gelinler olmuştur. Otuz sekiz gelinin ekonomik özgürlükleri olduğu tespit edilmiştir. Ekonomik özgürlüklerinin kaynağına bakıldığı zaman otuz yedisinin meslek sahibi olduğu görülmektedir.

Orta kuşak gelinler içinde kendi ekonomik özgürlüğü olan gelin sayısı yirmi birdir. Bu gelinlerin ekonomik özgürlüklerinin kaynağı da kendi meslekleri olduğu tespit edilmiştir.

Ekonomik özgürlüğü olan bu gelinlerin kendilerini ifade ederken daha özgüvenli ve kendinden emin oldukları gözlemlenmiştir. İlişkilerini anlattıkları esnada ekonomik özgürlüklerinin onlara güç kazandırdığını açıktan ifade etmeleri ile birlikte örtülü mesajlarla ekonomik özgürlüğü bir güç unsuru olarak gördükleri tespit edilmiştir.

“Benim maddi anlamda kendi ayakları üzerinde durabilen biriyim, kayınvalidem alınan satılan konusunda bana zaten karışamaz.”⁹⁵

“Biz karı koca kendimiz çalışarak yaptık her şeyi, maddi anlamda kimseyi karıştırmadık evlenirken. Şimdi asla öyle bir müdahale söz konusu olamaz.”⁹⁶

⁹⁵ K.K.Sezgi.08.09.21

⁹⁶ K.K.Ceren.07.10.21

“Ben evimi arabamı kendim aldım. Çalışmadığım kısa bir süre oldu o zamanda ailem destek oldu bana. Eşimin parasını kullanmış insan değilim kayınvalidem bunu takdir eder ama içten içe de kıskanır. Benim tutumluluğumla dalga geçer tarzda konuşur. Konuşsun o, ben bu genç yaşta kendi kazancımla mal mülk sahibi oldum.”⁹⁷

3.7.1.2. Ekonomik Özgürlüğü Olmayanlar

Ekonomik özgürlüğü olmayan gelinlerin durumu kuşaklara göre farklılık göstermektedir. Genç kuşak gurubunda yer alan gelinlerin içinde ekonomik özgürlüğü bulunmayanların pek çoğunun meslek sahibi olmasına rağmen çalışmadığı tespit edilmiştir. Evlendiği zaman ve evliliğinin ilk yıllarında çalışan kadınların işinden memnun olmamaları, çocuğun doğumu, evlilik nedeniyle şehir değiştirme vb. sebeplerden çalışmamayı tercih ettiği tespit edilmiştir. Bu örneğe dâhil olan gelinlerin ekonomik özgürlüklerinin olmaması, kendi tercihleri doğrultusunda olduğu için meslek sahibi olmayan, ev hanımı olan gelinlerden daha öz güvenli oldukları tespit edilmiştir. Çalışma hayatında bulunmuş ve dilerse tekrar çalışabilecek olduğunu düşünen bu gelinler kendilerini, çalışma hayatı bilmeyen eğitim düzeyi düşük ev hanımı gelinlerden ayrı konumlandırmaktadırlar.

Orta kuşakta yer alan ve orta kuşak üstü gurubunda yer alan ekonomik özgürlüğü olmayan, daha önce ev dışında kendi emekleri ile maddi gelir sağlamayı tecrübe etmemiş gelinlerin durumunun daha farklı olduğu tespit edilmiştir. Hem eşleri ile olan ilişkilerinde hem de kayınvalideleri ile olan ilişkilerinde söz haklarının kısıtlandığı tespit edilmiştir. Çamoğlu'nun da ifade ettiği gibi “kültür ve eğitim” de bireye aile içinde güç sağlıyordu ya da bazen onu aile içinde güçsüz konuma sokabiliyordu.” (Çamoğlu, 2017, s.16).

⁹⁷ K.K.Azime.04.04.23

3.7.2. Eğitim Düzeyine Göre Gelinler

Gelinlerin eğitim düzeylerine bakıldığı zaman eğitim düzeyi okula gitmeyen gelinden, doktora mezunu geline kadar çeşitlilik göstermektedir. Eğitim düzeyi en yüksek olan gelin gurubu genç kuşak gelinler olmuştur. Kırk yedi gelinin mevcut olduğu bu grupta; iki tanesi ilkokul, bir tanesi ortaokul, beş tanesi lise mezunu, iki tanesi ön lisans, yirmi yedi tanesi lisans, bir tanesi yüksek lisans, beş tanesinin doktora mezunu olduğu tespit edilmiştir.

3.7.2.1. Okula gitmeyen gelinler

Orta yaş üstü gelin gurubunda yer alan yaşları; 68, 82 ve 83 olan üç kaynak kişi yer almaktadır. Genç kuşak ve orta kuşak gelinler gurubunda okula gitmeyen kaynak kişi tespit edilememiştir.

3.7.2.2. İlkokula Gidenler

Genç kuşak gurubunda yer alan dört kaynak kişi bulunmaktadır. Yaşları; 33, 36, 43, 47'dir.

Orta kuşak gelinlerde yaşları; 52, 52, 52, 55, 55, 58, 58, 60, 60, 65 olmak üzere ilkokula gitmiş olan on kaynak kişi tespit edilmiştir.

Orta yaş üstü gelinler gurubunda yer alan yetmiş yaşında bir kaynak kişi tespit edilmiştir.

3.7.2.3. Ortaokul Mezunları

Ortaokul mezunu olan gelinlerin, genç kuşak ve orta kuşakta yer alan gelinler olduğu tespit edilmiştir. Genç kuşak gelin gurubunda yer alan 42, 45 yaşlarında iki kaynak kişi ortaokul mezunudur.

Orta kuşak gelin gurubunda yer alan 48, 56, 58, 64, yaşlarında dört kaynak kişinin ortaokul mezunu olduğu tespit edilmiştir.

3.7.2.4. Lise Mezunları

Lise mezunu olan gelinlerin sayısı on birdir. Genç kuşak gelin gurubunda yer alan ve yaşları; 33, 34, 37, 37, 42 olan beş kişi lise mezunudur.

Orta kuşak gelin gurubunda yer alan ve yaşları; 50, 53, 55, 57, 58, 62 olan altı kaynak kişinin lise mezunu olduğu tespit edilmiştir.

3.7.2.5. Ön Lisans Mezunları

Ön lisans mezunu olan üç kaynak kişi tespit edilmiştir. Bu kaynak kişiler genç kuşak gelinler gurubunda yer almakta olup yaşları; 27, 30, 34'tür.

3.7.2.6. Lisans Mezunları

Genç kuşak gelinler içinde lisans mezunu olanların sayısı yirmi sekizinin lisans mezunu olduğu tespit edilmiştir. Yaşları; 26, 27, 28, 28, 29, 29, 29, 29, 30, 30, 30, 31, 31, 32, 32, 32, 32, 32, 33, 33, 33, 34, 34, 35, 35, 38, 39 olan yirmi sekiz kişi tespit edilmiştir.

Orta kuşak gelin gurubunda yer alan ve yaşları; 52, 55, 55, 56, 56, 58, 58, 60, 62, 63, 63, 63 olan on iki kaynak kişinin lisans mezunu olduğu tespit edilmiştir.

3.7.2.7. Yüksek Lisans Mezunları

Bu grupta yer alan bir kaynak kişi tespit edilmiştir. Genç kuşak gelinler gurubunda yer alan otuz altı yaşındaki Mimar Ceren Hanım bu gurubun tek temsilcisidir.

3.7.2.8. Doktora Yapanlar ve Doktora Mezunları

Bu grupta beş kaynak kişi yer almaktadır. Yaşları; 32, 32, 32, 36 ve 42 olan beş kaynak kişinin ikisi doktora yapmaktadır üçü doktora mezundur ve bu kaynak kişilerin hepsi genç kuşak gelinler gurubunda yer almaktadır.

Gelinlerin evlenme yaşları ile eğitim düzeyleri arasında negatif korelasyon tespit edilmiştir. Gelinlerin eğitim düzeyleri arttıkça evlilik yaşlarının da yükseldiği tespit edilmiştir. Orta yaş üstü kuşakta yer alan gelinlerin evlilik yaş ortalaması on yedidir. Gelinlerin evlilik yaşlarının da gelin-kaynana ilişkisini belirleyen etkenlerden olduğu tespit edilmiştir. On altı yaşında evlenmiş bir gelinle otuz yaş ve üzerinde evlilik yapmış olan gelinin bu ilişkiyi ifade etme biçiminden, yaşama biçimine her şeyinin farklılık arz ettiği tespit edilmiştir.

Bireyin içinde hareket ettiği ortam, gelenekten koptuğu ölçüde hayat tarzı da bireysel kimliğin özüyle, onun yeniden inşasıyla bağlantılıdır (Giddnes, 2019, s.115). Eğitim düzeyi yüksek olan gelinlerin birey algısının daha yüksek olduğu, kişisel sınırlarını koruma konusunda daha dikkatli olduğu tespit edilmiştir. Bu çıkarım içinde istisnaları barındırmakla birlikte, eğitim düzeyi yüksek olan gelinlerin çoğunluğunun kendilerine biçilen kadınlık kalıp yargılarını reddederek, kendi yazgılarını yazmaya çalıştıkları tespit edilmiştir.

3.8. GELİN-KAYNANA ARASINDA PAYLAŞIMLAR

Kültür: bilgi, inanç, gelenek, görenek, yemek, ahlâk, alet kullanma şekli, alışkanlık, kısaca insanların yapıp ettikleri her şeydir. Kültür: bir toplumun üyeleri tarafından paylaşılan ortak değerler bütünüdür. Kültür, içinde yaşanılan toplumdan öğrenilen ve öğrendiklerini sonraki kuşaklara aktarmak suretiyle yaşatılmaktadır. Kültür, bireyleri ve toplumu bir arada tutan işleve sahiptir. Toplum fertlerini ortak paydada buluşturarak fertler arasında sıkı bir bağ oluşturur.

Düzenin devamcısı olan kadının, en büyük rollerinden biri de kültür aktarımıdır. Geleneği kendinden sonraki nesillere aktaran kadınlar, bu yolla aralarında bir bağ kurmakta ve paylaşımında bulunmaktadır. Gelin-kaynana ilişkisinde de geleneğin taşıyıcısı konumunda olan kaynanalar kendinden sonra gelen neslin temsilcisi olan gelinlere kültürü aktarmakta ve bu şekilde sürerliliği sağlamaktadırlar. Yaşam biçimi, geleneksel yaşam biçiminden modern yaşam biçimine dönen toplumlarda kültür de içinde bulunduğu şartlar çerçevesinde yeniden üretilmekte ve sürerliliğini sağlamaktadır. Bu bağlamda bakıldığında geleneksel aile yapılarında da modern aile yapılarında da gelin-kaynana arasında birtakım paylaşımların olduğu tespit edilmiştir. En yaygın paylaşım olan yemek kültürü, kaynanadan geline aktarıldığı gibi gelinden kaynanaya aktarımın olduğu örnekler de tespit edilmiştir. Gelişen teknoloji ile büyük bir köy haline gelen dünyada içinde bulunduğu kültürün sınırlarını aşma, başka kültürlerle hızlı erişim imkânı, yeni gelen neslin de kendinden önceki nesle aktarımda bulunmasına olanak tanımıştır.

Yapılan kaynak kişi görüşmelerinde kaynak kişilerin birbirleri ile olan paylaşımların başında “Kayınvalidemden yemek öğrendim, yöre farkından dolayı ondan, onların yemeklerini öğrendim” ifadeleri ile karşılaşmıştır. Eşlerinin sevdikleri yemekleri kayınvalidelerinden öğrenen gelinlerin yanı sıra gelinlerinden “modern tarifler” diye adlandırdıkları pasta, börek işlerini öğrenen kayınvalideler ile de karşılaşmıştır. Gelin-kayınvalide arasındaki bu yemek paylaşımının bu ilişkide arada sıcak bir bağ kurma

işlevi gördüğü tespit edilmiştir. Gelinlerin kayınvalidelerine danışarak yemek yapmaları kayınvalidelerin gururunu okşadığı, bu durumun da aradaki bağı pozitif yönde etkilediği görülmektedir.

Gelin-kayınvalide arasındaki paylaşımların diğerleri çocuk bakımı, ritüeller, gündelik işler olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuk bakımında da direkt kayınvalidenin bakımı ile büyüten gelinler olduğu gibi kayınvalidenin gözetiminde bakıcı ile büyüten gelinlerin varlığı da tespit edilmiştir. Bu ayrımı vurgulamamızdaki amaç yeni nesil gelin gurubunda yer alan kaynak kişilerin çocuk bakımında kayınvalidelerinden yardım alıp almadıklarını anlattıkları yerde kayınvalidelerinin çocuk bakımı konusundaki yeterliliklerinden değil çocuklarını emanet edebilecek yakınlıkta ve güvende oldukları için tercih ettiklerini belirtmeleridir. Gelinlerin bu yaklaşımı kuşaklar arası düşünce ve davranış farkının ve değişen yaşam koşullarının yansımalarına da örnek teşkil etmektedir.

Gelin-kaynana arasında yapılan paylaşımlardan bir diğeri de ritüeller ve gündelik işlerle ilgili bilgilerdir. Bilgiye ulaşımın bugünkü kadar kolay olmadığı zamanlarda, tarım toplumlarında gündelik hayat bilgisi kendinden tecrübeli olan üst kuşağın yanında usta çırak ilişkisi şeklinde yetişerek öğrenilmekteydi. Dolayısıyla gelin-kaynana ilişkisi içinde de yemek yapmak, günlük işler; ev işi, temizlik, çocuk bakımı, misafir ağırlama, eşe ve diğer insanlara karşı nasıl davranılması gerektiği konularında tecrübeli olan kişi kayınvalidedir ve gelinini yetiştirmektedir. Bu dönemin içinde yaşamış olan orta yaş üstü gelin ve kayınvalidelerle kısmen orta kuşak gelinler ve kayınvalidelerin arasındaki paylaşımlar bu yönde ve bu yöntemle olmuştur. “Sen benim sözümü dinle, ben senden on bayram fazla gördüm” diyen kayınvalidenin bu özlü sözü, bu dönemin bakış açısını özetlemiştir. Gelin-kaynana arasındaki eğitici ve öğretici paylaşımlar alt başlıklar halinde incelenecektir.

3.8.1. Eğitici-Öğretici

3.8.1.1. Yemek Kültürü

Yemek, insanoğlunun en temel ihtiyaçlarından biridir. Yemeğin üretimi, pişirilme şekli, muhafaza edilme yöntemi onu biyolojik bir ihtiyaçtan fazlası haline getirir. Yemeğin üretimi, pişirmede kullanılan araç gereçler, pişirme yöntemi onu kültürel bir olgu haline getirir.

“a. Ne yiyeceğimizin temel belirtisidir b. Kültür öğrenilmiştir. Yiyecek alışkanlıkları da küçük yaşta öğrenilir. Öğrenildikten sonra uzun süre değişmez. c. Yiyecekler kültürün bütünleyici parçalarıdır.” (Beşirli, 2010, s.160).

Her kültür içinde bulunduğu coğrafi ve botanik şartlar doğrultusunda kendi yemek kültürünü oluşturur. Pişirme, muhafaza etme yöntemleri de kültürlerle göre farklılık gösterir. Bütün bu bilgiler büyükten küçüğe aktarım yoluyla ilerleyen bilgilerdir. Kültürün öğrenilmiş olması ve yemek alışkanlıklarının küçükten kazanılması aile içinde başlayan ve toplum içinde devam eden bir olgudur. Ev içinde yemeğin üretimi, pişirilme yöntemi genellikle anneler tarafından, kendinden sonra gelen kuşaklara uygulamalı olarak aktarılan bir bilgidir.

Gelin-kaynana ilişkisi içerisinde de kayınvalidelerin gelinlerine yemek kültürü konusunda aktarımda buldukları tespit edilmiştir. Özellikle orta yaş üstü kayınvalideler ile orta yaş kayınvalidelerin bu rolü üstlendikleri görülmektedir. Dönemsel şartlar doğrultusunda gelinlerin kayınvalideleri ile birlikte yaşamaları, teorik bilgiden ziyade pratik bilginin geçerli olduğu, bilgiye ulaşımın kolay olmadığı dönemlerde gündelik bilgi üst kuşağın kendinden sonraki kuşağa bilgiyi aktarımıyla gerçekleştirilmiştir.

Bilgi ve teknoloji çağı olan günümüzde yeni neslin teknoloji kullanma bilgisi sayesinde bilgiye doğrudan erişebildikleri ve edindikleri bilgiyi, üst kuşaklar ile paylaştıkları

görülmektedir. Dolayısı ile bilgi aktarımı yukarıdan aşağı değil aşağıdan yukarıya da aktarımı yapılan bir iletişime dönmüştür. Yaşanan bu değişimlere rağmen birbirinden farklı yörelerde yaşayan insanların yaptığı evliliklerde yemek kültürünün farklı olması gelin-kaynana arasındaki yemek kültürü aktarımını dinamik tutan nedenlerden olmuştur.

“Ben küçük yaşta evlendim, kayınvalidemle birlikte yaşadım ilk evlendiğim zaman. Yemek yapmayı da kayınvalidemden öğrendim. İş yapmayı, yemek yapmayı bilmezdim her şeyi ondan öğrendim.”⁹⁸

“Ben yemek yapmayı kendi annemden öğrendim ama kayınvalidemden de öğrendiğim bazı yemekler ve pişirme yöntemleri var. Benim annemin yapmadığı yemekler var onlarda, o yemekleri kayınvalidemden öğrendim. Çok güzel su böreği yapardı, ben onda gördüm ocakta çevirerek pişirme yöntemini daha önce görmemiştim. En güzel de rahmetli yapardı. Mısır patlatırken daha önce görmediğim bir yöntem gördüm kayınvalidemden. Mısırları toprağın içine koyup patlatırdı böylece mısırlar sıçramazdı ve hepsi birden patlardı.”⁹⁹

“Ben zaten çocuk yaşta evlendiğim için her şeyi teyzemden(kayınvalidesi) öğrendim. Yemek yapmayı, temizlik yapmayı, misafir ağırlamayı.”¹⁰⁰

“Ben üniversiteyi bitirip memlekete dönünce evlendiğim için o güne kadar hiç yemek, ev işi yapmamıştım. Anneciğim kıyamazdı bana. Evlenince kayınvalidemden öğrendim yemek yapmayı. Karşı dairelerde oturuyorduk zaten

⁹⁸ K.K.Fulya.26.01.21

⁹⁹ K.K.Gülbin.03.06.20

¹⁰⁰ K.K.Dilan.19.01.22

yemeği birlikte yedik ben çalıştığım için. Onun yanında öğrendim açıkçası yemek yapmayı.”¹⁰¹

“Ben kk yaşta evlendim. Eşimle farklı yörelerin insanlarıyız yemeklerimizde farklılıklar var. Ben de kayınvalidemden öğrendim onların yemeklerini. Çok şey öğrendim kayınvalidemden, çok güzel yemekleri var. Uzun yıllardır kendim yapıyorum hepsini.”¹⁰²

“Ben teyzeme gelin olduğum için ve evlendim evleneli de birlikte yaşadık biz yemek, ev işi her şeyi ondan öğrendim. Hayvanlarımız vardı tereyağını kendimiz yapardık ondan öğrendim tereyağı yapmayı, peynir basmayı. O anaklara basardı aylarca bozulmadan saklanıyor diye ben de peynir basmayı ondan öğrendim. anaklara basıp kuma gömüyoruz. Kurban bayramlarında etleri parçalayıp bolca tuzlayıp serin ve kuru yere asıp kuruturuz, o şekilde saklar yıl içinde yeriz. Bunları hep kayınvalidemden öğrendim o da kayınvalidesinden öğrenmiş. Buzdolabı yokken bu şekilde uzun süre bozulmazmış et. Biz hala yaparız hem lezzetine alışkınız hem de saklaması kolay oluyor. Bağlarımızda zm çoktu eskiden, pekmez yapardık, yaptığımız pekmez de çok olduğu için kftr (pekmezle unun karıştırılıp ince hamur haline getirilip üçgen şeklinde sararak yapılan yiyecek) yaparlardı, pekmez sucuğu yaparlardı. Bunları kayınvalidemin yanında yardımcı olurum tek başıma yapmadım hiç.”¹⁰³

“Ben Antepliyim çok güzel yemek yaparım zaten. Kayınvalidemden eşimin sevdiği yemekleri öğrendim, eşime yapabilmek için. Onun haricinde zaten çok güzel yemek yaparız biz.”¹⁰⁴

¹⁰¹ K.K.zgr.21.01.22

¹⁰² K.K.Sezen.06.05.21

¹⁰³ K.K.Aslı.25.06.20

¹⁰⁴ K.K.Deniz.23.05.21

“Kayınvalidemle bizim yemeklerimiz çok farklı. Ondan yöresel yemeklerini öğreniyorum. Kendi beğendiğim yemekleri ve eşimin sevdiği yemekleri öğreniyorum kendi evimde yapmak için. O kendisi yapıp yedirmek ister ama ben öğrenmek istediğim için öğretiyor.”¹⁰⁵

“Biz aynı şehirde yaşıyoruz ama kayınvalidemin yemekleri biraz farklı. Kökenleri buralı olmadığı için. Ben bazı yemekleri ondan öğrendim. Yalan yok gençken çok güzel su böreği yapardı. Benim annemden farklıdır yemekleri ben ondan da öğrendim bakarak.”¹⁰⁶

“Ben küçük yaştan itibaren hep yatılı okudum bu nedenle annemden pek yemek yapmak, ev temizlemek gibi işleri öğrenemedim. Okulu bitirip çalışmaya başlayınca evlendim ve yemek yapmayı kaynanamdan öğrendim.”¹⁰⁷

Yapılan kaynak kişi görüşmelerinde gelinler kayınvalidelerinden yemek yapmayı öğrendiklerini söylerken kayınvalidelerin çoğunun “Gelinden bir şey öğrenmedim ben zaten bildiğim için” şeklinde cevap verdikleri görülmüştür. Genç kuşak kayınvalideler içinde gelinlerinden “modern tarifler” yeni nesil yemekleri, ikramlıkları öğrendiklerini söyleyenler olmuştur. Genç kuşak kayınvalideler geleneksel ve yöresel yemekleri gelinlerine kendilerinin öğrettiklerini yeni nesil internet tariflerini, ikramlıkları, pastaları gelinlerinden öğrendiklerini ifade etmişlerdir.

“Ben büyük gelinime kışlık hazırlığını yapıp verirdim. Artık beraber yapıyoruz o da öğrenmek istiyor. Farklı memleketlerden olduğumuz için yemeklerimiz de aynı değil ben ona benim yemeklerimi öğretiyorum. O hevesli öğrenmeye, telefonla arayıp anne şunu nasıl yapacaktık der. Ben de ondan pasta börek türü işleri öğreniyorum o internetten bakıyor değişik değişik şeyleri ben de ondan öğreniyorum.”¹⁰⁸

¹⁰⁵ K.K.Rayka.21.10.20

¹⁰⁶ K.K.Saniye.24.02.21

¹⁰⁷ K.K.Necla.12.04.2022

¹⁰⁸ K.K.Züleyha.10.07.20

“Ben sebze yemeği severim ama kendi yöremizde yetişen sebzelerin yemeklerini bilirim. Gelinimden öğrendim ben brokoli yapmayı falan.”¹⁰⁹

3.8.1.2. Çocuk Bakımı

Yapılan görüşmelerde orta yaş üstü gelin kaynanalarda çocuk bakımı birlikte büyütölmüş, büyüğün hayat tecrübeleri ile çocuk bakımı yönlendirilmiştir. Yeni nesil gelinler ve orta kuşakta yer alan eğitimli gelinlerin kayınvalidelerinden çocuk büyütme konusunda aldığı destek ise kayınvalidenin çocuğa refakati niteliğinde olmuştur. Kaynak kişilerin anlattıklarına bakıldığı zaman çocuk bakımında geleneksel bilgiden ziyade bilimsel veriler, konunun uzmanlarına danışarak ve okuyarak ulaşılan bilgiler doğrultusunda çocukların büyütölmeye çalışıldığı tespit edilmiştir.

Orta kuşakta ve genç nesil gelinlerde çalışan annelerin çoğunlukta olması çocukları yine anneanne ve babaanneye bırakmaya mecbur kılmıştır. Kayınvalide ile anlaşabilen de anlaşamayan da çocuğünü bırakabilecek en güvenilir kişi olarak babaanneyi görmekte ve çocuğünü kayınvalidesine bırakmaktadır.

Genç nesil gelinlerin çocuklarını kayınvalidelerine bırakma sebepleri babaannenin çocuğu istedikleri şekilde büyütebileceğinden değil, günümüzde kimseye güvenilememesi, insanlara güvenin kalmamasındandır. Babaannenin çocuğu nasıl büyüttüğünden ziyade, çocuğün babaannenin gözetiminde olması hedeflenmiştir. Zira gelinlerin çocuklarını kendi doğruları doğrultusunda yetiştirdikleri tespit edilmiştir.

Babaannelerin çocuk yetiştirme üzerine bilgi ve tecrübelerinden kısmen faydalanılırken genç nesil gelinlerin özellikle konunun uzmanlarına danışarak çocuk yetiştirmeye çalıştıkları tespit edilmiştir.

¹⁰⁹K.K.Nefise.29.01.23

“Gelinimin üçüzleri var beraber bakıyoruz ama o hemşirelere soruyor çocuklara bir şey olduğu zaman. İnternete soruyor ona göre hareket ediyor çocuk konusunda. Ben ona yardımcı oluyorum.”¹¹⁰

“Ben çalıştığım için çocuğumu kayınvalidemle anneme bırakıyorum. Her şeyini hazırlıyorum evde kıyafetleri, yemeği. Onlar bana soruyor ne yedireceklerini, ben planlıyorum beslenmesini. Gözüm arkada kalmıyor anneanne ve babaannesinde olduğu için.”¹¹¹

“Ben çalışmaya ara verdiğim için kendim bakıyorum çocuğuma ama arkadaşlarımla dışarı çıkacağım zaman ya da spora gideceğim zaman annem ya da kayınvalidem hangisi uygunsa ona bırakıyorum çocuğumu. Ben kendi doğrularına göre büyütüyorum. Her konuda uzmana danışıyorum. Online danışmanlıklar alıyorum. Anneanne ve babaanneye güvendiğim için bırakıyorum. Bilgilerine de saygı duyuyorum ama mantıklı bulursam uzmanına da sorduktan sonra uyguluyorum çocuğum üzerinde yoksa çok gelenekselci değilim açıkçası.”¹¹²

“Ben çalışan bir anneydim ama çocuğuma da ben baktım, komşulardan rica ettim o dönem yaşadığımız yerin koşulları gereğince o şekilde oldu. Kayınvalidem gelip bakmadı annem rahmetli olmuştu. Kayınvalidem zaten kendi çocuklarına da pek bakamamış işten güçten. Bakacak olsa da çocuk bakımı konusunda güvenebilir miydim emin değilim.”¹¹³

¹¹⁰ K.K.Züleyha.10.07.2020

¹¹¹ K.K.Simla.28.01.22

¹¹² K.K.Kehriban.17.07.21

¹¹³ K.K.Gülbin.03.06.20

“Ben çalışıyorum. Üç çocuğumu da kayınvalidem büyüttü. Kendi annem kendi kardeşlerimin çocuklarına bakıyor bir de benimkilere bakamaz. Kayınvalidemle kavgalı da olsam sabah işe giderken götürdüm çocukları, akşam işten dönerken aldım. Mecburum buna. Nihayetinde babaanneleri onların gözüm arkada kalmıyor.”¹¹⁴

Gelinlerin kayınvalidelerine çocuklarını bırakabilmeleri fiziksel mesafenin yakın olması ile mümkün olacağı için aynı şehirde yaşayan gelin-kaynanalar arasında çocuk büyütme paylaşımı olabilmektedir. Yapılan görüşmelerde çok fazla örneğine rastlanmasa da farklı şehirlerde yaşamalarına rağmen torun bakımı için mevsimlik iç göçlerin yaşandığı tespit edilmiştir. Kayınvalide ve kayınbabanın emekli olduğu koşullarda her ikisinin de çocuk bakımı için gelinin yanına yerleştiği, kayınbabanın çalıştığı, kayınvalidenin çalışmadığı durumlarda da sadece kayınvalidenin torun bakımı için gelinin evine yerleştiği tespit edilmiştir.

Kayınvalideleri ile birlikte yaşayan gelinlerde, çalışma hayatı olmayan ya da eğitim düzeyi düşük gelinlerde çocukları tam anlamıyla kayınvalideye teslim etmenin daha yaygın olduğu bu teslimiyeti gelinlerin hayatını kolaylaştıran bir yol olarak gördükleri tespit edilmiştir.

“Ben kayınvalidemle yaşıyorum ve benim çocuklarımı kayınvalidem büyüttü. Ben diğer işlerle ilgileniyorum o da çocuklarıma göz kulak oluyor. Okullarıyla ben ilgileniyorum şimdi ama çocuklar küçükken tabi kayınvalidemin katkısı çok oldu. Acemi oluyorsun bir şey bilmiyorsun o görmüş geçirmiş kadın daha sakın o yönlendirdi ben de onu dinledim birlikte büyüttük çocuklarım üzerinde emeği çok.”¹¹⁵

¹¹⁴ K.K.Bihter.15.03.22

¹¹⁵ K.K.Aylin.13.06.22.

“Ben kayınvalidemle birlikte yaşadım on beş sene. İki çocuğumu da onun yanında büyüttüm. Evleri ayırınca en çok zorlandığım konu bu oldu zaten. Ben çocukları kayınvalideme bırakıp kendi işlerimi halletmeye zaman bulabiliyordum ayrıldığıımızdan beri kendime vakit ayıramıyorum.”¹¹⁶

“Ben evliliğimin ilk yedi yılı birlikte yaşadım kayınvalidemle. Çocuklarımın doğumundan itibaren birlikte baktık. Ben ev işi, yemek gibi gündelik işlerle ilgilenirken o benim çocuklarıma baktı. Zaman zaman çocuklar üzerinde uyumsuzluğımız oldu özellikle kayınpederimle bu konuda ciddi anlaşmazlıklarımız oldu ama mecbur beraber büyüttük. İyi yanı da ben tecrübesizdim kayınvalidem üç çocuk büyütmiş daha soğukkanlıydı o açıdan onun yanında olmak beni rahatlatıyordu. Bir diğer açıdan da benim kendime ayıracak zamanım olabiliyordu, ona bırakabildiğim için.”¹¹⁷

“Benim çocuklarımı kayınvalidem büyüttü. Biz kayınvalidem ölene kadar beraber yaşadık. Benim çocuklarıma bakıp büyütme bugün sahip olduğum şeylere sahip olamazdım. O çocuklarıma baktı ben çalıştım.”¹¹⁸

3.8.1.3. Ritüeller ve Gündelik İşler

Ritüel, belirli sebeplerle, belli bir amaca ulaşmak maksadıyla tekrar edilen ve kutsallığına inanılan davranış biçimidir. Günlük hayatta ve özellikle geçiş dönemleri adı verilen doğum, evlilik, ölüm gibi dönemlerin her aşamasında çeşitli ritüeller uygulanır. Ritüeller, modern çağın rasyonalist insanında her zaman karşılık bulmasa da içinde bulunduğu yaşama uyarlanarak sürerliliğini devam ettirmektedir.

¹¹⁶ K.K.Melike.22.11.21.

¹¹⁷ K.K.Zeliha.13.06.22.

¹¹⁸ K.K.Züleyha.10.07.20.

Gelin-kaynana arasında da evlilik aşamasında ve çocuğun doğumunda uygulanan ritüeller mevcuttur. Kültürün taşıyıcı konumunda olan kadın, bu süreçlerde kendinden tecrübesiz olana bu genellikle kayınvalide karşısındaki gelindir, uygulamaları ile bilgisini aktarır. Bu ilişki içinde düğün öncesi ve düğün gününü kapsayan süreçte; kız isteme, nişan, kına, gelin alma, düğün anı, düğün sonrası gelinin yeni evine uğurlanması aşamalarında pek çok ritüelin uygulandığı bilinmektedir.

Kaynak kişilerle yapılan görüşmelerde karşılaşılan ritüeller ve gündelik hayatta gelin ve kayınvalide arasındaki paylaşımlar aşağıda alt başlıklar halinde tasnif edilerek verilecektir.

3.8.1.3.1. Doğumda ve Çocuk Büyütürken Uygulanan Ritüeller

Geçiş dönemleri ritüellerin en yoğun yaşandığı süreçlerdir. Doğum, yeni bir başlangıç olmakla birlikte bütün kültürlerde ritüellerle karşılanan bir olaydır. Türk kültüründe de bebeğin doğumu ile başlayan uygulamalar mevcuttur. Kaynak kişilerin bu uygulamalara dair anlattıkları örnekler şu şekildedir.

“Çocuğum ilk doğduğunda kuma sarmışlardı kayınvalidemler. Aklım çıkmıştı bir şey de diyememiştım gençlik işte cahillik, ayıp olmasın diye susmuştım. Allahtan kız kardeşim de vardı da bağırıp kızıp çocuğumu çıkartmıştı oradan. Bana sorulmadan yapılmıştı, her yeni doğan bebeğe yaparlarmış bunu bebeğin bağışıklığı güçlü olsun diye.”¹¹⁹

“Çocuğum doğdu kaynanam kundakladı hemen bebeği. Bir şey demedim kendim acemiyim bir bildiği vardır diye düşündüm. Bebeğimin kırkında kayınvalidem ve annemin öncülüğünde bebeğimin kırkını çıkardık. Kayınvalidem kırk tane taş

¹¹⁹ K.K.Gülbin.03.06.20

getirmiş o taşları koyduk bir leğene kırk taşın içinde yıkadık dualar ederek kırkını çıkardık.”¹²⁰

“Ben kayınvalidemle birlikte yaşıyordum ilk çocuğumu doğurduğumda haliyle ilk çocuğumu da onunla büyüttüm. Sütüm çok bol oldu, kayınvalidem kuru incir yedirdi her gün bana sütün bol olur diye ben bilmiyordum onun sayesinde çocuğumu çok emzirdim.”¹²¹

“Benim çocuğum çok köstekliydi. Buralarda sürekli takılıp düşene köstekli derler. Kayınvalidem çocuğumun kösteğini kestirdi de oğlum doğru düzgün düşmeden yürümeyi öğrendi. Oğlumun ayağına ip bağladılar evin etrafında yavaşça koşturdular birkaç kez sonrasında dualar eşliğinde ayaklarındaki ipi kesti. Bundan sonra eskisi kadar takılıp düşmedi, yürümeyi öğrendi diyorum ben (gülüyor).”¹²²

“Ben yeni anne oldum çocuğumu büyütürken kitaplardan internetten faydalanıyorum ama kırkı çıkacağına geleneklere uygun davrandık. Kayınvalidem ve annemle üçümüz çıkarttık oğlumun kırkını. Deniz kenarından topladığımız kırk taşı küvetin içine koyup oğlumun o taşların üstünde kırk kere su dökerek yıkadık. Kayınvalidem dualar okudu böylece kırkını uçurduk.”¹²³

“Benim çocuğumun ilk dişi çıktığında gelenekle moderni buluşturduk diyelim. Ben parti havasında olsun istedim kayınvalidem geleneksel dualı olsun istedi her ikisini de yaptık. İlk dişi çıktığı için geleneksel ikram olan hediği (buğday çeşidinin haşlanmasıyla ortaya çıkan yemek) dağıttık diğer

¹²⁰ K.K.Özgür.21.01.22

¹²¹ K.K.Nadide.14.05.21

¹²² K.K.Derya.08.07.21

¹²³ K.K.Ülkü.09.12.21

ikramlıkların yanında. Buğdayın anlamı bereketli olduğu içinmiş hem hem de eskiden çok alternatif yiyecek olmadığı için buğday seçilmiş.”¹²⁴

Bütün anlatılar ışığında düzenin devamcısı kadının, geleneği kuşaklara aktarmasındaki rolü ön plana çıkmaktadır. Kayınvalidelerin geleneksel bilgi ve uygulamalarının hepsinin kabul görmediğinin yeni nesil karşısında sorgusuz sualsiz kabul edilsin anlayışına karşı çıkışın örneğidir.

3.9. GELİN-KAYNANA İLETİŞİMİ

Toplumsal bir varlık olan insan çevresiyle daima iletişim içindedir. Doğrudan sözlü olarak ya da jest ve mimikleri ile sürekli iletişim halindedir. İnsanlar iletişim aracılığı ile duygu ve düşüncelerini aktarabilmekte birbirini anlayabilmekte, sorunlarını aktarabilmekte ve mevcut sorunlara etkili çözüm üretebilmektedir (Sönmez, 2017, s.16).

İletişim sürecinin sağlıklı işleyebilmesinin temel koşulu, iletişime katılan tarafların aynı simgeler sistemine sahip olmalarıdır. İletişimin her türünde büyük önem arz eden bu ifade özellikle çalışmamızın konusu olan gelin-kaynana iletişimini belirlemede en önemli etkenlerden olmuştur. Kuşak çatışması derken ya da gelin ve kaynanaların eğitim düzeylerinin, hayat görgülerinin farklı olması ifade edilirken kastedilmek istenen anlam tam olarak budur. Bu farklılıklar tarafların sahip olduğu simgeler sistemini farklı kılmakta dolayısıyla uyumlu, etkili iletişim sağlanamamaktadır. Verilen mesaj kadar mesajı alan kişinin düzeyi de önemlidir. Gelin-kaynana çatışmalarına bakıldığı zaman özellikle orta yaş gelinlerle onların kayınvalideleri arasında iletişim becerisinin gelişmediği görülmüştür. İki kuşak arasında keskin bir geçiş olması nedeniyle bu ilişkide verilen mesajlar anlaşılammış ve iletişimin olumsuz devam etmesine neden olmuştur.

¹²⁴ K.K.Asen.09.12.21

3.9.1. Dolaylı İletişim

İletişim kurarken kullanılan pek çok yol vardır. Direkt sözlü ifadeler, sözsüz beden dili kullanarak verilen mesajlar, sözden daha etkili olduğuna inanılan jest ve mimikler iletişim kurmanın yollarıdır. Bazı ilişkilerde iş ilişkilerinde tarafların ast-üst ilişkisi içinde olması bazen de kültürün hiyerarşik yapısından dolayı küçüğün büyük karşısındaki konumu gibi durumlardan dolayı gerçek duygu ve düşüncelerin dile getirilmesinden kaçınıldığı, söylenmek istenen mesajın doğrudan söylenemediği durumlar olmaktadır. Gelin-kaynana ilişkisinde bu durumla sıkça karşılaşıldığı gelin ve kaynananın birbirine vermek istediği mesajı; jest ve mimikleri ile beden dili ile aktardıkları ya da eş üzerinden veya bir başkasını üzerinden verdikleri tespit edilmiştir.

Kaynanaya ya da geline söylenmek istenen ama doğrudan yüzüne söylenemeyen mesajların erkek üzerinden (eş) oğul üzerinden iletilmesi dolaylı yollardan biri olmuştur. Genellikle gelinlerin bu yolu seçtiği, kayınvalidelerine demek istedikleri fakat kayınvalidelerinin yüzüne demeye çekindikleri mesajları eşleri aracılığı ile kayınvalidelerine ilettikleri tespit edilmiştir.

Bir başka dolaylı anlatım yolu olarak yakın ya da uzak çevreden insanların başından geçmiş olayların örnek gösterilerek karşı tarafa mesaj verildiği tespit edilmiştir. “Falancanın gelini, filancanın kayınvalidesi” ile başlayan cümlelerle direkt söylenemeyen duygu ve düşünceler aktarılmaya çalışılmaktadır. Bu ilişkide dolaylı anlatımın yeri açık ifadelerden daha yaygındır denebilir. Öyle ki “Kızım sana söylüyorum gelinim sen anla” şeklinde atasözü vardır.

Üç kuşak altında tasnif edilen gelinlerin ve kayınvalidelerin hepsinde dolaylı anlatıma başvurma vardır. Yeni nesil gelinlerin en çok tercih ettiği yöntem eş üzerinden mesaj verme yoludur. Orta yaş kayınvalidelerin en çok tercih ettiği yöntem de “Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla” şeklindedir.

3.9.1.1. Eş Üzerinden Mesaj Yollama

“Ben kayınvalidemle yüz göz olmamak için mesafeli davranıyorum. Hoşuma gitmeyen müdahale olduğu zaman, hoşuma gitmeyen hareketlerini eşime söylüyorum, o da annesine söylüyor o şekilde durumu düzeltmeye çalışıyorum.”¹²⁵

“Ben kayınvalidemle sorun yaşamıyorum eşim aradaki dengeyi iyi sağlıyor. Bazen istenmeyen durumlar oluyor elbette bunu eşim düzeltiyor o söylüyor annesine o davranışı sergilememesi gerektiğini.”¹²⁶

“Kaynanam bana laf söylerken direkt yüzüme söylemez. Kocama söyler ben oradan üzerime alınacağım o lafi.”¹²⁷

“Ben kayınvalidemin rahatsız olduğum davranışlarını eşime söylüyorum. İlk başlarda eşim kabul etmekte zorlandı çok sorun yaşadık ama şimdi beni anlıyor o dengeyi sağlamaya çalışıyor. Ben yüzüne söyleyemiyorum, söylemek istemiyorum.”¹²⁸

Anlatılanlara bakıldığı zaman çeşitli sebeplerle kayınvalideye ya da geline söylenmek istenen ama direkt yüz yüze iletişimde söylenmeye cesaret edilemeyen duygu ve düşüncelerin ortak nokta olan erkek aracılığı ile birbirine iletildiği görülmektedir.

¹²⁵ K.K.İdil.07.10.21.

¹²⁶ K.K.Kehriban.17.07.21

¹²⁷ K.K.Ayça.20.10.21

¹²⁸ K.K.Lina.25.03.23

İki kadın arasında dengeyi korumakla yükümlü olan erkek her zaman bu dengeyi koruyamadığı gibi iki kadının birbirine olan bu tutumunun erkeği arada bıraktığı ve ikili ilişkileri yıprattığı tespit edilmiştir.

“Ben kayınvalidemin hoşlanmadığım hal ve hareketlerini eşime söyledim, kayınvalidem yüzüne söylenebilecek olgunlukta bir insan olsa zaten o davranışlarda bulunmaz. Ama eşim de söylenileni anlamak yerine kişiselleştirip problem yaptı. Resmen aramız bozuldu.”¹²⁹

3.9.1.2. Dedikodu Aracılığı İle Mesaj Yollama

Gelin-kayınvalide arasında yapılan dedikoduların işlevlerinden birinin bir başkası üzerinden birbirlerine vermek isteyip direkt yüzlerine söyleyemedikleri mesajları iletme olduğu tespit edilmiştir.

“Kaynanam bana sürekli akrabasının gelinini över. Yatalak oldu da kayınbabasına baktı kaynanasını el üstünde tuttu diye sürekli onu över bana sürekli. Dünya kadar miras kalacak bakar tabi. Sürekli onu örnek gösterir bana el üstünde tutuyor diye.”¹³⁰

“Kayınvalidem sürekli bir şeyler anlatır bana. Başkasının dedikodusunu yapmayı çok sever. Ben de bunu fırsata çevirir anlattıklarını değerlendirirken ona da mesaj veririm, direkt yüzüne söyleyemediğim düşünceleri bu şekilde söylerim ona. Anlıyor mu bilemem ama (gülüyor).”¹³¹

¹²⁹ K.K.İdil.07.10.21

¹³⁰ K.K.Saniye.24.02.21.

¹³¹ K.K.İdil.07.10.21.

3.9.1.3. Akrabalar Aracılığı ile Mesaj

Akraba ortamlarında yapılan dedikodunun gelin ve kayınvalidenin arasını açan nedenler olduğu yapılan kaynak kişi görüşmeleri ile belirlenmiştir. Çoğu zaman birbirleri hakkında söyledikleri sözlerin akrabalar aracılığı ile ötekine taşınması yoluyla kimi zaman da fesatlık gözeten akrabaların abartmaları sonucunda hali hazırda gerilmeye müsait bu ilişkiyi tetiklediği belirlenmiştir. Zaman zaman da akrabalar gelin ve kaynana arasında iletişim aracı olarak kullanılmıştır. Yaşanan olumsuzluk üzerine ya da direkt yüze söylenemeyen mesajı yakınlığına güvenilen akraba ile birbirine iletme de bir iletişim yöntemi olarak seçilmiştir.

“Kayınvalidemin hakkımda ne dediğini akrabalarından duyarım. Gider onlara anlatır onlar da gelir bana anlatır. Onlara anlatana kadar gel direkt yüzüme söyle.”¹³²

“Ben yeni evliyken kayınvalidem bana kötülük yapmıştı. Ben bunu onun akrabaları yanında anlattım, utandı bir daha yapmaya cesaret edemedi.”¹³³

¹³² K.K.Bihter.15.03.22

¹³³ K.K.Zeliha.13.06.22

3.10. GELİN-KAYNANA ARASINDA HİYERARŞİ GÖSTERGELERİ

Türk toplum yaşantısı içinde gündelik hayatta gözlemlene imkânı bulduğumuz hiyerarşik davranışlar. Küçüğün büyüğe saygı gösterme gerekliliği, küçüğün büyüğe hürmet göstermesi gibi davranışlar hem aile içinde hem de Türk toplumunda hiyerarşik yapının göstergelerindedir. Topluluk içerisinde oturma düzeninin de hiyerarşik sıraya göre planlandığı bilinmektedir.

Dede Korkut kitabında Bayındır Han'ın Oğuz Beylerini ağırladığı toyda beyleri de ağ otağa, kızıl otağa, kara otağa oturtması bir hiyerarşi göstergesidir. Oğlu olanı ağ otağa, kızı olanı kızıl otağa oğlu kızı olmayanı kara otağa oturtmak değer göstergesidir. Burada yapılan ak otağ ile erkek çocuğu üst mertebe, toplumda bir değer göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kızı olanın kızıl otağa oturtulması ikinci önemli bir değer görülürken, oğlu kızı olmayanın kara otağa oturtulması ile çocuksuz ailenin toplum nezdinde ötelenen kişiler olduğu görülmektedir.

Devlet yönetiminde, bürokraside masada oturma planının öneme göre sıralandığı görülmektedir. Cumhurbaşkanının en başa oturması ve kendine en yakın olan sağ ve sol taraflara buldukları konumun önemine göre devlet temsilcilerinin oturtulması hiyerarşik göstergelerden biridir. Aile içerisinde de oturma planının hiyerarşik bir sıraya göre olduğu bilinmektedir. Aşağı yukarı kavramları ile yukarı ya da başköşe olarak adlandırılan ve daha önemli görülen yere aile büyüklerinin oturduğu ve aile büyüğünün yakınından uzağına göre büyükten küçüğe aile içinde önem arz eden kişilerin sıralandığı görülmektedir.

Türk kültüründe gelinin aile büyüklerinin yanında, kayınbaba, kayınvalide, büyük kayınbiraderler, görümceler ve yaşça büyük diğer akrabalar karşısında saygı göstergesi olarak içeri giren büyük karşısında ayağa katılığı, sessiz konuştuğu hatta büyüklerin yanında ortaya çıkmadığı bilinmektedir. Öyle ki eski Türk kültüründe en önemli

konumlardan olan Şamanlığın dişilerle özdeşleştirilmiş olmasına rağmen kadın Şamanların bazen saygıdan dolayı ayine katılmadığını birinci bölümde ifade etmiştik. Kadının sıfatının gelin olması aile içinde diğer her türlü sıfatlarının önüne geçmekteği görülmektedir.

3.10.1. Arabada Ön Koltuğa Oturma

Gelin kaynana yarışında bir hiyerarşi göstergesi olarak ön koltuğa oturma yarışı çok ehemmiyetsiz gibi görünse de aracın ön koltuğunun bir hiyerarşi sembolü olduğu yapılan görüşmelerde birden çok kez karşılaşıncı başlık açma gereği duyulmuştur. Gelin ve kaynana arasında gerilim yaratan meselelerden birinin de bu olduğu tespit edilmiştir. Özellikle orta yaş gelinler ile orta yaş üstü kaynanalar arasında yaşandığı tespit edilmiştir.

“Bir yere gidileceği zaman kaynanam sadece kendisini hazırlamakla mesul olduğu için benden önce hazırlanır çıkar arabanın ön koltuğuna kurulurdu hemen.”¹³⁴

Kaynanasının ön koltuğa oturmasından rahatsız olan gelinin ifadesinde geçen “kurulmak” kelimesi ile bu durumun kendisi için önem arz ettiğini ve ön koltuğu kaynanasına kaptırmasının verdiği rahatsızlığı görmekteyiz. Yine bir başka kaynak kişi görüşmesinde gelin kaynana arasında ön koltuğa oturma yarışı olduğu tespit edilmiş olup gelinin görüşme esnasında bu durumu ifade ederken gülererek anlattığı bu olayın o zamanlar onun için sinir stres kaynağı olduğunu vurgulaması ön koltuğa oturmanın önemini ve bu ilişki içinde hiyerarşi göstergesi olduğunun bir kez daha kanıtlamıştır.

¹³⁴ K.K.Güzin.28.01.22

“Kaynanam bir yere gidecek olduğumuz zaman hemen ön koltuğa doğru yürürdü ve hep o otururdu. Bir kere ondan önce davranıp oturdum da burnumdan getirdi.”¹³⁵

Burada kaynananın ön koltuğa oturduğu zaman bunu kendine stres yapan gelinin, kendi otoritesinin sarsıldığını düşünmesi, hep kaynananın öne oturuyor olması, onun otoritesinin ağır basıyor olduğu düşüncesine kapılması gelin için problem teşkil etmektedir. Nitekim gelinin öne oturma fırsatı yakaladığı zaman da kayınvalidenin bundan rahatsızlık duyması otoritesinin sarsıldığını düşünmesinden kaynaklanıyor olabilir. Yerini, konumunu yeni gelene “geline” kaptırma hissiyatının kayınvalideyi rahatsız ettiği görülmektedir.

Ön koltuğa oturmanın gelin kaynana ilişkisi içerisinde önemini koruduğu genç nesil kaynanaların ifadelerinde ortaya çıkmaktadır. Genç nesil kaynanaların kendi kaynanalıklarını anlatırken “Ben anne gibi, arkadaş gibiyim” ifadeleri ile sürekli kendilerini olumsuz kaynana profilinden ayırma çabaları içinde verdikleri örneklerden biridir ön koltuğa oturmama vurgusu. Nihayetinde kendileri ön koltuk arka koltuk yarışına maruz kalmış ön koltuğun bir güç gösterisi olduğunun farkında olup kendileri arka koltuğa geçerek eski nesil kaynanalardan olmadıklarını vurgulamaktadırlar. “Herkes kendi eşinin yanına oturur arabada.”¹³⁶

“...yok ön koltuk arka koltuk fark etmez benim kaynanam hep ön koltuğa otururdu ama doğru olan herkes kendi kocasının yanına otursun, ben arkaya otururum.”¹³⁷

“Gelinim bana teklif eder ön koltuğa oturmamı ama ben oturmam direksiyonda kimin kocası varsa o oturur ön koltuğa.”¹³⁸

¹³⁵ K.K.Lale.15.12.21

¹³⁶ K.K.Gülbin.06.20.20

¹³⁷ K.K.Neva.22.12.2021

Burada yeni nesil gelinlerin de ön koltukta oturmanın bir hiyerarşi ya da “büyüğe saygı” nedeni her ne maksatla ise bu bilginin belleklerde yer aldığı ve nezaketen kaynanaya ön koltuğa oturması teklif edildiği görülmektedir. Ön koltuğa oturmanın önemi genç kuşak gelinlerin geneli için çok önem arz etmediği gibi birçoğu için manasız bir anlayıştır. Bu nedenle kendince ön koltuğa oturma konusunda gelinine nezaket gösterdiğini düşünen kayınvalidelerin bu tavrı çoğu yeni nesil gelin tarafından anlamsız bulunmaktadır.

3.10.2. Gelinin Kayınbabası, Kaynanası Yanında Yemek Yememesi

Türk kültüründe oturulan yer geçmişten bugüne gelen hiyerarşi göstergelerinden biridir. Oturulan yerin bir hiyerarşi göstergesi olarak kullanıldığı, bizim bildiğimiz en eski örnekler Dede Korkut hikâyelerinde karşımıza çıkmaktadır. Bayındır Han'ın düzenlediği toyda oğlu olanı ağ otağa oturtmaları, kızı olanı kızıl otağa oturtmaları, oğlu kızı olmayanı kara otağa oturtmaları kişinin toplumsal statüsüne göre oturtulduğunun bir göstergesidir.

Öyle ki misafirin başköşeye buyur edilmesi evin en değerli görülen yeri olarak addedilen başköşede ağırlanması misafire önemini gösteren bir harekettir. Gündelik yaşam içinde evlerde yemek masalarında herkesin bir yere konumlanması ve yine masanın başı olduğu düşünülen, masada oturan herkese hâkim konumdaki yere babaların oturması da oturulan yer-otorite arasındaki bağın bir göstergesidir.

Serim Timur'un, “Türkiye’de Aile Yapısı” adlı çalışmasında aile içi ilişkileri ele aldığı bölümde ataerkil aile yapısı anlayışının geniş ailede de çekirdek ailede de hâkim olduğunu anlattığı yerde kentte yaşayan çekirdek ailelerde karı-koca arasında eşitliğin

¹³⁸ K.K.Saniye.24.02.21

diğerlerine nazaran sağlanmaya çalışıldığını ifade etmiştir. Kadınların erkeklerin yanında sofraya oturup yemek yiyebilmelerini buna örnek olarak göstermiştir. Yapılan çalışmada kadınları ile birlikte sofraya oturan aile tiplerinin dağılımı şu şekilde verilmiştir:

“Kuruluştta çekirdek %91, sonradan çekirdek %92, geçici geniş %91,5, ataerkil geniş %71, bölgelere arası farka bakıldığı zaman yemekleri kadınların ayrı yemeleri geleneği en çok Doğu Anadolu’da %19, Karadeniz’de %13 ve İç Anadolu’da %9 olduğu görülmüştür” (Timur, 1972).

Kaynak kişilerle yapılan görüşmelerde orta yaş gelinlerin aktardıkları bilgilerde gelinlerin sırf gelin oldukları için ayrı sofrada yedikleri, aile büyükleri ile aynı masaya, aynı sofraya oturmadıkları tespit edilmiştir. Sadece kayınbabanın olduğu sofraya değil diğer aile büyüklerinin olduğu ve erkeklerin olduğu sofralara gelinlerin oturmadığı örneklerle karşılaşmıştır.

“Ben gelin geldim, bir baktım kayınvalidem herkesten ayrı sofrada yemek yiyor. Kayınbabası varken öyle alışmış kayınbabası, kaynanası öldü ama yemeğini hep ayrı yedi. Kadıncağz öldü gitti hep ayrı yedi.”¹³⁹

“Ben otuz yıllık gelinim bunların evinde daha bir kere birlikte sofraya oturmuşluğum yok. Sadece kendimden büyükler değil, benim çocuklarım da oturur ben ikram yaparım, yemek servisi yaparım.”¹⁴⁰

“Ben kaynanamla kaynatamın yanında hiç sofraya oturmadım. Aşağıya bir sofraya atardık horantayla (ailedeki çocukları kastediyor) beraber orda yedim yemeğimi.”¹⁴¹ Kaynak kişimizin söylediği “ ‘aşağıya’ bir sofraya atardık” ifadesindeki aşağı yukarı yönlerinin anlamı dikkate değerdir. Gelinin aile

¹³⁹ K.K.Gülbin.03.06.2020

¹⁴⁰ K.K.Badel.17.12.2021

¹⁴¹ K.K.Hülya.17.06.2020

fertlerinden daha aşağıda bir yerde konumlanması aile içindeki yerini gösteren önemli bir örnektir.

“Ben kaynanamla kayınbabamın yanında sofraya oturmazdım. Onlar öyle istiyor diye değil, benim ailemde böyleydi. Saygıdır bu bizde. Benim annem dedemin, babaannemin yanında sofraya oturup yemek yemezdi saygısından. Ben de ondan gördüm, ben de kaynanamla, kayınbabamla aynı sofraya oturmadım.”¹⁴²

Gelinlerin, gelin gittikleri evlerde sofraya oturmamaları kimi zaman ömür boyu sürerken kimi zaman da yaşın ilerlemesi ile sofrada oturmaya hak kazandığı bilinmektedir. Eğitimli eğitimsiz ya da yaş aralığı fark etmeksizin sofraya kurulma aşamasında özellikle gelinlerin hizmet ettiği ve yemek boyunca sofrada bulunanların hizmetini, servisini sağlamada ayakta kalanın, aktif olanın gelinler olduğu bilinmektedir. Ev sahibi karı-koca iken yemek servisi gibi durumlarda bütün sorumluluğu üstlenenin genellikle gelinler olması, kadından beklenen yemek yapma, bakım verme rolleri ve gelinin bu sıfatından dolayı hizmet etmesi beklentisinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

¹⁴² K.K.Fulya.26.01.21

3.10.3. Gelinin Kayınvalidesine Hizmet Etmesi Beklentisi

Gelin-kaynana ilişkisi içerisinde hem gelinin kaynanadan küçük olması hem de gelinin sonradan gelen olması onu; saygı göstermesi, hürmet ve hizmet etmesi gereken kişi konumuna sokmuştur.

Günlük hayatta ya da düğün, cenaze gibi törenlerde hizmetin gelinlerden beklendiği tespit edilmiştir. Özellikle de orta yaş üstü kaynanaların gelinlerinden bu beklentide oldukları tespit edilmiştir. Gelin ile akrayan olan görünce arasında da hizmetin gelinden beklendiği örneklerle karşılaşılmıştır. Burada da gelinin bulunduğu ortamda genç ve enerjisi yüksek olan kişi olarak değil, ailedeki rolü dolayısı ile yani gelin sıfatından dolayı bu işi yapmakla yükümlü olduğu ortaya çıkmaktadır. Öyle ki bir TV programı olan “Şoray Uzun Yolda”¹⁴³ adlı programda gelin-kaynana ilişkisine sıkça denk gelmektedir. Bu program kayıtları izlediğinde geneli kırsalda yaşayan ve orta yaş üzeri kaynana grubuna giren kaynanaların bir neden göstermeksizin” Gelin değil mi yapacak tabi.”, “Yok kaynana gelin için örgü örmez, usul öyle.” şeklindeki açıklamalar kaynanaların androcentrik bakış açılarının birer yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sunucunun “Neden?” sorusu karşısında cevap veremeyen kayınvalidelerin mantıklı bir açıklama yapamayıp usul öyle demekle yetindikleri görülmektedir. Kendisinin hizmet etmesinin gerekliliğini de sorgulamayan bu kadınlar “kadın hizmet edendir” anlayışını benimseyip kendinden sonra gelen genç kadınları da bu şekilde yetiştirmekte ve kendilerine hizmet etmelerini beklemektedirler. Öyle ki bazı kadınların ömrü boyunca hizmet eden rolünün bitmediği tespit edilmiştir.

“Ben otuz yıllık gelinim bunların evinde daha bir kere birlikte sofraya oturmuşluğum yok. Sadece kendimden büyükler değil, benim çocuklarım da

¹⁴³www.youtube.com/Soray_Uzun_Yolda.26.04.21

oturur ben ikram yaparım, yemek servisi yaparım.”¹⁴⁴ Burada gelin olan kaynak kişinin evliliğinin otuz yıl olduğu göz önüne alınırsa yaşının genç olması nedeniyle değil “gelin” sıfatı taşıması dolayısıyla sofraya oturmadığı, gelinin hizmet görevini gösteren bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kayınvalidelerin günlük ihtiyaç olan yemek, temizlik gibi işleri gelinlerinden bekledikleri, özel günlerde; bayramlarda hizmeti gelinden bekledikleri tespit edilmiştir. “Ben otuz iki yıllık evliyim son beş yıla kadar bayramlardan iki gün önce gider kaynanamın evini temizlerdim, tatlısını, böreğini yapar götürürdüm. Hiç kendi yaptığı börekten bana verip sen de misafirlerini bununla ağırla demedi bana. Hep ben hizmet ettim onun evinde. Kendimden küçük eltime bile hizmet ettirdi bana. O çalışıyor işten yorgun geliyor diye. Sofrada onun yemeğini de ben koydum.”¹⁴⁵

Burada aynı konumda bulunan (gelinler) kadınlar arasında hiyerarşiyi belirleyen unsurların eğitim düzeyi, maddiyat gibi konular olduğu tespit edilmiştir. Yukarıda aktarılan kaynak kişi görüşmesinde iki gelinin aynı ortamda bulunup yaşça büyük olan gelinin kendinden yaşça küçük olmasına rağmen çalışan ve kariyeri olan geline kayınvalidesinin talebi doğrultusunda hizmet etmek zorunda kaldığı görülmektedir. Burada gelinin konumu ve yaş meselesinin ötesinde, küçük geline güç kazandıran ve hiyerarşide üst konuma yerleştiren unsurun küçük gelinin eğitilmiş, çalışıp para kazanan kişi olması olmuştur.

Kadınlar arası iş bölümü yerine kaynananın ve iki gelinin ataerkinin kurduğu sisteme itaat ve bu doğrultudaki davranışı, kadınların kendilerine uygulanan tiranlığı nasıl içselleştirdiğinin ve bilinçli ya da bilinçsizce kendi hemcinsleri üzerinde nasıl uyguladıklarının bir örneğidir anlatılan bu olay.

¹⁴⁴ K.K.Badel.17.12.21

¹⁴⁵ K.K.Saniye.24.02.21

Eğitimi (eğitimi onu meslek sahibi yapmaktan öteye götürememiş) fakat eril zihniyetin tahakkümü altında yaşamını sürdüren küçük gelin de kendine güç verildiği zaman bu gücü kendinden aşağı gördüğü kişiler üzerinde kullanmaktan çekinmediği görölmektedir. Hemcinsleri ile duygudaşlık yerine, sahip olduğunu düşündüğü gücü kendini daha önemli yerlere konumlandırmakta kullandığı görölmektedir. Burada şunu belirtmekte yarar var ki kadınların eğitimi olmasını savunurken dikkat çekilmesi gereken odak noktası tam olarak bu örneğin içinde yatmaktadır.

Eğitimi kadın derken kastedilen anlam, teorik bilgiden ibaret, yaşamı, kendini ve evreni anlamaktan uzak bir kişi değil, kendini; var oluş amacını, kimliğini tanımasına olanak sağlayan eğitim, düşünce ve bilinç düzeyi gelişmiş bireyler kastedilmektedir.

Wollstonecraft'ın, kadınların zihinleri güçlendirildiğinde kör itaat sonunun geleceğini, bu durumun daima kör itaat arayan iktidarın, tiranların ve hazcılarının işine gelmeyeceğini, bu nedenle kadınları hep kör karanlıkta bıraktıklarını ifade ettiği nokta tam da yukarıdaki örnekleri ifade etmektedir (Wollstonecraft, 2021, s.38). Düşünmeden, körü körüne inanmışlık ve sıra kendine gelince kendi konforu ve zevki için kendinden güçsüz bulduğu kişi üzerinde tiranlığı devam ettirme yanlışının bir yansımasıdır yukarıdaki örnek.

Yukarıdaki örnekteki küçük gelinin eğitimi olması özellikle vurgulanmıştır çünkü Wollstonecraft'ın kadınların bilinçlenmesi için eğitilmesi, erkeklerle eşit şartlarda eğitilmesindeki ısrarı tam da bu noktaya çözüm üretmek içindir. Kadının bilinç düzeyini yükselten bir eğitimidir onun kastettiği. Kaynak kişimizin anlatımında yer alan küçük gelinin eğitimi ona sadece meslek ve maddi kazanç sağlamıştır. Bilinç düzeyinde, farkındalık düzeyinde bir gelişme olmadığı görölmektedir.

Gündelik işler konusunda gelin olduğu için bütün iş yükü kendisinde olan bir başka örnek olan Lale Hanım, hem kamusal alanda hem de özel alanda çalışan ve evdeki bütün işin kendisinden beklendiğini ifade eden gelinlerdendir.

“Ben vergi dairesinde memurdum, bütün gün mesaide olurdum mesai bitip eve gelince evin mesaisi başlardı. Kaynanam bizimle yaşıyordu, bütün gün evde oturmasına rağmen yemek bile yapmazdı. Ben gelinim ya, işten eve gelir her akşam taze yemek yapardım. Kaynanam taze yemek severdi.”¹⁴⁶

Bu görüşmedeki gelin Lale Hanım, kayınvalidesi ölene kadar hem kendi ailesinin hem de kayınvalidesinin hizmetini yapmıştır. Kayınvalidenin, kendi işini kendi görebilecek ve eğer isterse gelini ve oğluna yardım edebilecek yeterlilikte olmasına rağmen evde boş oturup işten gelen gelininden her gün taze yemek (her gün farklı yemek) beklemesi de kalıplaşmış kaynana algısının bir göstergesidir. Kaynana olduğu için kendisini gelininden üstte bir yere konumlandıran kayınvalidenin, gelinine yardım edebilecek imkânı varken gelinine muhtaç şekilde yaşayıp gelininin hizmeti üzerine kendi konfor alanını kurmasına bir örnektir.

Genç kuşak gelinlerden olan Zeliha Hanım’ın kayınvalidesi de kaynanalığı kendi konforu için kullanmak olarak gören kadınlardandır. “Kaynanamla evlendikten sonra ilk yedi yıl birlikte yaşadık. Sabah eşim işe giderken kalkardım akşam yatana kadar bir daha oturmazdım. Her işi ben yapardım. Ama yemekte ne hazırlanacak, kahvaltıda ne olacak o konularda kaynanam karar verirdi, ben yapardım. O gezmeye giderdi.”¹⁴⁷

Kayınvalidesi yengesi olan ve evliliğin ilk beş yılı kayınvalidesi ile birlikte yaşayan Hediye gelinin de gelinlik rolü hizmet etmek üzerine kurulmuştur.

¹⁴⁶ K.K.Lale.15.12.21.

¹⁴⁷ K.K.Zeliha.13.0.22.

“Ben evlendim ilk beş yıl kaynanamla oturdum. Eşim başka ilde çalışıyordu ben kaynanamla yaşıyordum. İşleri birlikte yapardık ama o yemek yapardı ben ise ev temizliği, bahçe işi, hayvanların bakımı gibi daha yorucu, zor olan ve bütün zamanı alan işleri yapardım. Kaynanam sağlıklıydı çok uzun yaşadı zaten. Ben bir şey diyemezdim. Kaynanamda din yoktu bende dil yoktu o yüzden ne dediyse yaptım ben onun evinden ayrılana kadar.”¹⁴⁸

Evliliği boyunca kayınvalidesi ile birlikte yaşayan ve kayınvalidesi ile birlikte geniş ailenin bütün bakımını, hizmetini yüklenen Aslı Hanım:

“Evlendim evleneli bu evin her işini ben yaparım. Kendi dört çocuğum, kayınlarım, görümcelerim, kayınbabam, kaynanam hepsinin işini, bahçe işini, hayvanların bakımını ben yaparım. Kaynanam da işten başını kaldırmaz o mutfak işiyle ilgilenir ben geri kalan her şeyi yaparım. Hep benden beklenir işler. Görümcelerim de var ama onlar işin ucundan tutuyor gibi yaparlar ben gelinim ya bana bakıyor bütün işler. Anam beni perişanlık için doğurmuş anlayacağın.”¹⁴⁹

Bu görüşmede hem gelin hem kaynana nihayetinde kaynana da o evin bir gelini olduğu için ikisinin de geniş ailenin bakımını üstlenmiş olması ve yaşamlarını sadece o evin sakinlerinin yaşamını kolaylaştırmaya, ev sakinlerinin ve sahip olunan hayvanların bakımına adadıkları görülmektedir.

“Benim kayınvalidem çok eski kafalıydı. Onun kafa yapısı madem gelin oldu her işi yapacak kafasıydı. Ben eğitilmiş ve meslek sahibi gelin olduğumdan eltilerime yaptığını bana yapamadı. Evine gittiğimiz zaman oğlum gelinim gelmiş diyip yemek hazırlamazdı evine giden yemeği yapardı. Geline hizmet

¹⁴⁸ K.K.Hediye. 23.02.21.

¹⁴⁹ K.K.Asıl.25.06.20

etmezdi hiçbir zaman. Evine gelen misafirsın sonuçta ama o yapacağı herhangi bir hareketi geline hizmet gibi düşündüğü için hiçbir şey yapmazdı.”¹⁵⁰

“Benim kaynanam gelini, her işi yapacak işçi gibi görürdü. Elin kızı derdi, bunu açık açık da söylerdi hareketleriyle de hissettirirdi. Benden de diğer eltilerimden de her işi beklerdi biz gelin olduğumuz için.”¹⁵¹

“Benim kaynanam ‘gelin yorulmaz’ derdi. Gelinden hizmet beklerdi. Ben çalıştığım için tatilde giderdim ama yakınındaki eltilerim çok maruz kaldı kaynanama.”¹⁵²

“Benim gelin geldiğim evde iki kaynana vardı. Bir benim kaynanam bir de onun kaynanası. Küçük gelindim ev işini hep ben yapardım onlar dışarıda para kazanmaya giderlerdi açıcılıkla, temizlikle. Evdeki her iş benden beklenirdi.”¹⁵³

Bu örneklerde kayınvalidelerin fiziksel olarak gayet sağlıklı ve iş yapabilir durumda oldukları özellikle belirtilmiştir. Gençken kayınvalidelerine kendi yaptıkları hizmeti kaynana olunca kendine hizmet ettirmeye döndüren bu kadınlar yaşlarından mütevellit toplumda saygı görmekte ve kendilerine hizmet edilen kişiler haline gelmektedir. Hiyerarşinin en açık örneklerinden olan bu hizmet eden ve edilen konumu bu ilişkinin içindeki en yaygın hiyerarşi göstergelerinden biri olarak tespit edilmiştir. Japon kültürünün ele alındığı Krizantem ve Kılıç adlı eserde Benedict, gelin-kaynana ilişkisini anlattığı sayfalarda genç gelinlerin, görünüşte son derece itaatkâr görüldüğünü, zamanla bu yumuşaklığın yerini kendi kayınvalideleri gibi eleştiren, son derece titiz birer kayınvalideye dönüştüklerini ifade etmektedir. Kayınvalide oldukları zaman

¹⁵⁰ K.K.Nalan13.07.20

¹⁵¹ K.K.Gülçin.13.06.22

¹⁵² K.K.Seçil.15.06.20

¹⁵³ K.K.Güzin.28.01.22

onların da kendi gelinlerini ağır hürmet yükü altında bıraktıklarından bahseder (Benedict, 1994, s.139).

Beauvoir'ın da ifade ettiği gibi kadınların ezilmesine etkin bir biçimde katkıda bulunan kadınlar vardır. Verilen örneklerde bahsedilen kayınvalideler de bilinçli ve sistemli bir şekilde öteki kadını ezmek için aktif rol almaktadır. Ataerkinin kendine dayattığı dünya görüşü doğrultusunda, sorgulamadan kendine biçilmiş kadınlık rollerini yerine getirmekte ve öteki kadından da bunu devam ettirmesini beklemektedir. Hooks'un, küçük bir kız çocuğuyken fark ettim diye anlattığı, kadının yerinin evi olduğu gerçeği, kaderinin iyi bir ev kadını olması, kocasına ve ailesine bakım sağlamanın gerekliliği, kendisi hariç herkesin mutluluğunu sağlama rolü (Hooks, 2020, s.32) verilen örneklerdeki kayınvalideleri anlatmaktadır. Kendi ömrünü; iyi ev kadınlığına, aile fertlerinin bakımına, mutluluğuna adanmış ve yeni gelenle bunu devam ettirme çabası görülmektedir.

Genç kuşak kaynanalarla yapılan görüşmelerde bu grupta yer alan kaynanaların büyük çoğunluğunun gelinlerinden kendilerine hizmet beklentisi içinde olmadıkları tespit edilmiştir. Bu kuşak kaynanaların ve gelinlerin ilişkilerinin “mesafeli” ilişki olmasının etkisi olmakla birlikte bu kuşak kaynanaların büyük çoğunluğunun iş, çocuk bakımı gibi konularda gelinlerine yardımcı oldukları tespit edilmiştir.

“Ben gelinime hizmet etmekten zevk alıyorum, yaşı genç daha tecrübesiz. Kışlık yiyeceklerinin hepsini ben hazırlıyorum zevkle. Kaynanam rahmetli kızardı bana ‘Sen kaynanasın, o sana hizmet etsin’ derdi.”¹⁵⁴

Burada orta yaş kaynana ile yaşayan genç kuşak gelinin, kendi kaynanasının küçük geline hizmet edilmesinden hoşlanmadığını belirtmesi dikkate değer bir noktadır. Gelin-

¹⁵⁴ K.K.Züleyha.10.07.20

kaynana davranışlarında kalıplaşmış bazı olumsuz davranışlardan biri olan “ben kaynanayım, ben yapmam” algısının, kuşaklar arası davranış farkına ve olumsuz davranışın olumlu anlamda dönüşümüne örnek teşkil etmektedir.

Kaynanaların kendi sosyalleşme alanı olan arkadaş günlerinde dahi gelinlerinin ikramlık yapıp, misafirlere servis yapmasının beklendiği tespit edilmiştir. Kayınvalidenin zorunluluktan değil, kendi konfor alanı için gelini hizmetçi olarak görmesinin açık bir örneğidir gün örneği de.

3.11. İDEAL GELİN DAVRANIŞLARI

Kayınvalidelere gelinlerinin sevilen yönleri sorulduğu zaman hepsinin ortak cevabı şunlar olmuştur: gelinlerinin temiz, düzenli olması, becerikli olması, güler yüzlü olması, kocası ve çocuğu ile ilgili olması, tutumlu olması.

Özellikle orta yaş ve orta yaş üstü kayınvalidelerin gelinlerinde en beğendikleri yön tutumlu olması, evini temiz ve düzenli tutması olmuştur. Genç kuşak kayınvalidelerin gelinlerinde en beğendikleri yön temizlik ve düzenin yanı sıra, eşi ile iyi anlaşp çocuğuna karşı ilgili olmaları olmuştur. Bu kuşak kayınvalideler, içinde buldukları dönem itibariyle evlilik birliğinin eski kuşaklara göre uzun yıllar devam ettirilememesi, boşanmaların artması nedeniyle gelinlerin eşlerine ve çocuklarına düşkün olmalarını diğer beğenilen özelliklerden önde tuttıkları tespit edilmiştir.

Gelinlerin fiziksel özelliklerinin güzel olması, uzun boylu olmaları, uzun saçlı olmaları, güzel olmaları da kayınvalidelerin hoşuna giden unsurlardan olmuştur. Kendi akranları arasında güç göstergesi olarak görülen güzellik, oğlunun her şeyin en iyisine layık

olduğunu düşünen anneler tarafından artı olarak görülmüştür. Öyle ki hamama gidip gelin olacak kıza yakından bakabilmenin yolu olarak kullanılmıştır.

“Küçük kaynıma kaynanamla ben baktım kıza. Kaynanam beğenmezse kızı, kaynımı alıp götürmezdik bile.”¹⁵⁵

“Benim kardeşime görücü usulü ile kız aradık. Annem, babaannem ve ben üçümüz gittik. Kardeşim bana güveniyordu. Önce biz beğenirsek sonra da kardeşimle bakmaya gidiyorduk.”¹⁵⁶

3.11.1. Gelinlerin Temiz ve Düzenli Olması

Temizlik ve düzen her dönemde önemli olmuştur. Yapılan görüşmelerde kayınvalidelerin gelinlerinde en beğendikleri özellikler arasında sayılan temizlik ve düzen görücü usulü gelin arayan kayınvalideler için gelinde bulunması gereken önemli ölçütlerden olmuştur. Naciye Yıldız’ın, “Türk Dünyası Fıkralarında Gelin Olmak” adlı makalesinde gelin seçimi ile ilgili fıkralar bölümünde ele aldığı şu fıkra da tam olarak konumuzun nükteli bir izahıdır.

“Gelin Seçme Hilesi” başlıklı bir Tatar fıkrasında (Mehmutov ve Sadıkova, 1979, s.215-216) kaynana aday, oğlu için kız seçmek üzere kuyu başında su çeken kızları “temizlik” ölçütüne göre denetler. Kurnazca bir soru sorarak titiz olan kıza seçmeyi hedefler ve kızlara tırnak arasındaki hamurun kendisine lazım olduğunu söyler. Kızlardan birisi üzülerek, bugün hamur yoğurduğunu ama tırnağının arasında kalmayacak şekilde elini yıkadığını söyler. Aslında kaynananın aradığı bu tür bir gelindir ama fıkranın burada bitmesi, gülme unsurunu ortaya çıkaramayacağı için bir başka çarpıcı cevaba ihtiyaç vardır. Diğer kızın üç gün önce yoğurduğu hamurun kendi tırnağının arasında durduğunu ve verebileceğini söylemesi, bu gelin adayının “temizlik” ölçütünden geçememesine sebep olmakta ve üç günden beri elini doğru düzgün yıkamamış olması toplumun genel temizlik anlayışına uyumsuzluğu yansıtmaktadır (Yıldız, 2021, s.73).

¹⁵⁵ K.K.Saniye.24.02.21

¹⁵⁶ Türkyay.25.03.23

“Benim iki gelinim var biri üç çocuğuna rağmen evi çok temiz düzenli. Diğeri tam tersi tembel, öğlene kadar yatar, aklında hiç yok, iş yapayım, tertipli düzenli olayım.”¹⁵⁷

“Gelinimin evi hep temizdir. Çok beceriklidir. Ben çocuklarına bakmakta yardımcı oluyorum o yemeğini yapar temizliğini yapar. Çok beceriklidir gelinim.”¹⁵⁸

“Biz gelinimle birlikte yaşıyoruz ev işlerini paylaşıyoruz ama temizliği genelde gelinim yapar çok da temizdir. Çok memnunum eve her an misafir gelsin evimiz hep hazırdır.”¹⁵⁹

“Benim gelinim gerçekten çok düzenli, çok güzel düzenler evini, çok sistemlidir. Çocuğu için de çok titizlenir, temiz tutar çocuğunu.”¹⁶⁰

“Gelinimin en beğendiğim yönü çalışan kadın olmasına rağmen akşam işten gelir evini toplar temizler. Ben çalışıyorum zamanım yok demez şimdiki gibi. Gerçekten temiz, el için değil içinden geliyor temiz düzenli olmak.”¹⁶¹

Kayınvalidelerin söylemlerinden, el ne der kaygısının burada da baskın olduğu ani gelen bir misafirle ele karşı temiz görünen bir evin övünç kaynağı olabildiği sonucuna varılmaktadır. Özel alana mahsus olan temizlik, düzen gibi işlerin gelinlerden beklenmesi ve bunun layığıyla yerine getirilmesi kadın için övünç kaynağı olmaktadır. Kadınların kendilerinden beklenen ve kadına biçilen roller üzerinden birbirini değerlendirmesine bir örnek niteliğindedir bu anlatılanlar.

¹⁵⁷ K.K.Züleyha.10.07.20

¹⁵⁸ K.K.Gülçin.13.06.22

¹⁵⁹ K.K.Ümmüğülsüm.22.11.21

¹⁶⁰ K.K.Gülbin.03.06.20

¹⁶¹ K.K.Ümüş.20.05.22

3.11.2. Gelinlerin Güler Yüzlü Olması

İletişim içinde sözlü iletişim kadar sözsüz iletişim unsurlarının etkisi de önemlidir. Yapılan çalışmalara göre %55 beden dili, %38 ses ve ses tonu, %7 sözcüklerin etkili olduğu tespit edilmiş. Bu çalışmanın konusu olan gelin-kaynana ilişkisinde sözsüz iletişim öğelerinin (jest ve mimikler) sözlü iletişimi destekleyen etken olarak değil sözlü iletişimin önüne geçen unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kayınvalidelerin de gelinlerin de birbirlerinin her hareketine, jest ve mimiklerine anlam yükledikleri ve bunun da ilişkiye yön verdiği tespit edilmiştir. Gelin-kaynanaların yaşamışlıklarını anlatırken her iki tarafın da o olay esnasında birbirlerine karşı kullandıkları yüz ifadeleri, ses tonu gibi detayların unutulmadığı ve hatta olayın olumsuz olarak hafızaya kazanmasında ana etken olduğu tespit edilmiştir. Yapılan görüşmeler esnasında da kaynak kişilerin gelinlerini ya da kayınvalidelerini anlattıkları esnada jest ve mimikleri oldukça dikkat çekicidir. Gelin-kaynana ilişkisi yaşayan kaynak kişilerde her iki tarafın birbirinden bahsederken pejoratif tavırlar sergiledikleri gözlemlenmiştir.

Bu ilişki içinde hem gelinlerin hem de kayınvalidelerin birbirinde önemli gördüğü, beğendiği ve beklediği özellik güler yüzdür. Sıcak bir karşılama bütün iletişimler arasında en etkili görüntüdür. Gelin-kaynana iletişiminde de etkili ve beklenen bir tavır olmuştur. Özellikle kayınvalidelerin gelinlerinin evlerine gittikleri zaman mutlaka güler yüz bekledikleri bu tavra büyük anlam yükledikleri tespit edilmiştir. Gelinlerin güler yüz göstermemesi kayınvalidenin istenmediğine dair örtük mesaj olabilirken eşlerin arasının iyi olmadığına dair bir işaret olarak da yorumlanabilmektedir.

“Gelinim çok tatlı dilli güler yüzlüdür. Bir tek bana değil hayata karşı tutumu çok pozitif bu da benim çok hoşuma gidiyor. Gençlik böyle enerjimi

yükseltiyor gülen yüzü solmasın hiç. Evine gittiğimiz zaman da her daim güler yüzle karşılar.”¹⁶²

“Gelinim çok güler yüzlüdür. Dışarıya karşı da öyle bize karşı da öyle. Evimize geldiğinde de, evine gittiğimizde de güler yüzlüdür bu tavrını beğenirim. Bazı arkadaşlarımın gelinleri pek güler yüzlü değil yanlarında rahat hareket edilmiyor.”¹⁶³

“Benim büyük gelin çok güler yüzlü. Biz zaten anne-kız gibiyiz onunla. Benim kızım yok iki oğlum var o benim kızım oldu. Çok rahattır benim yanımda o öyle olduğu için de ben de rahat ederim. Küçük gelinim için aynı şeyi söyleyemem pek aramaz beni pek sıcak da davranmaz şimdi yalan söyleyemem onun da yapısı öyle diye kabulleniyoruz canı sağ olsun.”¹⁶⁴

“Benim gelinim, kızım diyeyim zaten beraber yaşıyoruz benim yanımda büyüdü güler yüzlü, iyi niyetlidir. Kız kardeşleri içinde de en güler yüzlüsü benim gelinimdir. Severim böyle olmasını.”¹⁶⁵

“Büyük gelinim, gelinim demem de normalde kızım o benim ben, onu olmayan kızım yerine koydum o da bana aynı sıcaklıkta davrandı sağ olsun. Güler yüzlü çok yumuşak huyludur. Çok memnunum ondan.”¹⁶⁶

¹⁶² K.K.Gülbin.03.06.20

¹⁶³ K.K.Saniye.24.02.21

¹⁶⁴ K.K.Züleyha.10.07.20

¹⁶⁵ K.K.Gülçin.13.06.22

¹⁶⁶ K.K.Nalan.13.07.20

3.12. KAYNANALARIN SEVİLEN ÖZELLİKLERİ

3.12.1. Kaynanaların Cömert Olması

Cömertlik Türk kültüründe en önemli erdemlerden sayılmaktadır. “Veren el, alan elden üstündür” sözü de vermenin, cömertliğin önemi vurgulayan atasözlerindedir. Arkadaşlık, komşuluk ilişkilerinde olduğu gibi gelin-kaynana ilişkisinde de beğenilen özelliklerden biri cömertlik olmuştur. Hem gelinlerin hem de kayınvalidelerin birbirinde beğendikleri özelliklerden biri cömertliktir. Özellikle gelinlerin kayınvalidelerinden cömert olmalarını bekledikleri, kayınvalidelerinin sevilen özelliklerinden bahsederken cömertliği vurguladıkları tespit edilmiştir.

“Kayınvalidem çok bol elli bol gönüllü bir kadın. Kendi ailesinden öyle görmüş, bonkördür.”¹⁶⁷

“Kayınvalidem mutfak eşyası almayı çok seviyor. Kendine ne alırsa aynısından bana da alır. Yeni gelinim diye hevesli olduğumu düşünüyor galiba. Kendisi benden heveslidir ama sağ olsun kendine ne alsın beni de es geçmez.”¹⁶⁸

“Kayınvalidemin en beğendiğim özelliği çok cömerttir. Torunlarına ve bana her zaman hediye alır, kendisi yapar. Kışlık hazırlar bana da hazırlar. Almaktan, yapmaktan hiç geri durmaz, onun için zevktir torunlarına bir şeyler almak, yapmak.”¹⁶⁹

“Kayınvalidem eli açık bir kadın, genel olarak herkese bir şeyler vermeyi sever. Kendi yaptığından koyar, götürür, imkânı el verdiği ölçüde de alır.

¹⁶⁷ K.K.Özgür.21.01.22

¹⁶⁸ K.K.Çisem.05.01.21

¹⁶⁹ K.K.Gonca.13.09.21

Evlerinde en eli açık kişi odur. Diğer aile fertlerinin ilişkilerinde de o düşünür bu tarz incelikleri.”¹⁷⁰

“Annem çok eli açık bir kadındır. Birlikte yaşıyoruz eğer cimri olsa çok zor olurdu. Bol bol yedirmeyi vermeyi sever neyse ki.”¹⁷¹

“Kayınvalidemle farklı memleketlerde yaşıyoruz o bize gelirken hiç eli boş gelmez. Kendi memleketinin yağı, zeytini kaliteli her seferinde getirir. Hem evimize, hem de eşim ve bana mutlaka hediye ile gelir bu güzel bir alışkanlık tabi ki düşünülmüş olmak insanı mutlu ediyor.”¹⁷²

“Kayınvalidem çok cömert kadındır. Doğunun insanı genel olarak çok cömert. Çok misafirperver ve çok eli açık insanlar. Benim kayınvalidem de o yörenin insanı ve çok cömert. Kışlık hazırlığını yapar, torununa hediyeler alır. Evine gittiğimiz zaman nasıl ağırlayacağını bilemez çok cömerttir. Bu yönünü çok beğenirim.”¹⁷³

“Teyzem, çok bonkör bir insandır. Biz zaten vermeyi, yedirmeyi çok severiz benim ailem de böyle, bizim kültürümüz böyle biliyorsun, misafir baş tacı edilir. Teyzem de bizlere karşı öyledir. Aldığımızı, harcadığımızı hiç karışmaz.”¹⁷⁴

¹⁷⁰ K.K.İdil.07.10.21

¹⁷¹ K.K.Aylin.13.06.22

¹⁷² K.K.Meva.20.09.21

¹⁷³ K.K.Rayka.21.10.20

¹⁷⁴ K.K.Dilan.19.01.22

3.12.2. Kaynanaların Evlatlarıyla ve Torunlarıyla İlgili Olması

Yapılan kaynak kişi görüşmelerinde gelinlerin kayınvalideleri ile ilgili anlatımlarında kayınvalidelerine dair olumlu aktarımda buldukları özelliklerden biri kayınvalidelerin evlatlarıyla ve torunlarıyla ilgili olması.

Gelinler kayınvalidelerin kendilerine, evliliklerine karışılmasından hoşlanmamakla birlikte hiçbir şeye karışmayan, evlatlarıyla torunlarıyla ilgilenmeyen kayınvalidelerden de hoşlanmadıkları tespit edilmiştir. Kaynak kişi görüşmelerinde gelinlerin, kayınvalidelerinden kendilerine karşı sergilenen ilgili tavrın ilişkiyi olumlu kıldığı dile getirilirken özellikle de kayınvalidenin oğluna ve torunlarına karşı sorumluluk sahibi olması, maddi manevi ilgili olması istenen ve beklenen bir özellik olarak karşımıza çıkıyor. Öyle ki gelinler, kayınvalidelerin ilgi alakasını kız istemeden, torun bakmaya kadar olan süreçte değerlendirmekte ve ilişkilerine yön verirken bu yaşanmışlıkları göz önünde bulundurmaktadırlar.

“Benim kayınvalidem düşünceli bir kadındır. Yaşadığımız şehirler farklı olduğu için beni istemeye gelmeden önce beni arayıp adetlerimizi sordu, anneme sormak istediğini söyledi eksik bir şey olmasın diye. Oğlunu düşünen bir anne, kayınvalide olarak sorumluluklarını bilen bir kadın. Ben bu konularda oralı olmayan kaynanalar biliyorum hem oğlunu mahcup eden hem gelinini. Ben şanslıyım bu konuda.”¹⁷⁵

“Teyzem ömrünü evlatlarına adanmış bir anne, eşi de yok zaten kendi başına büyütmüş onca çocuğu. Hem onca zorluğa rağmen hem de bir sürü

¹⁷⁵ K.K.Meva.20.09.21

çocuğu olmasına rağmen her çocuğunun derdine koşmaya çalışır. Çok iyi bir annedir.”¹⁷⁶

“Kaynanamın bir sürü çocuğu var ve buna rağmen hep onların her şeyiyle ilgilenmeye çalışmış hayatı boyunca. Benim eşim evin büyüğü bir sürü görüncem, elim var hepsinin iyi gününe de kötü gününe de şahit oldum anneleri hep yanlarında oldu. Çok beğenirim anamın evlatlarına kol kanat gemesini.”¹⁷⁷

“Kayınvalidemin ikinci geliniyim ben. Elim var benden büyük onun iki çocuğu var ve ikisini de kayınvalidem büyütmüş. Şimdi de benim ihtiyacım olduğu zaman ben bırakıyorum kızımı, benim kızıma da bakıyor. Sorumluluk alan bir kadın kendi işleri olmasına rağmen.”¹⁷⁸

“Benim kayınvalidem fedakâr bir annedir. Hem maddi hem manevi hem eşime hem bize destek olmak için çok uğraşır. Eşimi her anlamda desteklediler düğün sürecinde de, evliliğimizde de. Maddi olarak sıkıntı çekmesin diye çok yardımcı oldular.”¹⁷⁹

“Ben şimdi kaynanamın hakkını yemeyim, kaynanalık yaptı evet ama bugün sahip olduğum ne varsa onun sayesinde oldu. O benim çocuklarıma bakmasa ben çalışıp kazanamaz, bugün sahip olduklarıma sahip olamazdım. Oturup torunlarına baktı hiç şikayet etmeden Allah razı olsun.”¹⁸⁰

¹⁷⁶ K.K.Dilan.19.01.22

¹⁷⁷ K.K.Hale.11.10.21

¹⁷⁸ K.K.Kehriban.17.07.21

¹⁷⁹ K.K.Gonca.13.09.21

¹⁸⁰ K.K.Züleyha.10.07.20

3.13. KAYNANALARIN SEVİLMİYEN ÖZELLİKLERİ

3.13.1. Cimri Olmaları

Cimrilik hiçbir ilişki içinde istenmeyen bir özelliktir. Gelin-kaynana ilişkisi içinde de her iki tarafın birbirinde beğenmediği, istemediği özelliklerden olmuştur. Özellikle de gelinlerin kayınvalidelerinden beklentileri cömert olmaları, veren el olmaları olduğu için bunun aksi bir durum olan cimrilik gelinler tarafından hoş karşılanmamıştır.

“Kaynanam varlıklı bir kadın ama bize hiçbir yardımı olmadı çok maddi sıkıntı çektik hiç destek olmadı bize. Diğer çocuklarına ev verdi, dükkan verdi bize hiçbir şeyini vermedi. Bizim eşimle aramız çok açıldı bu konu yüzünden.”¹⁸¹

“Ben kaynanamla birlikte yaşadım gelin geldiğim günden o ölünceye kadar. Aynı evde olmamıza rağmen kayınvalidem değerli gördüğü şeyleri benden saklardı. Bu yiyecek oluyordu, kumaş oluyordu. Öldü gitti sandığından yiyecek çıktı, modası geçmiş elbiselik kumaşlar çıktı.”¹⁸²

“Eski kayınvalidem çok cimri hep almaya alışmış bir kadın. Hep oğulları ona bir şey alsa, para verse. Kendisi ne oğullarına ne gelinlerine hadi bizi de geç torunlarına bi hediye alayım falan yok. Hep ona alınsın, ona verilsin öyle alışmış. Hiç hoşuma gitmiyor bu yönü de.”¹⁸³

“Benim kaynanamın her şeyi kıymetli. Malı kıymetli, parası kıymetli, evi kıymetli. Evine gideriz hiç rahat etmem, ettirmez çünkü. Çocuklar oynuyor zıplıyor ay orası şöyle olur vay burası bozuldu diye tedirgin eder sürekli.

¹⁸¹ K.K.Saniye.24.02.21

¹⁸² K.K.Aslı.25.06.20

¹⁸³ Simay.15.06.22

Çocuklarım da rahat etmez babaannesinde. Kayınpederim öldükten sonra alışmış kendi düzenine ve sürekli gezmeye istemiyor öyle kalabalık olsun torunlar rahat hareket etsin. Bayılmıyorum zaten ona gitmeye gidince de böyle yapıyor zaman geçmiyor bana onun evinde.”¹⁸⁴

“Kaynanam yiyeceği bile esirgerdi kızım. Eskiden gizli gizli yedik kendi evimizde. Kendi yerdi de biz gelinlerine geldi mi veresi gelmezdi. Ne fena kadındı, yiyeceği kıskanırdı bizden. Neler çektim.”¹⁸⁵

“Kayınvalidem öyle bir eski kafalıydı ki bana hediye almasını şunu bunu bırak ben kendi maaşımı kendim alamazdım. Nişanlıyken kendi çeyizime aldığım battaniyeden kız kardeşime de aldım diye kavga çıkarttı. Evlendikten sonra da maaşımı hep kocam aldı hep kayınvalidemin kışkırtmaları.”¹⁸⁶

“Kaynanam cimriydi, görgüsüzdü. Bize bir şey almazdı da evine gidince de yemek hazırlamazdı. Oğlum gelinim gelmiş misafir bunlar demezdi. Gerçi geline hizmet mi edecek ondan dolayı da hazırlamazdı.”¹⁸⁷

3.13.2. Yapıcı Olmamaları

Gelinlerin, kayınvalidelerinden en çok şikâyetçi oldukları konulardan biri de kayınvalidelerin yapıcı tavırlar sergilememeleri. Kaynak kişilerle yapılan görüşmelerde gelinler, kayınvalidelerinin aile fertlerinin arasını karıştıran, eltilerin arasına nifak tohumu sokan, gelin görünce arasında gerilim çıkaran rolde olduklarını ifade etmişlerdir.

¹⁸⁴ K.K.Ziyet.15.03.21

¹⁸⁵ K.K.Hülya.17.06.2020

¹⁸⁶ K.K.Lale.15.12.21

¹⁸⁷ K.K.Nalan.13.07.20

“Benim elimle yüz yüze bir sorunum yok ama kaynanam bozuyor aramızı. Çok değişik bir yapısı var kendi çocuklarının arasında bozuyor.”¹⁸⁸

“Kaynanam kendi oğulları arasında ayırım yapıyor. Torunları arasında da ayırım yapıyor. Yıllarca bizi ötedi, ne benim eşime ne de benim çocuklarıma destek olmaz, özel günlerinde yanında olmaz. Çocukları arasında ayırım yapıyor ara bozuyor.”¹⁸⁹

“Bayramlarda giderdik kaynanamın kayınbabamın yanına, kayınbabam öldü eskisi gibi toplanılmadı. Herkes aynı gün gelir kalabalık olurdu. Toplanılmaz tabi kaynanamın arası kimiyle iyi kimiyle kötü ortalık karıştırırsa, nerde herkesi başına toplayacak kadın.”¹⁹⁰

Sonuç olarak bu ilişkinin antagonist yapıda ilişki olmasında kaynanaların oğluna karşı duygusal istismarı bu çalışmada yapılan en genel analizlerden biri olmuştur. Eşi ile mutlu evliliği olmayan ya da eşini kaybetmiş annelerin (kaynanaların) genelinde tespit edilen durumun, oğulları hayata tutundukları dal olmuştur. Bunun nedeni tam olarak ataerkinin kadını eğitimden mahrum bırakıp onu kendi cinsine bağımlı kılma politikasıdır. İçine doğduğu ailede başlayan, erkeğe hizmet etme öğretisi, kadının ömrü boyunca layığıyla yerine getirilecek en temel ve en kutsal sorumluluğu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadın, maddi manevi kendi ayakları üzerinde durabilecek şekilde eğitilmek yerine, akıl ve bilim ışığına yönlendirilmek yerine onun doğasının en gelişmiş yetisi olduğu düşünülen; şefkat, vicdan, anaçlık gibi duygusal yönlerini vurgulayıp bu yönleri ile ön plana çıkarılmaktadır. Bu doğrultuda kadının, hayatındaki erkeğin ve yapacağı çocukların hayatını idame ettirmesinde onların hizmetkârı olarak konumlandırılmasını kolaylaştıracaktır. Bu bakış açısıyla kodlanmış kadın, eşini yani

¹⁸⁸ K.K.Ziyet. 15.03.21

¹⁸⁹ K.K.Saniye. 24.02.21

¹⁹⁰ K.K.Hülya.17.06.20

onu koruyup kollayan, gölgesinde barındıran kocasını kaybettiği zaman kendi ayakları üzerinde duramayıp onu kanatları altına alacak, yeni gölge arayışına girmektedir.

Yine toplum baskısı ile kadını koruyup kollayacak bu erkek çoğu zaman ikinci eş olamamakta varsa oğluna eğer birden çok oğlu varsa genelde en büyük oğluna düşmektedir korunmaya muhtaç anneyi kanatları altına alma görevi. Bu şekilde evli çiftin hayatına daha da yakınlaşan kaynana erkeğe hizmet etme görevini oğlu üzerinde devam ettirecek ve onun konfor alanını artırmak için elinden geleni yapacaktır. “Yalnızca erkeklere haz vermeyi öğrenen bir kadın mutluluğu gene erkeklere haz vermekte bulabilir...” (Wollstonecraft, 2021, s.75). Bu noktada oğlunun eşi de aynı eril zihniyetin bakış açısıyla yetiştirilmişse erkeğe hizmette yarış başlayacak bu da aradaki gerilimi daha çok artıracaktır.

“Ayrıca kadınlar bağımlı olmak üzere, başka deyişle kendisi de hatalar yapabilen bir başka varlığın iradesine bağlı olarak hareket edecek biçimde eğitilecek ve doğru ile yanlış güce göre ayırt etmeye koşullanacaksa, nerede duracağız? Onları küçük bir alanı çekip çevirmek üzere atanmış ve kendisi de hatalı kararlar verebilen daha yüksek rütbeli bir yöneticiye hesap vermekle sorumlu bir görevli olarak mı görmemiz gerekiyor? Bu gibi görevlerin korkuyla boyun eğdirilmiş tüm insanlar gibi, kendi çocukları ve hizmetlilerini tiranlara özgü bir baskı altında tutacağını kanıtlamak zor değildir. Boyun eğerken akla yaslanmadıklarından kendi yönetimlerinde yerleşmiş ilkelere sahip olmayacaklar ve o anlık kaprislerine göre bazen yumuşak, bazen zalimce davranacaklardır; başka bazı durumlarda da kendi dizginleri çekildiğinde omuzlarındaki yükü daha zayıf insanların omuzlarına atmaktan kötücül bir haz duymalarına da şaşırılmamız gerekir.” (Wollstonecraft, 2021, s.73).

Maddi manevi ayakları üzerinde duramamış, Virginia Wolf’un dediği gibi kendine ait bir odası olamamış, kendi parasını kazanamamış kadınların mutsuz da olsa evliliklerini sürdürmek zorunda oldukları, boyunlarına takılmış urgan gibi ölümlerini ya da eşlerinin ölümlerini beklerlerken toksik insana dönüşmelerinin hikâyesi olacaktır. Kendini tanıyamamış mutlu olmanın yolunu öğrenememiş, erkeğe bağılı; buradaki erkek eş ya da oğlu olmaktadır, genç kadından gelinden acısı çıkartılıyor. Bütün hizmetçilerin kadın olması da kadının alanının ev içi işleri olduğuna bir örnektir. “Yuvayı dışı kuş yapar” deyimini de kadının ev içi rolüne, evin düzeninde onun sorumluluğun ana faktör olduğunun bir göstergesidir.

Evlilik gibi önemli bir sorumluluğun büyük kısmını kadına yüklemek onun eş, anne rolünü büyütme ev içi hizmette sorumluluk vermek kadının içkinlik durumundan aşkınlığa geçişini zorlaştıran etmenlerdendir. Fakat kaynanaların gelinlerine verdikleri telkinlerin başında: “evine, barkına, yuvasına düşkün olması” gerektiği gelir. “...kölece itaatkârlık yalnızca bireyi düşürmekle kalmaz; ondan sonra gelecek olanlar üzerinde de etkili olur.” Kocasına ve oğluna hizmet etmeyi öncelik edinmiş kaynanaların, gelinlerinden de bunu beklemeleri, hem kendilerine hem de erkeklere hizmeti gelinleri için bir görev gibi görmelerinin temelinde yatan düşünceleri açıklamaktadır.

Kaynak kişi görüşmelerinin büyük çoğunluğunda tespit edilen kaynana öğütlerinden olan “Erkek iki der kadın bir”, “Er kişi söyler dişi dinler”, “Sen her söylenene kulak asma erkek milleti söyler geçer, sen dinle”, “Kadın yatıştırıcı (erkeğin öfkeli tavrını) olmalı”, “Kızım sen sakın kal”, “Bey’in söylerken sen dinle” ifadeleri toplumun ve kaynananın gelinden yumuşak huylu, sabreden olmasını öğütleyen söylemlerin kökünün de yine eril bakış açısına dayandığı görülmektedir.

Aile içerisinde her ne yaşanırsa yaşansın gelinin bunu kendi ailesine, çevresine; komşusuna, arkadaşlarına anlatmaması için yapılan sıkı tembih, “Kol kırılır yen içinde kalır” telkini bütün kayınvalidelerde mevcuttur. “Dumansız baca olmaz kahırsız koca olmaz” sözünde belirtildiği üzere evlilikte asıl yükü kaldıracak ve birtakım sıkıntılara göğüs gelecek olan kadındır. Bütün bu söylemler tam da Rousseau’nun kadınlardan beklediği tavır ortaya koyuyor. Wollstonecraft’ın, “Kadın Haklarının Gereçlendirilmesi” adlı eserinde Rousseau’dan aktardığı: “Bir kadının ilk ve en önemli özelliği uysallıktır; çoğunlukla kötülüklerle ve her zaman kusurlarla dolu olan erkek gibi bir varlığa itaat edecek biçimde yaratılan kadın, mümkün olduğunca erken bir dönemde haksızlığa dayanmayı ve şikâyet etmeden kocasının haksızlıklarına katlanmayı öğrenmelidir.” İfadeleri kayınvalidelerin gelinlerine verdikleri öğütlerin temelini nereye dayandığını izah etmektedir. (Wollstonecraft, 2021, s.126).

Züleyha adlı kaynak kişi, kaynananızdan ne öğrendiniz sorusuna “Kaynanam, kendisiyle yaşadığımız sorunları da eşimle yaşadığımız sorunları da ele anlatma derdi. İyi de kötü de içimizde kalsın derdi.”¹⁹¹

Cevabı tam olarak “kol kırılır, yen içinde kalır” bakış açısının örneğidir. Ve buradaki kaynananın, gelinini kontrol altında tutabilmek, sözlerine itimadı sağlamak, söylediklerinin doğruluğunu sağlamlaştırmak için “Ben senden on bayram fazla gördüm” cümlesiyle tecrübesini ön plana çıkararak sözlerinin ciddiye alınmasını sağlamaya çalıştığı tespit edilmiştir. Züleyha adlı gelin, zamanla bu öğüdün ne kadar önemli olduğunu anladığını, aile olmanın en temel gereksinimlerinden birinin kayınvalidesinin bu öğüdünün içinde yatan “ailede olan ailede kalır, aile sırrı dışarıya verilmez” anlayışın önemini ifade ediyor.

¹⁹¹ Züleyha.10.07.2020

3.14. ŞARKI VE TÜRKÜLERDE GELİN KAYNANA

Kaynana ve gelinlerin birbirlerine söylemek istedikleri, direkt söyleyemedikleri düşünceleri şarkı, türkü ve maniler aracılığıyla dile getirdikleri tespit edilmiştir. Gelin-kaynana içerikli şarkı, türkü, manilere bakıldığında tarafların birbirlerini genellikle fiziksel özellikleri üzerinden aşağıladıkları görülmektedir. Fiziksel özelliklerin, beğenilmeyen nesnelere, canlılara benzetilerek karşı tarafı aşağılamada araç olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Güzellik kavramı üzerinden yapılan bu çatışma bizlere, gelin kaynana arasında güzelliğin bir güç göstergesi olduğunu bir kez daha göstermiştir. Şarkılarda, atışmalarda birbirlerinin bacaklarını; çarpık bacaklı, şişe bacaklı şeklinde tasvir ettikleri görülmektedir. Gözler şaşı, dişler gedik, bacaklar çarpık, zayıflık sıska, şeklinde tabir edilerek olumsuz duyguların dışa vuruluşunda birer araç olduğu tespit edilmiştir. Belkıs Akkale'nin söylediği “Kaynana” adlı şarkının sözleri bu duruma örnek teşkil etmektedir:

Kaynana için söylenen kısım:

“Çarşıdan aldım lahana/Kıydım koydum sahana/Hiç ömrümde görmedim/ Böyle de cadı kaynana. Aman aman kaynana/Bir ayağı Topal kaynana/Dişleri gedik kaynana/Oğlun kebab getirdi de sensiz yedik kaynana/Oğlun çerez getirdi de sensiz yedik kaynana. Kaynanayı ne yapmalı/Kaynar kazana atmalı/Yandım gelin dedikçe/Altına odun atmalı.”

Gelin için söylenen kısım:

“Eli etekli gelin/Başlı saçaklı gelin/Sen de mi adam oldun/Baston bacaklı gelin/şişe bacaklı gelin/Çarpık bacaklı gelin.”

Bu türkünün sözlerinde gelinin ve kaynananın fiziksel özellikler üzerinden birbirlerini aşağıladıkları görülmekle birlikte bu sözlerin altında yatan duygunun sadece sevgisizlik değil şefkat barındırmadığı, kişinin canına zarar vermek isteyecek kadar açık düşmanlık hisler beslendiği görülmektedir. Nitekim gelinin kaynana için söylediği kısımda:

“Kaynanayı ne yapmalı/Kaynar kazana atmalı/Yandım gelin dedikçe/Altına odun atmalı”

dizeleri nereden bakılırsa bakılsın iyi hislerle ya da anlık öfke ile söylenebilecek dizeler değildir. Yine gelinin kaynana için söylediği kısımda yer alan “Oğlun kebab getirdi de sensiz yedik kaynana/Oğlun çerez getirdi de sensiz yedik kaynana.” dizeleri ile de kendilerince değerli görülen bir olay üzerinden kaynanaya nispet yapma, paylaşamayan erkek üzerinden kendi tarafına değer atfedildiği iması görülmektedir.

Gelin-kaynana içerikli bir başka şarkı olan Gamze Ulaş&Ertan Erşan’ın düet yaptığı “Gelin Kaynana Oyunu” adlı şarkının sözleri:

“Çarşıdan aldım kilim/Tut kaynana dilini/Oğluna gelin getirdim/Kırar ince belini. Aman aman kaynana/Dişleri gedik kaynana/ Oğluna gelin getirdim/Kalkta oyna kaynana. Duvara çaktım kazık/Kaynanam ölmüş yazık/Öldüğüne ağlamam/Üç top kefene yazık. Aman aman kaynana/Dişleri gedik kaynana/ Oğluna gelin getirdim/Kalkta oyna kaynana. Yeni gelini napmalı/ Kaynar kazana atmalı/Yandım kaynana dedikçe/Altına tezek atmalı.”

Gelin tarafından söylendiği iddia edilen bu dizelerde de kayınvalideye karşı en acımasız duygu ve isteklerin yer aldığı görülmektedir. Kayınvalidenin canından olmasına hiç üzülmeceği gibi kayınvalidenin, bir kumaş parçası kadar değeri olmadığını ifade edecek kadar kindar hislerle karşılaşılmaktadır.

Züleyha Ortak’ın söylediği “Oy Atlıya” adlı şarkı ise gelininin kaynanasına ve görünmesine karşı sevgi ve olumlu hislerinin yansımını buluyoruz. “Kaynanam melek gibi/Görümcem çiçek gibi/Oğlunu sorarsanız çekilmiş ipek gibi.” “Kaynanam şeker gibi/Çok sever anam gibi/O gülüp eğlendikçe/Ben oynarım kız gibi.” Sözleri ile alışıla gelmişin dışında bir ilişki örneği olarak karşımıza çıkıyor. Dokuz milyona yakın dinlenen bu şarkının düğünlerde oynamak üzere gelin ve kaynanalar tarafından talep edildiği şarkının video yorumlarından tespit edilmiştir.

Kibariye'nin söylediği “Kaynana” adlı şarkının kaynanasını sevmeyen gelin bakış açısıyla yazıldığı görülmektedir. “Ben bir karabiberim/Yuvarlanır giderim/ Çok konuşma kaynana/Seni deli ederim. Kaynana kaynana hodi gibi kaynana/Allah var yukarda benimle oynama. Hap koydum hap koydum içine hap koydum/Kaynanamın adını kuyruklu yılan koydum/Kaynanamın adını kuyruklu sıçan koydum. Mahallede geziyon/Hep karşıma çıkıyon/Çok konuşma kaynana/Beni deli ediyon. Şarkı sözlerinde de kaynana en tehlikeli hayvanlardan olan yılan benzetilmiş. Öte taraftan en iğrenilen hayvanlardan olan sıçan da yine kaynananın benzetildiği hayvanlardan olmuştur. Bu sözlerde gelinin kaynanaya karşı meydan okuması da gözlerden kaçmamaktadır. Aleni tehdit içeren: “Çok konuşma kaynana/Seni deli ederim.” sözleri ile kayınvalideye gözdağı verilmek istendiği görülmektedir.

Gülizar Bekirova ve Aliye Hacabadinova'nın söylediği “Kaynana ve Gelin” türküsünde de kaynana ve gelin çatışması işlenmiştir.

“Rafa bir filcan qoydım, İçine mercan qoydım. Qaynananıñ adını Quyruqlı sıçan qoydım. Ne oldı ya, ne oldı ya, qaynana, Kuregiñe tuz qoy, qaynana. Oğlum meni pek seve, Yuregiñe buz qoy qaynana. Qaynananıñ nesi var, Zurna kibi sesi var. Qırmızı biber kibi Tilden ğayrı, nesi var? Ne oldı ya, ne oldı ya, qaynana, Kuregiñe tuz qoy, qaynana. Oğlum meni pek seve, Yuregiñe buz qoy qaynana. Qaynananı napmalı Soz vermey toqtatmalı. Çoq bağırıp başlasa, Sıpırıp turıp qaçmalı. Ne oldı ya, ne oldı ya, qaynana, Kuregiñe tuz qoy, qaynana. Oğlum meni pek seve, Yuregiñe buz qoy qaynana. Çullı baş, suflu kelin, Ev-barqıñ kuflu kelin. Oğlum seni taşlaycaq, Ulpaq saç suflu kelin. Ne oldı ya, ne oldı ya, yaş kelin, Kuregiñe tuz qoy, taş kelin. Ne oldı ya, ne oldı ya, yaş kelin, Yuregiñe buz qoy yaş kelin. Kelin sevmediñ meni, Kozyaşıñ tutsın seni. Kozyaşıñ derya olsun Balığı yutsın seni. Ne oldı ya, ne oldı ya, yaş kelin, Kuregiñe tuz qoy, taş kelin. Ne oldı ya, ne oldı ya, yaş kelin, Yuregiñe buz qoy yaş kelin. Korgen, seni kormesin, Sozune qapılmasın. Ömrüñ boyu tul yaşa, Layığıñ tapılmasın. Ne oldı ya, ne oldı ya, yaş kelin, Kuregiñe tuz qoy, taş kelin. Ne oldı ya, ne oldı ya, yaş kelin, Yuregiñe buz qoy yaş kelin. Boyle kelin-qaynana Bizim kunde olmasın. Ana-bala yaşaңыз, Kul çıraylar solmasın. Mabet olsun, mabet olsun kelinler, Qaynanalar kelinleri severler.”

Gelin ve kaynananın karşılıklı söylediği bu şarkıda her iki tarafta birbirlerini fiziksel özellikleri üzerinden aşağılamakla birlikte güç kazanmaya çalıştıkları damat üzerinden

de yarışıkları görülmektedir. Kayınvalidenin gelinini pis olduğu için aşağıladığı görülmektedir. Şarkının sonunda bu şekilde çatışmalı bir ilişkinin olmaması gerektiğini vurgulayan taraflar anne kız gibi yaşam dilediklerini ifade etmektedirler.

Gelinin güzelliğini bu nedenle kaynananın şanslı olduğunu anlatan bir şarkı olan Emirhan Çalışkan'ın söylediği "Kına Geliyor" adlı şarkıda da gelin kızın güzelliği vurgulanıp kaynananın gurur duyması gereken bir özellik olarak nitelendirildiği görülmektedir. "Aldın güzel gelini/Gözünaydın kaynana" sözleri ile gelinin güzel olması artı bir nitelik sayılmıştır.

Radloff'un a.g.e.'nin üçüncü cildinde Kazak Türklerinden derlediği türkülerde kadın şu şekilde ele alınmıştır:

"Gelin Türküsü" başlıklı türküde "Anneciğim diye ağlamayın zavallı kızlar yar yar/Annenizin yerine kaynananız orada olur, yar yar. Dizelerine cevaben söylenen dizeler "Ne kadar iyi olsa da kaynanamız, yar yar / Kendi annemin yerini tutar mı, yar yar." Türkünün ikinci bölümünde yer alan "Her yıl Nogay'dan kumaş alacağım diye, yar yar./Bir yükten daha kurtul desin baban yar yar." "Her yıl bez çanta boyayacağım diye, yar yar./ Bir yükten kurtuldum desin annen yar yar." Dizelerinin kız çocuk ailesine yükümü imaları ile dolu olduğu görülmektedir. Türkünün dördüncü bölümünde "Gelin kocasının evine geldiğinde eğilerek selam verdikten sonra oturur." Gelinin kocasının evinde eğilerek selam vermesi ibaresi kadın tarafından kocaya hürmet ve saygıda bulunmanın göstergesi olarak verilirken aynı ifadeleri tam tersi bir anlatımla görmemekteyiz. Yine bu bölümün devamında "Sabahları erken kalkıp/Gürültü yapma gelincik." "Sabahları erken kalkarak/ Kurut çalma gelincik." "Büyük kaynının önünü/Keserek yürüme gelincik." "Genç kızken çok serbest değildin/ Artık rahatça davran otağda." "Sen kız olarak doğduğun için/ Yurduna direk olamazsın." "Kaynana ve kaynatana varırsın./ Bütün varlıklarına saygı gösterip/ Onların tavrına göre davranmalısın./ Dağınıklığı toplamalısın/Kul gibi hayvanlarını gütmelisin./Gece gündüz çalışmalısın/Kaynanana ve kaynatana kendini sevdirmelisin./Kaynanan ve kaynatana 'Gelinim' derler./ 'Gelinim çok iyi birisi' derler. Kadını ev içi işlerle sorumlu tutup

kendi dışında herkesi memnun etmesi için öğütleyen bu türkünün devamında şu eril söylem de tam olarak tezimizi destekler niteliktedir. “Adam olursan anlarsın/Kötü olursan anlamazsın.” “Kocana iyi bakmalısın/Ona saygı duymalısın/Ne kadar incinsen de/Kavgaya girmemelisin.” “Birbirinize saygı gösterirseniz/günleriniz neşeyle geçer/Dünyasına renk vererek/Şahin gibi uçurmalısın./ Şeriatın temelini/Anlaman lazım güzel yönlerini.”Kadın kendi hayatının öznesi bile olamazken, onun yurdunun direği olmasını beklemek elbette gerçek dışı bir beklenti olacaktır bu bakış açısına göre.

Radlof’un, Altay’ın kuzeyinde yaşayan Kazaklar’dan derlediği gelinin erkeğin evine götürülürken obanın delikanlılarının söylediği Gelin Türküsü şu şekildedir:

“Bir tolarsak¹⁹²bir topuk uylukta olur, yar yar

Kırk kişinin aklı bir handa olur, yar yar

Babacığım diye ağlamayın zavallı kızlar, yar yar

Babanızın yerine kaynatanız orda olur, yar yar.

İlkbahardaki beyaz kar şimdi nerede yar yar

Kulun gibi tay gibi oynadığı sıcak yuva nerede şimdi yar yar

Ne kadar iyi olsa da kaynatamız yar yar

Kendi babamın yerini tutar mı yar yar

Bir tolarsak bir topuk uylukta olur, yar yar

Kırk kişinin aklı bir handa olur yar yar

Anneciğim diye ağlamayın zavallı kızlar yar yar

Annenizin yerine kaynananız orda durur yar yar

İlkbahardaki beyaz kar şimdi nerede yar yar

Kulun gibi tay gibi oynadığı sıcak yuva nerede şimdi yar yar

Ne kadar iyi olsa da kaynanamız yar yar

Kendi annemin yerini tutar mı yar yar

¹⁹² Tolarsak: Aşık kemiğinin topuk ile birleştiği yerdeki eğri kemik.

Bir tolarsak bir topuk uylukta olur yar yar

Kırk kişinin aklı bir handa olur yar yar

Ağabeyim diye ağlamayın zavallı kızlar, yar yar

Ağabeyinizin yerine kaynınız orada olur, yar yar

İlkbahardaki beyaz kar şimdi nerede yar yar

Kulun gibi tay gibi oynaştığı sıcak yuva nerede şimdi yar yar

Ne kadar iyi olsa da kaynımız yar yar

Kendi ağabeyimin yerini tutar mı yar yar

Bir tolarsak bir topuk uylukta olur yar yar

Kırk kişinin aklı bir handa olur yar yar

Yengeciğim diye ağlamayın zavallı kızlar, yar yar

Yengeniz yerine eltiniz orada olur, yar yar

İlkbahardaki beyaz kar şimdi nerede yar yar

Kulun gibi tay gibi oynaştığı sıcak yuva nerede şimdi yar yar

Ne kadar iyi olsa da elimiz yar yar

Kendi yengeciğimin yerini tutar mı yar yar

Bir tolarsak bir topuk uylukta olur yar yar

Kırk kişinin aklı bir handa olur yar yar

Kardeşim diye ağlamayın zavallı kızlar, yar yar

Kardeşinizin yerine küçük kaynınız orda olur, yar yar

İlkbahardaki beyaz kar şimdi nerede yar yar

Kulun gibi tay gibi oynaştığı sıcak yuva nerede şimdi yar yar

Ne kadar iyi olsa da küçük kaynımız yar yar

Kendi kardeşimin yerini tutar mı yar yar

Bir tolarsak bir topuk uylukta olur yar yar

Kırk kişinin aklı bir handa olur yar yar

Kız kardeşim diye ağlamayın zavallı kızlar

Kız kardeşiniz yerine görümceniz orada olur, yar yar

İlkbahardaki beyaz kar şimdi nerede yar yar

Kulun gibi tay gibi oynadığı sıcak yuva nerede şimdi yar yar

Ne kadar iyi olsa da görümcemiz yar yar

Kendi kız kardeşimin yerini tutar mı yar yar

2

Şımıldığı¹⁹³ açiver, görsün baban, yar yar

Gözyaşlarını göl gibi döksün baban, yar yar

Her yıl Nogay'dan kumaş alacağım diye, yar yar

Bir yükten daha kurtuldum desin baban yar yar

Şımıldığı açiver, görsün baban, yar yar

Gözyaşını göl gibi döksün baban, yar yar

Her yıl bez çanta boyayacağım diye, yar yar

Bir yükten daha kurtuldum desim annen, yar yar

Şımıldığı açiver, görsün baban, yar yar

Gözyaşını göl gibi döksün baban, yar yar

Her yıl pazara gideceğim diye, yar yar

Bir yükten daha kurtuldum desin ağabeyin, yar yar

Şımıldığı açiver, görsün baban, yar yar

Gözyaşını göl gibi döksün baban, yar yar

Her yıl damada gideceğim diye, yar yar

Bir yükten daha kurtuldum desin yengen, yar yar.

Şımıldığı açiver, görsün baban, yar yar

Gözyaşını göl gibi döksün baban, yar yar

Her yıl enişteme gideceğim diye, yar yar

Bir yükten daha kurtuldum desin erkek kardeşin, yar yar.

Şımıldığı açiver, görsün baban, yar yar

Gözyaşın göl gibi döksün baban, yar yar

¹⁹³ Şımıldık: Yatağın üstüne örtülen ipek perde.

Her yıl enişteme gideceğim diye, yar yar
Bir yükten daha kurtulsun kız kardeşim yar yar

3

Alıp geldin pazardan siyah ipek yar yar
Siyah süslü sevkele¹⁹⁴saçlarını örttü, yar yar
Babacığım diye ağlamayın zavallı kızlar, yar yar
Babanızın yerini kayınbabanız alır, yar yar.
Alıp geldin pazardan siyah ipek yar yar
Siyah süslü sevkele saçlarını örttü, yar yar
Anneciğim diye ağlamayın zavallı kızlar yar yar
Annenizin yerini kaynananız alır yar yar.

...

4

Gelin kocasının evine geldiğinde eğilerek selam verdikten sonra oturur. Kocasının akrabaları, eş ve dostları gelinin etrafına toplanarak otururlar. Ondan sonra bir erkek, gelinin duvağını bir sopayla kaldırıp açarken türkü söyler:

Söyle gelin, söyle gelin
Atın başını çek gelin
Saksağan gibi dikkatli ol gelin
Yumurta gibi bembeyaz ol gelin
Gelin, gelin, gelincik
Ker¹⁹⁵ kısrağın kuluncuğunun,
İyi yürümeyen öndeki devenin
Çekine çekine yürüyen arkadaki devenin
Sağrısına acımasızca vurma gelincik
Arkadaki deve çekingen diye
Kafasına vurma gelincik.

¹⁹⁴ Sevkele: Kazak kızlarının çeşitli değerli taşlarla süslenmiş geleneksel başlığı.

¹⁹⁵ Ker: Kula ile doru karışım bir renk.

Sabahları erken kalkıp
 Gürültü yapma gelincik
 Kurut¹⁹⁶ çalma gelincik
 Kendin kalkmadan kocana
 Kalk kalk deme gelincik.
 Ağzını burnunu kıvrırarak
 Dedikodu yapma gelincik.
 Büyük kaynının önünü
 Keserek yürüme gelincik.
 İyi çizmelerini giyip
 Ormanın içinde gezme gelincik.
 Post çizmelerle pat pat ederek
 Obanın içinde gezme gelincik.
 Gelin, gelin, geliniz.
 Yüz görümlüğü veriniz.
 Ih..mıh... demeyin.
 Hangi hayvanı vereceğinizi söyleyin.
 At vereceksen gök rengi olsun,
 Hem yorga hem sağlam olsun.
 Kaynatana bir selam ver.
 Deve vereceksen atan¹⁹⁷ olsun
 Kaynana bir selam ver.
 İnek vereceksen siyah olsun,
 Yaralardan ölmesin ve sağlam olsun,
 Büyük kaynına bir selam ver.
 Koyun vereceksen konur¹⁹⁸ olsun.

¹⁹⁶ Kurut: Kurutulmuş süttten yapılan bir yiyecek.

¹⁹⁷ Atan: Erkek deve.

¹⁹⁸ Konur: Tüyleri açık kahverengi, dayanıklı ve doğurgan koyun.

oğalması kolay olsun,
 Eltine bir selam ver.
 Keçi vereceksen sarı olsun,
 Melemesi tiz olsun,
 Küçük kaynına bir selam ver.
 Boynuzu bıçağa sap olur,
 Derisi insana şalvar olur,
 Memesi süt dolu olur,
 Karnında oğlak olur.
 Ak koyunları güden,
 Renk renk atları süren
 Bir topluluğun büyüğü
 Yaşlı ataya bir selam ver.

5

Bindiğin at boz renkli,
 Fazla yorga değildi.
 İlk çocuğun kız olsun.
 Renk renk boncuklar taksın.
 Kapımın önünde söğütler var,
 Hanımların elinde nakışlar var,
 Gittiğin sene erkek doğurasın.
 Bu sana Allah'ın lütfudur,
 Bindiğin at kestane rengi,
 Binene kadar yerinde duramaz.
 Ninni söyleyerek çocuğu sevdiğinde
 Aldığın zevk hiç dinmez.
 Ak deven yatıyor kırdada,

Ak taylak¹⁹⁹ yatıyor bağında,
 Genç kızken çok serbest değildin,
 Artık rahatça davran otağda,
 Evin önünde ak balık,
 Ak balığı tutup közleyelim.
 Havlu verirsen çokça ver,
 Memlekete döndüğümde öveyim.
 Evin önünde ak balığı tutup közleyelim.
 Havlu verirsen kumaştan ver,
 Buradan gidince şikayet edeyim.

6

Kara su boyunca kaz gider,
 Annesinden ayrılarak kız gider.
 Kara suya kan katarsan akıp gider,
 Yabancıya kız verirsen alıp gider.

7

Ağlama tatlı kız ağlama
 Gözyaşımı boşa akıtma!
 Erkek olarak doğsaydın,
 Bu kadar üzgün olmazdım.
 Başın duvaklı olmazdı.
 Gözyaşım böyle akmazdı.
 Biz kız vermeyiz desek de,
 Kalını ödeyenler bırakır mı?
 Oba meclisine girmezsin
 Kal desek de kalamazsın
 Sen kız olarak doğduğun için

¹⁹⁹Taylak: bir yaşını geçiş, iki yaşını tamamlamamış deve yavrusu.

Yurduna direk olamazsın
Sen düşünüyorsun akrabalarım diye
Topladığım sadece çeyiz diye
Baban sana üzülüyor
Kızım için zor oldu diye
Sen düşünüyorsun gitsem diye
Evimin direği olsam diye
Kendi başıma mal toplayıp
Başka bir düzen kursam diye
Ak otağa girsem diye
Kıymetli elbise giysem diye
Ninnilerle çocuğumu sevsem diye
Arzularının hepsi önünde
Çarşamba günü olur toyunuz.
Kutlu olsun toyunuz.
Bu hayırlı kutlu toyda artık ağlamayı bırakınız
Ağlamadan dinleyiniz,
Benim vereceğim tavsiyeyi,
İyice dinleyip anlayınız
Buradan göçüp gidersin
Kocanın memleketine
Akranların seni karşılayınca
Oynayarak oradan rahatça geçersin
Akranların yanına gelerek
Şakalaşıp konuşur
Nasıl bir insan olduğunu
Hissettirmeden öğrenirler.
Akranın geldiğinde gülümseyerek

Saygılı ve edepli davranmalısın
Ağırbaşlı bir şekilde konuşup
Güzel cevaplar vermelisin.
Bu uğurlamayla,
Kaynanana kaynatana varırsın.
Bütün varlıklarına saygı gösterip
Onların tavrına göre davranmalısın
Dağınıklığı toplamalısın,
Kul gibi hayvanlarını gütmelisin,
Gece gündüz çalışmalısın,
Kaynana ve kaynatana kendini sevdirmelisin.
Kaynana ve kaynatana “Gelinim” derler.
“Gelinim çok iyi birisi.” derler.
Yabancı bir yurttta
İyiliğin anlaşılırsa
Ahırın hayvanla doldurulur.
Evin aşla doldurulur.
Durmadan çalış.
Adam olursan anlarsın,
Kötü olursan anlamazsın.
Kocana iyi bakmalısın,
Ona saygı duymalısın.
Ne kadar incinsen de,
Kavgaya girmemelisin.
Elbiseyi yırtık dolaştırma,
Topladığı malı mülkü dağıtma.
Kocan uzun yoldan geldiğinde
Hiçbir şeyini eksik bırakma.

Birbirinize saygı gösterirseniz,
 Günleriniz neşeyle geçer.
 Dünyasına renk vererek
 Şahin gibi uçurmalısın.
 Şeriatın temelini,
 Anlaman lazım güzel yönlerini.
 Hiçbir lâf getirmeden
 Ağırlamalısın arkadaşlarını.
 Az başını çok ederek,
 Çok aşını göl ederek,
 Tüm aşını deniz ederek
 Misafirlerini ağırlamalısın.
 Bu kadar hizmet etti diye,
 Hanımın güzel yolda diye,
 Kalınım boşa gitmedi diye,
 Kocanın gönlü rahat olur.
 Kün²⁰⁰çalıştırdığında onu aşağılama.
 Sözüünü dinlemezse zorlama.
 Lezzetli, tatlı aşınızı
 Ondan kaçırıp saklama.
 Kul çalıştırdığında ona vurma,
 Onu hor görme.
 Yetimin hakkını koruyun,
 Bu sözümü unutmayın.
 Eğer cimri değilseniz
 Cimri diye tanınmayın.
 Evinize misafir geldiğinde,

²⁰⁰ Kün: Bayan köle.

Tabağına işkembe koymayın.
 Kötü kadının işareti,
 Soyundan almadığı görgüdür.
 Derin olur uykusu,
 Kötü olur kokusu,
 Kötü kadının işareti,
 Soyundan almadığı görgüdür.
 Kötü kokar teni,
 Hiç gelmez misafiri
 Karnı doysun diye,
 Misafire talkan²⁰¹ verir
 Baş köşe kirlendiğinde,
 Ailenin büyüğüne küser.
 İbriğin suyunu kap kacağa döker.
 Elini de onun içinde yıkar.
 Üstü başı gübre olur,
 O tam bir baş belasıdır.
 Yazması havalanır,
 Parçaları savrulur, tepesindeki saçlar dağılır,
 Memeleri aşağıya sarkar.
 O insanlardan utanmaz,
 Kendi eşyalarını toplayamaz,
 Kendi malını taşıyamaz.
 Hanım olsa da hiçbir işe yaramaz.
 Bunlar devrin onu azdırmasıdır.
 Baytalın²⁰² atı geçmesidir.
 Nikahsız kadından han doğmasıdır.

²⁰¹ Talkan: Kavrulmuş buğday ve darının dibekte dövülerek un haline gelmiş şekli.

²⁰² Baytal: iki veya üç yaşındaki dişi at.

Bütün bunlar Kazakların darmadağın olmasıdır.

8

Sarararak ağaran tan,
 Göreyim seni güzel kız rüyamda.
 Okrayarak yürüyen buvrıl²⁰³ at,
 Seni görünce durdu önünde.
 Bineceğin at boz renkli,
 Kocan yağız bir delikanlı.
 Peygamber de kızını vermiş.
 Bu, onun açtığı bir yolmuş.
 İşlediğin nakışlar rengarenk,
 Söylediğim yar yar ve sınısıma²⁰⁴
 Babanın değerli kızısının
 Kırk atın karşılığısın
 Dönüp geldi bir at
 Gelinlerin derdini anlatamaz.
 Zeliha ve Zevre iki abladır,
 Bu sana açtıkları bir yoldur.
 Bineceğin at kestane rengi,
 Yerinde duramaz binince.
 Senin aklın erinceye kadar
 Ak taylak ininceye kadar
 Ak taylak ingen²⁰⁵ olur
 Bineceğin at boz renkli
 Kocan yağız bir delikanlı
 Süslü boncuklar takayım diye

²⁰³ Buvrıl: Kafası ve ayakları beyaz olmayan, donları fındık kabuğu, vişne çürüğü ve beyaz karışımı olan at.

²⁰⁴ Sınısıma: Kız evlenirken bir türkü.

²⁰⁵ İngen: Dişi deve

İlk çocuğun kız olsun.
Çarşamba günü toy biter,
Rüzgar gibi koyun gider.
Sen gidince annen hüzünlenir.
Gelini gelip onu teselli eder
Havada uçan at sinekleri,
Gölge yerlere konarlar.
Arkanda kız kardeşin yoksa,
Annen için zor olur.
Bineceğin at ala renkli,
Giydiğin elbiseler değerli.
Ağlamadan ata bin güzel kız,
Annen seni oraya götürür.
Bineceğin at ala renkli,
Akranların geride kalır.
Ağlamadan ata bin güzel kız,
Bir yazın bir güzün gelecekler.
Bineceğin at benekli mavi,
Havlu verirsen bolca ver,
Övsün seni bu ahali.
Evin önü kumlukmuş,
Kumluktan tavşan fırlamış.
Yad ellerdeki yengeler
Seni otağa oturtup dinlemişler.
Evin önü taşlıkmış,
Taşıktan tavşan zıplamış,
Yad ellerdeki yengeler
Otağa koyup bırakmışlar seni.

Evin önü saçı dolmuş,
 Annen de saçı atmış.
 Kalın olarak verilen kırk at,
 Geceleri alır öcünü.
 Jayık'tanuçan bembeyaz kaz,
 İdil'den uçan iki kaz,
 Biri bembeyazi diğeri boz.
 Sandığın dolu renl renk bez.
 Havada uçan kelebek,
 Kocan kötü çıkarsa,
 Gelin olup gittikten sonra
 Gün göstermez döverek.” (Radloff, 2000, s.7-21).

Mutlu Güleryüz'ün, “Anadolu Sahası Türkülerinde Gelin” adlı yüksek lisans tezinde türkülerde geline nasıl yer verildiği ele alınmıştır. Bu tezdten hareketle, bu çalışma bağlamında ele alınan örnekler şunlardır:

“Hey ağalar kötü avrada etmen emeği
 Midem çekmez pişirdiği yemeği
 Kazandan çıktı bir kıl emiği
 Alman kötü avradı huri de olsa” (Güleryüzlü, 2022, s.37)
 Bir başka türkü örneği:
 “Bir sofraya isterim kimse sermedik
 Bir yayla isterim kimse konmadık
 Bir güzel isterim yad el değmedik
 Ellenmiş de bellenmiş nideyim” (Güleryüzlü, 2022, s.37)

Verilen bu örneklerde evlenilecek kızın nasıl olması gerektiğine dair öğütler vardır. Ev işi yapan, temiz kadınla evlenmenin, huri gibi kadınla evlenmekten üstün tutulduğu

görülmektedir. Yine evlenilecek kadının daha önce başka erkekle görüşmemiş olması da önemli ölçüt olarak yer almaktadır türküde. “Bir güzel isterim yad el değmedik” ifadesi ile kadının bakireliğinin önemi anlatılmaktadır.

Evlenilecek erkekten beklentinin ise erkeğin işi olması, evine ekmek getirebilecek, karısına ve çocuklarına bakabilecek güçte olmasının önemi anlatılmaktadır. Kadının özel alanla, erkeğin de kamusal alanla özdeşleştirildiğinin örneği niteliğindedir bu dizeler. Toplumsal cinsiyet rollerinin de yansıması olan dizler şu şekildedir:

“Zencirli höyük gaya
Yiğit vurgundur taya
Git oğlan akça kazan
Kızı vermezler toya” (Güleryüzlü, 2022, s.39).

Dizelerinde evlenmek isteyen erkeğin elinin ekmek tutması, maddi gelirinin olması evlenebilmenin bir şartı olarak sunulmaktadır. Gelinin; anne, baba, ağabey, dede gibi aile büyükleri tarafından sevdiğine verilmemesi de türkülerde dile getirilmiştir.

“Yaz günleri serin olur salkım söğüt gölgesi
Sevdiğim kız ilk göz ağrım bizim köyün gözdesi
Gece gündüz hiç yanından ayırmıyor yengesi
Annem babam dünür gitti vermiyor kızın annesi” (Güleryüzlü, 2022, s.45).

Gelinlerin gelin gittikleri yerde nasıl davranmaları gerektiğini öğütleyen türküler mevcuttur. Olması gereken kadın kalıplarının çizildiği bir türkü örneği şu şekildedir:

“Gelinim kınan kutlu olsun

Yoldaşın hayırlı mübarek olsun

Vardığın yerde dilin tatlı olsun” (Güleryüzlü, 2022, s.60).

Gelinlerin tatlı dilli olması, uysal olması, gittiği aileye uyumlu olması geline en çok telkin edilen davranışlardandır. Gelinin tatlı dilli olması için düğün günü evine girmeden ağzına bal sürmek de bu telkinin bir başka uygulamasıdır.

Elif Güngör Akbulut’un, yüksek lisans tezinde yer verdiği Ordu yöresinde kına gecesi söylenen gelin türküleri de gelin olan kızın gittiği eve motivasyonunu artırma üzerine tasarlanmıştır.

“Evlerinin Önü Akar” adlı türküde “Baban evi demir kapı/Vardıcağın altın kapı” dizelerinde geline, babasının evinin kapısının demir, gelin gideceği evin kapısının altın olduğu söylenerek mevcut koşullarının gelin gittiği yerde daha iyi olacağına, bu nedenle üzülmemesi gerektiğine dair telkin vardır.

3.15. MANİLERDE GELİN-KAYNANA

“Mani bilinen yaygın biçimiyle yedi heceli dört dizeden oluşan, aaxa biçiminde kafiyelenen biz nazım şeklidir” (Oğuz vd., 2010, s.240).

“Gerek dil, gerek gelenek ortaklığı bakımından çok geniş bir alana yayılmış olan mâni, en çoğu 7 heceli ve aaba düzeninde uyaklı bir dördlük olarak gösterir kendini” (Boratav, 2014, s.191).

“Maniler düğünlerde, bayramlarda, hıdırellez gibi şenliklerde Ramazan gecelerinde, semai kahvelerinde imecelerde, genç kızlarla genç erkekler arasındaki söyleşmelerde ve genellikle ezgili olarak söylenmişlerdir” (Oğuz vd., 2010, s.241).

Gelin ve kaynana ilişkisini ele alan pek çok mani örneği ile karşılaşmıştır. Gelin ve kaynanaların birbirlerine olan duygu ve düşüncelerinin birer yansıması olan maniler gelinlerin kayınvalidelerine, kayınvalidelerin de gelinlere söylemek istedikleri hislerle dolu olduğu gibi dışarıdan üçüncü kişi ağzından söylenen gelin-kaynana içerikli manilerle de karşılaşmıştır. Hem yazılı kaynaklardan hem de dijital ortamda tespit edilen gelin-kaynana içerikli mani örnekleri şu şekildedir:

Youtube’da Erzurumlu gelin ve kaynana başlığıyla yayınlanmış olan video içeriği kaynana ve gelin için söylenmiş manilere örnek teşkil etmektedir.

“Sabah erken uyanmış/Gözleri cırbıt kaynana/Yüzünü yıkamamış/Ağzı şopurt kaynana/ E kaynana kaynana/Seni Azrail ala/Kabirde rahat olma/Yılanlar seni sara.”

“Tellal gibi gezersin/Gölgeden bet sezersin/Diken gibi batarsın/Öl kaynana kaynana/E kaynana kaynana/Seni Azrail ala/”

“Kaynanalar yılandır/Her sözleri yalandır/At kemeri boynuna/Mehle mehle dolandır.”

Gelin için söylenen: “Elleri yelekli gelin/Kolları kolçaklı gelin/Sen de mi adam oldun/Keçi bacaklı gelin”

“Tereğe fincan ben koydum/İçine mercan ben koydum/Kaynanamın adını sivri patlıcan koydum/Kaynanamın adını kuyruklu sıçan ben koydum.”

“İki çeşme yarıldı/Kaynana düştü bayıldı/Bayılırsa bayılsın/Kızı da bana sarıldı.” “Çarşıdan aldım lahana/Kıydım koydum sahana/Ben ömrümde görmedim/Böyle cadaloz kaynana.”

“Sağ yanımda döşekler/Sol yanımda döşekler/Kaynanadan kıymetli/Tortumdaki eşekler.”²⁰⁶

“Asilir pencere/kaynar düdüklü tencere/Kaynanalar kanser/Gelinler komser

Fakülteyi bitir/taksiyi getir/Ananı yitir/Al beni götür

Dumansız baca/Kaynanasız koca arıyor gelinler.

Oğlumun evi cennet karayılan olmasa/Kızımın evi yayla öküz samiyi kırmasa”

Elin evine gidince; iş, araba, ev anahtarı, kaynana-kaynata var mı? diye soruyorlar.”

Manilerimiz.com adlı internet sitesinde kaynana ile ilgili derlenen manilere yer verilmiştir. Kaynak kişilerinin adları/müstear adları ile verilen maniler şunlardır:

Kaynanaya şiddet isteği içeren, kaynananın hastalanmasını dileyen ve hatta kaynananın ölümünü isteyen mani örnekleri şunlardır:

Sedef:

Duvara çaktım kazık

Kaynanam ölmüş yazık

²⁰⁶ www.youtube.com erişim tarihi 06.06.2022

Kaynanamın öldüğüne acımam

Bir top kefene yazık

Kübra:

Yumurthanın sarısı

Düştü yere yarısı

Mahallede it ölmüş

Kaynanama darısı.

Mavi:

Pazardan aldım kilimi

Tut kaynana dilini

Eğer tutmazsan dilini

Kırarım o kambur dilini

Mani Canavarı:

Yoncalar su ister

Bahçeler çapa ister

Görümcem şöyle dursun

Kaynana sopa ister.

Gelin:

Masanın ayağı

Ayağı değil dayağı

Çok konuşma kaynana

Şimdi yersin dayağı.

Amyd:

Bahçede ot yolarım

Parmağım dolarım

Çok konuşma kaynana

Pos kafanı yolarım.

Yasin Balcı:

Elmaları soyarım
 Kıyım kıyım kıyarım
 Ben böyle kaynananın
 Gözlerini oyarım.

Kübra:

Ot yolarım yolarım
 Parmağıma dolarım
 Çok konuşma kaynana
 Saçını başını yolarım.

Fatma:

Kayalardan kayarım
 Yoktur benim ayarım
 Kes sesini kaynana
 Kabak gibi oyarım.

Duygu:

Senin kızın benim ya
 Sakın surat asma bana
 Suyuna zehir katarım
 Bulaşma bana kaynana.

Esmenur:

Kaynananın kelini
 Gelin verir yemini
 Çok konuşma ganyana
 Akrep soksun dilini

Hhjjggh:

Avluda dibek taşı
 Verdiğin bulgur aşı

Teneşirde yıkansın
Kaynanamın kel başı.

Stellaaysimaa:

Kaynana kaynana
Sen daha gelmedin mi
Şu yalancı dünyada
Sen daha ölmedin mi

Sevda Seven:

Pazardan üzüm almadın mı
Sahana koymadın mı
Kör olası kaynana
Sen gelin olmadın mı

Zührap Tutuş:

Yumurthanın sarısı
Yere düştü yarısı
Görümce verem olmuş
Kaynanama darısı

Ri:

Tereklikte nişasta
Kız kaynanam çok hasta
Hastaysa gebersin
Çekişmede çok usta.

İmren İrem:

Ah kaynana kaynana
Cehennemlerde yana
Oğlun beni seviyor
Cana gel cana.

Esmâ Soydere:

İki çeşme yan yana
İçtim suyu kana kana
Çok konuşma kaynana
Şimdi yersin dayağı.

Afyonlu:

Hey aparım aparım
Gökten yıldız koparıyorum
Senin gibi kaynanayı
Tuvalete ibrik yaparım

Adsız Kahraman:

Ben prenses olacağım
Tahtlarda oturacağım
Çatla patla kaynana
Mezarını kazacağım

Merve:

Yumurthanın sarısı
Yere düştü sarısı
Küllükte bir it ölmüş
Kaynanama darısı.

Dilber:

Kaynanam kara kazık
Gelen geline yazık
Kaynanamın gözüne
İki çatal bi kazık.

Hüseyin:

Yumurthanın sarısı

Yere düştü yarısı
 Görüncem verem olmuş
 Kaynanama darısı.

Nisanur:

Kaynanam eter beter
 Kaynatam ondan beter
 İkisi de gebersin
 Bi oğlu bana yeter.

Kaynanayı, beğenilmeyen nesnelere benzetmek suretiyle aşağılayan, hayvanlara benzeterek hakaret edilen mani örnekleri şunlardır:

Aysun Mihaylova:

Gelinler mor çiçektir
 Her sözleri gerçektir
 Kaynanalar yılandır.
 Her sözleri yalandır.

Yusuf Ertürk:

Güneşe baktım ay gibi
 Kenarları çit gibi
 Ne bakıyon kaynana
 Emmim gilin it gibi.

Maviş Aşka İnatsevdi:

Kaynana Kaynana
 Cadı gibi kaynana
 Allah var yukarıda
 Bizimlen oynama

Aleyna şahin:

Gözleri sanki şaşı,

Dolanır dağı taşı,
Mesele ben isem,
Olur sana fal taşı.

Muazzez:

Çeşme suyu buz gibi
Kaynanam uyuz gibi
Çatla patla kaynana
Ben oynarım kız gibi

Gelin03:

Kaynana kaynana
Cadı suratlı kaynana
Allah var yukarıda
Tut dilini kaynana

İzleyici:

Merdiven altı kovuk
Kovuktan gelir soğuk
Kaynanamı sorarsan
Kümeste bitli tavuk.

Furkan Türk:

Tepeye sepet koydum
Sepete kepek koydum
Kaynanamın adını
Yem yemez köpek koydum.

Elvan Günel:

Kaynanaya baktım
Kara gözlük taktım
Kaynanayı görünce
Öldüm bayıldım.

Yahya Koza:

Hadi ordan be densiz

Tipi kayak bedensiz

Mutlu mesut yaşardık

Yine yaşarız sensiz.

Cerem Sakirova:

İki çeşme buz gibi

Kaynanam domuz gibi

Çatla patla kaynana

Ben gezerim kız gibi

Selin Boluk:

Oy kaynana kaynana

Ne cadısın kaynana

Uzun dilli kaynana

O dilin batsın kaynana

Gülizar Sarıkaya:

Maniciyim manici

Benim annem bir inci

Tüm annelerin içinde

Benim annem birinci.

Büşra Nur Özen:

Kaynanam evde durmaz

Elini işe vurmaz

Oturur baş köşeye

Dır dır çenesi durmaz.

Zafer:

Sarı kavun dilimi
Tut kaynana dilini
Madem tutmazsın dilini
Niye aldın gelini.

Zübiş:

Dam üstünde kediler
Miyav miyav dediler
İki gelin bir olup
Kaynanayı yediler.

Mehmet Özçelik:

Ayran curu
Ekmek kuru
Gayınna geline yumruk vuru
Bu gelin bu evde durumu.

Trabzon Aşkına:

Eniştayi astılar
Kuru gürgen dalına
Kaynanası yok mudur?
Gelsin baksın haline.

Adana 06:

Televizyon izlerim
Hep ağlıyor gözlerim,
Artık canım sıkıldı
Ben evimi isterim.

Mustafa Kılıç:

Tandır üstünde eğiş
Kaynanam huyunu değiş

Değişmezsen değişme

Akşama yersin bir eğiş

Yasin Haçat:

Yumurta attım dereye

Kaynana kız gitti nereye

Kaynana kız gitti dereye

Kaynana aklın gittin nereye.

Aleyna Ünsal:

Kara kara yazma

Sakın bana kızma

Eğer kızarsan bana

Bak kaçarım kaynana

Afyonkarahisar İhsaniye Döğer:

Harmanda sarı saman

Üstünde çaldın keman

Kurban olam ben ona

Bir tanecik kaynanam.

Arşu:

Seni gidi kaynana

Neden çıktın kazana

Biraz daha gidersen

Düşeceksin betona.

Amasya Manileri:

Çaydanlıhta çayım var,

Demlenecek neyim var

Çoh gamlanma kaynana

Üç aylık bebem var.

Kadınların gençlik, güzellik gibi fiziksel özellikler üzerinden rekabetini yansıtan, aralarında ortak nokta olan ve paylaşılamayan erkek üzerinden rekabetlerini anlatan maniler şu şekildedir:

Zeyşan Ejder:

Seni gördüm kaynana
Komik komik konuşma
Çatlatırım ortadan
Benimle yarışma.

Rojin Yanardağ:

Oğluna sarılıp yatar
Herhalde sana batar
Desem beni hiç kırmaz
Seni kapıya atar

Yağmur Sade:

Oyna hopla kaynana
Dilini topla kaynana
Oğlun beni istiyor
Çatla patla kaynana

Ahmet Eren İnakcı:

Portakalın dilimi
Tut kaynana dilini
Şimdi oğlun gelirse
Kırar kambur belini.

Bilge Marım:

Ben bir karabiberim
Yuvarlanıp giderim
Çok konuşma kaynana
Oğlunu alıp giderim.

Kaynana Çatlata:

Mini etek giyerim
 Merdivenden inerim
 Bana bakma kaynana
 Dört gelinden güzelim.

Yahya Koza:

Oğlun sarılıp yatar
 Herhalde sana batar
 Desem beni hiç kırmaz
 Seni kapıya atar.

Tokatlı Elif:

Harmana serdim kilimi
 Tut kaynananın dilini
 Akşam oğlun gelirse
 Öpsün sevsin gelini.

Said:

Rafta hedik kaynana
 Dişi gedik kaynana
 Oğlun çerez getirdi
 Sensiz yedik kaynana.

Nizip Manileri:

Merdivenden inemem
 Uzun etek giyemem
 Çok konuşma kaynana
 Kırık ekmek yiyemem.

Kadınların birbiri ile olan rekabetinin temelinde yatan düşüncenin ataerkinin, kadınlarda oluşturduğu değerin kaynağını dışta aramaları telkinidir. Dış motivasyonu yüksek olan

kadınların eşleri ve oğulları üzerinden birbirine üstünlük taslamaya çalıştıkları, fiziksel özellikleriyle; güzellik, gençlik ötekine karşı güç kazandıklarına inandıkları görülmektedir. Çünkü ataerkil zihniyetle şekillenmiş kadınlar, kendi değer ve kıymetlerini kendilerini belirleyebileceklerini bilemezler.

Değerimiz, kıymetimiz ve sevilip sevilmeceğimiz her daim bir başkası tarafından belirlenir. Ataerkil düşünce ve değerler okulunda kadınlara öğretilen sevginin kazanılması gerektiridir. Sevilmesi için iyi olması gerekir. İyi olan da daima bir başkası tarafından belirlenir (Hooks, 2020, s.10-11). Kadınların iyi olması demek ev işinde, anneliğinde, eşine karşı rollerinde başarılı olması, fiziksel olarak güzel olması gibi hususları içermekte ve kadınlar bu değerler üzerinden rekabet ederek sevgiyi kazanma çabasına girmektedir.

Canan28:

Mendilimin dörtucu

Turuncudur turuncu

Anam babam verirse

Alıcıyım alıcı.

Sibel:

Geze geze yoruldum

Bir taş buldum oturdum

Kaynanamın oğluna

Bir bakışta vuruldum.

İpek Demir:

İki çeşme yan yana

Ben istemem kaynana

Kaynananın dilleri

Öldürür gelinleri.

4543:

Evlerinin önünü mersin
 Yaprğını yere sersin
 Çekişin koca karılar
 Herkez sevdiğini görsün.

Yahya Koza:

Ocakta yemek pişer
 Kaynanam damda işer
 Kurban olduğum Allah
 Neye yarar bu beşer.

Emine:

Ava attım eşiğe
 Geç kaynana köşeye
 Ne gavur oğlun varmış
 Yatıramadılar döşeğe.

Amat Yusuf:

Kartal sinek avlamaz
 Köpek kuşa havlamaz
 Aklı olan gelin
 Kaynanaya hırlamaz.

Aykut Mengenli:

Ata binerim ata
 Silah ata ata
 Kız senin babanı
 Yapacağım kaynata.

Gamze:

Ahırda kara dana
 Sinek düştü ayrana

Gelini karı eden
Kaynanadır kaynana.

Sena Sarıkurt:

Masanın üstünde hindi
Hindi yere indi
Bunu gören kaynananın
İçine inme indi.

Ecem:

Çayırdı ot yolarım
Parmağıma dolarım
Çok söylenme ganyana
Oğlunu alır kaçarım.

Seda:

Sini sini şekerim
Üstüne şeker dökerim
Senin gibi kaynanayı
Çocuğum için çekerim.

Berfin Gündüz:

Kartal sinek avlamaz
Köpek kuşa havlamaz
Akıllı olan gelin
Kaynanaya hırlamaz.

Eda Karataş:

Ben bir parça biberim
Eke eke giderim
Fazla nazlanma kaynana
Kızı alıp giderim.

Fatma Sönmez:

Kaynanamı severim
 Altına minder sererim
 Oğlu evden giderse
 Süpürgeyle döverim.

Elif Taç:

Ak tavuk aldın mı?
 Kümese koymadın mı?
 Kör olası ganyana
 Sen gelin olmadın mı?

Beyhan Çetin:

Kaynanam kazan karası
 Görümcem Allah'ın belası
 Sevdiğimi sorarsanız
 Tam baklavanın ortası.

Antepli:

Gez dolanı dolanı
 Söylersin yine yalanı
 Ben sana mı doğurdum
 Aslan gibi oğlanı.

Hasret:

Kayaya koydum kutu
 Herkes yariyle mutlu
 Gelinler tatlı yesin
 Kaynanalar semizotu.

Almeda:

Çarşıdan aldım lahana
 Kıydım koydum çuvala

Hiç ömrümde görmedim

Böyle cadı kaynana.

Gencay:

Hamamcık aynası

Geçti kaynana modası

On odalı evimde

Yoktur onun odası.

Çiğdem:

Atım var katırım var

Elimde satırım var

Vallah vurur öldürürüm

Oğlunun hatırı var.

Eylül:

Yerinde döşekler

Birbirini itekler

Kaynanamdan değerli

Ahırdaki eşekler.

Oğuz Sarıcan:

Aşk ile düştüm yollara

Kerem oldum çıktım dağlara

Anası kızı vermedi

Lal ola kaynana.

Gelinler için yazılan maniler:

Ayşe:

Geceleri geziyon

Oğlumu üzüyon

Sende ne güzellik var

Maymuna benziyon.

Abdulhamit Mollahamit:

Kilis'in yaş uezümü
 Gelin dinle suezümü
 Dinlemezsen suezümü
 Koepekler gorsün yuezümü.

Dürdiş:

Yüzü güzel endamı hoş gelin!
 Oğlumunu verdim ben sana
 Sen de zulmetme bana
 Olacaksın sen de kaynana.

Reyhan Tüzel:

Ay doğar elek kimin
 Gündoğan melek kimin
 Biz bir gelin aldık
 Dondurma bebek kimin.

Sevgican:

Her şeye karıştı elin
 Benim de durmadı dilim
 Hakkımı helal ettim
 Kızımdan tatlı gelin

Mesrure Nur Kaya:

Evimizin önü kaya
 Kayadan bakarlar aya
 şu gelinimizi sorarsanız
 Benzer üç günlük aya.

Zeynep:

Tarlalarda lahana
 Dalını yemiş dana

Sizin gibi kızlar
Kaynananın başına bela.

Manilerimiz.com:

Çok çektim bu gelinden
İş gelmiyor elinden
Süslenip oturuyor
Hiç kalkmıyor yerinden.

Nur:

At bağladım söğüde
Kulak verdim öğüde
Nazik kurban olsun
Mehmet gibi yiğide

T.Cem. Kartalsuna:

Gelin olacak kızlara
Gece kına yakarlar.
Düğün günü gelince
Beşibirlik takarlar.

Ayşe:

Gelin gelin baksana
Gözlerini açsana
Oğlum bena düşkündür
Senin pabucun ne dama.

Mustafa Kılıç:

Gelin harami gelin
Açma yaramı gelin
Açarsan da merhem ol
Soğut yaramı gelin.

Mustafa Kılıç:

Gelin goca mı aldın
 Yoksa hoca mı aldın
 Kör mü idi gözlerin
 Onu gece mi aldın.

Mustafa Kılıç:

Aç elini bakayım
 Kına almış elin
 Bugün adın kız ama
 Yarın olursun gelin.

Antalya Manileri:

Mercimek kile kile
 Ölçerim sile sile
 Seher gelin oluyor
 Geçinsin güle güle.

Osmaniye Manileri:

Faytonun penceresi
 Elindedir ceresi
 Küçükken gelin olmuş
 Ne bunun acelesi.

Osmaniye Manileri:

Bahçelerde mum direk
 Suyu nerden indirek
 İrezil gelin gidiyo
 Uyuz ite bindirek.

Ceyda Duman:

Mavi taksi geliyor
 Mavi duman veriyor
 Açın şu kapıları

Bizim gelin geliyor.

Yahya Koza:

Direklerin islisi

Köyün gerzek pislisi

Matah sani kendini

Gelinlerin çışlisi.

Ab-1 hayat içecek

Yahya Koza:

Maharetli has pirçek

Uzun ömürlü olsun

Hanemizde gül çiçek.

Yahya Koza:

Bizim evin kenesi

Yine düştü çenesi

İlaç sıktım ölmedi

Daliken devrilesi.

Yahya Koza:

Malatmasın sen hoş'a

Tipin benzer beroşa

Aldım seni oğluma

Tarlada çifte koşa.

Nurr:

Yeşildir biber dolması

İçindedir kıyması

Her kula nasip olmaz

Ayşe'yi gelin alması.

Kaynana ve gelinlerin birbirlerine olan düşmanca dileklerini manilerle, atışmalarla ifade ettikleri tespit edilmiştir. Öyle ki kaynananın ölmesini dileyebilecek kadar acımasız isteklerde bulunabilen gelinler, bu dileklerini manilerle, türkü ve şarkılarla dile getirebilmişler. Mani ve türkülerin, doğrudan dile getirilemeyen duygu ve düşüncelerin ifade aracı olduğu görülmektedir.

Kaya'nın "Halk Şiirinde Gelin-Kaynana" adlı makalesinde yer verdiği mani örneklerinden bazıları şunlardır:

"Kulhüvallahü Ehad
Kaynanamın başı sakat
Kaynanamdan ayrılırsam
Oh ne rahat oh ne rahat"

"Kulhüvallahü Ehad
Kaynanasız evler rahat"

Çevrenin gelin ve kayınvalideye söyledikleri maniler de vardır. kayınvalideye söylenen :

Kaynanası geline:

"Değneğinle buyurma
Her yaptığın kusuru
Kaynanaya duyurma

Mısır öğrdüm attım
Kapıda feriklere
Cahil gelinciğini
Koşma ağır işlere

O güzel gelinime
Münafıklık eyleme
Evde söylenen sözü
Mahallede söyleme”

Gelin için söylenen dörtlükler de şu şekildedir:

“Kalk sabahtan a gelin
Süpür evin tozunu
Sakın iki eyleme
Kaynananın sözünü

Kapısının önünde
Bak kuyuya kuyuya
Kaynanan çekişende
Al güğümü git suya

Bu gelinin adı Fatma
Kaşları var çatma çatma
Darılıp sofradan kalkma
Kaynananın döşeğini

Pat diye yere atma.” diyerek hem geline hem de kaynanaya öğüt veren dörtlükler de mevcuttur. Bu dörtlükler aynı zamanda belleklere yer etmiş olan gelin-kaynana davranışlarının da birer örneği niteliğindedir.

Gelin-Kaynana Atışması

“Kaynana:

Kayınayım bakarım
Kız görmeğe çıkarım
Eğer kız beğenirsem
İki beşli takarım

Gelin kırkın dolmadı
Böyle hilaf olmadı
Kaynananla uğraşma
Daha kınan solmadı

Seni evden atdurun
Altunları satdurun
Kaynananla uğraşma
Sana dayak atdurun

Seni düzenci seni
Hani severdin beni
Dilin tut hanım gelin
Bu evde komama seni

Gel enne deyve bana
Kanım kaynasın sana
Böyle durgun durulmaz
Oturalım yan yana

Gelin:

Her şey yaparsın kaynana
Beşli takarsın kaynana
Daha kırkım çıkmadan
Başa kakarsın kaynana

Gelme benim odama
Karışma benim modama
Saçlarını yolarım
Gözükürüm adama

Oğlun bensiz yatamaz
Altınları satamaz
Ben oğlunu kandırdım
Bana dayak atamaz

Evinin önünde arı
Entari giymiş sarı
Sen beni eve koyma
Paçası boklu karı

Tatlı söyle sözünü
Sat evdeki kızını
Karışmazsan işime
Öperim gül yüzünü

Her Şeye karıŐtı elim	Canımdan bıktım ana
Benim de durmadı dilim	Canını sıktın ana
Hakkımı helâl ettim	Hakkımı helâl eyle
Kızımdan tatlı gelin	Hatırın yıktım ana” (Kaya,

2000, s.3)

Gelin:

“Sabun koydum leğene/Bak başıma gelene/Benim kadar taş düŐe/Kaynana senin tepene”

Kaynana:

“At sinek avlamaz/Köpek kuşa havlamaz/Akıllı olan gelin/Kaynanaya hırlamaz”

Gelin:

“Allar giyer allanır/Görsen miden bulanır/kaynanam hamamdan çıkmış/ayva göbek sallanır.”

Kaynana:

“Yaşa gelin yaşa/Kına yakmıŐ başa/Arkamdan konuŐursan/Dilin karnına kaça.”

Bir başka kaynana gelin çatışma örneği. Gelinin kaynanasına nispet yaptığı Şu manidir: “OĞlun beni alacak/Sana gelin edecek/Kıskanasın kaynana/Başına neler gelecek/Of of öldü yar/Ne de güzel oldu yar/OĞlu da bana kaldı yar/Evi de bana kaldı yar.” Gelinin, kendinde rakip gördüğü kayınvalidesine, eşinin ilgisi üzerinden nispet yapması Hooks’ın kadınların sevgi arayıŐını dış dünyayla iliŐkilendirdikleri iddiasına örnek teşkil etmektedir.

Gelinin kaynanasına söylediği bir başka mani: “Sergene tabak koydum/İçine kepek koydum/Kaynanamın adını/Zincirli köpek koydum/Al sana nispet kaynana/Ne hor bakarsın sen bana.”

Bir başka gelin-kaynana atışma örneği:

Kaynana: “Kız gelin dırdır etme/Fazla ileri gitme/Vakitsiz horoz gibi/Gece yarısı ötme.”

Gelin: “Sevinsene şekerim/Üstüne bal dökerim/senin şu çeneni/Oğlun için çekerim.”

Kaynana: “Gözleri pörtlek gelin/Çenesi gırtlak gelin/Seni mezar kaçkını/Suratsız hortlak gelin.”

Gelin: “Ocak başında fincan/İçine koydum mercan/Kaynanamın adını koydum/Kuyruklu sıçan.”

Kaynana: “Saçı saçaklı gelin/İpten kuşaklı gelin/Dün geldin adam mı oldun/Leylek bacaklı gelin.”

Gelin: “Ak tavuk almadın mı/küme salmadın mı/Ah cadı kaynana ah/Sen gelin olmadın mı.”

Kaynana: “Ocak başında demir/Gelin ne desen emir/Oğlum ben doğurdum/Gel sen kıcımlı kemir.”

Gelin: “Taştan kaynana/keten kaptan kaynana/Oğlun beni boşamaz/yatta geber kaynana.”

Kaynana: “Gelin evde durmalı/Çok konuşmayı susmalı/Çok konuşan gelini/Tutup kolundan kapı dışarı atmalı.”

Gelin: “Çarşı biber kaynana/Ne bu haber kaynana/Oğlun bana yar oldu/Çatla patla kaynana.”(06.06.2022)

Bir başka gelin kaynana atışması örneği:

Gelin: “Yüzüm beyaz ay gibi/Kaşlarımda yay gibi/Oğlun bana ev aldı/Koskoca saray gibi.”

Kaynana: “Dam başında yatıyo/Yer yorganı atıyo/Öte git kuru gelin/Kemiklerin batıyo.”

Gelin: “Eşiğin dibi tandır/Yandım Allah’ım yandım/Benim bir kaynanam var/Hem sümüklü hem kambur.”

Kaynana: “Sokaklarda geziyon/oğlumuzu üzüyon/sende ne güzellik var/maymuna benziyon.”

Gelin: “Kaynana kazan karası/Görümce baş belası/Oğlanı da sorarsan/Yaş pastanın arkası.”

Kaynana: Kaşlarım karalıdır/Yüreğim yaralıdır/Oğlum sana bakmaz ya/Ceplerim paralıdır.

Gelin: Çarşıdan aldım lahana/Kıydım koydum sahana/Hiç ömrümde görmedim/Böyle cadı kaynana.

Kaynana: Duvara çaktım kazık/Gelin hastalanmış yazık/Ben geline acımama/Nur gibi oğluma yazık.

Gelin: Kayığa soktum kazık/Kaynanam ölmüş yazık/Öldüğüne acımam/Bir top kefene yazık.

Kaynana: sabah olmuş kalksana/Ev işine baksana/yeni gelin uyumaz/kocana yemek yapsana.

Gelin: Sini sini şekerim/Üstüne bal dökerim/Kaynanamın kahrını da/Oğlu için çekerim.

Kaynana: Gelin evde geziyor/Ciğerimi eziyor/Yanına gelin alan/Datlı canından beziyor.

Gelin: Ben bir karabiberim/Yuvarlanır giderim/Çok konuşma kaynana/Oğlunu alır giderim.

Kaynana: Tatlısı demir gelin/Ne diyon emir gelin/Oğlanı ben doğurdum/Tırnağımı kemir gelin.(TRT arşivinde yer alan iki kız çocuğu tarafından canlandırılan gelin-kaynana atışması 06.06.2022 tarihinde Bunu da Paylaşmalıyım adlı Youtube kanalından alınmıştır.)

Bir başka gelin kaynana atışması örneği olan Karadenizli gelin-kaynana arasında geçen atışma örneği yöre ağızıyla verilmiştir.

Gelin: Eğdi Fadime'm arı soksun diluni/Kaynanam olacaksun da ver öpeyum elini.

Kaynana: Ayaklarım kırılın da size dünür gidersem/Allah belamı versun seni gelun edersam.

Gelin: Sanma büktüm boynumi da kalacağım hep böyle/Yemium var ahtım var da oğlinu alacağım.

Kaynana: Bahçede kırk çiçek var da birini vermem sana/Kara toprağa korum da oğlumi vermem sana.

Gelin: Kaynanam geçti yaşında bir gelin bulmadun mi/Kör olsun iki gözünde sen gelin olmadın mi.

Kaynana: İpekli peştamali de yıkayıp paklamezler/Senun gibi gelini da üç günde saklamezler.

Gelin: yar sallar mendilimi de rüzgari alubanı/Dilerum tez ölirsin de uşağun kalır bana.

Kaynana: Dayanamam sevdanız da böyle alevlenirse/Reddederim oğlumu da senunla evlenirse.

Gelin: Her deduğun Türkiye'de mana verirsin mana/Sevenleri ayırmak da yakışmaz Müslüman'a.

Kaynana: Oy fenerum fenerum da rüzgar eser Soner'um/ Sizi ayırmak için dinumden da dönerim.

Gelin: Kaynanami kurarsun bana ölüm/ Fazla ileri gittün da istersen kendune gel.

Kaynana: Bana bak kız kurisi da leşlerini tartarum/ E kız tutarum senun da ağızuni yırtarum.

Gelin: Anladum sözlerini da meram almaktan yana/ Kaynana senun zorin da koca bulmaktan yana.

Kaynana: Tolayı Karum tola da fırçayı ne edeyim/ Oldum seksen yaşına da kocayı ne edeyim.

Gelin: Öyle deme kaynana da koca lazim olur/ Koy bir kenara dursun da gün gelir lazim olur.

Kaynana: Gelun bildun derdimi da sözün bal oldu bana/ Uşağım sana kalsın da sen kocayı bul bana. (06.06.2022 Youtube Fadime Hala kanalından alındı).

Mine Geçili ve Aylin Şengül Taşçının, Mine Geçili Youtube kanalında canlandığı gelin kaynana düeti de gerek sözler gerek beden diliyle bu ilişkinin belleklere nasıl kazındığının bir göstergesidir. Sözler:

Kaynana: Sokakta geziyorsun/Oğlumu üzüyorsun/Sen de ne güzellik var/Maymuna benziyorsun.

Gelin: Yüzüm benim ay gibi/Kaşlarım da yay gibi/Oğlun bana ev aldı/Koskoca saray gibi.

Kaynana: Saygı bile bilmiyorsun/Yüzüme gülmüyorsun/Yemeği pişirmeyi/Tahtayı silmiyorsun.

Gelin: Sakız gibi her yanımda/Sen hizmetçi ben Hanım/Bana hizmet etmezsen/Seni evden kovarım.

Kaynana: Oğluma çatacağım/ Seni boşatacağım/ Sirtına vurup tekme/ Sokağa atacağım.

Gelin: Tenezzül etmem sana/Senin gibi yabana/Oğlun beni seviyor/Çatla patla kaynana. (Mine Geçili Youtube kanalı erişim tarihi: 06.06.2022 tarihinde alındı).

Reşit Muhtar tarafından söylenen “Kaynana” (Kilis Türküsü) türküsü:

“Tabakası aynalı/Şu oğlana varmalı/Anası olmamalı. Alsana hedik kaynana/Dişleri hedik kaynana/Oğlun baklava getirdi/Sensiz yedik kaynana. Aşağı odanın kilimi/Tut kaynana dilini/Akşam kocan gelirse/Kırar kambur belini. Kaynana kazan kapağı/Oğlu şeker topağı/Kaynanayı sorarsan/Yedi mahallenin köpeği. Ekinlikte çiçekler/Yük yerinde döşekler/Kaynanadan kıymatlı/Ahırdaki eşekler. (Halk Müziği Youtube kanalından 06.06.2022 tarihinde alındı).

Sözleri ile yine kaynana çenesini tutamayan, fiziksel özelliği ile dalga geçilen ve en değersiz bulunan yedi mahallenin köpeğine benzetilmiş ve hatta öyle ki yük hayvanı olan eşekten de değersiz olduğu ifade edilmiş. Bu türkülerin genelinde görülen “oğlun baklava getirdi, çerez getirdi, sensiz yedik kaynana” sözleri de eskiden az bulunan bu yiyeceklerin kıymetli olması ve bu kıymetli bulunan yiyecekler kaynanaya haber verilmeden yenmekte bu şekilde kaynananın cezalandırıldığı görülmektedir.

Kaynana kazan karası, damat yaş pasta ortası/damat yaş pasta arkası. Söylemleri pek çok türküde, atışmada geçmektedir. Kaynana ve hatta görümceler için kaba, aşağılayıcı benzetmeler, söylemler, beddualar yer alırken damat beğenilen yaş pastaya benzetilmiş. Kaynanalar kazanda kaynatılmaya layık görülmüştür.

Sonuç olarak şu rahatlıkla söylenebilir ki manilerde de atışmalarda da kadın, erkeğiyle var olan, onun ilgisi sevgisi üzerinden kendini tatmin eden edilgen bir konumdadır. Ataerkinin istediği kadın profilini karşılayan bu kadınlar, gelin ya da kaynana hangi konumda olursa olsun bir an evvel öz bilincini geliştirip kendi var oluşuna yatırım yapan, sadece eş ve anne olarak değil, insan olarak, kadın olarak varlığını ortaya koyabilen bireyler olmalıdırlar.

3.16. ATASÖZÜ VE DEYİMLERDE GELİN-KAYNANA

Atasözü: “Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka malum olmuş öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbimesel” (sozluk.gov.tr.).

“Atalarımızın uzun deneme ve gözlemlerine dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştırılan ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özlü sözler” (Alkayış, 2013, s.2).

Deyim: “Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir” (sozluk.gov.tr.).

“Bir kavramı bir durumu ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce” (Alkayış, 2013, s.2).

Toplumun yaşayışını, düşünüş biçimini gördüğümüz atasözü ve deyimler aile, evlilik konusunda da pek çok örnek içermektedir. “Türk atasözü ve deyimlerinin muhteva analizi yapılacak olursa çok büyük bir kısmının aile ve akrabalık ilişkilerini ifade etmeye yönelik olduğu görülür” (Alkayış, 2013, s.2).

Kaynana öcü, oğlu cici. Kaynana pamuk ipliği olup raftan düşse gelinin başını yarar. Kaynanalık taslamak. Kaynana zırlıtısı: Bir sap etrafında çevrilen çevrildikçe takırtılı bir ses çıkaran çocuk oyuncağı. Kaynanadili: Bir iğne oyası motifi, Dil biçiminde yassı ve dikenleri olan kaktüs. Kaynanalık taslamak. Kaynanalık etmek (TDK.gov.tr. 01.02.23.)

Fatih Alkayış'ın Adıyaman yöresinden derlediği gelin-kaynana ile ilgili atasözü ve deyimler şu şekildedir: “Anasız kız olaydım, kaynanasız gelin olaydım. Ata dördtür, dördü de haktır. (İnsanın anne ve babası büyüğü ve atasıdır. Bunun yanında kayınpederi ve kayınvalidesi de onun atası yerindedir ve saygı gösterilmesi gereken kimselerdir.) bir eve buk (gelin) girdi o eve bok girdi. Dağ dağa üstüne olur da ev ev üstüne olmaz (İki aile yani gelin kaynana, aynı evde bir arada olmaz). Evime el girdi, canıma yel girdi. El kapısı adamı ırbığın bol yerinden kor, dar yerinden çıkarır. Gelini gösteren duvah, evi gösteren sıvah. Gelinin dini yok, kaynananın imanı yok. Gelin kaynana toprağına çekermiş. Gelin köşg getirmiş, çıhmış üstüne gendi otırmış. Havlının otı acı olur. Kaldım oğlan eline, mülayim söle geline. Kaynanaların kaynana olduğu zaman gelin oldım, gelinlerin gelin olduğu zamanda kaynana oldım. KIZI kızken görme gelinken gör, gelini gelinken görme beşig ardında gör. Yıdim kaz etinden, osandım lezzetinden.”

Deyimler: “Ağ bahta düşmek. El elinde el olmah. Kaynanası sevmek. Kuru canınan gelmek. Yastıh müftisi (gece, sanki fetva verircesine kendi kocasını kışkırtıp dolduruşa getirerek, gündüz kayınvalidesinin üzerine salan gelin) (Alkayış, 2013).

Nesrin Karaca'nın Sivas'tan derlediği gelin ile ilgili atasözü ve deyimler şu şekildedir: “Ağacı da süslesen gelin olur. - Akşama kadar ör gelin, sabaha kadar sök gelin. - Allah evlenenle, ev yaptırana yardım eder. - Allah kimseyi altın beşikle babası evine koymasın. - Allah bir kızı yazdı ise; kendi ay gibi evi saray gibi görünür. - Ali evlendi, Güllü gelin oldu. - Aldanan kız tarafıdır. - Almışlar yüzü güzeli, istemişler huyu güzeli. - Al zengin kızını döndersin babası evine, Al fakir kızını göndersin babası evine. - Al zengin kızını işlesin dolana dolana, Al fakir kızını işlesin dalana dalana) - Ana besler hurma ile, el oğlu karşılar yarma ile - Ananın yazısı kızınıdır. - Analar çeker zahmeti, kaynanalar döker günahı. - At beslenirken, kız istenirken. - Anası yatmış uyumuş, kız büyümüş.(çeyiz hazırlamayana derler) - Anamın kapısı, altın yapısı. Ellerin kapısı, kahir kapısı. - Anasına bak kızını, kenarına bak bezini al. - Aşı pişiren yağ olur; Gelinin yüzü ağ olur. - Baltayı sapı, kızı soyu sattırır. - Beşik, eşik, keşik. - Bir evde tek gelin, keklik gibi sek gelin. - Bir kız on beşinde ya erde, ya yerde. - Bir evin bir kızını alma,

bir evin bir oğluna varma. - Bir evde iki kız: biri çuvaldız biri biz. - Bir evde tek kız, keklik gibi sek kız. Bir evde beş kız, oraya buraya koş kız. (Gelin içinde söylenir.) - Bizim gelin bizden kaçır, tutar ele başın açır. - Cumanın gelini (Çok taze gelin). Çamaşır yıkayan gelini babası evine göndermeli. - Çerkes'in kızı, Türk'ün gelini olsam. - Çocuk kundakta, gelin duvakta. - Davul bile dengi dengine diye vurur. - Delikli boncuk yerde kalmaz. - Düğünde gelinle güvey sevinir, bir de yanında iki deli. - Dünkü cumanın gelini. - Duvakla girilen yerden kefenle çıkılır. - Ecel ile nikah günü şaşmaz. - Er urbası giyip, er ekmeği yemek. - Er evlenen döl alır, erken kalkan yol alır. - Erine göre bağla başını, kazanına göre eğle aşını. - Gelin ata binmiş, ya nasip demiş. - Gelin binmiş deveye, gör ki nasip nereye? - Gelin iskemi (iskemle) getirmiş, üzerine kendi oturmuş. - Gelin yaptı, karga kaptı. - Gelin, haline göre salın. - Gelin, dış kapının mandalı. - Gelin bostan kapısıdır; sökölür, takılır. - Gelin un çuvalıdır, vurdukça tozar. - Gelin ocağa geçti, ocak bucağa geçti. - Gelin görmedik ev olur, ölüm görmedik ev olmaz. - Gelin gelin değil, gittiği yer gelin olmalı. - Gelin yumurta yemez. - Gelin geldiği gibi, ölü öldüğü gibi kalmaz. - Gelin geldiği, pabucu alındığı gibi kalsa - Gelin ile ölünün atı yüğrük olur. - Gelin, kaynana toprağındandır. - Gelin oyunu sever, düğün bahane. - Gelinin ayağı, çobanın dayağı. Gelin kısmı iki kat olmalı: Biri giderse biri kalır. - Gelin hizmeti ile, kişi (koca) karısı ile sevilir. - Gelin getirdik oturak (oturalım) altımıza battı pıtırak. - Gelinin başı kırılrsa börtk altında, kolu kırılrsa kürk altında. - Gelin eşikte, oğlan beşikte. - Gelin atladı eşiği, hazırladı beşiği. - Gelin gitti yerine, kalan kızlar yerine (heveslene) - Gelin gökçek (çiçek), her dediği gerçek – kaynana yılan, her dediği yalan. - Gelinliği pekmez sandım, yüreğimi yakmaz sandım. - Geline etme kızından bulursun, üveye etme özünden bulursun. - Geline etme, kızında bulursun; üveye etme, özünde bulursun. - Gelin oldu (Zor bulunan, pahalı olan) - Gelin gezdirmez. (Gaz lambası) - Gelin aldatan. (Akşam güneşi) - Gelinlik, kahır külahı giyinmektir. - Gelinlik bir gün olsa, güller kondururum. - Gence varan yumruk yer, kocaya varan kuyruk yer. - Gidenin yerini alırlar, ölenin erini alırlar - Her şeyden pay olur kocadan pay olmaz. - Kaldık oğul eline, yalvar deli geline. - Kanbersiz düğün olmaz. - Kaynana dinsiz, gelin dilsiz olur. - Kaynananın iyisi, kırk arşından kuyusu. - Kendi başını bağlamayan, düğün evinde gelin başı bağlarmış. - Kendi kendine gelin güvey olmak. - Kız evi, naz evi. - Kız el aşıdır. - Kızın var mı? Sızın var. - Kızlık sultanlık, gelinlik vezirlik (rezillik diye de söylenir).

Kız alırsan kardeşli, gelin alırsan saçlı, tarla alırsan taşlı. - Kızım sana bir bahane biçeyim ki evde kalasın. - Kız kapısı, naz kapısı. - Kız bir köprüdür: üzerinden herkes geçer, biri kalır. - Kız alırsan kardeşli, Gelin alırsan saçlı, Tarla alırsan taşlı. - Kız sizin, söz sizin. (gelini alana kadar) - Kız beşikte, çeyiz sandıkta. - Kız yükü, tuz yükü ağır olur. - Kız kısmı iyi mal, has mal, saklanacak mal değil. - Kızın gelin gitmesi kan olacak iş ama, anası da elden geldi. (Kız babası söyler.) - Kıza kırk defa gidilir, bir defa alınır. - Kız nişanlı, gelin iki canlı, oturun yavrum oturun. - Kız nişanlı, gelin iki canlı, kaynana bu halli. - Kız gittiği, söz bittiği yerde. - Kızı anasının höllüğü ile vermeli. - Kız gittiği, oğlan bittiği yerde ekmek yer. - Kızı kız iken görme, gelirken gör; gelirken görme, beşik dibinde gör. - Kızım, elde kız, bende gelin olaydın. - Kızım sana söylüyorum, gelinim sen işit. - Kızlar evlenmeyi bir şey sanmış, vardığı günden usanmış. - Kızım bir baha biçeyim ki evde kalasın. - Küçük kızın sonu gelin, büyük yaşın sonu ölüm. - Ne kız olup sallandım, ne gelin olup allandım. - Ne kızı verir, ne düğürü (dünürü) küstürür. - Neyleyim boyu güzel? İsterim huyu güzel. - Nasıl kız öyle de gelin. - Ne kadar arık et olsa ekmek üstünde gerek - Ne kız olup sallandım, ne gelin olup allandım.

Ne kızı verir, ne düğürü küstürür. - Nikahta kurt ise koyun olur. - Nikahta keramet vardır. - Oğlunla oba, kızınla komşu ol. - Sarmısağı gelin etmişler, kırk gün kokusu çıkmamış. - Suçu gelin etmişler, kimse güvey girmemiş. - Unu eleyene kızı dileyene (dilediğine?) vermeli - Uzun saçlının ahı yerde kalmaz. - Üveye etme özünde bulursun, geline etme kızında bulursun. - Yastık değişir, yazı değişmez. - Yayığı yaydım yağ bana kaldı, kaynanam öldü ev bana kaldı. - Yenice elek seni nerden asayım? (Taze gelinlere söylenir.) - Yerliye var yerliye, adın dönsün erliye. - Yorulana kadar dünür gezelim ki ölene kadar bizimle otursun. - Yorulana kadar ara, ölene kadar geçin. - Yüzü güzelden doyulur, huyu güzelden doyulmaz (Hikâyede de verilen mesaj aynıdır.)”(Karaca, 2016, s.121).

Karaca'nın çalışmasında yer verdiği kayınvalideler tarafından gelinlere söylenen sözler şu şekildedir:

“Gelin taht getirdi, kendi oturdu beni kocattı. - Gelinim çirkin benden, kızım çirkin Allah'tan. - Gelinle geçinebilmek için ya iş bilmemeli, ya öyle görünmeli. - Kızım hamur yağursa damadım görse (hamur yağuranın eller güzelleşir) gelinim çamaşır yıkasa oğlum görse (çamaşırda el bozulur) - Dağlar bir oğlan doğurdu, geline bağışladı. - Gelin iki canlı, kız nişanlı, at gibi koca karı.” (Karaca, 2016, s.122).

3.17. FIKRALARDA GELİN

Günlük olayların; nükteli, latifeli, özlü, kısa güldüren güldürürken düşündüren kısa hikâyelere fıkra denir.

“Gelin Seçme Hilesi” başlıklı bir Tatar fıkrasında kaynana adayı, oğlu için kız seçmek üzere kuyu başında su çeken kızları “temizlik” ölçütüne göre denetler. Kurnazca bir soru sorarak titiz olan kızı seçmeyi hedefler ve kızlara tırnak arasındaki hamurun kendisine lazım olduğunu söyler. Kızlardan birisi üzülerek, bugün hamur yoğurduğunu ama tırnağının arasında kalmayacak şekilde elini yıkadığını söyler. Aslında kaynananın aradığı bu tür bir gelindir ama fikranın burada bitmesi, gülme unsurunu ortaya çıkaramayacağı için bir başka çarpıcı cevaba ihtiyaç vardır. Diğer kızın üç gün önce yoğurduğu hamurun kendi tırnağının arasında durduğunu ve verebileceğini söylemesi, bu gelin adayının “temizlik” ölçütünden geçememesine sebep olmakta ve üç günden beri elini doğru düzgün yıkamamış olması toplumun genel temizlik anlayışına uyumsuzluğu yansıtmaktadır. (Mehmutov ve Sadıkova, 1979, s.215-216).

Tatar şairi Gabdilcebbar Kandaly’la ilgili fıkrada şairin hanımı ölünce ona yaşı biraz büyükçe bir kızı evlenmesi için çok överler. Kız da tanışmak üzere süslenip gelir, biraz konuştuktan sonra şaire “Bana kaç yaş verirsin?” diye sorar. Bunun üzerine şair “Sana hiç yaş vermem, seninkiler yetişir” dediğinde, sorunun amacıyla verilen cevap arasındaki uyumsuzluk, gülme unsurunu oluşturur. (Mehmutov ve Sadıkova, 1979, s.215-217).

“Akıllı Güvey” fıkrasının başlığı, her ne kadar damatla ilgili olsa da, gelinle ilgili bir değerlendirmeyi yansıtmaktadır. Damat, gelinin elinin kirini ve tırnaklarının arasındaki hamur kalıntısını görünce karnı ağrıyormuş gibi yapar. Gelin, geçmesi için ne yapması gerektiğini sorduğunda, kocası da annesinin elinin hamurunu yıkadığı suyu içirdiğinde karnının ağrısının geçtiğini söyler. Kız hemen elini yıkar ve suyu getirir. Damat yine de elinde hamur kırıntıları kaldığını görünce annesinin iki kat yıkadığını söyleyerek gelinin elini ikinci defa yıkamasını sağlar. Gelin bu suyu da getirince, getirene kadar ağrım geçti, sen suyu dök der (Mehmutov ve Sadıkova, 1979, s.215-218). Böylece damat aklını kullanarak kızın kalbini kırmadan ellerinin temizlenmesini sağlamıştır. Fıkra, gelinin damat tarafından temizlik yönünden beğenilmemesi söz konudur. Fıkra, gelin ile damat arasındaki titizlik farkını, damadı üstünlemek yoluyla işlemektedir. Yukarıdaki gelin seçerken tırnağının içindeki hamura göre karar

veren kaynanayla birlikte bu fıkra değerlendirildiğinde, gelinlerden beklenen temel özelliklerden birinin temizlik olduğu söylenebilir.” (Yıldız, 2021).

Gelin-kaynana fıkrası:

Yeni evlenen gelinle kaynana oturmuşlar birbirlerini tanımak için konuşmaya başlamışlar. Kaynana gelinine:

“-Kızım sen daha yenisin; birbirimizin huyunu suyunu oturup konuşalım. Böylece birbirimizi daha iyi tanırız demiş.

Gelin:

“Tabi ki anneciğim, konuşalım” demiş.

Kaynana başlamış anlatmaya:

“Bak kızım benim üç halim vardır. Saçıma gül takmışsam neşeli günümdeyim demektir, her yola gelirim. Kulağımın arkasına gül takmışsam pek havamda değilim demektir. Çok ısrarcı olma. Eğer yakama gül takmışsam sakın etrafımda dolaşma, çok sinirliyim demektir.”

Kaynananın lafı bitince gelin başlamış konuşmaya:

“Anne benim halim falan yoktur. Makyajımı yaparım, ayak ayak üstüne atarım. Sen gülünü nerene takarsan tak ben keyfime bakarım.” (www.fikraoku.com). Aynı fıkra 23 Ocak 2011 tarihli Sabah gazetesinde Nazlı Ilıcak tarafından kaleme alınmıştır.

Bu fıkraya bakıldığı zaman kaynananın sembolik bir anlatımla gelinine mesaj verme çabası gelini tarafından boşa çıkarılmış, gelinin kaynana gibi dolaylı bir anlatım yerine mesajını doğrudan söyleme cesareti gösterdiği ve kayınvalidesine asıl gözdağı verenin kendisi olduğu görülmektedir.

Türk Ocağı'nın 8 Mart 2010 tarihinde Orhan Aslan'ın kaleme aldığı "Zehir" adlı köşe yazısında gelin-kaynana ile ilgili yer alan kıssadan hissede şu şekildedir:

"Benim çocukluğumda duymuştum bu olayı. Anadolu'nun güzel bir sahil kasabasında Gülçiçek adlı kız evlenir. O zamanlarda adet olduğu üzere kocası ve kaynanası ile aynı evde birlikte yaşamaya başlar.

Lakin kısa bir müddet sonra kaynanası ile geçinmenin o kadar kolay olmadığını anlar. İkisinin de kişiliği tamamen farklıdır. Bu da onların sık sık kavga edip tartışmalarına yol açar. Bazen tartışma ve bağırma sesleri komşulara kadar ulaşır. Evdeki hengame kasaba geleneklerine göre hoş bir davranış değildir ve çevrenin tepkisini alır. Genelde kabahat yeni gelinde bulunur.

Birkaç ay sonra bitmez tükenmez gelin kaynana kavgaları hayatı ev halkı komşuları ve annesi ile arasında kalan eşi için de cehennem haline getirmiştir. Artık bir şeyler yapmanın gerektiğine inanan genç kız soluğu, babasının da arkadaşı olan ve aynı zamanda Mevlevi dervişi olan kasabanın baharatçısında alır ve derdini anlatır. Kaynanasını sakinleştirecek, sinirini yatıştıracak bitkisel bir karışım hazırlamasını rica eder.

Yaşlı baharatçı derviş ona bitkilerden yaptığı bir şurup hazırlar ve şöyle tembihler: 'Bu karışım etkilidir. Ya yaşlı kadının sinir sistemine etki ederek onu sakinleştirecek veya ters tesir ederek onu yavaş yavaş öldürecektir. Bunu üç ay boyunca her gün azar azar kaynananın için yaptığım yemeklerin içine koymalısın. Karışım kesinlikle az dozda verilecektir. Böylece eğer ters etki görürlerse yaşlı geçimsiz kadının gelini tarafından öldürüldüğü belli olmamalıdır.'

Yaşlı adam ayrıca genç kıza kimsenin ve özellikle eşinin şüphelenmemesi için bu müddet esnasında kaynanasına çok iyi davranmasını, banyosuna yardım etmesini ve küçük hediyeler almasını tembihler.

Bu çift yönde etkili ilaca fazla da aklı ermeyen ama bir umutla fayda bekleyen Gülçiçek sevinç içinde eve döner, baharatçı dervişin dediklerini aynen uygular. Her gün en güzel yemekleri yapıyor, kaynanasının tabağına da azar azar muhtemel ilaç zehiri damlatıyordu. Kadına sıkça banyo yaptırıyor, temizliyor, küçük hediyeler ve çiçekler alıyordu.

Bir süre sonra, kayınvalide çok değişmemişti. Gelinine kızı gibi davranmaya başlamıştı. Artık onu üzüyor, kötü konuşmuyor ve her yapılabildiği kadar teşekkürle, gülücüklerle karşılık veriyordu. Hatta bir keresinde kendisine annesinden kalan ve çok değer verdiği pırlanta yüzük-küpe kolye takımını zorla gelinine hediye etmişti.

Evde bahar rüzgarları esmeye başlamıştı. Herkes birbirine iyilik yapmak için adeta fırsat kolluyordu. Ama genç kız, kendisini çok ağır bir yükün altında hissetti. Yaptıklarından bin pişman vaziyette baharatçı dükkânının yolunu tuttu ve yaşlı dervişe, şu ana kadar kaynanasına verdiği muhtemel ilaç zehirleri onun kanından temizleyecek bir iksir hazırlaması için yalvardı. Yaşlı kadının artık ihtimal de olsa ölmesini istemiyordu.

Derviş yaşlı gözlerle ve pişman vaziyette karşısında konuşup duran Gülçiçeğe baktı ve kahkalarla gülmeye başladı. ‘Sevgili Balççek, sana verdiklerim sadece vitaminlerdi. Olsa olsa kayınvalideni sadece güçlendirdim. Hepsi bundan ibaret. Gerçek zehir ise beyninde olandı. Sen yaşlı kadına iyi davrandıkça beynindeki zehir de dağıldı ve yerini sevgiye bıraktı. Böylece siz gerçekten bir ana-kız oldunuz dedi. Haydi artık hayatı kendine, eşine, kayınvalidene ve herkese cennet yap’.”

3.18. TV'DE YAYINLANAN GELİN-KAYNANA PROGRAMLARI

Medya çok sayıda insana ulaşmada en etkili araçtır. Teknolojik gelişmeler doğrultusunda bugün gelinen noktada ana akım medya ve sosyal medya olarak ikiye ayrılmaktadır. Dijitalleşme sonucunda ana akım medya adı verilen Tv programları, radyo ve gazetelere göre en etkili medya aracı olarak ön plana çıkmaktadır. TV programları toplumun bir yansıması olabilirken aynı zamanda toplumun algısını yönlendiren bir araç olarak da değerlendirilebilir. Medya, sistemin istediği toplumu idealize etmede etkili bir araçtır. Androkrasinin hüküm sürdüğü toplumlarda da medya cinsiyet rollerini kendi istek ve arzusu doğrultusunda şekillendirmekte ve topluma empoze etmektedir. “Medyadan etkilenen alanlardan biri belki de en önemlisi ‘kültürdür’” (Özdemir, 2001, s.4). Bu bağlamda bakıldığı zaman gündüz kuşağı programlarının içeriklerinin kültürel unsurlar tarafından beslendiği görülecektir. Kültür, hem programların kaynağı olarak hem de medyadan etkilenen olarak karşımıza çıkmaktadır.

TV kanallarında gündüz kuşağında kendine geniş yer bulan ve popüler olan gelin-kaynana programları bu çalışma esnasında yapılan kaynak kişi görüşmeleri değerlendirildiği zaman programda sunulan gelin-kaynana ilişkisinin gerçeği yansıtmakla birlikte şov dünyasına ait eylemlerle abartılarak sunulduğu düşünülmektedir. Nitekim medya, programı üretirken kültürü ham maddesi yapmakta, ürünü sunarken daha çok kitleye ulaşabilmek amacıyla dönüşüme uğratmaktadır. Özdemir, Türkiye’de Halkbilimi Medya İlişkisini ele aldığı makalede bu durumu şu şekilde izah eder:

“Knut Lundby ve Helge Ronning, ‘Medya-Kültür-İletişim’ ana başlığını taşıyan makalelerinde Hans Mathias Kepplinger’in (1975), "medya kültürü (yukarıda "kitle kültürü" olarak da tanımlanmıştır) gerçek kültür" ayrımına dikkat çekmişler ve medya tarafından yaratılan bu kültürün, ‘gerçek kültür’ü, üretim aşamasında ham madde olarak kullandığını belirtmişlerdir. Bu kullanım sırasında medya, gerçek kültürün çeşitli yönlerini yeniden yaratır ve değiştirir.

Özetle medya kültürü, gerçek kültürün hem bir yansıması, hem de yeniden şekillendirilmesi olarak görülebilir” (Özdemir, 2001, s.5).

2004 yılında “Gelinim Olur musun” adıyla yayınlanmaya başlayan ve yayınlandığı yıllarda Semra Kaynana karakteri ile izlenme rekorları kıran program Gelin-kaynana programlarının öncüsü sayılabilir. Yayınladığı TV kanalına ait bir evde gelin adaylarının ve damatların evlenmek maksadıyla buluşup görüştüğü, damat adaylarının da beğendikleri gelin adaylarını anneleri ile istişare ettikleri bir formata sahip olan program gelin ve kaynana rollerinin medyada yarışma programı içindeki ilk temsilidir.

“Kaynana Gelin Seda’ya Gelin (30.12.2013-29.05.2014)” adlı gündüz kuşağı programı da kaynana-gelin ve damadın birlikte katıldığı ve gelinlerin kendilerini kaynanalarına beğendirmesi üzerine kurgulanmış program olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Gelinim Sensin (2016’da başlayıp bitmiş 20 bölüm devam etmiş)” adlı programda yayınlandığı kanalda hazırlanan bir evde gelin adayları ile kaynanaların birlikte vakit geçirip kaynanaların “oğullarına layık” gelini bulmayı hedeflediği bir yarışma programıdır.

“Gelinim Mutfakta” (2018-yayınlanmaya devam ediyor) gelinlerin yemek yaptığı kayınvalidelerin de yapılan yemekleri puanlayarak birinci olanı belirlemeye çalıştığı yarışmadır. Yemek yaparken nişanlılık, evlilik sürecinde gelin ve kayınvalidelerin yaşadıklarının dile gelmesi üzerine yapılan dedikoduların da yer aldığı program.

Gelin ve kayınvalideler kendi aralarında gerilimli ilişki yaşarken diğer gelin ve kayınvalidelere karşı takım ruhunu benimseyip birlik oldukları görülmektedir. Kayınvalidelerin en hamarat benim gelinim iddiasıyla gelinlerini diğer gelinlerden ön plana çıkartma çabaları da programın en dikkat çeken yanlarından. TV karşısında izleyen gelin ve kayınvalidelerin de ortak paydası olan olaylar, yaşadığı düşünülen durumlar ve anlaşılmadıkları noktalar üzerinden kurulan diyaloglar sergilenmektedir.

“...medya duygusal kimliğin oluşmasına yardımcı olur, toplumsal anlaşma bağları kurar, duygu patlamalarını yaşantı modelleri halinde standartlaştırır, alımlayıcıya özgü duyguları dramaturjileri yaratır, çeşitli samimiyet derecesine uygun olarak, özdeşleşme imkânı sunar, duygusal rol imgeleri icat eder, hedef kitleye yönelik bireysel ve ortak özel deneyimler biçimler sonuçta duyguları ifade etmede ve iletmede yaşantı toplumu içinde önemli bir yer tutar” (Özdemir, 2015, s.11).

“Zuhal Topal’la Sofra’da” adlı programda gelinler yemek yaparak kayınvalideleri ağırlıyor ve kayınvalideler her gün bir gelinin yemek sofrasına misafir oluyor. Kayınvalideler gelinlerin yaptığı yemekleri yiyip onları puanlıyor ve haftanın birincisini seçiyor.

Bahsi geçen bu programların hepsinde dikkat çeken nokta kadınların özel alanda, kadınlık rolüne yüklenen yemek yapmak, temiz olmak gibi ev içi işlerinin en önemlilerinden olan ve kadının yeterliliğinin test edildiği mutfak ve yemek ilişkisi dikkat çekmektedir. Hemcinsler arası hiyerarşik bir pozisyonda gelinlerin beğenilen, kayınvalidelerin beğenen konumda olması ve ortak nokta erkeğin bu kendini beğendirme yarışında yer almaması dikkate değerdir.

Show Tv’de Aslı Hünel ile Gelin Evi (2016-devam ediyor) adlı programda da gelinlerin düğün günleri, düğünü nerede yaptıkları, geline takılan altınlar, gelinlerin evi, eşyası ve kendi günlerinde misafir ağırlamaları (ikramlar, evin temiz düzenli ve uyumlu olması) üzerinden birbirleriyle yarıştıkları içeriğe sahiptir. Programa konuk olan yarışmacıların değerlendirildiği kıstaslar onlara ne kadar altın alındığı, ne kadar temiz titiz oldukları ve mutfaktaki maharetlerinin ölçüsüdür. Kadını bu kalıplar ve bu kıstaslar eşliğinde değerlendiren bu program, toplumun bir bölümünü yansıtmakla birlikte yine aynı izleyici kitlesine, kendini bu programdaki gelinlerle ve diğerleriyle kıyas yapması konusunda alt mesaj vermektedir. Kadınların, özel alana indirgenen hayatları, ziynet eşyası ile değerlerinin belirlendiğine inandırılması gibi kalıpları fark edip özünde kadını

değersizleştiren ve aşkınlığa erişmesini engelleyen bu düşünce yapısından sıyrılmaları gerekmektedir. Bu programlarda varlıkları nesneleştirilen kadınların, kendilerine uygulanan tiranlığı fark edip bu zihniyetin karşısında durmaları ve kendi kimliklerini kendilerinin kurmaları gerektiği aşikârdır.

“Gelin Evi programında kadınlar dış görünüşleri; ev işleri, ikram, sunum ve alışveriş alanlarındaki yetenekleri ile değerlendirilmekte ve kadınların evlenmesi ve bir “gelin evi” kurması mutlu sonu olan bir hikâye gibi anlatılmaktadır. Program kadının ev dışındaki hedefleri konusunda sessiz kalırken, kadınların gösterişçi tüketim ve sunumlarıyla toplumsal beğeni ve statü kazanabilecekleri mesajını vermektedir” (Kebeli, İnan, 2020, s.107).

ATV’de yayınlanan Mutfak Bahane (2021-devam ediyor) adlı programda gelinlerin kayınvalidelerin ve damatların katıldığı gelinlerin mutfakta yemek yaparak kayınvalidelerine sunması ve gelinlerin becerikli olanın seçildiği bir kurgu üzerinedir program.

Yine bütün programlarda dikkat çeken nokta kayınvalidelerin oğullarıyla ya da kendileri gelin adayını beğenen otorite konumunda olmasıdır. Hemcinsini hegemonik biçimde domine etmeye çalışan ilişki örneğinin sergisi niteliğindedir bu programlar. “Kamuoyunun tiranlığından kaçış yoktur; onun eli her yere uzanır” (Goldman, 2005, s.92). Ataerkil bakış açısının hâkim olduğu bu programların, toplumun belirlediği kadınlık rollerini pekiştirmekten öte bir işlevi olmadığı kanaatindeyiz.

Star Tv’de Gelin Duymasın (9 bölüm) adlı program diğer programlardan farklıdır. Programın reklamlarında ve sunumunda da “sıra dışı program” diyerek lanse edilmekle birlikte “roller değişiyor, her şey tersine dönüyor, gelinler hiçbir şeye karışmıyor” söylemlerinin eşlik ettiği görülmektedir. Gelinlerin hangi rollerle özdeşleştirildiğinin gayet bilincinde ve bunun dışına çıkılarak hazırlandığı için sıra dışı olarak lanse edildiği görülmektedir. Yarışmacı damatlara belli bir bütçe vererek geline söylemeden düğünün

bütün hazırlıklarını damatlara yaptıran bu program toplumsal cinsiyet rollerine aykırı hareket ettiğini “her şey tersine dönüyor” sloganıyla ifade etmektedir.

Günümüzde ana akım medyadan daha etkili hale gelen sosyal medyaya gelin-kaynana ilişkisi bağlamında bakıldığı zaman içerik üreticileri tarafından talep gören bir konu olduğu görülmektedir. Toplumda ilgi gören konu olan gelin-kaynana ilişkisi bu mecralarda da güldürü ögesi olarak kullanılmaktadır. İnsanların yaşamlarının her alanını paylaşabildikleri, gündelik yaşamlarını sermayeleri yaptıkları bu dijital kültür ortamında ailevi ilişkilerin yer alması da kaçınılmaz olmuştur. Hedef kitlesi evli insanlar olan bu paylaşımlar ortak paydada duygudaşlık oluşturduğu için ilgiyle karşılandığı görülmektedir.

Gelin-kaynana ilişkisinin mizahi bir dille anlatıldığı bu videolar, görseller mübalağa içermekle birlikte bu ilişkiyi yaşayan insanların kendilerini özdeşleştireceği kadar gerçeği de barındırmaktadır. İçeriklere bakıldığı zaman gelin ve kaynananın yarış halinde olduğu her iki tarafında ortak payda olan erkeğin kendisini seçtiğini kanıtlamaya yönelik içerikler olduğu görülmektedir.

Yaşananların bir yansıması olan bu paylaşımlar henüz evlenmemiş kadınların belleklerinde ön kabulleri doğurmaktadır. Henüz kendisi evliliği ve kayınvalide ilişkisini tecrübe etmemiş olmasına rağmen duydukları dinledikleri olumsuz tecrübelerin yanında bir de bu görsel içerikler gelin adaylarının belleklerine olumsuz işlemektedir.

SONUÇ

Kadın merkezli ilişki olan gelin-kaynana ilişkisini iyi anlayabilmek için bu tezin birinci bölümünde, kadının çeşitli kültürlerde nasıl algılandığına değinildikten sonra, Türk kültüründe kadının nasıl algılandığına ve yerine değinilmiştir. Kültür, düşüncelerimizin, eylemlerimizin, dünya görüşümüzün şekillendiği yerdir. Dolayısıyla günlük dilde kullanılan atasözü ve deyimlerde kadının yeri, kültürel belleğimizi oluşturmada çocukluktan itibaren anlatılan masal, destan, hikâye gibi halk edebiyatı ürünlerinde kadının yerinin ne olduğu incelenmiştir.

Tarih boyunca geniş coğrafyada yaşam Türkler, tarihi süreçte farklı dinlerin etkisinde kalmıştır. Yaşam pratiğini etkileyen en önemli değerlerden sayılan din, kadının aile ve toplum içindeki yerinin nasıl olacağını belirlemede önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle İslâmiyet öncesi ve İslâmî dönem olmak üzere iki farklı başlık altında kadının aile içinde ve toplumsal konumundaki değişimler incelenmiştir.

Tezin ikinci bölümünde bu tezi yorumlarken bakış açımızın temelini oluşturan feminist teorinin ne olduğu ele alınmıştır. Düşüncelerimizi ve eylemlerimizi şekillendirme sürecinde içine doğduğumuz kültürün etkisi yadsınamaz bir gerçek olmakla birlikte doğaçlama içine doğduğumuz ve hayatımız boyunca maruz kaldığımız kültürü sorgulamak bizim elimizdedir. Bu çerçevede düşünüldüğü takdirde bizi biz yapan değerlerin hangi bakış açısıyla kurgulandığını sorgulamak, fark etmek, anlamak insanî bir yükümlülüktür.

Kadının aile içinde, toplum içinde, ilişkiler içinde rolünün ne olacağını belirleyen kalıp yargılar, dinî değerler, örf ve ananeler, toplumsal öğretiler temelinde hangi bakış açısını benimsiyor bunun farkında olmak ve eleştirel düşündükten sonra benimseyip benimsemeyeceğine karar vermek akliselim insanın görevidir.

Bu bağlamda düşünülduğünde kadınlara, sorgulamayı, düşünmeyi öğreten, kadınların tarih boyunca arka plana atılmasına, erkeğin arzusunun nesnesi olarak konumlandırılmasına karşı çıkan, kadını öteki cins olarak görmeyi reddeden, kadını erkeğin önünde değil yanında konumlandırma çabasında olan, kadınların, tarihte maruz kaldığı ötelenmişliği yıkmak ve kadının haklarını yasallaştırmak için eşit hak ve eşit yaşam koşulları talep eden feminist teori bu tezin oluşturulmasında kullanılacak en yerinde teori olarak görülmüş ve bu tez feminist teori bağlamında değerlendirilmiştir.

Feminist teorinin ne olduğu, tarihi süreç içinde gelişimi, etkilendiği düşünce biçimleri doğrultusunda oluşturulan alt dalları, ele alınmıştır. Feminist eylemlerin Türkiye tarihinde ne zaman başladığı, öncüleri, kadın hakları için yapılan girişimler ele alınarak Türk kadının içinde şekillendiği toplumun dünü ve bugünü incelenmiştir. Bugün belirli hak ve yetkilere sahip olan kadının bu aşamalara gelmesi için geçilen aşamalar ve o aşamalarda öncülük eden aydın insanlara yer verilmiştir.

Tezin bu bölümünde son olarak gündelik hayata yansıyan cinsiyetçi tutumların dile nasıl yansıdığı ele alınmıştır. Günlük hayatta yaşamımızı oluşturan ve belki de büyük çoğunluğun farkında olmadığı eylem ve söylemlerin arka planın aydınlatılması, kişilere farkındalık kazandırılması, değişim ve dönüşümün tetikleyicisi olması amacı ile hayatın her alanına yerleşmiş olan ve temelinde ataerkil zihniyetin yattığı eril ifadeler yer verilmiştir. Görülmüştür ki hayatın her alanında, kadınların ne yapıp ne yapmaması gerektiğine dair, nasıl yapması gerektiğine dair ataerkinin bir fikri var ve gündelik dille, basın yayın yolu gibi çeşitli mekanizmalarla bu doğruları kadınlara dayatmaktadır.

Feminist perspektifle çalışılan bu tezde genel anlamda feminist teori ifadesinin kullanılmasını açıklamak faydalı olacaktır. Bu tez feminizmin herhangi bir alt dalı belirlenerek çalışılmamıştır çünkü bütün fikirlerde kısmen katıldığımız kısmen katılmadığımız noktalar olduğu için ve de herhangi bir -izm'in altına sığınmanın

eleştirel düşünceye aykırı olduğu inancıyla eklektik bir yaklaşım sergilendiğini belirtmek faydalı olacaktır.

Tezin son bölümü olan üçüncü bölümde gelin-kaynana ilişkisine yön veren etkenlerin tespiti yapılmaya çalışılmıştır. Öncelikle kaynak kişilerin bilgileri alınarak prototip oluşturulmaya çalışılmış bu amaçla kaynak kişilerin; eğitim düzeyi, mesleği, evlenme yaşı, gelin/kayınvalide ile birlikte yaşayıp yaşamadığı, memleketleri, yaşları sorulmuştur.

Bu ilişkinin yapısını belirleyen birden fazla etken olduğu tespit edilmiş ve bu etkenler detaylı başlıklar altında incelenmiştir. İlişkiyi etkilediği düşünülen; kuşak farkı, eğitim düzeyi, maddi ve manevi sermaye farkı, evlilik biçimi, gelin ve kayınvalidenin birbirine olan fiziksel mesafesi, gelinin evlenme yaşı, gelin ve kayınvalidenin birey algısı, ön kabuller gibi etkenlerin bu ilişkinin nasıl olacağını belirleyen unsurlar olduğu tespit edilmiştir. İstisnai örnekler ayrı tutulduğunda eğitim düzeyi arttıkça, birey algısı geliştikçe kişisel alanın sınırlarının çizilebildiği ve gelin-kaynana ilişkisinin mesafeli ilişki şeklinde yaşandığı tespit edilmiştir.

Kadınların aile ilişkilerini düzenleme becerilerinin bilinç düzeyleri ile paralel olduğu tespit edilmiştir. Eğitim düzeyi ve maddi özgürlüğü önceki nesillere göre daha yüksek olan genç kuşak gelinlerin, geleneksel gelin rolünden uzaklaştığı, kalıp yargıları yıktığı ve kendi doğruları doğrultusunda hareket ettiği tespit edilmiştir. Eğitimli ve maddi özgürlüğü olan kadınların aile içinde, eşleri yanında söz sahibi olabildikleri bu durumun kayınvalide ve gelinle olan ilişkide de kendi konumlarını belirlemede avantaj sağladığı tespit edilmiştir.

Gelin-kaynana ilişkisinin türkü, atasözü, mani gibi halk edebiyatı ürünlerindeki örnekleri incelenmiştir. Oluştugu toplumun duygu, düşünce ve hayat felsefesini yansıtan

halk edebiyatı ürünleri aynı zamanda toplumun davranışlarını yönlendiren, bireyi içinde yaşadığı topluma adapte eden önemli araçlardır. Bu nedenle gelin ve kaynana bu ürünlere nasıl yansıdığı incelenmiştir. İncelemeler sonucunda sözlü ve yazılı kaynakların yumuşak bir etki ile (soft power) ataerkil düşünceyi pekiştirdiği, gelin ve kaynana rolünü kurguladığı, kadınlarda ön kabuller oluşturduğu ve bu rolleri nasıl yaşamaları gerektiğini öğrettiği tespit edilmiştir. “Kaynana pamuk ipliği olup raftan düşse, gelinin başını yarar.” atasözünde kaynana'nın hiçbir şekilde istenmeyecek bir rolde olduğu empoze edilmektedir.

Tezin üçüncü bölümünde gelin-kaynana ilişkisinin medyadaki yansıması da ele alınmıştır. Medya, kültürü hem hammadde olarak kullanmakta hem de kültürü yeniden yaratıp kitlelere yön vermektedir. Ana akım medya olarak adlandırılan TV programlarının gündüz kuşağı programlarına bakıldığı zaman, hemen hemen her kanalda gelin-kaynana ilişkisi üzerine kurgulanmış programlarla karşılaşmaktadır. Gelin-kaynana içerikli programların her kanalda yayınlanması bu içeriğin kitlelere ne denli hitap ettiğinin bir göstergesi olduğu gibi kurgulanan bu programlarla ilgili kitlenin düşünce ve davranış biçiminin de şekillendirilmeye çalışıldığı tespit edilmiştir. İzleyici kitlesinin programlardaki karakterlerle kendilerini özdeşleştirdikleri tespit edilmiştir. Kadınların, kişisel öyküsünde hissettiği yakınlık algısının bu programların çokça izlenmesine sebep olduğu tespit edilmiştir.

Kadınların öncelikle içine doğduğu kültürü iyi tanımaları, onları kalıplara sokan değer yargılarının arka planında yatan bakış açısını iyi anlamaları ve sorgulayıcı yaklaşımları, kendilerini iyi eğitip yaşamlarını kimsenin eline teslim etmemeleri önemlidir. Kendi hayatlarının yanı sıra aile bireylerini hayata hazırlayan, nesillere şekil veren kadınların, ataerkil bakış açısından arınmış, sorgulayan, düşünen maddi ve manevi kendi ayakları üzerinde durabilen bireyler olmaları zaruridir. Bütün bunları kavramış, bilinç düzeyi yükselmiş kadının annelik konumunda da eş konumunda da bugün büyük çoğunluğunun antagonist ilişki biçimi olarak yaşadığı gelin-kaynana konumunda da pozitif dönüşümün sağlanacağı aşikârdır.

Toparlayacak olursak bu doktora tezinin temel amacı, kadınların bilinç düzeylerinin yükseltilmesinde, gücünü özünde bulup bir başka kişi üzerinden güç elde etme gereği duymayacak, güçlü kadınların kendini fark etmesine ve bütün ilişkilerini düzenlerken bu farkındalık düzeyiyle davranmasını amaçlamaktadır. Özellikle aile içindeki ilişkilerin dengesinde rol oynayan, bu denli önemli ilişkinin tarafları olan gelin ve kayınvalidelerin kendilerini iyi eğitilmiş bireyler olmaya adanmaları, iyi nesiller yetiştirmeye, sağlıklı aile yapılarına ve huzurlu evliliklere olanak sağlayacaktır. Hooks'ın, kadınlar dünyayı değiştirecekse, öncelikle kadınlara öğretilen kendi aralarındaki rekabetçiliği aşmaları ve birbirilerine kız kardeş gibi davranmayı öğrenmeleri telkini bütün kadınları kapsamakla birlikte özellikle gelin-kaynana ilişkisi yaşayan kadınların özümsemesi gereken bir düşünce biçimidir. Türk halkbilimi alanında gelin-kaynana ilişkisine dair çalışma olmadığı gibi bu alanda feminist perspektifle çalışılmış tezlerin sayısı da oldukça azdır. Bu doktora tezi bu boşluğa dikkat çekmek ve bu minvalde yapılacak çalışmalara öncü olmayı amaçlamıştır.

KAYNAKÇA

- Acar, Hasan. (2019). Türk Kültür ve Devlet Geleneğinde Kadın. *İnsan&İnsan Dergisi*. S.6 s.395-411.
- Adler, Alfred. (2022). *Yaşamın Anlam ve Amacı*. (Fadime Erkek, Çev.). İstanbul: Olimpos Yayınları.
- Adop, Fulya. [Müstear]. (2021). Yaşı 50, Lise, Memur, Muş, 26.01.2021 telefon görüşmesi.
- Aksoy, Hüseyin. (2020). *Destan Dünyasında Kadın Kırgız Destanlarında Kadın Tipleri*. Konya: Kömen Yayınları.
- Akbalık, Esra. (2013). *Türk Atasözlerinde Cinsiyet Algısı*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, S.36 s.81-89.
- Albayrak, H.Şule. (Ed.). (2020). *Kadın Olmak: İslâm, Gelenek, Modernite ve Ötesi*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Alkayış, M. Fatih. (2013). Adıyaman Yöresi Atasözü ve Deyimlerinde Gelin-Kaynana İlişkisi ve Evlilik Konusu. *Turkish Studie*,. Volume 8/9 Summer. s.579-594.
- Altınbaş, Deniz. (2010) Feminist Tartışmalarda Liberal Feminizm. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, S.9, s.21-52.
- Altun, Necla. [Müstear]. (2022). Yaşı 66, Lisans, Emekli öğretmen, Maraş, 12.04.2022 telefon görüşmesi.
- Apay Ejder, Serap-Özer Uzun, Betül. (2020). Atasözü ve Deyimlerde Toplumsal Cinsiyet İmgesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.72 s.1121-1130.
- Arvas, Abdulselam. (2019). Kıpçak Sahası Türk Destanlarındaki Kadın Kahramanlara Dair Bazı Tespitler, *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S.8, s.1-10.
- Aslan, Hatice. [Müstear]. (2022). Yaşı 32, Lisans, Muhasebeci, Samsun, 10.06.2022 telefon görüşmesi.

- Atçı, Hayriye. [Müstear]. (2023). Yaşı 68, Lise, Emekli hemşire, Antalya, 23.02.2023 yüz yüze görüşme Antalya.
- Av, Meva. [Müstear]. (2022). Yaşı 29, Lisans, Mühendis, Kırıkkale, 04.11.2022 telefon görüşmesi.
- Bal, Gülçin. [Müstear]. (2021). Yaşı 58, Ortaokul, Ev hanımı, Konya, 23.07.2021 telefon görüşmesi.
- Bal, Kutlu. [Müstear]. (2021). Yaşı 58, İlkokul, Ev hanımı, Antalya,21.08.2021 telefon görüşmesi.
- Bal, Maysa. [Müstear]. (2022). Yaşı 33, Lisans, Öğretmen, Ankara, 13.06.2022 telefon görüşmesi.
- Baş Elif, Çebi Ecem. (2021). Gelin-Kaynana İlişkilerinin Medyadaki Temsili: Zuhale Topal'la Sofradayız Örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, S.1 s.960-986.
- Baş, Melis. [Müstear]. (2021). Yaşı 33, Lisans, Kurumda Yönetici, Aksaray, 22.03.2021 telefon görüşmesi.
- Bayat, Fuzuli. (2020). *Türk Kültüründe Kadın Şaman*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Beauvoir de, Simone. (2016). *İkinci Cinsiyet Olgular ve Efsaneler*. (Gülner Savran, Çev.). İstanbul: Koç üniversitesi.
- Bekki, Salahaddin. (2017). Türk Destanlarının 'Altın' Lakaplı Kadın Kahramanları. *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatında 'Kadın' Sempozyumu*, 4-6 Mayıs. Amasya. s.231-242.
- Benedict, Ruth. (1994). *Krizantem ve Kılıç*. (Turgut Türkân, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Berkes, Niyazi. (2019). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Beşirli, Hayati. (2010). Yemek, Kültür ve Kimlik. *Milli Folklor Dergisi*. S.87. s.159-169.

- Boratav, Pertev Naili. (2014). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Bit, Seher. [Müstear]. (2023). Yaşı 47, İlkokul, Temizlikçi, Kayseri, 27.03.2023 yüz yüze görüşme Talas/Kayseri.
- Bur, Özüç. [Müstear]. (2023). Yaşı 27, Lisans, Öğretmen, İstanbul, 04.03.2023 telefon görüşmesi.
- Burç, Ülkü. [Müstear]. (2023). Yaşı 34, Lisans, Bankacı, Antalya, 12.02.2023 yüz yüze görüşme Konyaaltı/Antalya.
- Butler, Judith. (2014). *Cinsiyet Belası Feminizm ve Kimliğin Alt Üst Edilmesi*. (Başak Ertür, Çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Bül, Hale. [Müstear]. (2021). Yaşı 53, Lise, Ev hanımı, Antalya, 18.03.21 yüz yüze görüşme Antalya.
- Bünyan, Hatice. [Müstear]. (2022). Yaşı 55, Lisans, Emekli öğretmen, Aksaray, 11.12.2022 telefon görüşmesi.
- Bingöl, Orhan. (2014). Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’de Kadınlık. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, S. Özel sayı 1, s. 108-114.
- Bit, Badel. [Müstear]. (2021). Yaşı 52, Ortaokul, Ev hanımı, Kayseri, 17.12.2021 yüz yüze görüşme Kayseri.
- Can, Yücel-Aslan, Funda. (2017). Geçmişten Günümüze Türk Aile Yapısı. *Sobider Sosyal Bilimler Dergisi*, S.11, s.87-101.
- Connel, R.W. (2019). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çakır, Serpil. (2021). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çalı, Aslı. [Müstear]. (2020). Yaşı 55, İlkokul, Ev hanımı, Kırşehir, 25.06.2020 yüz yüze görüşme Kırşehir.
- Çalık, Benan. [Müstear]. (2022). Yaşı 56, Yüksek Lisans, Öğretim görevlisi, Balıkesir, 20.01.2022 telefon görüşmesi.

- Çamoğlu Yakalı, Dikmen. (2017). *Kaynana Ne Yaptı Gelin Ne Dedi? Ailedeki Kadınlar ve İlişkiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çapa, Tülay. [Müstear]. (2021). Yaşı 82, Okula gitmemiş, Ev hanımı, Kayseri, 05.03.2021 yüz yüze görüşme Melikgazi/Kayseri.
- Çat, Çisem. [Müstear]. (2022). Yaşı 30, Lisans, Muhasebeci, Ankara, 05.01.2022 telefon görüşmesi.
- Çat, Sezgi. [Müstear]. (2021). Yaşı 33, Lisans, Mühendis, Kars, 18.05.2023 yüz yüze görüşme Talas/Kayseri.
- Çatal, Ziyet. [Müstear]. (2021). Yaşı 37, Lise, Ev hanımı, Kırşehir, 15.03.2021 telefon görüşmesi.
- Çatlı, Derya. [Müstear]. (2021). Yaşı 52, Lise, Ev hanımı, Konya, 08.07.2021 telefon görüşmesi.
- Çelik, Celaleddin. (2010). Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din. *Karadeniz Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.8, s.25-35.
- Çetin, Nurullah. Parlatır, İsmail. (2014). *Genç Kalemler Dergisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çıban, Nalan. [Müstear]. (2020). Yaşı 64, Lisans, Emekli öğretmen, Niğde, 13.07.2020 telefon görüşmesi.
- Çıtlık, Simay. [Müstear]. (2022). Yaşı 38, Lisans, Tıbbi Sekreter, Kırıkkale, 15.06.2022 telefon görüşmesi.
- Çit, Fulden. [Müstear]. (2021). Yaşı 56, Lisans, Öğretmen, Adana, 15.08.2021 telefon görüşmesi.
- Çobanoğlu, Özkul. (2012). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Özkul. (2015). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Çobanoğlu, Özkul. (2017). Türk Mitolojisinde Anaerkil Yapının Son Direniş Unsuru Olarak 'Al Karısı'. *Uluslararası Türk Dili Edebiyatında Kadın Sempozyumu*, 4-6 Mayıs 2017. Amasya. s.267-275.
- Çobanoğlu, Özkul. (2020). *Tarihte ve Günümüzde Türk Boylarının Ortak Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çolak, Gülcan. (2018). Türk Edebiyatında Kelimelerin Toplumsal Cinsiyeti. *Türklük Bilimi Araştırmaları*. S.43. s.87-125.
- Çolakçı, Ceren. [Müstear]. (2021). Yaşı 36, Yüksek Lisans, Mimar, Ankara, 07.10.2021 telefon görüşmesi.
- Çop, Ayşe. [Müstear]. (2022). Yaşı 69, İlkokul, Ev hanımı, Ankara, 13.07.2022 telefon görüşmesi.
- Çotlu, Katre. [Müstear]. (2023). Yaşı 32, Lisans, Mimar, Kayseri, 25.03.2023 yüz yüze görüşme Kayseri.
- Çöl, Gizem. [Müstear]. (2021). Yaşı 30, Lisans, öğretmen, Hatay, 14.04.2021 telefon görüşmesi.
- Çukur, Hediye (Müstear). (2021). Yaşı 58, İlkokul, Ev hanımı, Kırşehir, 23.02.2021 telefon görüşmesi.
- Çullu, Gülseren. [Müstear]. (2023). Yaşı 60, İlkokul, Ev hanımı, Antalya, 15.01.2023 telefon görüşmesi.
- Davaz, Aslı. (2014). *Eşitsiz Kız Kardeşlik: Uluslararası ve Ortadoğu Kadın Hareketleri 1935 Kongresi ve Türk Kadın Birliği*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Demir Özcan, Nilüfer. (1999). II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Feminizmi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. Ankara. S.2 s.107-115.
- Demirkol, Şengül. [Müstear]. (2022). Yaşı 60, İlkokul, Ev hanımı, Antalya, 06.11.2022 telefon görüşmesi.

- Dikici, Erkan. (2016). Feminizmin Üç Ana Akımı: Liberal, Markxist ve Radikal Feminizm Teorileri. *The Journal of Social Scienc.*, İlkbahar. S. 43. s.524-532.
- Dinçer, Döne. [Müstear]. (2022). Yaşı 56, İlkokul, Ev hanımı, Aksaray, 10.07.2022 telefon görüşmesi.
- Donovan, Josephine. (2016). *Feminist Teori*. (Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dut, Ayçin. [Müstear]. (2022). Yaşı 65, İlkokul, Emekli Aşçı, Antalya, 14.04.2022 yüz yüze görüşme Antalya.
- Dut, Firuze. [Müstear]. (2022). Yaşı 62, İlkokul, Emekli pazarlamacı, Konya, 14.04.2022 telefon görüşmesi.
- Ekici, M. (2000). Dede Korkut Kitabında Kadın Tipleri. *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*, AKM. s.123-138.
- Ekşi, Behice. (2005). Evliliğe Hazırlık Aşmasındaki Karı Koca Adaylarının Evlilik ve Anne Baba Olma Üzerine Düşünceleri. *Aile ve Toplum*, Cilt 2. S.9. Ocak-Mart.
- Ercilasun, Ahmet Bican – Akkoyunlu, Ziyat. (2014). *Kâşgarlı Mahmut Dîvânü Lugâti't-Türk Giriş Metin-Çeviri Notlar-Dizin*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ergin, Muharrem. (2009). *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gıddes, Anthony. (2010). *Modernite ve Bireysel-Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*. (Ümit Tatlıcan, Çev.). Ankara: Say yayınları.
- Goldman, Emma. (2006). *Dans Edemeyeceksem Bu Benim Devrimim Değildir*. (Necmi Bayram, Çev.). İstanbul: Agora Yayıncılık.
- Göksel, Burhan. (Tarih bulunamadı). Atatürk ve Türk Kadın Hakları. Ankara: *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*.
- Güden, P.Menekşe. (2006). *Dilde Cinsiyet Ayrımcılığı: Türkçe'nin İçerdiği Eril ve Dişil İfadeler Bakımından İncelenmesi*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

- Gültepe, Necati. (2020). *Türk Kadın Tarihine Giriş*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güler, Deniz-Ulutak, Nazmi. (1992). Aile Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Türk Toplum Yaşantısında Aile. *Kurgu Dergisi*, S.11 s.51-76
- Gümüştam, Gürkan. (2018). Kıbrıs Türk Atasözleri ve Deyimlerinde Kadına İlişkin Geleneksel Rollerle Deyimlere Yansıyan Betimlemeler. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S.43 s 159-179.
- Güngör Akbulut, Elif. (2018). *Ordu Türkülerinde Kadın Tipleri*. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Halkbilimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Günay, Umay (2000). İslami dönemde Türk Toplumunda Kadının Yeri ve Önemi, *Millî Folklor Dergisi*, Yıl: 12, Sayı: 46: 1-9.
- Güleryüzlü, Mutlu. (2022). *Anadolu Sahası Türkülerinde Gelin*. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Hooks, Bell. (2020). *Duygu Yoldaşlığı Kadınların Sevgi Arayışı*. (Öznur Karakaş, Çev.). İstanbul: Bgst. Yayınları.
- Hooks, Bell. (2022). *Feminizm Herkes İçindir: Tutkulu Politika*. (Ece Aydın, Berna Kurt, Şirin Özgün, Aysel Yıldırım, Çev.). İstanbul: Bgst. Yayınları.
- Huş, Elif. [Müstear]. (2020). Yaşı 82, Okula gitmemiş, Ev hanımı, Aydın, 25.06.2020 telefon görüşmesi.
- Işık, Gülbin. [Müstear]. (2020). Yaşı 62, Lisans, Emekli öğretmen, Konya, 03.06.2020 telefon görüşmesi.
- İçli, Tülin. (1989). "Atatürk ve Türk Kadını". *Atatürk Araştırmaları Dergisi*, S.25. s.111-123.
- İnan, Rukiye Aysun (2010). *Türk Halk İnanışlarında Kadın Algılamaları*. Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.

- Jung, Carl Gustav. (2016). *Maskülen*. (Didem Gamze Erdinç, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Kaç, Rahime. [Müstear]. (2023). Yaşı 70, İlkokul, Ev hanımı, Antalya, 08.02.2023 telefon görüşmesi.
- Kaç, Yaşar. [Müstear]. (2023). Yaşı 70, İlkokul, Ev hanımı, Antalya, 08.02.2023 telefon görüşmesi.
- Kaçar, Özge (2007). *Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Konumu: Türkiye’de Yakın Zamanlardaki Değişimi Anlamak*. Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Kaçar, Dilek. [Müstear]. (2023). Yaşı 71, İlkokul, Ev hanımı, Antalya, 16.02.2023 telefon görüşmesi.
- Kalan, Türkay. [Müstear]. (2023). Yaşı 26, Lisans, Öğretmen, Kayseri, 25.03.2023 yüz yüze görüşme Talas/Kayseri.
- Kandiyoti, Deniz (2019). *Cariyeler, Bacular, Yurttaşlar Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Karabacak, Fadik. [Müstear]. (2022). Yaşı 56, İlkokul, Ev hanımı, Konya, 22.05.2022 telefon görüşmesi.
- Karabacak, Fatma. [Müstear]. (2023). Yaşı 72, İlkokul, Ev hanımı, Konya, 23.02.2023 telefon görüşmesi.
- Karaca, Nesrin. (2016). Hayatın ‘Eşik’ Durumu Bağlamında ve Sivas Evlenme Geleneğinde ‘Gelin’ Kültürü. *Tubar XL*. Güz. s.106-136.
- Karademir, Ümü. [Müstear]. (2022). Yaşı 52, İlkokul, Ev hanımı, Kırşehir, 20.05.2022 telefon görüşmesi.
- Karlı, Ömür. (2016). Ernst Cassirer’de Kültürün Anlamı. *Jamelips*. S.2 s.38-59.
- Kaya, Muharrem. (2002). Türk Halk Anlatılarında Kadın. *Toplumbilim Dergisi*, Mayıs. Sayı 15. s. 49-54.

- Kaya, Muharrem. (2000). Halk Şiirinde Gelin-Kaynana. *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, 341-360.
- Kaya, Tebrike. (2019). Gelin-Kaynana İletişiminin Niteliğini Belirleyen Kültürel Etmenler. *Erciyes İletişim Dergisi*, S.1 s.185-204.
- Kebeli, Sevim. İnan, Murat Umut. (2020). Gelin Evi'nin Kadınları: Türkiye'deki Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Medyadaki Temsili. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, S.2. s.104-121.
- Kıl, Gülefer. [Müstear]. (2021). Yaşı 36, Doktora öğrencisi, Çalışmıyor, Kırgızistan, 10.08.2021 telefon görüşmesi.
- Kılıç, P. Nilüfer. (2018). Kuşaklar Arası İletişim: Üniversite Öğrencilerinin Yaşlılarla İletişim Biçimleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 55. s. 850-860.
- Kıraç, Ayten. [Müstear]. (2022). Yaşı 64, Lisans, Emekli öğretmen, Denizli, 05.10.2022 telefon görüşmesi.
- Kıran, Güzin. [Müstear]. (2022). Yaşı 55, Lise, Ev hanımı, Kahramanmaraş, 28.01.2022 yüz yüze görüşme Kayseri.
- Kırk, Derin. [Müstear]. (2021). Yaşı 35, Lisans, Öğretmen, Antalya, 04.08.2021 yüz yüze görüşme Demre/Antalya.
- Koç, Ayça. [Müstear]. (2022). Yaşı 42, Lise, Ev hanımı, Kırıkkale, 20.10.2022 telefon görüşmesi.
- Koç, Havva. [Müstear]. (2023). Yaşı 55, İlkokul, Ev hanımı, Antalya, 13.02.2023 yüz yüze görüşme Antalya.
- Koç, Neva. [Müstear]. (2021). Yaşı 63, Lisans, Emekli memur, Kayseri, 22.12.2021 yüz yüze görüşme Talas/Kayseri.
- Kolcu, Melda. [Müstear]. (2020). Yaşı 45, Ortaokul, Ev hanımı, Antalya, 04.08.2021 yüz yüze görüşme Demre/Antalya.

- Kolçak, Özgül. [Müstear]. (2021). Yaşı 35, Ön lisans, Çalışmıyor, Antalya, 14.04.2022 yüz yüze görüşme Konyaaltı/Antalya.
- Konca, Tara. [Müstear]. (2021). Yaşı 32, Lisans, Mühendis, Kayseri, 05.12.2021 yüz yüze görüşme Talas/Kayseri.
- Kopuk, Hicran. [Müstear]. (2022). Yaşı 57, İlkokul, Kur'an kursu öğretmeni, Aksaray, 14.05.2022 telefon görüşmesi.
- Kosovalı, Nadide. [Müstear]. (2021). Yaşı 34, Lise, Ev hanımı, Kırşehir, 14.05.2021 telefon görüşmesi.
- Kozlu, Kehriban. [Müstear]. (2021). Yaşı 31, Lisans, Mühendis, Antalya, 04.08.2021 yüz yüze görüşme Demre/Antalya.
- Kök, Nurgül. [Müstear]. (2021). Yaşı 32, Doktora öğrencisi, Çalışmıyor, Kayseri, 22.05.2021 telefon görüşmesi.
- Köksal, Hasan. (1999). Anadolu'da İslâmî Dönemde Teşekkül Eden Türk Destanlarındaki Kadın Tipleri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S.3. s.207-214.
- Köprülü, M. Fuad. (2005). *Türk Tarih-i Dinîsi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kul, Sezen. [Müstear]. (2021). Yaşı 42, Ortaokul, Ev hanımı, Kayseri, 06.05.2021 yüz yüze görüşme Melikgazi/Kayseri.
- Kulp, Cevriye. [Müstear]. (2021). Yaşı 48, Ortaokul, Ev hanımı, Antalya, 04.08.2021 yüz yüze görüşme Demre/Antalya.
- Kum, Fidan. [Müstear]. (2022). Yaşı 31, Lisans, İktisatçı, Balıkesir, 09.06.2022 telefon görüşmesi.
- Kut, Hülya. [Müstear]. (2020). Yaşı 70, İlkokul, Ev hanımı, Kırşehir, 17.06.2020 telefon görüşmesi.
- Kutu, Seçil. [Müstear]. (2020). Yaşı 64, Lisans, Emekli öğretmen, Aksaray, 15.06.2020 telefon görüşmesi.

- Kutucu, Firuze. [Müstear]. (2022). Yaşı 50, Lise, Ev hanımı, Kırşehir, 13.06.2022 telefon görüşmesi.
- Kutçu, Feray. [Müstear]. (2022). Yaşı 55, Lise, Ev hanımı, Kırşehir, 13.06.2022 telefon görüşmesi.
- Kutlu, Hürriyet. [Müstear]. (2021). Yaşı 58, İlkokul, Ev hanımı, Antalya, 04.08.2021 yüz yüze görüşme Demre/Antalya.
- Kutlu, Sumru. [Müstear]. (2022). Yaşı 64, Ortaokul, Ev hanımı, Konya, 17.08.2022 telefon görüşmesi.
- Küçük, Ahmet. (2019). Günümüzde Aile ve Kur'an'dan Örnek Aileler. *TADER*, 3/2 s.408-442.
- Kül, Şenay. [Müstear]. (2022). Yaşı 35, Lisans, İhracat uzmanı, Türkmenistan, 10.01.2022 telefon görüşmesi.
- Lal, Gencer. [Müstear]. (2023). Yaşı 32, Doktora öğrencisi, Çalışmıyor, Sivas, 04.03.2023 telefon görüşmesi.
- Lal, Züleyha. [Müstear]. (2020). Yaşı 55, İlkokul, Ev hanımı, Kırşehir, 10.07.2020 telefon görüşmesi.
- Loş, Simya. [Müstear]. (2022). Yaşı 32, Lisans, Mühendis, Kayseri, 28.01.2023 yüz yüze görüşme Talas/Kayseri.
- Marshall, Gordon. (2021). *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Michaux, Agnes. (2011). *Kadın Düşmanı Sözlük*. (Yiğit Bener, Çev.). İstanbul: Can Yayınları.
- Müderrişoğlu, Ayşen. (2021). *Kadının Değişen Dünyası, Osmanlı Sosyal ve Kültürel (1908-1918) Yaşamından İzler*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Nur, Leyligül. [Müstear]. (2022). Yaşı 65, İlkokul, Ev hanımı, Antalya, 06.11.2022 telefon görüşmesi.

- Oğuz, Öcal. Ekici vd. (2010). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Onat, Melek. (2020). *Liberal Feminizm*. Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi.
- Ölçer, Evrim. (2017). *Masal Mekânında Kadın Olmak: Masalarda Toplumsal Cinsiyet ve Mekân İlişkisi*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Öğüt Eker, Gülin. (2001). Yazılı Kaynaklardan Türk Ailesi. *Erdem*. Cilt 13. S.37. s.131-158.
- Özbay, Ferhunde (2012). *Evlerde El Kızları. Cariyeler, Evlatlıklar, Gelinler: Feminist Tarih Yazımında Cinsiyet*. A. Durakbaşa. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdemir, Nebi. (2015). *Medya Kültür ve Edebiyat*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Özdemir, Nebi. (2001). Türkiye’de Halkbilimi/Kültürbilimi-Medya İlişkisi. *Türkbilig*. S.2. s.110-117.
- Özdemir, Özlem. (2017). İki Sistemli Kuram Olarak Sosyalist Feminizm. *KSBD*. Y.9, C.9, S.2 s.395-414.
- Özdener, Kadri Süreyya. (1988).İslâm Öncesi Türklerde Kadının İçtimai Yeri. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, S.22 s.226-235.
- Özkantar, M. Özer. (2019). Türk Televizyonlarında Yayınlanan Gelin Kaynana Programları: Hegemonik Erkeklik Bağlamında Bir İnceleme. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 4(7) s.16-35.
- Öztürk, Emine. (2011). *Feminist Teori ve Tarihsel Süreçte Türk Kadını*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Öztürk, Murat. (2015). İslâmiyet’ten Önce Türklerde Aile ve Kutadgu Bilig’de Türk Ailesi. *Prof. Dr Abdulkadir Yuvalı Armağanı*, s.2-16.
- Palu, Benan. [Müstear]. (2022). Yaşı 30, Lisans, Doktor, Kayseri, 15.03.2022 yüz yüze görüşme Kayseri.

- Para, Bihter. [Müstear]. (2023). Yaşı 47, Doktora, Öğretim üyesi, Kayseri, 15.03.2023 yüz yüze görüşme Kayseri.
- Pati, Nilgün. [Müstear]. (2021). Yaşı 60, İlkokul, Ev hanımı, Niğde, 18.04.2021 telefon görüşmesi.
- Pek, Saniye. [Müstear]. (2021). Yaşı 58, Lise, Ev hanımı, Kayseri, 24.02.21 yüz yüze görüşme Talas/Kayseri.
- Polat, Hürü. [Müstear]. (2022). Yaşı 32, Lisans, Mühendis, Trabzon, 15.03.2022 telefon görüşmesi.
- Pullu, Lale. [Müstear]. (2021). Yaşı 58, Lise, Emekli memur, Erzurum, 15.12.2021 telefon görüşmesi.
- Put, Lina. [Müstear]. (2023). Yaşı 28, Lisans, Öğretmen, Kayseri, 25.03.2023 yüz yüze görüşme Kayseri.
- Radloff, Wilhelm. (2000). *Türklerin Kökleri Dilleri ve Halk Edebiyatı*. Ankara: Ekav Eğitim ve Kalkınma Vakfı.
- Radloff, Wilhelm. (2000). *Türklerin Kökleri Dilleri ve Halk Edebiyatı. Cilt III*. Ankara: Ekav Eğitim ve Kalkınma Vakfı.
- Rocheftort, Florence. (2020). *Feminizmler Tarihi*. (Özlem Altun, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Sakaoğlu, Saim. (2020). *Türk Masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sarıkoyuncu, Ali. (1998). Cumhuriyetin 75. Yılında Tarihsel Süreçte İçinde Türk Kadınının Dünü ve Bugünü. Eskişehir. *Türk Kadınının Konumu Sempozyumu*, 20 Ekim 1998.
- Sçıper, Mineke. (2010). *Dünya Dillerinden Atasözleriyle Kadınlar: Erkek Acı Çeker Kadının Ruhu Duymaz*. (Taciser Ulaş Belge, Nurkalp Devrim, Çev.). İstanbul: NTV Yayınları.

- Seç, Aynur. [Müstear]. (2021). Yaşı 58, Lisans, Emekli hemşire, Sinop, 21.09.2021 telefon görüşmesi.
- Sezen, Lütfi. (2005). Türkiye’de Evlenme Biçimleri. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.27. s.185-195.
- Smith, W. Tiffany. (2020). *Schadenfreude: Başkasının Talihsizliğinden Duyulan Keyif*. (Nüvit Bingöl, Çev.). İstanbul: Kolektif kitap.
- Soy, Nefise. [Müstear]. (2023). Yaşı 55, Lisans, Memur, Ankara, 29.01.2023 yüz yüze görüşme Kayseri.
- Soy, Seçkin. [Müstear]. (2022). Yaşı 52, İlkokul, Ev hanımı, Kırşehir, 10.06.2022 telefon görüşmesi.
- Sönmez Altunsu, Özlem. (2019). Gelin Kaynana Çatışması Üzerine Sosyolojik Bir Analiz. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, S.19. s. 1161-1201.
- Süt, Rayka. [Müstear]. (2020). Yaşı 29, Lisans, Çalışmıyor, Aksaray, 21.10.2020 telefon görüşmesi.
- Şahin, Özlem. (2020). *Feminist Kurama Göre Anadolu Sahasında Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Kadın*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Doktora tezi. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Şener, Yılmaz. (2020). *Hypatia*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Şot, Nilay. [Müstear]. (2021). Yaşı 27, Ön lisans, Çalışmıyor, Antalya, 04.08.2021 yüz yüze görüşme Demre/Antalya.
- Tak, Zeliha. [Müstear]. (2022). Yaşı 37, Lise, Ev hanımı, Konya, 13.06.2022 telefon görüşmesi.
- Taş, Aylın. [Müstear]. (2022). Yaşı 33, Ortaokul, Ev hanımı, Konya, 13.06.2022 telefon görüşmesi.
- Taşçı, Canan. [Müstear]. (2022). Yaşı 61, İlkokul, Ev hanımı, Konya, 13.09.2022 telefon görüşmesi.

- Taşlı, Gülden. [Müstear]. (2023). Yaşı 60, Lisans, Emekli hemşire, Antalya, 12.03.2023 yüz yüze görüşme Antalya.
- Tat, Huriye. [Müstear]. (2020). Yaşı 31, Lise, Ev hanımı, Ankara, 10.07.2020 telefon görüşmesi.
- Tat, Özgür. [Müstear]. (2022). Yaşı 52, Lisans, Öğretim görevlisi, Balıkesir, 21.01.2022 telefon görüşmesi.
- Tek, Aysun. [Müstear]. (2022). Yaşı 57, İlkokul, Ev hanımı, Kayseri, 21.03.2022 yüz yüze görüşme Kayseri.
- Tek, Azime. [Müstear]. (2023). Yaşı 31, Lisans, Öğretmen, Kayseri, 04.04.23 yüz yüze görüşme Kayseri.
- Tel, Dilan. [Müstear]. (2022). Yaşı 42, İlkokul, Ev hanımı, Mardin, 19.01.2022 telefon görüşmesi.
- Temizer, Cihan Nihal. (2022). 19. Yüzyılda Batı'da ve Osmanlı'da Kadının Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, S.1 s.51-70.
- Tezel, Naki. (2020). *Türk Masalları*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Tılan, Sevgi. [Müstear]. (2022). Yaşı 39, Lisans, Öğretmen, Aksaray, 18.02.2022 telefon görüşmesi.
- Toprak, Zafer. (2022). *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Toplu, Gonca. [Müstear]. (2021). Yaşı 31, Lisans, Mühendis, Kırıkkale, 13.09.2021 telefon görüşmesi.
- Torku, Sezgi. [Müstear]. (2020). Yaşı 30, Ön lisans, Çalışmıyor, Samsun, 10.07.2020 telefon görüşmesi.
- Toz, Deniz. [Müstear]. (2021). Yaşı 31, Lisans, Öğretmen, Gaziantep, 23.05.2021 telefon görüşmesi.

- Tunç, Hatice. [Müstear]. (2022). Yaşı 55, Lisans, Emekli öğretmen, Aksaray, 11.12.2022 telefon görüşmesi.
- Turan, İdil. [Müstear]. (2021). Yaşı 31, Doktora öğrencisi, Çalışmıyor, Antalya, 07.10.2021 telefon görüşmesi.
- Turşu, Şaziye. [Müstear]. (2020). Yaşı 33, Lisans, Asker, Ankara, 10.10.2021 telefon görüşmesi.
- Tundar, Dilek. [Müstear]. (2023), Yaşı 72, İlkokul, Ev hanımı, Antalya, 16.02.2023 yüz yüze görüşme Konyaaltı/Antalya.
- Tül, Melike. [Müstear]. (2021). Yaşı 36, İlkokul, Ev hanımı, Kırşehir, 22.11.2021 telefon görüşmesi.
- Tür, Asena. [Müstear]. (2021). Yaşı 28, Lisans, Mühendis, 09.12.2021 tarihinde yüz yüze görüşme. Antalya.
- Türköne, Mualla. (1995). *Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü*. Ankara: Ark Yayınevi.
- Tüzen, Tuba. [Müstear]. (2022). Yaşı 65, İlkokul, Ev hanımı, Aksaray, 09.11.2022 telefon görüşmesi.
- Vanlı, Hüriye. [Müstear]. (2023). Yaşı 65, Lisans, Emekli öğretmen, Konya, 18.02.2023 telefon görüşmesi.
- Yılmaz, Ayfer. (2004). Türk Kültüründe Kadın. *Milli Folklor*, S.61 s. 111-123.
- Yolcu, Mehmet Ali. (Ed.) (2017). *Kadın Folkloru: Kuram ve Yöntemler Üzerine Yazılar*. Konya: Kömen Yayınları.
- Jean-Paul Roux. (1989). Çev. Yılmaz, Gönül. Ortaçağ Türk Kadını “I. Oymayazı” Metinlerine Göre Kadın. *Erdem Dergisi*, C.5. S130. S.199.
- Yıldız, Naciye. (2021). Türk Dünyası Fıkralarında ‘Gelin Olmak’. *Milli Folklor*, S.130. s.70-83.

- Yıldız, Pamuk. [Müstear]. (2021). Yaşı 68, Okula gitmemiş, Ev hanımı, Antalya, 21.08.2021 telefon görüşmesi.
- Yüknekî, Edib Ahmed. (2015). Çev. Ayşegül Çakan. *Atabetü'l-Hakayık*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları Hasan Âli Yücel Klasikler dizisi.
- Ziya Gökalp. (2017). *Yeni Hayat*. Hazırlayan(Salim Çonoğlu).İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ziya Gökalp. (2018). *Yeni Mecmua Yazıları*. Hazırlayan(Salim Çonoğlu). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ziya Gökalp. (2005). *Türk Ahlâkı*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Ziya Gökalp. (2018). *Türk Medeniyeti Tarihi*. Hazırlayan(Ali Duymaz). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Woolf, Virginia. (2018). *Kendine Ait Bir Oda*. (Suğra Öncü, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wollstonecraft, Mary. (2021). *Kadın Haklarının Gerekçelenirilmesi*. (Deniz Hakyemez, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Gelin-kaynana programları (2023). Erişim tarihi: 04.03.2023, (www.atv.com.tr).
- Gelin-kaynana programları (2023). Erişim tarihi: 05.03.2023, (www.kanald.com.tr).
- Fıkra örnekleri üzerine (2023). Erişim tarihi: 18.02.2023, (www.fikraoku.com).
- Gelin-Kaynana manileri üzerine (2022). Erişim tarihi: 15.11.2022, (www.maniler.com).
- Aile tanımı üzerine (2023). Erişim tarihi: 12.04.2023, (www.mevzuat.gov.tr).
- Gelin-kaynana programları (2023). Erişim tarihi: 06.03.2023, (www.shovtv.com.tr).
- Atasözü ve deyimler üzerine (2022). Erişim tarihi: 10.05.2022, (www.sozluk.gov.tr).
- Gelin-kaynana programları üzerine (2023). Erişim tarihi: 08.03.2023, (www.startv.com.tr).
- Boşanma oranları üzerine (2022). Erişim tarihi: 03.12.2022, (www.tuik.gov.tr).

Gelin-kaynana içerikli Şoray Uzun Yolda Programı (2022). Erişim tarihi: 13.11.2022, (www.youtube.com.tr).

Gelin-kaynana atışmaları üzerine (2022). Erişim tarihi: 06.06.2022, (www.youtube.com).

Akraba evliliği tanımı üzerine (2022). Erişim tarihi: 30.11.2022, (www.tdk.gov.tr).

Gelin ve damat tanımlamaları üzerine (2023). Erişim tarihi: 10.01.2023, (www.tdk.gov.tr).

Kadınlar Şehri kitabı üzerine (2022). Erişim tarihi:26.05.2, (www.wikipedia.org).

EK-1 KAYNAK KİŞİ BİLGİLERİ

Kaynak kişilerle yapılan görüşmelerde aşağıdaki sorular yöneltilerek gelin ve kayınvalide prototipi oluşturulmaya çalışılmıştır.

Kaynak Kişi adı soyadı:

Yaşı:

Eğitimi:

Mesleği:

Memleketi:

Gelinin evlenme yaşı:

Gelinin evlenme şekli: görücü usulü/anlaşarak evlenme?

Gelin ve Kaynana arasında akrabalık bağı : var/yok?

Kaynana ile birlikte yaşadınız mı/yaşıyor musunuz?

Kaynana ile olan fiziksel mesafe: aynı şehirde/farklı şehirde?

Kaynana ile ne sıklıkta görüşüyorsunuz/Kaynananız hayatınızın neresinde?

Kaynananızla olan ilişkinizi nasıl tanımlarsınız: kaynana-gelin/anne-kız?

Kaynananızdan neler öğrendiniz (Çocuk bakımı, yemek kültürü, özlü söz, günlük rutinler, insan ilişkileri, dinî ritüeller vb. hayata dair her şey)?

Kaynana yaşı:

Eğitimi:

Mesleği:

Memleketi:

EK-2 KAYNAK KİŞİ LİSTESİ

Burada verilen isim ve soyisimler müstear kullanılarak verilmiştir. Kaynak kişilere ait yaş, eğitim, meslek, memleket gibi diğer bilgiler orijinali yansıtmaktadır. Kaynak kişilere yöneltilen; gelinin evlenme şekli: görücü usulü/anlaşarak evlenme?, gelin ve kaynana arasında akrabalık bağı : var/yok?, kaynana ile birlikte yaşadınız mı/yaşıyor musunuz? gibi diğer soruların cevapları metin içinde kullanılmıştır. Kaynak kişi bilgileri; soyadı, adı, [müstear], (görüşme yılı), yaşı, eğitimi, mesleği, memleketi, görüşme tarihi ve yeri şeklinde sırası ile verilmiştir.

EK-3 TERMİNOLOJİ SÖZLÜĞÜ

Anaerkillik (matriarchy): Anaerkillik teriminin iki kullanımı vardır. Birincisi, annelerin aile reisi olduğu bir toplumsal örgütlenme tipi ve soyun annelere göre belirlendiği yaygın kullanımla özdeştir. Anaerkilliğin ortaya çıkışı, toplumsal yapı temelinden ziyade özel durumlarla ilgilidir. Anaerkilliğin daha spekülatif olan evrimci kuramlara dayanan ikinci kullanımı, annelerin başlıca güç konumlarında elinde tuttukları bir topluma göndermede bulunur. Bu kuram özellikle on dokuzuncu yüz yılda popülerdi; örneğin, Friedrich Engels'in Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni (1884) adlı kitabının çok önemli bir bileşeniydi. Engels bu kitapta, mülkiyet haklarının bulunmadığı ilk avcı-yiyecek toplayıcı toplumların, yeniden üretici güçlerinden dolayı kadınlar tarafından yönetilmiş olabileceğini iddia etmiştir. Ancak yerleşik tarıma ve çobanlığa geçişle birlikte, toprağın ve malların özel mülkiyet haline gelmesinden sonra zenginliğin soy yoluyla aktarılması için evlâtların meşruiyetini sağlamak erkeklerin gözünde önem kazanmaya başlayacaktı. Böylelikle, erkeklerin kadınların yeniden üretici gücünü kontrol etmeye başladıkları ataerkil sistem yükseldi ve kadınlar anaerkillikte sahip oldukları siyasal güçlerini yitirdiler. Tüm evrimci kuramlarda bulunan tarih öncesi insanlığın, ana hakkından baba hakkına geçişle karakterize edildiği

iddiası, yirminci yüzyılın başında önemini yitirmiş bir görüştür. Bu tür bir spekülasyonun feminist kuram açısından çekiciliğine rağmen, anaerkilliğin bu ikinci anlamda tarihte herhangi bir zamanda ya da toplumda var olduğunu gösteren arkeolojik veya antropolojik bir kanıt yoktur. (Marshall, 2021, s.22).

Anasoylu (matrilineal): Anasoylular, bilinen soyağacı bağlarından hareketle ortak atalarla anneden gelen bağlar aracılığıyla gerçek ya da kurgusal bir akrabalık iddiasında bulunan tek taraflı soy gruplarıdır. Anasoylu sistemlerde miras dayıdan (annenin ağabeyi) yeğene (annenin oğluna) geçer. Buradaki eğilim, söz konusu kardeş grubun ekonomik ve siyasal kimliğini korumaktır. Anasoyluluğu pratiğe geçirmek için kullanılan araçlar kadınların emeğinin cinselliğinin ve yeniden üretici güçlerinin kocalar ve ağabeyler arasında dağıtılarak kontrol edilmesini gerektirir. Dolayısıyla anasoyluluk herhangi bir şekilde kadınlara yetki veren bir sistem olarak asla değerlendirilmemeli ve anaerkillilikle karıştırılmamalıdır (Marshall, 2021, s,24).

Ana hukuku: Soy zincirinin, mirasın, babalık görevinin ana soyuna göre hesaplandığı ve kadınlara büyük ayrıcalıkların tanındığı toplum düzeni. Ana hukuku görüşü ilkin Bachofen tarafından ortaya atılmıştır. Bachofen'e göre, ana hukuku kurumu baba hukuku'ndan daha önce gelmektedir. Bu kurum bugün artık geçerli değildir. Ana hukuku esasına göre örgütlenmiş büyük ailede kızlar, evlendikleri zamanda büyük aile çevresinde kalmaktadırlar. Bunların kocaları da bu ailelere girmekte, kendi ailelerinden ayrılmaktadırlar. Bu durum kuşaklar boyunca sürmektedir. Kadınların soy zinciri her zaman aile alışkanlıklarını göstermektedir. Ad konulması, miras hukuku, kabile ilişkileri hep bu esasa göre düzenlenmektedir. Ana hukuku aile kurumunun görüldüğü toplum düzenlerinde babanın çocuklarıyla ilgili görevlerini dayılar üzerlerine almaktadır (Dayıerki). Ana hukuku esasına göre düzenlenmiş toplumlar daha çok tarımcı halklardır. Besinin, ekip-biçmek suretiyle düzenli bir biçimde elde edilişi, çanak çömlekçiliğin ve dokumacılığın bulunuşu kadına ilkin ekonomik, sonra da toplumsal ayrıcalıklar sağlamıştır. Ana hukuku toplum düzeninde poliandrik evlilik şekilleri,

tanrıçalar ve kadın şamanlar görülür, ilkellerdeki gizli erkek dernekleri ana hukukuna bir tepki olarak doğmuştur.²⁰⁷

Ataerkillik (patriarchy): Tam anlamıyla “babanın hâkimiyeti”. Ataerkillik terimi başlangıçta erkek aile reislerinin otoritesi üzerine kurulu toplumsal sistemleri tanımlamak için kullanılmıştır. Bugün ise genel olarak erkek tahakkümünü yansıtan daha genel bir anlamla yüküldür (bu eğilim, özellikle bazı feminist kuramlarda açıkça görülmektedir). Sosyolojik ve feminist araştırmalarda, ataerkil tahakkümü gösteren son derece çeşitli örnekler yer verilmiştir (bunların bir kısmını elinizdeki sözlüğün başka maddelerinde, örneğin emek piyasası ile ev içi iş bölümünde okuyabilirsiniz). (Marshall, 2021, s.47).

Androcentric: Farkında olarak ya da olmayarak eril zihniyete uygun düşünüp davranmak. Düşüncelerin temelini ataerkilliğe dayanması.

Androkrasi: Erkeklerin, yönetsel olarak egemen olduğu toplumsal sistem. Bu sistemde erkekler; ahlâki, otorite, siyasi liderlik gibi rollere sahiptir.

Antagonist: Düşman

Cinsel işbölümü (sexual division of labour): Eve ekmek getiren erkek ile ev işlerini yapan kadın şeklinde belirlenmiş olan toplumsal cinsiyet rollerini ya da Talcott Parsons’ın (Family, Socialisation and Interaction Process, 1956) terminolojisine göre ifade edecek olursak “araçsal” ve “dışavurumcu” rolleri karşılayan bir terim. Cinsiyetler arasındaki bu iş bölümü genellikle Batı’da sanayileşmenin ardından gelen işyerinin evden ayrılmasıyla ilişkili bir süreçtir. Yapılan antropolojik araştırmalar, cinsel iş

²⁰⁷Sedat Veyis Örnek, Etnoloji Sözlüğü 21-22.

bölemleri her ne kadar yukarıda değinilmiş olan Batı stereotipine denk düşme bile pek çok sanayi öncesi toplumda “erkeklerin görevleri” ile “kadınların görevleri” nin birbirinden ayrılmış olduğunu göstermektedir. Örneğin bazı toplumlarda ürün yetiştirmek ve dokuma yapmak kadınların göreviyken avcılık ve çanak çömlek yapmak erkeklerin sorumluluğundadır. (Marshall, 2021, s.98).

Gynocentric: Kadın merkezilik. Kişinin dünya görüşünü oluştururken bilinçli veya bilinçsiz olarak kadının ilgi, çıkar ve bakış açısını merkeze yerleştiren yaklaşım, düşünce biçimi.

Süfrajist: 20.yy’ın başlarında Birleşik Krallık ve ABD’de pasif direnişle kadın haklarını savunan radikal kadın hakları savunucuları.

Sonkülot: Fransız Devrimi’ne ön ayak olmuş, emekçi, mütevazı kesimden çıkmış vatansever kahramanlar.

EK-4 GÖRSELLER

Gelin-Kaynana Adı Verilen Bitkiler

(Kaynana Dili)

(Kaynana Dili)

(Gelin-KaynanaÇiçeği) (Antalya'da kaynak kişi gürüşmesi için gidilen evde 11.10.21 tarihinde çekildi). Çiçeğin gövdesini oluşturan dikenli kısım kaynakna, çiçekler gelin, yapraklar da damadın temsilcisi olarak biliniyor.

(Kaynana Dili)

Karikatürlerde Gelin -Kaynana

kaynanasavar

kaynanasavar

kaynanasavar

karikaturyeni
gymice ile ücretli ortaklık

kaynanasavar

EK-5 ORİJİNALLİK RAPORU

EK-7 ETİK KURUL İZİNİ